

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Державна установа «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»

*Серія «Проблеми регіонального
розвитку»*

**ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ БІЗНЕСУ
В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: ФОРМИ ТА
МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ**

Монографія у 2-х томах

Львів 2019

Просторова організація бізнесу в регіонах України: форми та механізми регулювання: монографія у 2-х томах. Т.2 / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2019. 330 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку».)

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

ISBN 978-966-02-8886-7 (загальний)

ISBN 978-966-02-8888-1 (Т.2)

Монографія присвячена поглибленню теоретико-методичних засад просторової організації бізнесу, обґрунтуванню вибору її оптимальних форм, розробці науково-практичних рекомендацій щодо регулювання форм просторової організації бізнесу. З цією метою вивчено сучасний стан, особливості інституційного забезпечення та перспективи розвитку індустріальних парків як просторової форми організації бізнесу. Проаналізовано розвиток регіональних ІТ-кластерів в Україні в контексті їх впливу на соціально-економічну динаміку, також визначено стратегічні пріоритети та інструменти стимулювання розвитку ІТ-кластерів у формуванні інноваційної екосистеми країни. Оцінено економічний потенціал формування галузевих кластерів у регіонах України. Проведено аналіз форм просторової організації креативних індустрій, просторових освітніх систем та подано пропозиції щодо стимулювання їх розвитку. Розглянуто вітчизняний досвід розвитку агрохолдингів як інтегрованої форми агробізнесу, а саме оцінено основні переваги, загрози та напрями регулювання їх діяльності. Вивчено зарубіжний досвід інституційного забезпечення розвитку форм просторової організації бізнесу з огляду на можливі перспективи його застосування в Україні. Визначено стратегічні пріоритети формування політики просторової організації бізнесу у регіоні.

Для науковців, економістів, керівників і працівників органів управління різних рівнів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться питаннями просторової організації бізнесу.

Рецензенти:

Бистряков І.К. – доктор економічних наук, професор, завідувач відділом методології сталого розвитку ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»;

Мокій А.І. – доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»

Павліха Н.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

Рекомендовано до друку вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України» (протокол № 1 від 31 січня 2019 р.)

ISBN 978-966-02-8888-1

© ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», 2019

ЗМІСТ

ТОМ I

ПЕРЕДМОВА

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФОРМ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ТА ЧИННИКІВ ПРОСТОРОВОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ, СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ФОРМ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

ТОМ II

РОЗДІЛ 5. НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ПРОСТОРОВИЙ ВИМІРИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ІТ-КЛАСТЕРІВ

РОЗДІЛ 6. ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СЕРВІСНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 7. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

ПІСЛЯМОВА

ЗМІСТ ТОМУ II

ПЕРЕДМОВА.....	6
-----------------------	----------

РОЗДІЛ 5. НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ПРОСТОРОВИЙ ВИМІРИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ІТ-КЛАСТЕРІВ

5.1. Інституційно-організаційне забезпечення формування державної політики розвитку сфери інформаційних технологій в Україні.....	11
5.2. Оцінювання впливу венчурного капіталу на становлення і розвиток ІТ-сектору в Україні.....	35
5.3. Аналіз структурних та регіональних особливостей розвитку ІТ-кластерів.....	53
5.4. Економетричне моделювання впливу інституційного середовища підприємницької діяльності на розвиток ІТ-сектору та формування його інвестиційного потенціалу...	77
5.5. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики стимулювання розвитку ІТ-кластерів на базі венчурного інвестування.....	91
5.6. Пріоритетні напрями та заходи формування державної політики розвитку ІТ-сектору.....	102
5.7. Механізми підтримки розвитку ІТ-кластерів у процесі формування інноваційної екосистеми.....	122
Література до розділу 5.....	138

РОЗДІЛ 6. ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СЕРВІСНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

6.1. Туристичні кластери як ефективні форми просторової організації туристичного бізнесу.....	146
6.2. Форми просторової організації креативних індустрій у контексті формування креативної екосистеми регіону.....	158
6.3. Аналіз просторової організації креативних індустрій: регіональний зріз.....	166

6.4.	Особливості розвитку та регулювання електронної торгівлі в Україні.....	178
6.5.	Віртуальні форми організації бізнесу: тенденції розвитку та підходи до регулювання цифрових технологічних платформ	191
6.6.	Вплив корпоративних торговельних мереж на соціально-економічний розвиток України.....	215
6.7.	Пріоритети розвитку та регулювання франчайзингової форми організації бізнесу в Україні.....	225
6.8.	Просторові освітні системи: чинники розвитку та особливості кластеризації.....	234
	Література до розділу 6.....	245

РОЗДІЛ 7. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

7.1.	Зарубіжний досвід інституційного забезпечення розвитку форм просторової організації бізнесу: перспективи для України.....	255
	<i>7.1.1. Фінансові інструменти державного сприяння розвитку просторових форм організації бізнесу.....</i>	<i>255</i>
	<i>7.1.2. Інститути підтримки розвитку форм просторової організації бізнесу.....</i>	<i>265</i>
7.2.	Організаційно-економічні та інституційні інструменти стимулювання просторової інтеграції бізнесу в регіоні.....	270
7.3.	Стратегічні пріоритети формування політики просторової організації бізнесу у регіоні.....	280
7.4.	Механізми регулювання процесів транснаціоналізації ділової активності у великих містах України.....	294
	Література до розділу 7.....	308

ДОДАТКИ ДО II ТОМУ 312

ПІСЛЯМОВА..... 319

ПЕРЕДМОВА

У затвердженій Указом Президента України Стратегії сталого розвитку «Україна 2020», метою якої є досягнення європейських стандартів життя та гідного місця України в світі, серед пріоритетних визначено реформу системи державного управління, дерегуляції та розвитку підприємництва, децентралізації, антикорупційну, судову і податкову реформи. З огляду на важливі стратегічні завдання, які стоять перед державою та необхідність прискорення впровадження реформ у напрямку активізації позитивних змін, актуальність дослідження просторової організації бізнесу є беззаперечною.

У сучасних умовах економічного розвитку просторова організація бізнесу і вибір її оптимальних форм виступає основним чинником конкурентоспроможності економіки регіонів, адже сприяє локалізації ділової активності, формуванню «точок зростання», забезпеченню розвитку міжрегіонального та внутрірегіонального співробітництва, активізації місцевої (локальної) підприємницької ініціативи. Форми просторової організації бізнесу (горизонтальні та вертикальні): мережеві структури, виробничі та інноваційні кластери, технопарки, індустріальні парки, бізнес-інкубатори, спеціальні економічні зони і території пріоритетного розвитку, он-лайн платформи, холдинги, ТНК тощо – від найпростіших локальних до складних інтегрованих форм стимулюють інноваційний розвиток регіонів, формують їх конкурентоспроможність. У кінцевому підсумку це дозволяє вирішити проблему територіальних диспропорцій та внутрірегіональної асиметрії соціально-економічного розвитку, в першу чергу за рахунок зміцнення економічного потенціалу територій (в т.ч. найменших територіальних одиниць).

Форми просторової організації бізнесу є осередками координації і акумуляції економічних і соціальних взаємозв'язків між окремими регіонами чи країнами. Розвиток нових просторових форми організації бізнесу сприяє формуванню конкурентних переваг окремих територій та їх територіального капіталу за рахунок: локалізації транснаціональних корпорацій і, відповідно, міжнародних виробничих мереж з перевагами впровадження та концентрації інновацій; розвитку інноваційних кластерів на основі інтернаціоналізації економічних відносин та підключення до глобальних інноваційних систем з високою мобільністю; активізації знань та комунікацій, можливостей інкорпорування місцевих акторів і організацій в глобальну мережу комунікацій; інституційних, ринкових та структурних трансформацій як чинників територіальної привабливості.

Проблематика розвитку бізнесу та формування обґрунтованих пропозицій його регулювання виходячи із особливостей здійснення регіональної політики та необхідності подолання соціально-економічної неоднорідності економічного простору України була у фокусі досліджень

наукової школи регіоналістики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Питання просторової організації економіки та просторової оптимізації розміщення окремих видів економічної діяльності розглядалися в дослідженнях низки вчених: А. Льош, Й. Тюнен, В. Ізард, П. Хаггет, В. Лаунхардт, П. Кругман, М. Фуджіта, М. Портер, М. Кастельс. Серед українських учених, які вивчають питання просторового розвитку та обґрунтування дієвих організаційно-інституційних та економічних механізмів регулювання просторової інтеграції бізнесу, слід зазначити Д. А. Антонюка, І. К. Бистрякова, Т. Г. Васильціва, З. С. Варналія, Ф. Д. Заставного, Н. А. Мікулу, А. Г. Мазур, А. І. Мокія, М. М. Одінцова, М. М. Паламарчука, І. З. Сторонянську, О. Г. Топчієва, В. І. Чужикова, О.І. Шаблія, С. Л. Шульц, Л. Т. Шевчук, М. І. Фащевського, М.І. Флейчук та ін.

Проте, на сьогоднішній день особливо важливими залишаються питання впорядкування термінології дослідження процесів просторової організації (інтеграції) бізнесу, виділення її форм, систематизації проблем інституційного та організаційного забезпечення, напрацювання єдиного методичного інструментарію до оцінювання потенціалу та економічних ефектів інтеграції бізнесу, обґрунтування політики просторової організації економіки. Вирішення цих завдань набуває особливої гостроти в умовах децентралізації управління та необхідності посилення власного економічного потенціалу територій.

У монографії викладено результати дослідження колективу авторів, якими зроблена спроба поглиблення теоретико-методологічних засад просторової організації бізнесу, обґрунтування вибору її оптимальних форм, розробки науково-практичних рекомендацій щодо регулювання окремих форм просторової організації бізнесу. Зосереджено увагу на тенденціях розвитку пріоритетних форм просторової організації бізнесу з огляду на підвищення конкурентоспроможності регіональних та національної економік.

При обґрунтуванні дієвих організаційно-інституційних та економічних механізмів (засобів, інструментів) розвитку просторових форм організації бізнесу акцент дослідження був поставлений на такі цільові аспекти, як: підвищення самодостатності територіальних громад на основі стимулювання локальних форм ділової активності; забезпечення соціально-економічної інтегрованості та збалансованості регіонального розвитку; створення сприятливих умов для реалізації конкурентних переваг різних видів бізнесу та територій, на яких вони розташовані; оптимальне поєднання підприємств різних галузей в регіоні на основі трансформації просторово-секторальної структури його економіки; оптимізація вибору місця розташування (локалізації) підприємств різних видів, розмірів, галузей та форм власності; підвищення капіталізації бізнесу та регіону загалом, внутрірегіонального інтеграційного потенціалу бізнесу, а також інтегрованості регіону як окремого суб'єкта зовнішньоекономічних взаємовідносин.

Структура монографії складається з двох томів.

Перший том присвячено вивченню теоретичних засад дослідження просторової організації ділової активності, визначенню методологічної платформи розвитку форм просторової організації бізнесу, аналізу передумов та чинників просторової локалізації підприємницької активності, дослідженню особливостей та обґрунтуванню стратегічних пріоритетів та механізмів розвитку інноваційних індустріальних форм просторової організації бізнесу.

Другий том містить дослідження розвитку регіональних ІТ-кластерів в національному та просторовому вимірі, викликів та пріоритетів розвитку перспективних форм просторової організації підприємницької діяльності в сервісній економіці, а також обґрунтування стратегічних пріоритетів та механізмів регулювання просторової організації бізнесу в Україні.

Зокрема, *перший том* складено з чотирьох, а *другий том* – з трьох розділів.

У **першому розділі** вивчено теоретико-концептуальні засади просторової організації бізнесу та розвитку форм просторової організації ділової активності, визначено сутність, форми, чинники та ефекти просторової інтеграції бізнесу, узагальнено теоретичні положення розвитку регіональних інноваційних кластерів як локалізованих економічних систем, а саме визначено їх властивості, типи та переваги функціонування, представлено узагальнення зарубіжного досвіду функціонування форм просторової організації інноваційного бізнесу.

Другий розділ представлений обґрунтуванням методології розвитку форм просторової організації бізнесу, а саме систематизовано методологічні підходи до типології форм просторової організації бізнесу на основі просторово-інтеграційного бачення, визначено принципи, пріоритети та критерії ідентифікації форм просторової організації бізнесу, а також проведено класифікацію чинників їх розвитку, обґрунтовано методичні підходи до визначення потенціалу просторової інтеграції бізнесу на регіональному рівні.

У **третьому розділі** проаналізовано передумови та чинники просторової локалізації підприємницької активності, а саме визначено особливості формування та трансформації інституційного забезпечення розвитку форм просторової організації бізнесу, зокрема, більш детально охарактеризовано зміни щодо податкового та митного регулювання їх діяльності; проведено оцінку ефективності просторової організації спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку в Україні; визначено потенціал просторової інтеграції бізнесу та потенціал формування галузевих кластерів на прикладі регіонів України; оцінено вплив локалізації та розвитку форм просторової інтеграції бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону; визначено проблеми та пріоритети інституційної трансформації підприємницького середовища регіону.

Четвертий розділ присвячено дослідженню сучасного стану, особливостей інституційного забезпечення, визначенню стратегічних пріоритетів та перспектив розвитку індустріальних форм просторової форми

організації бізнесу. А саме, проаналізовано інституційні передумови та проблематику розвитку індустріальних парків як форми просторової організації бізнесу, представлено регіональний зріз їх функціонування та стимулювання в Україні, а також розкрито виклики кадрового забезпечення та розвитку освітньо-виробничої інтеграції як інструменту налагодження ділової активності індустріальних форм просторової організації бізнесу та стратегічні можливості їх розвитку в умовах технологічної трансформації на принципах Industry 4.0. Розглянуто вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку агрохолдингів як інтегрованої форми агробізнесу, а саме оцінено основні переваги та загрози їх функціонування, вплив на соціально-економічний розвиток регіонів; обґрунтовано стратегічні пріоритети та інструменти регулювання діяльності агрохолдингових компаній в Україні.

П'ятий розділ представлений дослідженням національного та просторового виміру розвитку регіональних ІТ-кластерів. Зокрема, оцінено інституційно-організаційне забезпечення формування державної політики розвитку сфери інформаційних технологій в Україні та проведено аналіз структурних та регіональних особливостей розвитку ІТ-кластерів; визначено роль венчурного капіталу у становленні і розвитку ІТ-сектору в Україні; здійснено економетричне моделювання впливу інституційного середовища підприємницької діяльності на розвиток ІТ-сектору та формування його інвестиційного потенціалу; вивчено зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики стимулювання розвитку ІТ-кластерів на базі венчурного інвестування; обґрунтовано пріоритетні напрями та заходи формування державної політики розвитку ІТ-сектору та механізми підтримки розвитку ІТ-кластерів у процесі формування інноваційної екосистеми.

У **шостому розділі** представлено результати дослідження сучасних викликів та обґрунтування пріоритетів розвитку перспективних форм просторової організації підприємницької діяльності в сервісній економіці. А саме оцінено тенденції та перспективи розвитку туристичних кластерів як ефективної форми просторової організації туристичного бізнесу; визначено форми просторової організації креативних індустрій і просторових освітніх систем у контексті формування креативної екосистеми регіону та проаналізовано просторову організацію креативних індустрій в регіональному розрізі. Окремі підрозділи присвячені особливостям розвитку та регулювання електронної торгівлі в Україні, тенденціям поширення віртуальних форм організації бізнесу, підходам до регулювання цифрових технологічних платформ. Оцінено вплив корпоративних торговельних мереж на соціально-економічний розвиток України; визначено пріоритети розвитку та регулювання франчайзингової форми організації бізнесу в Україні.

Сьомий розділ присвячено обґрунтуванню стратегічних пріоритетів та механізмів регулювання просторової організації бізнесу в Україні, зокрема, вивченню зарубіжного досвіду інституційного забезпечення розвитку форм просторової організації бізнесу з огляду на можливі перспективи його застосування в Україні. Це стосується як фінансових інструментів

державного сприяння розвитку просторових форм організації бізнесу, так і інститутів підтримки їх розвитку. Обґрунтовано організаційно-економічні та інституційні інструменти стимулювання просторової інтеграції бізнесу та визначено стратегічні пріоритети формування політики просторової організації бізнесу у регіоні. Окремим питанням розглянуто механізми регулювання процесів транснаціоналізації ділової активності у великих містах України як основних центрах концентрації ділової активності.

Результати проведеного дослідження, які представлено в монографії, можуть бути використані: в процесі коригування стратегій та програм соціально-економічного розвитку України та окремих регіонів, при реформуванні державної регуляторної політики з метою створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього бізнесу, при удосконаленні державної регіональної політики й місцевого самоврядування, у практиці управління просторовим розвитком, зокрема, просторової організації бізнесу територіально-суспільних систем різних ієрархічних рівнів, а також з метою досягнення стратегічних цілей розвитку держави.

*Монографія підготовлена за науковою редакцією
доктора економічних наук, професора
Мельник Мар'яни Іванівни*

Авторський колектив:

Мельник М.І., д.е.н., проф. (передмова, п. 1.1, 1.2, 1.3, 2.4, 3.5, 3.7, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5, 5.6, 5.7, післямова);

Щеглюк С.Д., к.е.н., с.н.с. (п. 2.1, 2.2, 2.3, 3.7, 6.1, 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 7.4);

Кушнірецька О.В., к.е.н., с.н.с. (п. 1.2, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 7.2, 7.3);

Ткаченко О.О., к.е.н. (п. 1.1, 1.2, 2.4, 3.4, 3.5, 3.6, 7.1, 7.2, 7.3);

Ткач С.М., к.е.н., с.н.с. (п. 1.4, 2.4, 3.1, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 4.5);

Лещух І.В., к.е.н., н.с. (п. 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 7.1.1, 7.1.2);

Мединська Т.В., к.е.н., доц. (п. 1.3.1, 3.1, 3.2, 3.3, 7.1.1);

Яремчук Р.Є. (п. 3.7, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5, 5.6, 5.7);

Синюра-Ростун Н.Р., к.е.н., н.с. (п. 6.6, 6.7, 6.8);

Жабинець О.Й., к.е.н., доц. (п. 4.6, 4.7, 4.8);

Коломієць О.Г. к.е.н. (розділ 5);

Черевата Р.Ю. (п. 1.3.2, 3.1, 3.2, 3.3, 7.1.2).

РОЗДІЛ 5. НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ПРОСТОРОВИЙ ВИМІРИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ІТ-КЛАСТЕРІВ

5.1. Інституційно-організаційне забезпечення формування державної політики розвитку сфери інформаційних технологій в Україні

Інституційно-економічні засади забезпечення державної політики розвитку ІТ-сектору в Україні охоплюють комплекс законодавчих та нормативно-правових норм регулювання щодо впровадження інформаційно-комунікаційних технологій як сектору національної економіки загалом, спеціальних норм регулювання прикладного використання інформаційних технологій, як з огляду на правове забезпечення в контексті регулювання процесів економічного розвитку загалом, тобто переліку, структури та функцій управлінських структур в сфері інформатизації та розвитку інформаційного суспільства в Україні, так і інструментарію за видами та ризиками впровадження ІТ.

Система інституційного забезпечення формування державної політики розвитку ІТ-сектору в Україні (рис. 5.1) охоплює чітке розуміння переліку суб'єктів та об'єктів реалізації державної політики в сфері ІТ, нормативно-правового забезпечення у сфері національної програми інформатизації, стратегічного бачення розвитку інформаційного суспільства та інформатизації, електронного документообігу та урядування, легалізації програмного забезпечення тощо, врахування неформального інституційного середовища та інституційних пасток його впливу на ділову активність ІТ-компаній, а також впливу інституційних, політичних, економічних, соціальних і глобальних чинників на процес уточнення і узгодження стратегічних пріоритетів реалізації державної політики розвитку ІТ-сфери.

Державну політику в сфері ІТ реалізує Державна служба з питань електронного урядування – центральний орган виконавчої влади, який відповідає за розвиток ІТ галузі в Україні, створює відповідні плани, обробляє та погоджує проекти нормативних документів щодо розвитку галузі.

У структурі Міністерства економічного розвитку і торгівлі створений департамент цифрової економіки, в компетенції якого декілька основних завдань: розвиток широкосмугового доступу в Інтернет, створення інформаційного суспільства, впровадження електронних адміністративних послуг, а також підтримка інвестицій в інновації та стартапи.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ) є органом державного регулювання у сфері телекомунікацій, інформатизації, користування радіочастотним ресурсом та надання послуг поштового зв'язку. У визначеній сфері НКРЗІ здійснює повноваження органу ліцензування, дозвільного органу, регуляторного органу та органу державного нагляду (контролю).

Законодавчим забезпеченням діяльності сфери ІКТ опікується Комітет з питань інформатизації та зв'язку Верховної Ради України. До об'єктів його

відання відносяться: розвиток інформаційного суспільства; електронне урядування; електронний документообіг; електронний цифровий підпис; національна система електронних інформаційних ресурсів; телекомунікації; індустрія програмування.

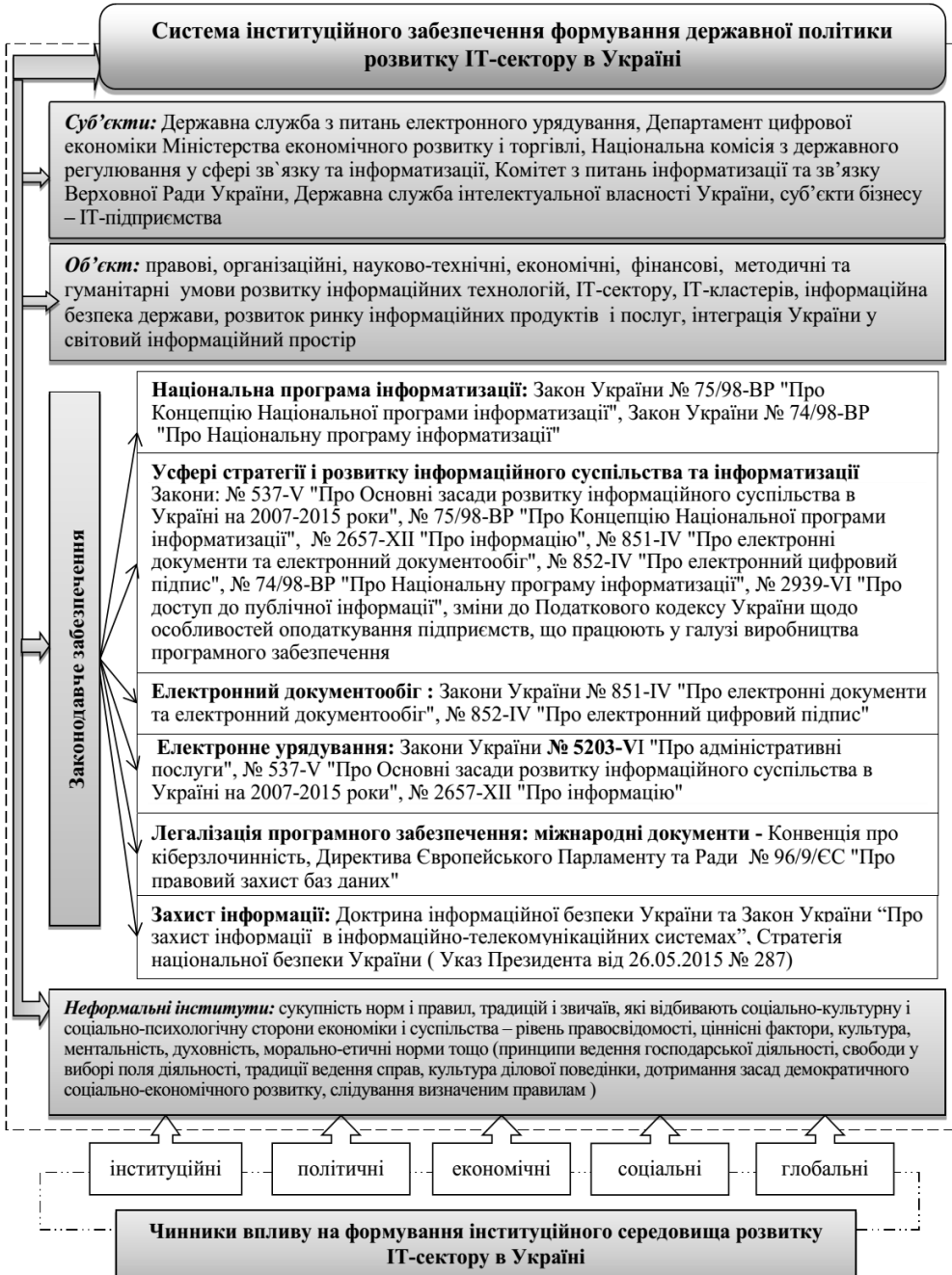

Рис. 5.1. Схема інституційного забезпечення формування державної політики розвитку ІТ-сектору в Україні*

Джерело: розробка авторів

Національна програма інформатизації створена виходячи з довгострокових пріоритетів соціально-економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку країни і спрямована на створення умов для інтеграції України у світовий інформаційний простір відповідно до сучасних тенденцій інформаційної геополітики.

Формування державної політики базується на пріоритетних напрямках створення сучасної інформаційної інфраструктури України за рахунок концентрації та раціонального використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу держави, а також координації діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності і громадян у сфері інформатизації, зокрема, при створенні, розвитку та інтеграції інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій.

Серед основних завдань для широкого використання інформаційних технологій та забезпечення інформаційної безпеки держави визначено формування правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних передумов розвитку сучасних інформаційних технологій; формування системи національних інформаційних ресурсів для підвищення ефективності економіки в різних секторах; розвиток та підтримка ринку інформаційних продуктів і послуг; інтеграція країни у світовий інформаційний простір.

Для реалізації Національної програми інформатизації Кабінетом міністрів України було прийнято ряд підзаконних нормативно-правових актів, а саме: Постанову КМ України від 25.07.2002 № 1048 «Про затвердження Порядку проведення експертизи Національної програми інформатизації та окремих її завдань (проектів)», Постанову КМ України від 18.12.2001 № 1702 «Про затвердження Порядку формування та виконання галузевої програми і проекту інформатизації», Розпорядження КМ України від 21.02.2001 № 54-р «Про затвердження державних замовників регіональних програм і проектів інформатизації», Постанову КМ України від 16.11.1998 № 1815 «Про затвердження Порядку локалізації програмних продуктів (програмних засобів) для виконання Національної програми інформатизації», Постанову КМ України від 31.08.1998 № 1352 «Про затвердження Положення про формування та виконання Національної програми інформатизації», Постанову КМ України від 16.02.1998 № 160 «Про заходи щодо посилення контролю за обґрунтованістю проектів інформатизації діяльності центральних органів виконавчої влади».

Механізм реалізації Національної програми інформатизації передбачав отримання наступних макроефектів: 1) виробничого – означає, що завдяки широкому впровадженню ІКТ вдасться здійснити інтенсифікацію виробництва, оптимізацію виробничих процесів та окремих технологічних операцій; 2) споживчого – передбачає можливість збільшення споживання інформаційних продуктів і послуг населенням без зміни структури ІКТ-

виробництва в Україні, розширення ринків ІКТ; 3) інтеграційного – тобто комплексу соціально-економічних ефектів, які можуть бути отримані в результаті інтеграції держави до світового інформаційного простору; 4) соціально-політичного – отримується у вигляді підвищення індикаторів якості життя в результаті проведення інформатизації, зокрема сфер: освіти, охорони здоров'я, розвитку демократичних інститутів влади; 5) науково-технічного – як наслідку активізації НДДКР в результаті використання можливостей інформатизації (економія витрат, часу, більш ефективне використання трудових ресурсів), що може бути оцінено реальним економічним ефектом від імплементації таких науково-технічних проектів; б) етнокультурного ефекту – в результаті пропагування та глибокого проникнення в суспільну свідомість ідей інформаційного суспільства як нової етнокультурної формації епохи глобалізації¹. Проте, підзаконні нормативно-правові акти, які представлені вище і спрямовані на реалізацію Національної програми інформатизації не в повній мірі визначають державну політику у напрямку забезпечення цих ефектів для національної економіки, крім того, важливою проблемою залишається певна несистемність зазначених правових актів, адже регуляторні норми і положення державної політики в інформаційній сфері часто приймаються в контексті вирішення тактичних задач, без поправки з огляду на стратегічні пріоритети та сучасні вимоги розвитку даної сфери, а також не враховують об'єктивні українські реалії та інституційні пастки неформального характеру.

Незважаючи на те, що Програма окреслювала широке коло аспектів інформатизації, зокрема сфер суспільного життя, яких вона стосується, механізм її реалізації занадто слабкий, що зумовлює сьогоденне відставання в ІТ-сфері. Слабкість механізму програми полягає, по-перше, в тому, що в ній всі проекти і заходи зводяться до діяльності Генерального замовника виконання цієї програми (один бюрократизований орган не забезпечить повноцінної широкої інформатизації всіх галузей економіки), по-друге, виключені з розгляду механізми державно-приватного партнерства, по-третє, не було надано додаткових можливостей регіональним та галузевим програмам інформатизації, які могли б використати свій потенціал, замість того, їх строго поставлено в рамки Національної програми із заборonoю будь-яких власних ініціатив, по-четверте, держава не зробила жодних реальних кроків до формування розвинутого ринку ІТ-продукції та ІТ-послуг в Україні. Програма засвідчила участь держави у процесах інформатизації, її декларативну підтримку даним процесам, а також забезпечила в першу чергу захист інтересів держави у цій сфері, проте реального фінансового чи іншого економічного поштовху цим процесам не дала². Разом з тим, дана програма не визначала можливих інструментів та важелів державного стимулювання

¹ Колодійчук А.В. Процесійне нормативно-правове забезпечення впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в національній економіці. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=4448/> (дата звернення: 15.09.2017).

² Там само.

розвитку інформаційної інфраструктури та ІТ-сектору, співфінансування та державно-приватного партнерства в процесі реалізації стратегічних чи соціально-орієнтованих масштабних проектів в сфері інформатизації, а також обґрунтованих механізмів державного регулювання ринку інформаційно-комунікаційних послуг, а також співпраці науки, освіти, ІТ-бізнесу та виробництва.

Основоположні нормативні акти українського законодавства щодо розвитку інформаційного суспільства цілком відповідають основним принципам та стратегічним орієнтирам сучасного глобального інформаційного розвитку, закладеним у Женевській Декларації принципів та Плані дій, а також у Туніському зобов'язанні та Програмі для інформаційного суспільства. Концептуально (особливо після схвалення у 2013 році Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні) національна нормативно-правова база в цій галузі продовжує знаходитись в руслі передових світових трендів³.

Законодавство України у сфері стратегії і розвитку інформаційного суспільства та інформатизації репрезентує: Закон України від 09.01.2007 № 537-V "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки", Закон України від 04.02.1998 № 75/98-ВР "Про Концепцію Національної програми інформатизації", Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII "Про інформацію", Закон України від 22.05.2003 № 851-IV "Про електронні документи та електронний документообіг", Закон України від 22.05.2003 № 852-IV "Про електронний цифровий підпис", Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР "Про Національну програму інформатизації", Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI "Про доступ до публічної інформації".

Відповідно до Основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки⁴, стратегічними цілями розвитку інформаційного суспільства в Україні визначено:

- прискорення розробки та впровадження новітніх конкурентоспроможних інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя, зокрема в економіку України і в діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування;
- забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх ІКТ у формуванні всебічно розвиненої особистості;
- розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція із світовою інфраструктурою;

³ Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України. Аналітична доповідь; Національний інститут стратегічних досліджень. Київ. 2014. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Gnatyuk-59546.pdf> (дата звернення: 12.09.2017).

⁴ Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 р., № 537-V. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (дата звернення: 14.09.2017).

- державна підтримка нових «електронних» секторів економіки (торгівлі, надання фінансових і банківських послуг тощо);
- створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля;
- збереження культурної спадщини України шляхом її електронного документування;
- державна підтримка використання новітніх ІКТ засобами масової інформації;
- використання ІКТ для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами;
- досягнення ефективної участі всіх регіонів у процесах становлення інформаційного суспільства шляхом децентралізації та підтримки регіональних і місцевих ініціатив;
- захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику «інформаційної нерівності»;
- вдосконалення законодавства з регулювання інформаційних відносин;
- покращення стану інформаційної безпеки в умовах використання новітніх ІКТ.

Для реалізації державної політики України щодо розвитку інформаційного суспільства України на 2007-2015 роки було прийнято ряд нормативно-правових актів, а саме: Закони України: «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про адміністративні послуги», «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції»; зміни до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування підприємств, що працюють у галузі виробництва програмного забезпечення; план заходів з виконання завдань, передбачених Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки»; Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні; Концепція розвитку електронного урядування; міжнародна ініціатива «Партнерство «Відкритий уряд»; Концепцію Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року; План заходів по створенню Єдиного державного порталу адміністративних послуг. А крім того, було прийнято низку нормативно-правових та розпорядчих підзаконних актів у сфері стратегії і розвитку інформаційного суспільства та інформатизації:

1. Постанови Верховної Ради України: № 860-VII від 11.03.2014 р. «Про проведення парламентських слухань на тему: «Законодавче

забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні»; № 1565-VII від 03.07.2014 р. «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні»; № 829-VIII від 25.11.2015 р. «Про проведення парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України»;

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України: № 338-р від 08.04.2015 р. «Про затвердження плану заходів з підтримки розвитку індустрії програмної продукції на 2015 рік», № 959-р від 04.12.2013 р. «Про затвердження плану заходів з підтримки розвитку індустрії програмної продукції на 2013-2014 роки», № 718-р від 11.09.2013 р. «Про затвердження плану заходів щодо створення Єдиного державного порталу адміністративних послуг», № 517-р від 11.07.2013 р. «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів», № 386-р від 15.05.2013 р. «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні», № 634-р від 05.09.2012 р. «Про схвалення Концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів», № 1014-р від 26.09.2011 р. «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні», № 2250-р від 13.12.2010 р. «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні»;

3. Постанови Кабінету Міністрів України: № 13 від 03.01.2013 р. «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг», № 1134 від 28.11.2012 р. «Про запровадження Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства», № 295 від 11.04.2012 р. «Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг»;

4. Наказ Міністерство освіти і науки України від 06.09.2013 р. № 1271 «Про затвердження Методики формування індикаторів розвитку інформаційного суспільства».

Незважаючи на значну кількість нормативно-правових документів щодо розвитку сфери інформаційно-комунікаційних технологій все ж варто відзначити хаотичність розвитку відповідного інституційно-правового забезпечення, велику кількість нормативно-правових актів різних рівнів, які часто суперечать одне одному. Не виконаним на сьогодні є план дій щодо реалізації Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», не визначена державна політика в інформаційній сфері, зокрема з питань щодо забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки України.

Якщо на виконання Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства України на 2007-2015 роки» прийнято

відповідний План заходів, який затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2007 р. № 653, проте відсутній план дій щодо реалізації національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2016-2020 роки (прийнята розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р), не подолано цифрову нерівність у доступі громадян України до електронних комунікацій та інформаційних ресурсів.

Прийняття національної Стратегії розвитку інформаційного суспільства беззаперечно стало важливим етапом довготривалого стратегування інформаційного розвитку нашої держави з метою формування сприятливих умов для розбудови інформаційного суспільства, соціально-економічного, політичного і культурного розвитку держави з ринковою економікою, створення широких можливостей для задоволення потреб і вільного розвитку особистості, підвищення конкурентоспроможності України, вдосконалення системи державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Основними стратегічними цілями розвитку інформаційного суспільства визначено⁵: прискорення процесу впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у державне управління, охорону здоров'я, культуру, освіту, науку, охорону навколишнього природного середовища, бізнес тощо; розвиток електронної економіки; забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності громадян насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій; розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція до світової інфраструктури; підвищення якості та доступності адміністративних послуг, спрощення процедур їх надання і скорочення відповідних витрат, деперсоніфікація надання адміністративних послуг як інструмент зниження рівня корупції; розвиток електронної демократії; захист інформаційних прав громадян та організацій, авторського права, підтримку демократичних інститутів та мінімізацію ризиків «інформаційної нерівності»; захист персональних даних; забезпечення відкритості інформації про діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування; удосконалення інформаційного законодавства; поліпшення стану інформаційної безпеки.

В Україні було ініційовано цілу низку проектів щодо створення національного інформаційно-телекомунікаційного інституційного середовища для розвитку системи національних інформаційних ресурсів та забезпечення європейського рівня та якості надання електронних державних сервісів, відкритості влади для людини та громадянина, громадських організацій, бізнесу. Зокрема, ці завдання визначалися Указом Президента України від 12 березня 2013 р. № 128 «Про Національний план дій на 2013

⁵ Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р., № 386-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> (дата звернення: 19.09.2017).

рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Такими проектами були⁶:

– «Відкритий світ». Проект впроваджується з метою створення єдиного освітнього простору, забезпечення доступності до якісної електронної бази знань завдяки функціонування інформаційно-комунікаційної освітньої мережі національного рівня, як елементу національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури;

– «Вчасна допомога». Проектом передбачено модернізацію служби швидкої допомоги відповідно до міжнародних стандартів, забезпечення високої якості надання послуг;

– «Електронний реєстр пацієнтів». В умовах реформування сфери охорони здоров'я, для реалізації національної програми «Здоров'я 2020 – український вимір» та у відповідності до програми ЄС «Європейська стратегія здоров'я 2020», в Україні впроваджується Електронний реєстр пацієнтів, який дозволить розширити систему національних електронних реєстрів, покращити ефективність та якість медичної допомоги, підвищити достовірність статистичної інформації;

– «Єдине вікно подання електронної звітності». З метою оптимізації процесу подання звітності підприємств та громадян до різних державних інституцій в Україні створюється уніфікований центр подання електронної звітності, який дозволить громадянам та бізнесу зберегти час та скоротити матеріальні витрати на подання звітності, а відповідним органам влади - на її приймання та опрацювання;

– «Єдиний державний портал адміністративних послуг». Міністерством економічного розвитку і торгівлі України створено пілотну версію уніфікованого державного порталу адміністративних послуг, який перебуває у стадії розробки і працює у режимі тестування. Метою цього проекту є забезпечення доступності, зручності, своєчасності надання адміністративних послуг громадян;

Проте, не вирішеною є проблема з практичною реалізацією зазначених вище ініціатив, адже більшість з них на сьогодні в Україні не реалізована. Крім того, спостерігається надто повільна реалізація заходів відповідних органів державної влади з адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу відповідно до Угоди про асоціацію, зокрема з питань інформаційного суспільства, надання електронних послуг, телекомунікації, захисту інтелектуальної власності тощо. Адже про високу інтегральну оцінку значення використання ІКТ свідчать програми розвитку багатьох держав, зокрема Стратегія соціально-економічного розвитку Європейського Союзу на період до 2020 року "Європа 2020", відповідно до

⁶ Загальнодержавні проекти з інформатизації/Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації: офіційний веб-портал. URL: <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index &pg=89&language=uk> (дата звернення: 19.09.2017).

якої виконання її базових ініціатив ґрунтується на виконанні ініціативи "План розвитку цифрових технологій в Європі".

З метою оцінки ефективності заходів, спрямованих на розвиток в Україні інформаційного суспільства створено програмно-апаратний комплекс ведення Національної системи індикаторів оцінки розвитку інформаційного суспільства, який інстальований в локальній мережі та розміщений в серверному приміщенні локально-обчислювальної мережі Держінформнауки.

Система базується на оцінці поточного стану української інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури та її проникнення в життєдіяльність суспільства, бізнесу та управління, впливу ІТ на технологічний розвиток країни та її безпеку й оборону⁷. Проте, надалі залишається непрозорим та неефективним механізм використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів, спрямованих на проекти з впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, а також неналежне виконання Закону України «Про Національну програму інформатизації».

Сьогодні вкрай необхідні заходи, пов'язані з внесенням змін та введенням в дію основоположних і актуальних нормативно-правових актів, а також систематизацією інформаційного законодавства в єдиний Кодекс. Критично мало зроблено в питанні систематизації та кодифікації українського інформаційного законодавства. Потрібно розробити і прийняти Інформаційний кодекс України, який чітко визначить коло суб'єктів інформаційних відносин, максимально врахує їхні права та законні інтереси, забезпечить єдині підходи й принципи до регламентації відносин в інформаційному просторі, а також дасть визначення низці термінів в інформаційній сфері, насамперед тих, що стосуються інформаційної війни.

Організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні, порядок здійснення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем, права і обов'язки учасників відносин у даній сфері визначені Законом України від 03.09.2015 № 675-VIII «Про електронну комерцію». Електронна форма угоди прирівнюється до паперової, регламентовані права та обов'язки сторін електронного правочину, визначений правовий статус продавця та покупця. Проте, в подальшому необхідним є закріплення основ електронної комерції у новому Цивільному кодексі України, деталізація спеціального законодавства щодо регулювання окремих складових елементів електронної комерції, узгодження чинного законодавства, яке визначає правову основу електронного обміну даними та укладання угод в електронній формі тощо.

Частина введених в дію нормативно-правових документів носить явно фрагментарний та/чи декларативний характер, що робить нормативно-

⁷ Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України. Аналітична доповідь; Національний інститут стратегічних досліджень. Київ. 2014. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Gnatyuk-59546.pdf> (дата звернення: 12.09.2017).

правову базу розвитку інформаційного суспільства неповною та недостатньо ефективною. В результаті на сьогоднішній день спостерігається низький рівень впровадження та використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій у сферах освіти, науки, культури, охорони здоров'я, в агропромисловому комплексі та інших секторах економіки, відсутні відповідні галузеві та міжгалузеві програми; підтримка поглиблення демократичних процесів слабо координована та несистемна, зокрема щодо проведення виборів, голосувань, загальнонаціональних та місцевих референдумів, опитувань та консультацій, запровадження механізмів громадсько-державного партнерства, здійснення громадського контролю на засадах широкого використання ІКТ та мережі Інтернет⁸.

Інституційну базу основних організаційно-правових засад електронного документообігу та використання електронних документів в Україні визначають Закони України № 851-IV від 22.05.2003 р. «Про електронні документи та електронний документообіг», № 852-IV від 22.05.2003 р. «Про електронний цифровий підпис», Постанова Кабінету Міністрів України № 670 від 18.07.2012 р. «Деякі питання електронної взаємодії органів виконавчої влади», Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1363-р від 28.12.2011 р. «Питання впровадження системи електронної взаємодії органів виконавчої влади» та № 634-р від 05.09.2012 р. «Про затвердження Концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів».

Функціонування системи електронного урядування (як способу організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій⁹) визначається:

— Законами України № 5203-VI від 06.09.2012 р. «Про адміністративні послуги», № 537-V від 09.01.2007 р. «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», № 2657-XII від 02.10.1992 р. «Про інформацію»;

— Постановою Кабінету Міністрів України № 13 від 03.01.2013 р. «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг», Проектом постанови КМ України «Про затвердження Державної програми розвитку галузі інформаційних

⁸ Рекомендації парламентських слухань на тему: "Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України": Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2016 року, №1073-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1073-19/page> (дата звернення: 19.09.2017).

⁹ Електронне урядування. Вікіпедія: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Електронне_урядування (дата звернення: 20.09.2017).

технологій на період до 2023 року»;

– Планом заходів з виконання Програми розвитку сфери інформаційно-комунікаційних технологій в Україні на 2014-2016 роки;

– Розпорядженнями Кабінету Міністрів України № 517-р від 11.07.2013 р. «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів», № 718-р від 11.09.2013 р. «Про затвердження плану заходів щодо створення Єдиного державного порталу адміністративних послуг», № 634-р від 05.09.2012 р. «Про схвалення Концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів», № 1014-р від 26.09.2011 р. «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні», № 2250-р від 13.12.2010 р. «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні».

Не зважаючи на розробленість відповідного законодавчо-нормативного забезпечення щодо розвитку системи електронного урядування, на практиці не виконано план заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні (затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2011 року № 1014-р), відсутні програми розвитку електронного урядування в системі органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, зокрема програми з надання електронних адміністративних послуг¹⁰.

Незважаючи на цілий комплекс невирішених нормативних, адміністративних, інфраструктурних проблем в Україні спостерігаються загалом високі темпи імплементації інформаційно-комунікаційних технологій і проникнення Інтернет. Український ІТ-ринок динамічно розвивається, зростає потреба експорту послуг ІКТ з України, тому при обґрунтуванні механізмів реалізації державної політики його розвитку необхідно врахувати глобальні тенденції, а також пріоритетність підготовки ІТ-спеціалістів.

Зараз у світі приблизно 18,2 млн ІТ-спеціалістів. До 2019 року їх кількість може зрости на 45% – до 26,4 млн. На сьогодні лідером в ІТ є США, які мають 3,6 млн розробників, далі йде Індія (2,75 млн.). За прогнозами експертів, вже у 2018 році ситуація змінюється і кількість індійських спеціалістів збільшиться до 5,2 млн проти 4,5 млн американських. До цього часу Китай матиме майже 1,9 млн програмістів, а Росія – близько 1,3 млн.¹¹

Головне досягнення 2017 року – українська ІТ-індустрія нарешті повернулася до докризових темпів зростання. Якщо в минулі три роки вони

¹⁰ Рекомендації парламентських слухань на тему: "Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України": Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2016 року, №1073-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1073-19/page> (дата звернення: 19.09.2017).

¹¹ Доповідь про стан інформатизації та інформаційного суспільства в Україні за 2014 р./ Державне агентство з питань електронного урядування України. URL: <http://www.dknii.gov.ua/content/shchorichna-dopovid-pro-rozvytok-informatsiynogo-suspilstva>. (дата звернення: 20.09.2017).

були наближені до 10%, то в цьому році ринок виріс вже на 20%, а обсяг експорту за даними PwC досяг 3,6 млрд дол. США. В таких умовах протягом чотирьох років ринок може подвоїти свої обсяги. За експертними прогнозами при сприятливих умовах до 2025 року ІТ-сектор може вирости до 8,4 млрд дол. США. (майже в 2,5 рази), а кількість робочих місць збільшиться до понад 240 тис. осіб. Зокрема, за 10 місяців 2017 року ІТ-компаніями сплачено в бюджет близько 6,5 млрд грн. податкових платежів, тому стабільний розвиток галузі позитивно вплине і на економіку країни. У щорічний рейтинг кращих постачальників ІТ-послуг The Global Outsourcing 100 у 2017 році потрапили відразу 13 компаній з офісами в Україні – на 3 більше, ніж у минулому році. Профільна Асоціація Global Sourcing Association (GSA UK) одного з найбільших для наших компаній ринків – Великобританії, назвала Україну Outsourcing destination of the year¹². А забезпечення підприємств ІТ-сектору економіки достатньою кількістю кваліфікованих фахівців є домінантною передумовою розвитку даної сфери. Адже в умовах, коли зберігається позитивна динаміка експорту комп'ютерних та інформаційних послуг, зростання частки ІТ у ВВП держави, вкрай важливим є підвищення рівня якості практичної підготовки фахівців ІТ-сфери та збільшення держзамовлення на підготовку ІТ-спеціалістів, в т.ч. і з використанням механізму державно-приватного партнерства.

Для цього в системі державного управління потрібен єдиний центральний орган виконавчої влади, відповідальний за формування та/або реалізацію державної політики розвитку інформаційного суспільства, сфери телекомунікацій, програмування, забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки, впровадження технологій електронного урядування, електронного документообігу, електронного підпису, оскільки відсутність такого органу зумовлює: невизначеність та брак єдиної державної політики у зазначених сферах; недостатній рівень координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері ІКТ та зв'язку; незабезпечення взаємосумісності (інтероперабельності) різних інформаційних систем, що створювалися в різний час, за різними принципами, на різних технологічних платформах¹³.

Інституційне середовище українського ринку програмних продуктів забезпечує розвиток всього спектру програмного забезпечення, на ньому представлено 90% - програмного забезпечення західних компаній, 10% - українських. В Україні присутні понад 200 фірм, які пов'язані з виробництвом програмних продуктів, з кількістю працюючих від декількох осіб до декількох десятків. Обсяг експорту послуг з розробки програмного забезпечення з України наближається до 2 млрд доларів, що складало менше

¹² Украинский IT-рынок: итоги 2017 и перспективы 2018. DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/2017-summary/> (дата звернення: 21.09.2017).

¹³ Рекомендації парламентських слухань на тему: "Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України": Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2016 року, №1073-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1073-19/page> (дата звернення: 19.09.2017).

1% світового ринку аутсорсингу в 2013 р.¹⁴ Понад 50% фірм здійснюють дистрибуцію програмних продуктів іноземних компаній.

Інституційна база легалізації програмного забезпечення в Україні представлена міжнародною Конвенцією про кіберзлочинність від 23.11.2001 р., Директивою Європейського Парламенту та Ради від 11.03.1996 р. № 96/9/ЄС «Про правовий захист баз даних», Постановами Кабінету Міністрів України №253 від 04.03.2004 р. «Про затвердження Порядку легалізації комп'ютерних програм в органах виконавчої влади» та № 1433 від 10.09.2000 р. «Про затвердження Порядку використання комп'ютерних програм в органах виконавчої влади», Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 247-р від 15.05.2002 р. «Про затвердження Концепції легалізації програмного забезпечення та боротьби з нелегальним його використанням».

На даний час, основними нормативно-правовими актами, які регулюють відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах України є Доктрина інформаційної безпеки України та Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». Окрім них, процес регулювання здійснюється також за допомогою спеціалізованих постанов Кабінету міністрів України, наказів Адміністрації Держспецзв'язку, державних стандартів України та нормативних документів технічного захисту інформації (ТЗІ).

Доктрина інформаційної безпеки України визначає національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері. Його правовою основою є Конституція України, закони України, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента від 26 травня 2015 року № 287, а також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Серед пріоритетів державного регулювання повинна бути популяризація в суспільстві та стимулювання впровадження вільного програмного забезпечення (ВПЗ) в Україні шляхом проведення відповідної інформаційної кампанії серед всіх стейкхолдерів (в тому числі і серед іноземних та вітчизняних інвесторів) щодо переваг та перспектив введення ВПЗ у сфері державного управління, освіти та науки, підтримки через механізми державних замовлень та відкритих тендерів у сфері ІКТ, встановлення єдиного стандарту українізованого ВПЗ в державних установах; формування депозитарію ВПЗ на базі мережі регіональних і центральних серверів для можливості швидкого оновлення програм; проведення ефективної ліцензійної політики.

Система нормативно-правового забезпечення України повинна бути

¹⁴ Доповідь про стан інформатизації та інформаційного суспільства в Україні за 2014 р./ Державне агентство з питань електронного урядування України. URL: <http://www.dkni.gov.ua/content/shchorichna-dopovid-pro-rozvytok-informacijnogo-suspilstva>. (дата звернення: 20.09.2017).

цілісною та чіткою в контексті створення сприятливих умов для ведення ІКТ-бізнесу, а саме:

- бути добре апробованою моделлю регулювання інформаційної сфери з чітким розподілом повноважень та сфер відповідальності, враховуючи кращі регуляторно-правові надбання ЄС та необхідність гармонізації національного законодавства з нормами законодавства ЄС в питаннях інформаційного суспільства, створення національної електронної інформаційної системи (ресурсів), надання електронних та телекомунікаційних послуг, захисту інтелектуальної власності тощо, а також в питаннях уніфікації стандартів та конвергенції технологій;

- включати орієнтовані (бажані) індикатори розвитку інформаційного суспільства, яких має досягти Україна, з чітким часовим визначенням досягнення бажаних результатів (стратегування);

- містити чіткі та єдині правила підтримки (стимулювання) розвитку ІТ-індустрії без обтяжливих процедур виходу на ринок телекомунікацій (адже, сьогодні, суб'єкти господарювання, крім включення до реєстру операторів, провайдерів телекомунікацій зобов'язані отримувати ліцензію на вид діяльності у сфері телекомунікацій та/або ліцензію на користування радіочастотним ресурсом України, та/або дозвіл на використання номерного ресурсу);

- врегулювати відносини для забезпечення економічної конкуренції на ринках деяких телекомунікаційних послуг (адже, на законодавчому рівні не визначено засади проведення аналізу ринків телекомунікаційних послуг, перелік регуляторних зобов'язань для операторів, провайдерів телекомунікацій з істотною ринковою перевагою і повноваження національного регулятора щодо їх застосування)¹⁵;

- стимулювати розвиток співробітництва і державно-приватного партнерства, досліджень та розробок в ІТ-сфері, сприятливого середовища для залучення інвестицій, підготовки ІТ-фахівців, забезпечувати належний правовий захист прав споживачів телекомунікаційних послуг при призупиненні роботи операторів, інтернетпровайдерів;

- визначати критерії ризиків для суб'єктів господарювання у сфері розробки програмного забезпечення та телекомунікацій з метою мінімізації перевірок зазначених суб'єктів; можливості використання копії даних, отриманої з використанням сертифікованих програмно-апаратних засобів в якості доказу при здійсненні кримінального провадження та унеможливлення вилучення елементів інформаційних систем під час здійснення процесуальних дій;

- характеризуватись взаємопов'язаністю і чіткою ієрархічністю

¹⁵ Рекомендації парламентських слухань на тему: "Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України": Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2016 року, №1073-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1073-19/page> (дата звернення: 19.09.2017).

проектних документів, принципів поетапної реалізації цілей та завдань, максимальною конкретизацією завдань, термінів їх виконання, включати обґрунтовані ефективні механізми фінансування видатків на виконання завдань Національної програми інформатизації, яка на сьогодні фінансово не забезпечена, а тому й неефективна;

– оперативно реагувати на соціально-економічні, геополітичні та інші зміни і виклики, моніторити зміни кон'юнктури на ринку ІТ послуг, базуватися на фаховому експертно-аналітичному супроводі інституційних трансформацій та нормопроектної діяльності на основі національних форсайтних досліджень розвитку ІТ-сфери, що сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності;

– здійснювати на реалізацію сучасних завдань безпеки та оборони держави з широким залученням підприємств ІКТ-галузі, наукових установ, закладів освіти та громадських організацій, що забезпечують впровадження новітніх ІКТ, зокрема інформаційної безпеки та кібербезпеки; необхідність визнання на державному рівні міжнародних сертифікатів у сфері управління інформаційною безпекою, кібербезпекою та інформаційними технологіями; запровадження дієвих механізмів громадського контролю, унеможливлення зловживань та дотримання прав людини при перехопленні інформації силовими структурами¹⁶;

– бути об'єднаною в єдиний систематизований документ з інформаційного законодавства – Інформаційний кодекс України, який забезпечить єдині підходи й принципи щодо регламентації відносин в інформаційному просторі (з визначенням основних пріоритетів, цілей та завдань, індикаторів та термінів їх реалізації, суб'єктів, відповідальних за їх здійснення, а також переліку необхідних цільових державних програм та локальних стратегій для забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні).

Національний сектор інформаційних технологій перебуває у стадії активного становлення і включення у глобальний світовий інформаційний простір, основні нормативні акти українського законодавства в даній площині відповідають основним принципам та стратегічним пріоритетам нинішнього глобального інформаційного розвитку, повністю узгоджується з правом Європейського Союзу. Разом з тим, рівень розбудови інформаційного суспільства в Україні в умовах євроінтеграційного курсу не відповідає потенціалу та можливостям України, що пов'язано з численними проблемами реального застосування діючого законодавства (неефективні процедури його реалізації, постійне недофінансування сфери, розпорошення управлінських компетенцій та бюджетних ресурсів) і кризовими тенденціями соціально-економічного розвитку загалом.

¹⁶ Рекомендації парламентських слухань на тему: "Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України": Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2016 року, №1073-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1073-19/page> (дата звернення: 19.09.2017).

Трансформація кластерної взаємодії в національній економіці розпочалися від утворення галузевих кластерів на базі інтеграції підприємств однієї галузі чи сфери економічної діяльності (перший етап), технологічних кластерів – об'єднання підприємств спільного технологічного ланцюжка (другий етап) до інтелектуальних та інноваційних кластерів (третій етап). З огляду на зазначене, ІТ-кластери можуть об'єктивно та природно сформуватися на основі інтелектуальних та інноваційних кластерів або утворитися поряд із ними як результат їх розвитку.

Інноваційний чи ІТ-кластер охоплює не лише підприємства ІТ-сфери, які не просто близькі територіально, але в першу чергу об'єднуються в мережу (асоціацію...), функціонування якої спрямоване на досягнення певного загального результату від об'єднання матеріальних, інформаційних та фінансових потоків (підвищення ефективності діяльності, підвищенні гнучкості та інноваційного потенціалу при створенні нових інформаційних технологій і ринків). В цю мережу входять фірми та організації з інших галузей за принципом комплементарності ресурсів і компетенцій. Об'єднання підприємств ІТ-сектору на основі кластерної взаємодії також створює додаткові вигоди в контексті¹⁷: доступності та якості спеціалізованого сервісу послуг в сфері інформаційних технологій (наприклад, постачальники інтегрованих рішень в сфері управління системами життєзабезпечення будівель для кластера в сфері будівництва та нерухомості); доступу до фінансових ресурсів різного роду (наприклад, джерела ризикового фінансування для нових технологічних компаній в кластері інформаційних технологій); доступності та якості можливостей для проведення НДДКР; доступності спеціалізованих і продуктивних людських ресурсів; побудови мережі формальних і неформальних відносин для передачі ринкової і технологічної інформації, знань і досвіду; створення системи для виявлення колективних вигод і небезпек, формування спільного бачення та стратегії розвитку кластера.

Тобто, ІТ-кластер це свого роду стратегічна міжорганізаційна мережа секторального (чи міжсекторального) характеру, що об'єднує ресурси і провідні компетенції підприємств та організацій, що входять до його складу (зокрема, підприємства ІТ-сфери, державні та приватні інституції підтримки цих основних економічних агентів), а також формує специфічне культурне та соціальне середовище.

Більшість українських ІТ-підприємств, які продукують інформаційні продукти і послуги, докладають максимум зусиль для укріплення власного конкурентоспроможного науково-технічного та комерційного потенціалу на міжнародних ринках. Одночасно триває процес посилення взаємодії ІТ-

¹⁷ Шерешева М.Ю. Проблемы создания инновационных кластеров в регионах России / Российский научно-исследовательский институт экономики, политики и права в научно-технической среде: веб-сайт. URL: http://www.riep.ru/upload/iblock/bdb/bdb85cc0a92e7668e778404_4027ae78b.pdf (дата звернення: 21.09.2017).

підприємств всередині галузі, проникнення ІТ-продуктів і послуг в інші сфери української економіки. Вони об'єднуються з подібними підприємствами, з місцевою владою, навчальними закладами та іншими обслуговуючими структурами у сфері ІКТ, створюючи ІТ-кластери для пошуку замовлень на зовнішніх та внутрішніх ринках, для залучення інвестицій та участі в міжнародних інноваційних проектах, обмінах інноваціями. Такі структури сьогодні стоять перед вибором бізнес-моделей свого розвитку, виходячи з двох основних тенденцій у сфері ІКТ: першої – загострення конкурентної боротьби між ІТ-підприємствами за інвестиції, ресурси, кваліфіковані кадри, інформацію та нові знання для забезпечення своїх власних стратегічних переваг; і другої – посилення внутрішньої та зовнішньої взаємодії між ключовими учасниками кластерів, що розвиваються на основі трансферу знань, технологій, дифузії відкритих інновацій¹⁸.

При цьому, ІТ-кластери як специфічні форми квазіінтеграції демонструють присутність елементів співрегулювання, тобто спільної участі в регулюванні (пошуку замовлень та інвестицій на внутрішньому та зовнішньому ринках) і держави, і організацій інфраструктурної підтримки, і науково-дослідних інститутів і т. д. В рамках функціонування кластера вдало вирішується питання узгодження та балансування інтересів різних стейкхолдерів ринку¹⁹. І система співрегулювання, яка можлива в рамках функціонування кластера, є привабливою для багатьох його потенційних фірм-учасників, оскільки їх об'єднання в мережу підсилює їх конкурентні переваги у пошуку інвестицій на зовнішніх та внутрішніх ринках, переговорні позиції у питаннях обміну інноваціями, що створює приватні блага для окремих учасників порівняно з іншими фірмами даної сфери, які функціонують поза рамками кластера (чи асоціації) або порівняно з «географічними» сусідами-аутсайдерами.

ІТ-кластери розглядають як екосистеми корпоративного, регіонального та міжнародного рівня одночасно, де відбувається процес зростання кількості мікрокорпорацій на локальному рівні за рахунок приєднання нових стартапів. Вони, в свою чергу, орієнтовані на пошук нових партнерів та нових ринків збуту у глобальній економіці. Для активізації кластерної взаємодії підприємств сектору інформаційно-комунікаційних технологій з науково-освітніми інституціями необхідним є реформування освітніх програм університетів, які випускають ІТ-спеціалістів. Розвиток відповідних елементів комунікаційної інфраструктури кластеру, зокрема, центрів трансферу технологій, науково-дослідних центрів, науково-технологічних парків, бізнес-інкубаторів, інноваційних навчально-наукових лабораторій, зможе забезпечити взаємодію бізнесу, освіти і науки для

¹⁸ Гоциньська Д.Я. Інформаційно-комунікаційне забезпечення кластерної взаємодії підприємств : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04. Київ, 2016. С.23-43.

¹⁹ Коломієць О.Г., Яремчук Р.Є. Формування інституційного середовища розвитку інноваційної екосистеми України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів. 2016. Вип. 3 (119). С. 9-14.

проведення фундаментальних і прикладних досліджень у сфері ІКТ. Це в свою чергу сприятиме збільшенню кількості висококваліфікованих фахівців для потреб подальшого розвитку числа учасників ІТ-кластеру. Показовою є розширена модель «п'ятиелементної спіралі» взаємодії на прикладі Львівського ІТ-кластеру (рис. 5.2). При цьому, ІТ-кластери як одні з визначальних елементів національної інноваційної екосистеми створюють передумови для інтегрованості суб'єктів, які входять до їх складу в організаційно-технічній, експертно-консультаційній, фінансово-економічній та інформаційній площині в процесі створення та реалізації інформаційних продуктів та послуг.

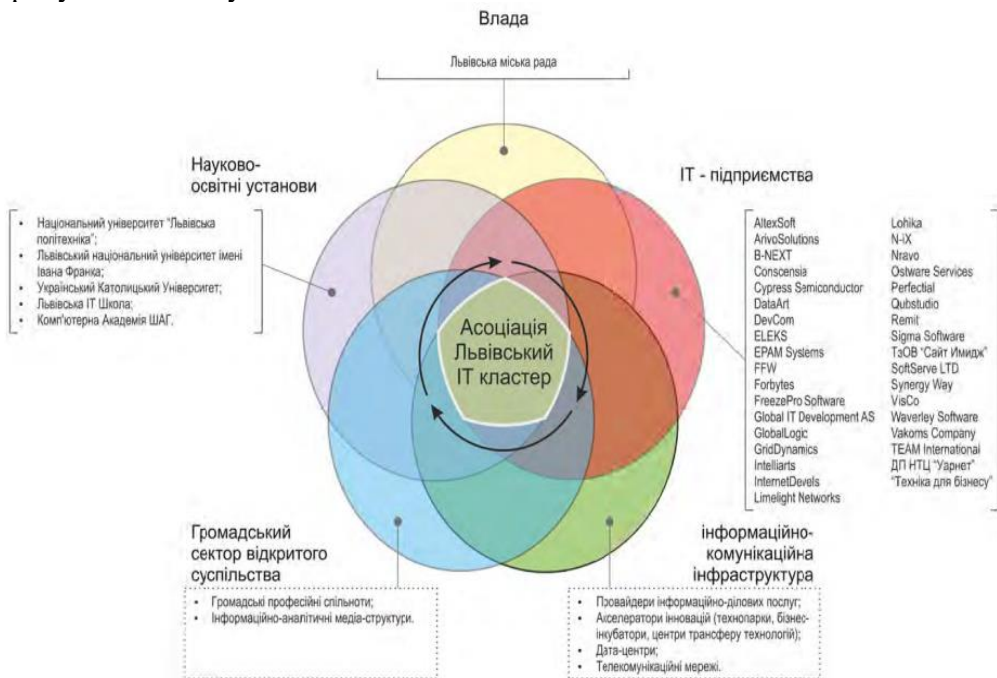

Рис. 5.2. Розширена модель “п’ятиелементної спіралі” взаємодії на прикладі Львівського ІТ-кластеру.*

* Джерело:²⁰

До основних видів діяльності підприємств сфери інформаційних технологій належать розробка тиражного програмного забезпечення; надання послуг у сфері інформаційних технологій, зокрема, розробка програмного забезпечення, проектування, впровадження та тестування інформаційних систем на замовлення, консультування з питань інформатизації; розробка апаратно-програмних комплексів з високою доданою вартістю програмної частини; віддалена обробка і надання інформації, в тому числі на сайтах в інформаційно-телекомунікаційній мережі "Інтернет", мережеве обслуговування. Щодо останнього, важливою умовою кластеризації в умовах

²⁰ Гоцинська Д.Я. Інформаційно-комунікаційне забезпечення кластерної взаємодії підприємств : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04. Київ, 2016. С.23-43.

сучасного розвитку ІТ вважається зв'язок між суб'єктами кластеру за допомогою електронних мереж.

Сфера інформаційних технологій була довгий час недооцінена в Україні з позиції її впливу на формування потенціалу зростання національної економіки, відбувалось фактичне довгострокове невтручання держави в розвиток цієї сфери, а значний інтелектуальний потенціал країни і великий ринок збуту зі зростаючими якісними характеристиками дозволили сформувати в Україні потужну платформу для розвитку інформаційних технологій. В задоволення внутрішнього попиту на інформаційні технології основний внесок приносять системні інтегратори і дистриб'ютори, діяльність яких пов'язана з постачанням обладнання, розробкою апаратно-програмних комплексів і наданням послуг з створення корпоративних інформаційних систем (в тому числі їх проектуванням, впровадженням і тестуванням, консультуванням з питань інформатизації). У сегменті системних інтеграторів і дистриб'юторів домінують великі компанії, які також займаються розробкою програмного забезпечення і надання послуг щодо його доопрацювання.

В сфері інформаційних технологій України широко представлені сервісні компанії, що спеціалізуються на розробці, тестуванні і супроводі програмного забезпечення на замовлення, і працюють не тільки на внутрішньому ринку, але і на ринках Європи, США та інших країн, в тому числі на основі кластерної взаємодії. За даними Міжнародної асоціації ІАОР, 13 як українських ІТ-компаній, так і міжнародних корпорацій з великими представництвами в Україні, увійшли в рейтинг 100 кращих аутсорсингових компаній світу (The Global Outsourcing 100). А саме, до топ-100 даного рейтингу увійшли: EPAM Systems, Ciklum, ELEKS, Luxoft, N-iX, Miratech, Intetics Inc, SoftServe, Softjourn Inc, Sigma Software, TEAM International Services Inc, Program-Ace та Softengi²¹.

На даний час, українська ІТ-індустрія динамічно розвивається – це вже третя галузь за рівнем експорту. Сервісний сегмент забезпечує високий рівень гнучкості при вирішенні задач впровадження інформаційних систем і необхідний для комплексного розвитку галузі. У сегменті виробництва тиражного програмного забезпечення присутні вітчизняні компанії, які успішно працюють на глобальних ринках. З усіх галузевих сегментів компанії розробники програмного забезпечення створюють всередині країни максимальну додану вартість.

Сегмент виробництва апаратно-програмних комплексів ще недостатньо розвинений і представлений здебільшого підприємствами, що займаються складанням обладнання під локальними брендами часто з вироблених за кордоном компонентів. Але в сфері програмного забезпечення

²¹ Коломієць О.Г., Яремчук Р.Є. Основні переваги та загрози для комплексного розвитку ІТ-сектора України від реалізації угоди про асоціацію з ЄС. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів. 2015. Вип. 5 (115). С. 68-72; Українські ІТ-компанії увійшли до 100 кращих аутсорсерів світу ідеї. Громадське: веб-сайт. URL: <http://hromadske.ua/posts/do-100-krashchykh-aoutsorseriv-svitu-idei> (дата звернення: 22.09.2017).

в даному сегменті вітчизняні підприємства мають успіх на глобальному ринку інформаційних технологій. Динамічно розвивається в Україні також такий сегмент сфери інформаційних технологій як обробка інформації та надання сервісів на сайтах в мережі "Інтернет", включаючи надання послуг з програмування, доступ до розважального контенту і надання послуг в режимі реального часу.

Кластерна взаємодія в ІТ-сфері дозволяє інтегрувати (активізувати) ресурси і компетенції на основі залучення і встановлення партнерства державних структур, закладів вищої професійної освіти, науки, бізнесу, венчурних фондів та інвестиційних банків, а також інститутів громадянського суспільства (експертного співтовариства, професійних асоціацій і т.д.). Кінцевим результатом цієї взаємодії, а також виваженої політики підтримки ІТ-сектору має стати виникнення і розширення десятків інноваційних софтверних компаній, що випускають продукти світового рівня для вітчизняного і міжнародного ринків.

Запропонована нами концептуальна схема формування організаційно-економічних пріоритетів державного регулювання ІТ-кластерів в національній економіці базується на основі тактичних завдань і заходів в розрізі трьох стратегічних проблемно-цільових напрямів (рис. 5.3).

Зокрема, пріоритетність реалізації державної кластерної політики на основі підвищення конкурентоспроможності ІТ-сектору та комерціалізації ІТ-інновацій забезпечується наступними тактичними завданнями і заходами²²:

- сприяння інституційному розвитку ІТ-кластерів та створення умов для встановлення ефективної інформаційної взаємодії між його учасниками;
- координація інформатизації окремих сфер діяльності в державних і галузевих цільових програмах;
- формування сприятливих умов розвитку ІТ-сектору та ІТ-кластеризації, в тому числі, на основі підвищення ефективності системи професійної освіти, сприяння розвитку співпраці між підприємствами та освітніми організаціями;
- стимулювання інвестицій в підприємства і проекти ІТ-сектору;
- сприяння підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів ІТ-сфери на вітчизняному і міжнародному ринках;
- зниження адміністративних бар'єрів для суб'єктів ІТ-бізнесу;
- формування позитивного іміджу ІТ-кластерів та суб'єктів ІТ-бізнесу країни;
- залучення провідних світових ІТ-компаній до співпраці в рамках вітчизняних ІТ-кластерів, обмін досвідом і налагодження довгострокової співпраці.

²² Мельник М.І. Інституційне забезпечення розвитку ІТ-сектору в Україні: основні проблеми та пріоритетні напрями вдосконалення. *Регіональна економіка*. 2018. №1(87). С.102-110.

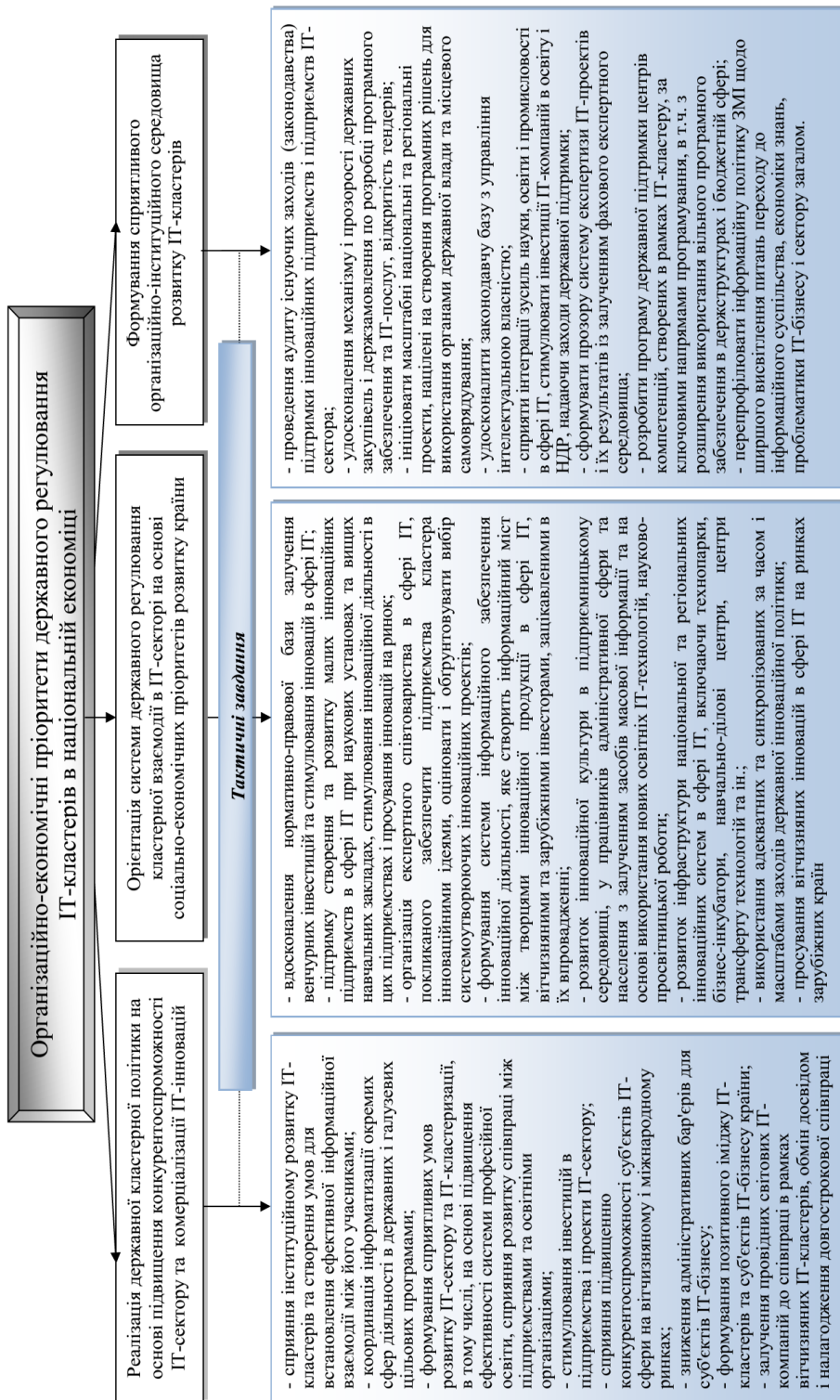

Рис. 5.3. Концептуалізація організаційно-економічних пріоритетів державного регулювання ІТ-кластерів в національній економіці (проблемно-цільовий підхід).*

* Джерело: розробка авторів

Для забезпечення орієнтації системи державного регулювання кластерної взаємодії в ІТ-секторі в контексті забезпечення соціально-економічних пріоритетів розвитку країни необхідним є:

- вдосконалення нормативно-правової бази залучення венчурних інвестицій та стимулювання інновацій в сфері ІТ;

- підтримку створення та розвитку малих інноваційних підприємств в сфері ІТ при наукових установах та вищих навчальних закладах, стимулювання інноваційної діяльності в цих підприємствах і просування інновацій на ринок;

- організація експертного співтовариства в сфері ІТ, покликаною забезпечити підприємства кластера інноваційними ідеями, оцінювати і обґрунтовувати вибір системоутворюючих інноваційних проектів;

- формування системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, яке створить інформаційний міст між творцями інноваційної продукції в сфері ІТ, вітчизняними та зарубіжними інвесторами, зацікавленими в їх впровадженні;

- розвиток інноваційної культури в підприємницькому середовищі, у працівників адміністративної сфери та населення з залученням засобів масової інформації та на основі використання нових освітніх ІТ-технологій, науково-просвітницької роботи;

- розвиток інфраструктури національної та регіональних інноваційних систем в сфері ІТ, включаючи технопарки, бізнес-інкубатори, навчально-ділові центри, центри трансферту технологій та ін.;

- використання адекватних та синхронізованих за часом і масштабами заходів державної інноваційної політики;

- просування вітчизняних інновацій в сфері ІТ на ринках зарубіжних країн.

Пріоритетними заходами формування сприятливого організаційно-інституційного середовища розвитку ІТ-кластерів є: проведення аудиту існуючих заходів (законодавства) підтримки інноваційних підприємств і підприємств ІТ-сектора; удосконалення механізму і прозорості держзакупівель і держзамовлення з розробки програмного забезпечення та ІТ-послуг, відкритість тендерів; ініціювання масштабніших національних та регіональних проектів, націлених на створення програмних рішень для використання органами державної влади та місцевого самоврядування; удосконалення законодавчої бази з управління інтелектуальною власністю; сприяння інтеграції зусиль науки, освіти і промисловості в сфері ІТ, стимулювання інвестиції ІТ-компаній в освіту і НДР, надаючи заходи державної підтримки; формування прозорої системи експертизи ІТ-проектів і їх результатів із залученням фахового експертного середовища; розроблення програми державної підтримки центрів компетенцій, створених в рамках ІТ-кластеру, за ключовими напрямками програмування, в т.ч. з розширення використання вільного програмного забезпечення в держструктурах і

бюджетній сфері; перепрофілювання інформаційної політики ЗМІ щодо ширшого висвітлення питань переходу до інформаційного суспільства, економіки знань, проблематики ІТ-бізнесу і сектору загалом.

Одночасно при виборі пріоритетних напрямків розвитку ІТ для формування ІТ-кластеру необхідно орієнтуватися на ті напрямки розвитку галузі, які матимуть високий потенціал успіху (прибутковість) вже в найближчому майбутньому, що буде сприяти розвитку національної інноваційної екосистеми та послужить фундаментом для лідерства країни в сфері ІТ. В якості інструменту формування пріоритетів і мобілізації великої кількості учасників для досягнення якісно нових результатів у сфері науки і технологій, економіки слід використовувати технологію форсайту (рис. 5.4). Наприклад, до числа пріоритетних напрямків розвитку ІТ, використовуючи технологію форсайту відносить: хмарні обчислення; розпізнавання, обробка та моделювання образів, відео- і аудіо; вбудовані системи управління; програмне забезпечення для фінансової і банківської сфери; нове покоління мультимедійних пошукових систем; ВІ, системи прийняття управлінських рішень та регіональне управління; мобільні додатки; геоінформатика; портальні додатки; ІТ-безпеку; ІТ медико-біологічного профілю; ІТ в освіті.

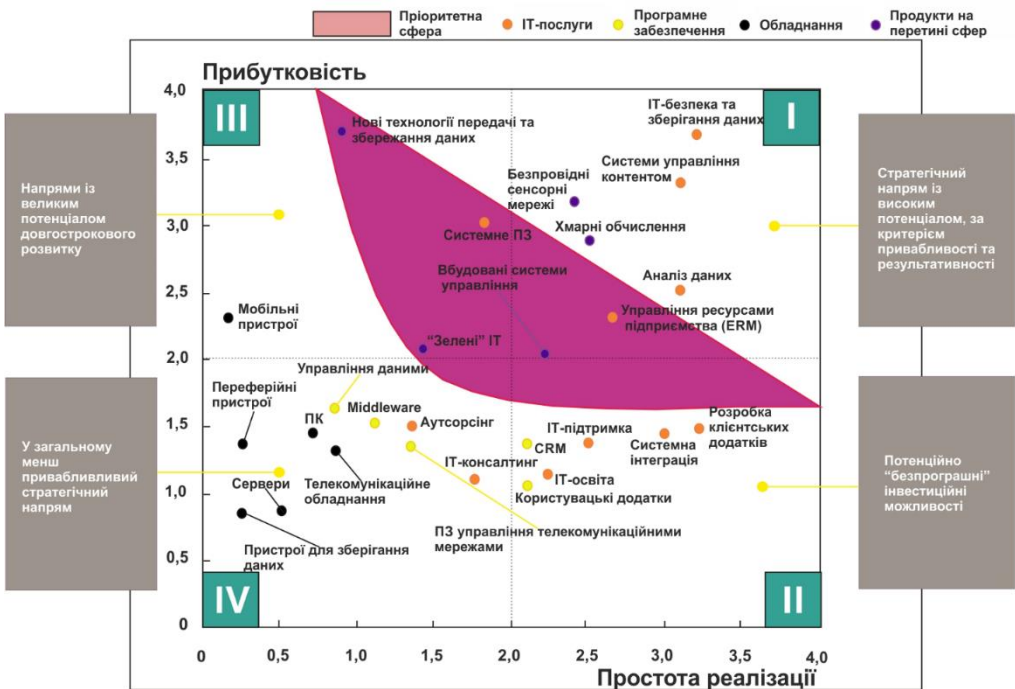

Рис. 5.4. Форсайт: пріоритетні напрями розвитку ІТ-кластера*

*Джерело: складено на основі²³

²³ Офіційний веб-сайт IDC в Україні. URL: <http://idcukraine.com> (дата звернення: 22.09.2017).

Отже, державне регулювання кластерної взаємодії в сфері інформаційних технологій повинно бути спрямоване на створення сприятливого інституційного середовища для динамічного зростання і підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі комерціалізації ІТ-інновацій. Для цього в рамках державного регулювання необхідно підвищити потенціал економічної системи для активізації ресурсів і компетенцій в сфері ІТ, сприяти розвитку інноваційної діяльності та формуванню інноваційної інфраструктури, що в кінцевому підсумку сприятиме підвищенню якісних і кількісних показників економічної діяльності ІТ-бізнесу (в тому числі прибутку і бюджетної ефективності), його конкурентоспроможності, збереження переваг інтеграції та кластероутворення від виробництва ІТ-товарів і послуг до споживання доданої вартості, прямому підвищенню якості та рівня життя населення країни.

5.2. Оцінювання впливу венчурного капіталу на становлення і розвиток ІТ-сектору в Україні

Забезпечення динамічного розвитку держави та високого рівня життя її громадян в сучасних умовах неможливе без високого технологічного рівня економічної системи, розвиненої інноваційної інфраструктури та ефективного використання людського капіталу. Однією з головних передумов інтенсифікації процесу подолання технологічного відставання України від розвинутих країн світу, в першу чергу, є суттєва активізація інноваційної діяльності в усіх сферах життєдіяльності. Проте, стійкий інноваційний розвиток економіки держави передбачає, крім розвинутої інноваційної екосистеми, наявність стабільних та диверсифікованих джерел його фінансового забезпечення. Одну з провідних ролей у вирішенні даної проблеми відіграє венчурне інвестування, яке дозволяє забезпечити інноваційну галузь довгостроковими фінансовими ресурсами, зокрема для фінансування новостворених високоризикових інноваційних проєктів.

В сучасних умовах головними суб'єктами індустрії венчурного інвестування в Україні виступають компанії з управління активами (КУА) та недиверсифіковані інститути спільного інвестування (ІСІ) закритого типу, які знаходяться в їх управлінні. За даними Української асоціації інвестиційного бізнесу²⁴, загальна чисельність діючих компаній з управління активами станом на 31.12.2017 р. в Україні склала 296 компанії (рис. 5.5.), що на 17 КУА менше ніж в 2015 р., на 57 КУА (або 19,26%) менше ніж в 2012 р., а також на 113 КУА (або 38,18%) менше ніж в 2008 р. Проте, не зважаючи на негативну динаміку останніх 4-х років, чисельність КУА починаючи з 2005 р. виросла майже в 2 рази.

²⁴ Офіційний веб-сайт IDC в Україні. URL: <http://idcukraine.com> (дата звернення: 22.09.2017).

Чисельність зареєстрованих інститутів спільного інвестування (ІСІ) в 2017 р. продемонструвала незначне зростання (на 1 ІСІ в порівнянні з 2016 р.) після відчутного спаду (-18 ІСІ) в 2015 р. В цілому для зареєстрованих ІСІ притаманна загальна позитивна середньорічна динаміка зростання чисельності в розмірі 6,8% протягом 2005-2017 рр., з дуже високим середнім темпом зростання в розмірі 64% в 2005-2008 рр. та незначним середньорічним темпом зниження (-3,4%) з 2009 по 2017 рр.

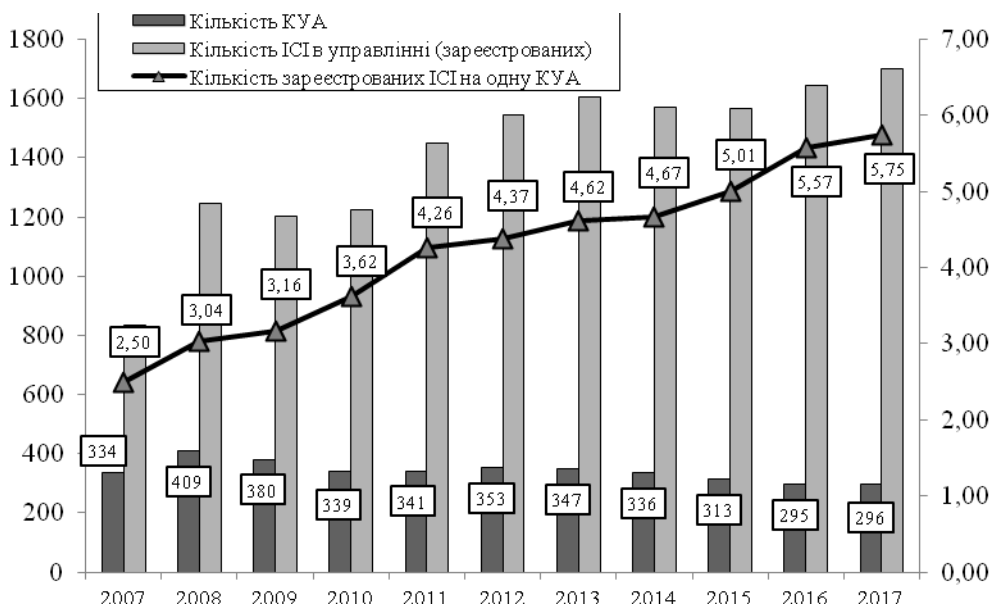

Рис. 5.5. Динаміка кількості КУА та ІСІ у 2007-2017 рр.

*Джерело: складено на основі²⁵

Рівень концентрації управління активами ІСІ в аналізованому періоді незмінно зростав, в середньому на 8,97% щорічно, що пов'язано зі скороченням чисельності КУА на тлі незначного зростання чисельності ІСІ. Як наслідок, станом на 31.12.2017 р. одна компанія управляла у середньому майже 5,75 фонду (після 5-ти у 2015 р. та 3-х у 2008 р.).

В регіональному розрізі протягом 2009-2017 рр. спостерігалось поступове зростання рівня концентрації індустрії на користь м. Києва та Київської області, зокрема їх питома вага в загальній чисельності ІСІ в аналізованому періоді не знижувалася нижче 70%, а за результатами 2017 р. склала 73,2% (табл. 5.1).

Частки Дніпропетровської та Харківської областей в 2009-2017 рр. продемонстрували стійку тенденцію до зниження. Так, зокрема, частка Дніпропетровської області, другої за чисельність КУА та ІСІ в Україні, знизилася в середньому за рік на 0,94 в.п., а Харківської – на 1,18 в.п., при

²⁵ Квартальні та річні огляди ринку ІСІ в Україні. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу: веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html (дата звернення: 23.09.2017).

середньорічних частках для кожної з областей у 7,9% та 5,9% відповідно. Чисельність ІСІ, зареєстрованих в Донецькій області, в 2017 р. знизилася на 65% (або -17 компаній) в порівнянні з 2009 р. та в 3,5 рази в порівнянні з 2013 р. (-38 компаній). При цьому, частка Донецької області в загальній чисельності зареєстрованих ІСІ також знизилася більш як в 3 рази й склала 0,82 % в 2017 р. проти 2,56% в 2009 р.

Таблиця 5.1

Регіональний розподіл кількості ІСІ в 2009-2017 рр.*

Роки	Всього	Київ+Київська обл.		Дніпропетровська		Харківська		Запорізька		Донецька		Інші	
		од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
2009	1202	845	70,26	97	8,10	81	6,73	-	-	31	2,56	148	12,35
2010	1226	858	70,02	99	8,06	78	6,33	-	-	37	3,03	154	12,56
2011	1451	1021	70,34	120	8,27	94	6,46	43	2,99	42	2,92	131	9,02
2012	1544	1084	70,20	123	7,96	88	5,69	46	2,96	49	3,18	155	10,01
2013	1604	1144	71,31	126	7,87	82	5,09	44	2,77	52	3,22	156	9,74
2014	1569	1139	72,59	123	7,83	87	5,55	47	3,02	37	2,37	136	8,65
2015	1567	1145	73,05	122	7,81	88	5,63	42	2,69	20	1,26	150	9,56
2016	1643	1196	72,8	127	7,70	95	5,80	41	2,50	15	0,90	169	10,31
2017	1701	1245	73,2	128	7,50	102	6,00	39	2,30	14	0,82	173	10,18

*Джерело: складено на основі²⁶

Серед інших областей варто відзначити стабільне зростання чисельності ІСІ у Львівській області в 2014-2017 рр. та входження до п'ятірки кращих регіонів України за даним показником. Зокрема за результатами 2017 р. чисельність ІСІ у Львівській області склала 75 компанії, що на 16 більше ніж у 2016 р., а її частка в загальній кількості ІСІ досягла 4,41%.

Венчурним фондом, відповідно до статті 7 Закону України «Про інститути спільного інвестування»²⁷, вважається недиверсифікований інститут спільного інвестування закритого типу, який здійснює виключно приватне розміщення цінних паперів, які знаходяться в його власності, серед юридичних та фізичних осіб. Саме венчурні фонди, разом із іншими ІСІ закритого типу протягом 2007-2017 рр. визначали динаміку індустрії в цілому, зокрема в кількісному аспекті чисельність венчурних фондів, які досягли мінімальних нормативів зросла в 2,3 рази, а їх питома вага зросла на 9,4 в. п. до 88,6% у загальній чисельності ІСІ в 2017 р. в порівнянні з 2007 р. (табл. 5.2.).

²⁶ Квартальні та річні огляди ринку ІСІ в Україні. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу: веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html (дата звернення: 23.09.2017)..

²⁷ Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012. № 5080-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>. (дата звернення: 23.09.2017).

**Чисельність ІСІ, що досягли нормативів, за типами фондів
у 2007-2016 рр.***

Рік	Всього	Венчурні		Закриті (крім венчурних)		Інтервальні		Відкриті	
		од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
2007	577	457	79,20	81	14,04	25	4,33	14	2,43
2008	888	681	76,69	133	14,98	42	4,73	32	3,60
2009	985	740	75,13	164	16,65	49	4,97	32	3,25
2010	1095	827	75,53	182	16,62	50	4,57	36	3,29
2011	1125	867	77,07	173	15,38	42	3,73	43	3,82
2012	1222	973	79,62	168	13,75	40	3,27	41	3,36
2013	1250	1031	82,48	144	11,52	37	2,96	38	3,04
2014	1188	1006	84,68	120	10,10	32	2,69	30	2,53
2015	1147	992	86,49	103	8,98	26	2,27	26	2,27
2016	1131	1000	88,40	87	7,70	24	2,10	20	1,80
2017	1160	1028	88,60	90	7,80	23	2,00	19	1,60

*Джерело: складено на основі²⁸

Загальний обсяг активів венчурних фондів, що перебували в управлінні та досягли нормативів, станом на 31.12.2017 р. становив 254,96 млрд грн., що на 14,8% (або 32,8 млрд грн.) більше ніж у 2016 р. Розмір активів венчурних фондів за останні 10 років незмінно зростає, продемонструвавши найвищий темп росту в 2005-2007 рр. (в середньому +143%), проте, починаючи з 2008 р. спостерігається стійка негативна тенденція до зниження темпів росту активів (з 56% в 2008 р. до 14,8% в 2017 р.). Так, зокрема, середньо річний темп росту обсягу активів венчурних фондів у 2008-2017 рр. склав 21,9% (або +21,7 млрд грн. щорічно), знизившись у порівнянні з докризовим періодом 2005-2007 рр., в більш ніж у 6 разів. Протягом 2005-2017 рр. венчурні фонди стабільно лідирували за часткою активів у загальній кількості визнаних ІСІ (з середньорічною часткою в розмірі 93,6%), за результатами 2017 р. вона склала 96,8%, що на 4,4 в.п. більше ніж у 2005 р. (рис. 5.6).

Вартість чистих активів (ВЧА) венчурних фондів, як і активів загалом, продемонструвала стійку позитивну тенденцію до зростання. Зокрема, починаючи з 2005 р. до 2017 р. вона виросла в 36 разів (з середньорічним темпом росту +40%) і склала 205,18 млрд грн. Питома вага ВЧА венчурних фондів серед всіх ІСІ протягом 2005-2017рр. в основному повільно зростала й залишалася незмінно найвищою в діапазоні 91,4 - 96,1%.

Детальний розгляд структури активів венчурних ІСІ в 2009-2017 рр. дозволяє відзначити домінування “інших” активів (корпоративні права, виражені в інших формах, ніж цінні папери, а також дебіторська

²⁸ Квартальні та річні огляди ринку ІСІ в Україні. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу: веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html (дата звернення: 23.09.2017).

заборгованість, у тому числі позики компаніям, у яких венчурні ІСІ володіють часткою в капіталі) серед інших структурних елементів. Зокрема, після незначного скорочення в 2016 р. (на 1,3 в.п. або 4,5 млрд грн.), в 2017 р. вони продемонстрували високий рівень приросту (на 5,8 в.п. або 39 млрд грн.), перевершивши показник 2015 р. на 34,9 млрд грн.

Рис. 5.6. Динаміка вартості активів венчурних фондів у 2007-2017 рр.*
*Джерело: складено на основі²⁹

Протягом 2009-2017 рр. питома вага “інших” активів у загальній структурі активів венчурних ІСІ зростає більш ніж в 3,2 рази, демонструючи середньорічний темп росту в 4,4 в.п. починаючи з 2011 р. (рис. 5.7). З іншого боку, домінуючі в структурі активів венчурних ІСІ у 2009 р. цінні папери, питома вага яких сумарно складала 70,2%, втратили до кінця 2017 р. більш як 77% (або 54,5 в.п.) своєї частки, що пов’язано зі стагнацією фондового ринку України (скорочення як загальної кількості цінних паперів, допущених до торгів на фондових біржах України, так і активності торгівлі ними).

Частки акцій, векселів та облігацій підприємств, як найбільш вагомих структурних елементів серед всіх цінних паперів, які формують активи венчурних ІСІ, починаючи з 2009 р. до кінця 2017 р., продемонстрували в основному негативну динаміку розвитку – загальне зниження на 49,3% (-12,65 в.п.), 85,6% (-21,91 в.п.) та 79% (19,71 в.п.) відповідно.

Головними вкладниками в українські венчурні ІСІ протягом 2009-2017 рр. незмінно залишалися вітчизняні інвестори – юридичні особи (в середньому 77,7% загальних вкладень), які за цей час сумарно інвестували більше 970 млрд. грн. Не зважаючи на те, що середньорічний темп зростання

²⁹ Квартальні та річні огляди ринку ІСІ в Україні. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу: веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html (дата звернення: 23.09.2017).

вартості вкладень зазначених інвесторів склав 13%, їх питома вага починаючи з 2009 р. повільно знижувалася (з 84,29% до 67,80%, темп зниження – 2,1 в.п.) на тлі зростання розмірів вкладень та часток іноземних юридичних осіб та українських індивідуальних інвесторів (рис. 5.8).

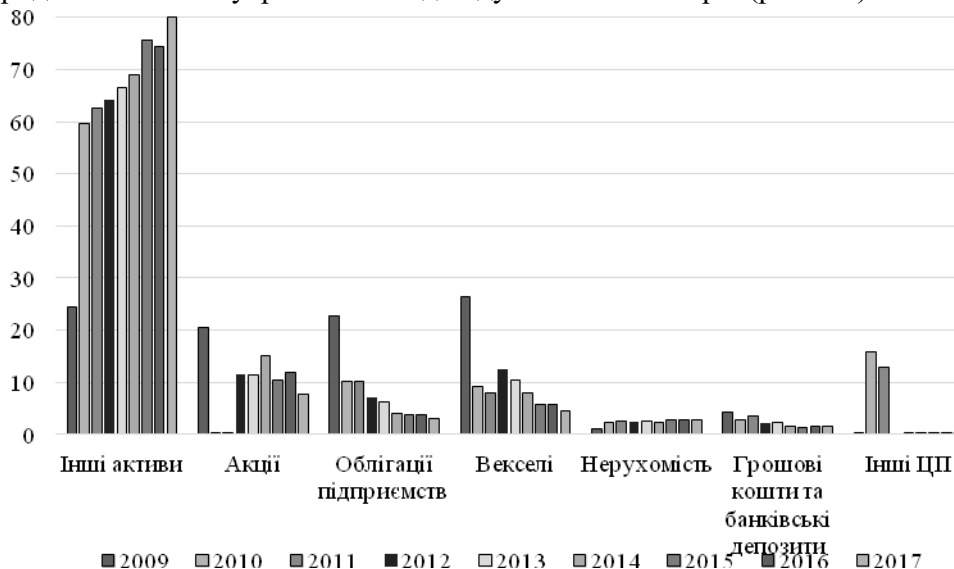

Рис. 5.7. Динаміка структури активів венчурних ІСІ в 2009-2017рр., %*
*Джерело: складено на основі³⁰

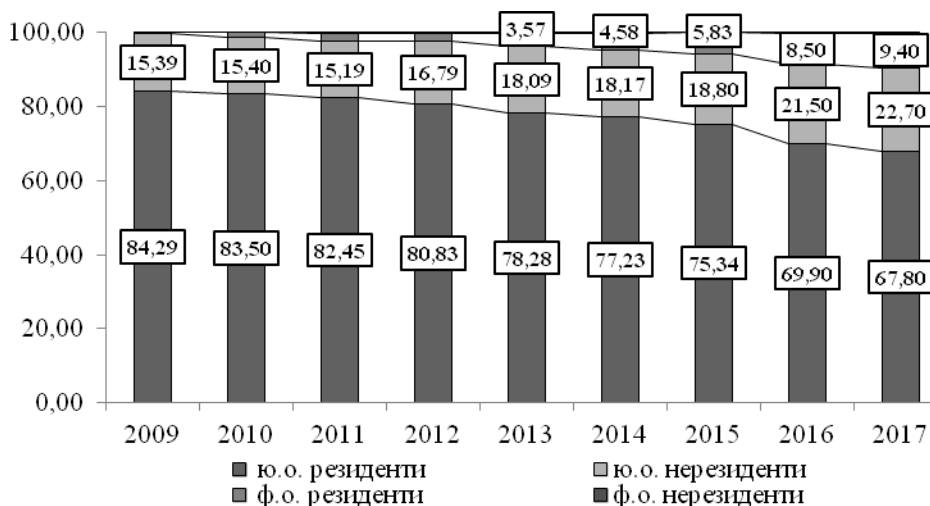

Рис. 5.8. Структура вкладень у венчурні ІСІ за категоріями інвесторів у 2009-2017 рр.

*Джерело: складено на основі³¹

³⁰ Квартальні та річні огляди ринку ІСІ в Україні. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу: веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html (дата звернення: 23.09.2017).

Зокрема, розмір вкладень іноземних юридичних осіб у венчурні ІСІ в Україні зріс майже в 3,5 рази – з 10,26 млрд грн. в 2009 р. до 46,58 млрд грн. в 2017 р., в т.ч. у зв'язку з стрімким знеціненням гривні (середньорічний курс гривні – з 7,79 грн. за дол. США в 2009 р. до 26,59 грн. за дол. США в 2017 р.), продемонструвавши середньорічний темп росту в 21%, а питома вага зросла з 15,39% в 2009 р. до 22,70% в 2017 р.³² Частка українських індивідуальних інвесторів у даний період зросла в більш як 29 разів – з 0,32% в 2009 р. до 9,40% в 2017 р., тим часом розмір їх вкладень зріс в більш як 91 раз з 210 млн грн. до 19,29 млрд грн.

Галузева структура венчурних інвестицій українських ІСІ протягом 2009-2015 рр., за даними Європейської асоціації інвестиційного бізнесу³³, не продемонструвала виразної орієнтації на фінансове забезпечення інноваційних підприємств у сфері високих технологій, як в економічно розвинутих країнах світу. Натомість, основними реципієнтами венчурного фінансування були фінансові послуги, сфера комунікацій, виробництво споживчих товарів та роздрібна торгівля (табл. 5.3). Менш стабільним був інтерес українських венчурних інвесторів до комп'ютерів та побутової електроніки, природничих досліджень та сфери послуг.

Таблиця 5.3

**Секторальна структура венчурних інвестицій в Україні
у 2009-2017 рр., %***

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Сільське господарство	0	29,3	0	0	0	0	0	0	0
Промисловість	0	0	4,4	0	0	0	0	0	0
Сфера послуг	0	0	0	0	42,7	44,3	0	6,2	7,1
Сфера комунікації	64,5	35,6	8	0	38	0	10,3	8,9	12,1
Комп'ютери та побутова електроніка	0,5	0,4	4	30,6	3,8	49,2	0	4,9	5,6
Роздрібна торгівля і споживчі товари	11,9	27,5	13,8	0	0	0	76,5	67,7	64,2
Побутові послуги	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Енергія та довкілля	0	0	1,1	0	0	0	0	0,4	0,8
Фінансові послуги	13,6	7,2	24,9	13,2	11,3	0	7,5	7,1	5,7
Природничі науки	0	0	43,7	56,2	4,2	6,5	5,8	4,8	4,5
Нерухомість	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Інші	9,6	0	0	0	0	0	0	0	0
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*Джерело: складено на основі³⁴

³¹ Квартальні та річні огляди ринку ІСІ в Україні. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу: веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html (дата звернення: 23.09.2017).

³² Там само.

³³ Invest Europe: The Voice of Private Capital. European Private Equity and Venture Capital Association. URL: <http://www.investeurope.eu> (Last accessed: 21.11.2017).

³⁴ Central and Eastern European Private Equity Statistics 2015.August 2016. European Private Equity and Venture Capital Association. URL: <http://www.investeurope.eu/media/504370/invest-europe-cee-statistics-2015.pdf> (Last accessed: 21.11.2017).

Сучасна структура венчурних інвестицій в Україні, на нашу думку, зумовлена, в першу чергу, тим фактом, що в українських реаліях оптимальними є фінансові вкладення в короткострокові проекти з середнім або низьким ступенем ризику, які дозволяють отримувати високі прибутки, на противагу довгостроковим та високо ризиковим інноваційно-технологічним проектам. Так, наприклад, при дохідності інвестицій в сферу будівництва та нерухомості в розмірі 82% річних, невисокому рівню ризику та відносно коротким термінам реалізації проектів, в Україні до 2009 р. більшість венчурних інвестицій спрямовувалися саме в цю сферу³⁵.

Подібна структура венчурних інвестицій в Україні зберігатиметься до поки прибутковість інноваційних та технологічних проектів суттєво не переважить традиційні на сьогодні сфери інвестування – фінансові послуги, роздрібна торгівля та сфера комунікацій. На даний час, венчурне інвестування в Україні не є одним із основних джерел фінансування інноваційних проектів новостворених малих підприємств (як складова частина інноваційної екосистеми), а швидше виступає як фінансовий інструмент перерозподілу коштів з метою оптимізації оподаткування для потужних фінансово-промислових груп та обслуговування їх власних інвестиційних проектів.

Об'єктивний рівень розвитку венчурної індустрії України в світі дозволяє оцінити міжнародний рейтинг привабливості країн для венчурного інвестування, який розраховується впродовж 8-ми років фахівцями бізнес-школи IESE університету м. Наварра (Іспанія). Відповідно до цього рейтингу, всі країни, які приймають участь в дослідженні, оцінюються по 100-бальній шкалі за 22 змінними, які згруповані в 6 основних напрямів: економічна активність; глибина ринку капіталу; оподаткування; захист інвесторів; людський та соціальний розвиток; підприємницька культура та бізнес можливості³⁶. Впродовж 2009-2016 рр. Україна не спромоглася досягти суттєвих позитивних зрушень в даному рейтингу. Так, 2016-му, як і у 2010 р., Україна займала 71-у позицію в світі, в 2009-му – 72-у позицію. Найвищі показники та позиції в рейтингу для України припали на 2012 р. (64-е місце), а найнижчі – на 2011 р. (77-е місце) та 2015 р. (78-е місце).

Показники 4-х з 6-ти основних напрямів (глибина ринку капіталу; захист інвесторів; людський та соціальний розвиток; підприємницька культура та бізнес можливості) продемонстрували відносно слабку динаміку розвитку, як за значеннями, так і за позиціями, що свідчить про відсутність значних позитивних зрушень по даних напрямках, неефективність реформ та низьку якість менеджменту – з боку держави, а також відсутність належного рівня підприємницької культури, людського розвитку та соціальної взаємодії – з боку громадян. Корупція, високий ступінь регулювання багатьох

³⁵ Офіційний веб-сайт Біржі інвестиційних проектів. URL: <https://startup.ua/news/bankam-doveriyat-nelzya.html> (дата звернення: 21.11.2017).

³⁶ The Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index. 2015 Annual. IESE Business School University of Navarra. URL: <http://blog.iese.edu/vcpeindex/> (Last accessed: 22.10.2017).

економічних процесів, нестабільність ринку, низький рівень захисту прав власності та капіталовкладень зумовлюють зниження привабливості економіки України для венчурного інвестування і, як наслідок, відсутність позитивних зрушень за даними напрямками. Щодо 2-х інших напрямів - економічної активності та оподаткування, то для них в аналізованому періоді були характерні діаметрально протилежні тенденції розвитку.

На думку укладачів рейтингу, економічна активність України починаючи з 2009 р. демонструвала досить високі темпи росту, що відобразилося на її позиціях – 44-е місце в 2011 р. та 39-е в 2012 р., проте з 2013 р. до 2016 р. відбувся значний її спад – на 78 позицій до 117-ї (рис. 5.9). Це зумовлено, перш за все, недосконалістю організаційно-управлінської та фінансово-економічної структури української держави, яка не змогла ефективно протистояти широкому спектру кризових явищ.

З іншого боку, напрям “Оподаткування” даного рейтингу продемонстрував досить послідовну позитивну динаміку, починаючи з незначних позитивних зрушень в 2009-2014 рр. (з 118-го місця до 94-го) і завершуючи стрімким зростанням на 72 позиції до 46-го місця в 2016 р. в порівнянні з позицією 2009 р. Такі зміни зумовлені позитивною оцінкою податкових вдосконалень в сфері реєстрації, регулювання та оподаткування малого бізнесу.

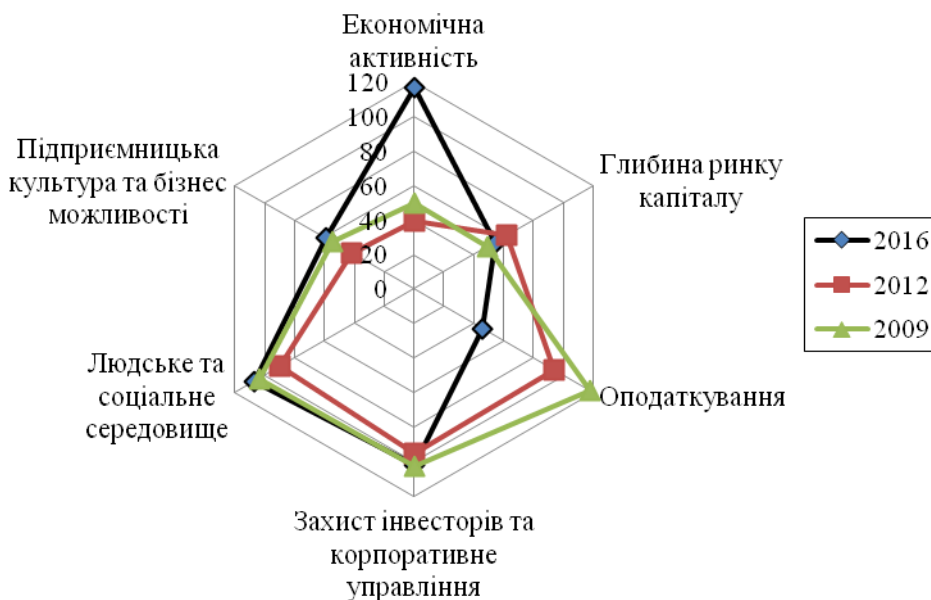

Рис. 5.9. Динаміка компонентів міжнародного рейтингу привабливості країн для венчурного інвестування України в 2009-2016 рр.*

*Джерело: складено на основі³⁷

³⁷ The Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index. 2015 Annual. IESE Business School University of Navarra. URL: <http://blog.iese.edu/vcpeindex/> (Last accessed: 22.10.2017).

В порівнянні з сусідніми країнами ЄС та окремими країнами СНД, Україна істотно поступається, як за рівнем привабливості країн для венчурного інвестування, так і за динамікою його розвитку. Так, зокрема, в 2016 р. Польща займала в даному рейтингу 25-е місце (+8 позицій в порівнянні з 2009 р.) і значно переважала Україну за всіма 6-ма напрямками, особливо за рівнем економічної активності (+86 позицій) та людського і соціального середовища (+79 позицій) (рис. 5.10.). Загальний рівень привабливості Російської Федерації (РФ) для венчурного інвестування в 2016 р. був більш ніж в 1,5 рази вищим ніж в Україні, і отримав 41-е місце в рейтингу (-1 позиція до 2009 р.). Україна поступалася РФ за 5-ма напрямками, особливо відчутно за рівнем економічної активності (-44 позиції) та підприємницької культури і бізнес можливостей (-28 позицій). Натомість, за напрямом “Оподаткування” наша країна переважала РФ на 16 позицій й максимально наближалася до рівня Польщі (-15 позицій).

Рівень венчурного фінансування в розрахунку на одну особу, як один із агрегованих показників розвитку венчурної індустрії в Україні, за даними Евростату, в 2015 р. складав 2,97 дол. США, (США – 242,63 дол.; Японії – 98,47 дол.³⁸; Німеччині – 36,12 дол.; Великій Британії – 74 дол.; Франції – 29,93 дол.; Італії – 52,3 дол.; Чехії – 4,56 дол.; РФ – 1,17 дол.; Польщі – 3,56 дол.³⁹), що підтверджує результати рейтингової оцінки привабливості країн для венчурного інвестування.

Рис. 5.10. Міжнародний рейтинг привабливості країн для венчурного інвестування України, Польщі та РФ за компонентами в 2016 р.*

*Джерело: складено основі⁴⁰

³⁸ Офіційний веб-сайт Світового Банку. URL: <http://data.worldbank.org> (Last accessed: 22.10.2017).

³⁹ Офіційний веб-сайт European Statistical Office. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat> (Last accessed: 24.10.2017).

⁴⁰ The Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index. 2015 Annual. IESE Business School University of Navarra. URL: <http://blog.iese.edu/vcpeindex/> (Last accessed: 22.10.2017).

Розрахунок коефіцієнта кореляції між значеннями індикаторів інноваційного розвитку (Міжнародний інноваційний індекс) та привабливості країн для венчурного інвестування (Міжнародний рейтинг привабливості країн для венчурного інвестування) засвідчує тісний прямий зв'язок між ними ($r^2 = 0,8473$), що дозволяє зробити висновок про те, що саме венчурне фінансування здійснює вагомий позитивний вплив на інноваційний розвиток країни (інноваційний індекс країни зростає пропорційно до підвищення її привабливості для венчурного інвестування) (рис. 5.11).

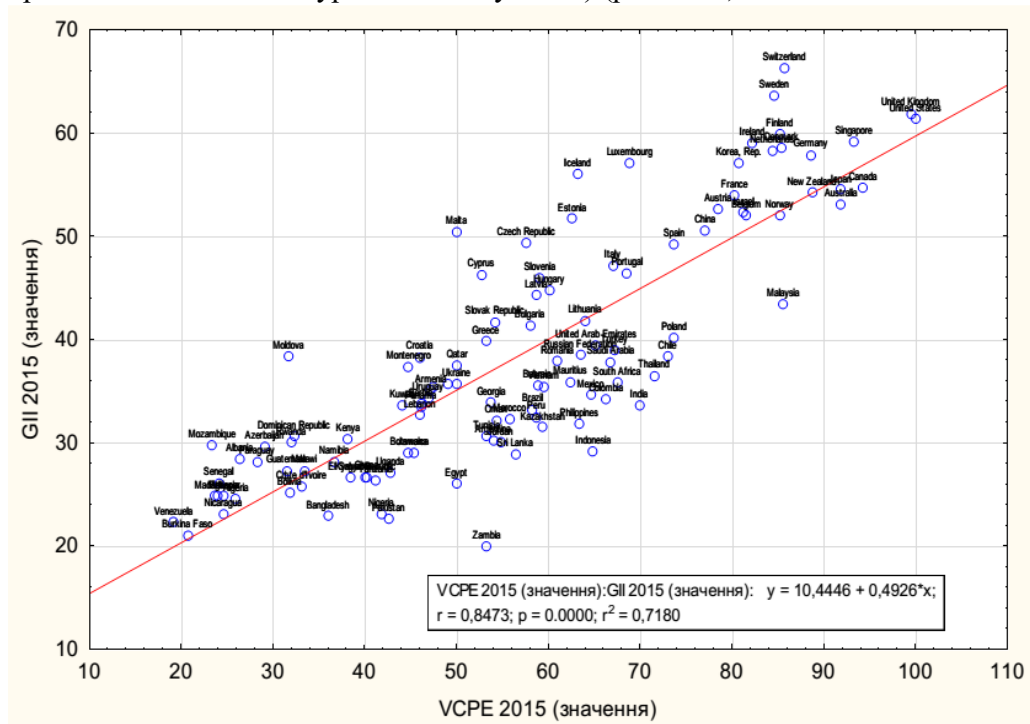

Рис. 5.11. Розсіювання значень міжнародного інноваційного індексу (GII) та рейтингу привабливості країн для венчурного інвестування (VCPE)*
 *Джерело: складено на основі⁴¹

Економічно та технологічно розвинуті країни світу (правий верхній кут діаграми розсіювання) завдяки розвинутій інфраструктурі підтримки генерації та розвитку інновацій, володіють високою привабливістю для венчурних інвестицій, які виступають одним із головних джерел фінансування процесу доведення інновацій та нових знань до готового комерційного продукту та подальшої капіталізації. З іншого боку, країни, котрі володіють недосконалою інноваційною інфраструктурою (лівий нижній кут), в т.ч. Україна, не здатні приваблювати значний обсяг венчурних

⁴¹ The Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index. 2015 Annual. IESE Business School University of Navarra. URL: <http://blog.iese.edu/vcpeindex/> (Last accessed: 22.10.2017); The Global Innovation Index 2016. Winning with Global Innovation. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report> (Last accessed: 24.10.2017).

інвестицій, що прямо відображається на динаміці та якості процесу їх інноваційного розвитку та суттєво погіршує перспективи росту в майбутньому.

Тісний зв'язок спостерігається також між значеннями Глобального індексу конкурентоспроможності країн та їх привабливістю для венчурного інвестування ($r^2 = 0,7747$): що вища привабливість країни для венчурних інвестицій, то вища конкурентоспроможність її економіки, тобто економічна система, приваблюючи та використовуючи більший обсяг венчурного інвестування для розвитку інновацій, здатна суттєво підвищувати свою конкурентоспроможність завдяки модернізації існуючих та створення нових високотехнологічних виробництв (рис. 5.12).

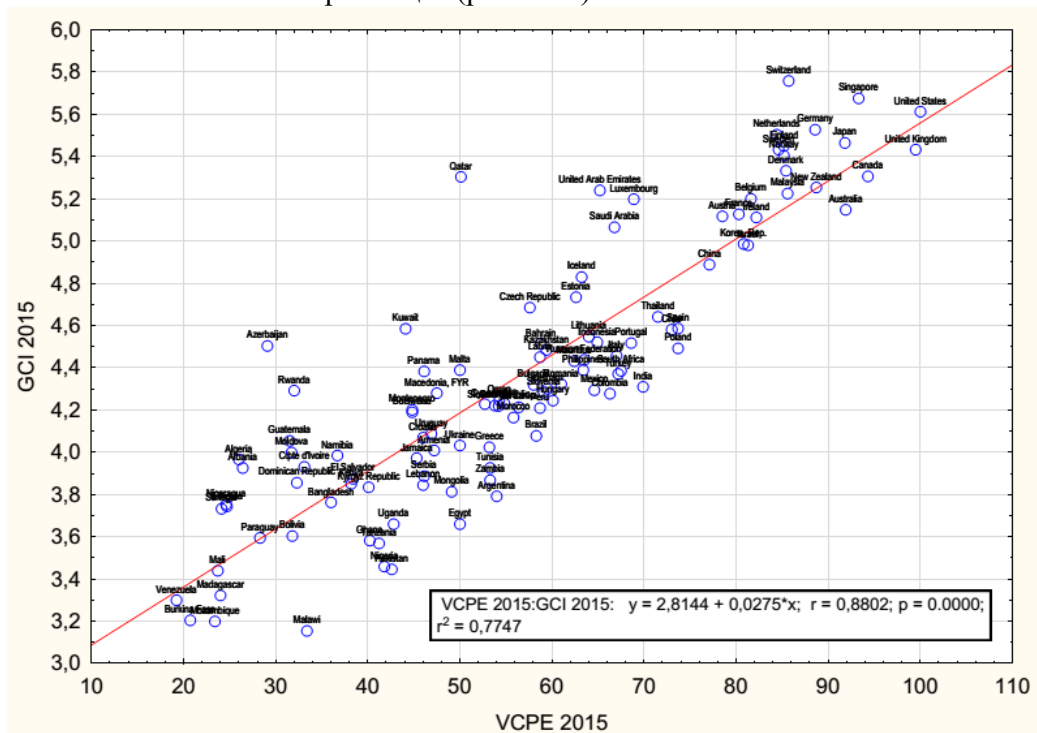

Рис. 5.12. Розсіювання значень глобального індексу конкурентоспроможності (GCI) та рейтингу привабливості країн для венчурного інвестування(VCPE)*

*Джерело: складено основі⁴²

Україна, не володіючи розвинутою інноваційною інфраструктурою для створення, підтримки та розвитку інновацій, продовжує залишатися економікою з низьким загальним рівнем доданої вартості та невисокою конкурентоспроможністю власної продукції (в основному сировинного

⁴² The Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index. 2015 Annual. IESE Business School University of Navarra. URL: <http://blog.iese.edu/vcpeindex/> (Last accessed: 22.10.2017); The Global Competitiveness Report 2016-2017. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1> (Last accessed: 24.10.2017).

характеру). Вихід із складної ситуації можливий лише за умови успішної реалізації цілеспрямованої державної стратегії інноваційного розвитку, сконцентрованої на побудову та всебічну підтримку ефективної інноваційної екосистеми, без якої практично неможливий активний розвиток високотехнологічних секторів економіки та дієвої системи венчурного фінансування.

Серед позитивних зразків швидкої побудови інноваційної економіки, особливо показовим є приклад держави Ізраїль, яка за відсутності природних ресурсів, у важких військово-політичних і кліматичних умовах зуміла за 20 років увійти до числа 20-ти кращих інноваційних економік світу. Започаткувавши в 1993 р. державну програму “Йозма” та однойменний венчурний фонд, уряд Ізраїлю протягом 3-х років сформував 10 галузевих венчурних фондів із капіталізацією кожного понад 20 млн дол. США.

В результаті втілення цієї програми в Ізраїлі до 2010 р. було створено 80 венчурних фондів із загальним капіталом близько 10 млрд дол. США. та більше 1 тис. інноваційних підприємств. Загальний обсяг коштів, які знаходяться під управлінням провідних ізраїльських венчурних фондів, зріс у більш ніж 21 раз (із 20 млн дол. США у 1993 р. до 433 млн дол. США у 2014 р.)⁴³. На даний час, в Ізраїлі працюють центри досліджень та розробки (R&D) провідних ІТ корпорацій світу (Apple, Google, Samsung, Nokia, Alcatel).

ІТ сектор, як найбільш інноваційна галузь української економіки, є одним із найважливіших джерел зростання її міжнародної конкурентоспроможності в найближчій перспективі. Саме ІТ проекти є найбільш затребуваними серед українських та закордонних інвесторів – починаючи з 2010 р. спостерігається значне поштовхування інвестування в ІТ-сектор. В порівнянні з реальним сектором економіки, цей напрям венчурного інвестування має свої переваги, зокрема невеликі стартові суми коштів для розвитку ІТ-проекту (від 10 тис. дол. США, тоді як в реальному секторі економіки – 0,5-1 млн дол. США), вищий рівень їх прибутковості та податкові переваги в порівнянні з інвестиціями в об’єкти нерухомості або цінні папери⁴⁴.

Протягом 2010-2017 рр. середньорічна динаміка росту обсягів інвестування в ІТ-сектор України склала 55,2%, не зважаючи на значний спад інвестиційної активності в 2014 р. та 2016 р. (-55% (-49 млн дол. США) та – 33% (-44 млн дол. США) в порівнянні з 2013 р. та з 2015 р. відповідно). Одні з найвищих темпів зростання ІТ-сектора України спостерігалися в 2012 р. (+150% або +35 млн дол. США), й особливо в 2015 та 2017 р., коли загальний обсяг венчурних інвестицій стрімко зріс на 238% (або на 93 млн дол. США) та на 201% (або на 177 млн дол. США) в порівнянні з 2014 р. та 2016 р. відповідно (рис. 5.13).

⁴³ Vlasov A. Report on NIS venture capital program. NIS venture capital program documentation. 2007. URL: <http://www.ventures.biz.ua> (Last accessed: 24.10.2017).

⁴⁴ Родюк А. Державі економія, а бізнесу – комфорт. Юридична газета: веб-сайт. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/derzhavi-ekonomiya-a-biznesu--komfort-.html> (дата звернення: 11.10.2017).

Така динаміка росту ІТ-сектора України в 2015 та 2017 рр. не стала результатом посткризового відновлення економіки держави, її структурної перебудови чи якісного покращення інноваційної екосистеми, а швидше завдячує декільком великим інвестиційним угодам за участі іноземних та українських інвесторів, які забезпечили понад 50% загального об'єму венчурних інвестицій.

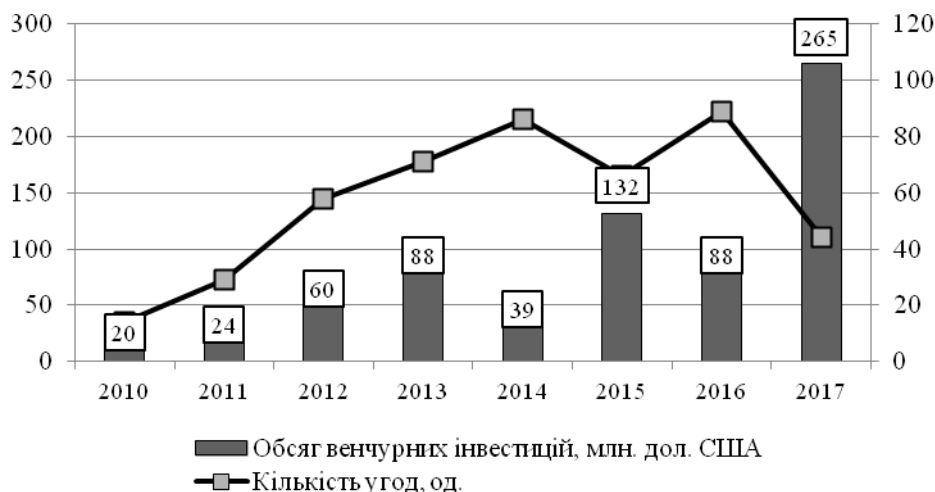

Рис. 5.13. Динаміка обсягу венчурних інвестицій в українські ІТ-компанії за 2010-2017 рр.*

*Джерело: побудовано на основі⁴⁵

З іншого боку, поживлення активності українських та іноземних венчурних інвесторів у 2015 та 2017 рр. (після кризового 2014 р.) засвідчило стабілізацію ситуації в українському ІТ-секторі та появу нових перспектив для його росту, а також стало позитивним сигналом для інших інвесторів, які розглядають можливість інвестування в ІТ-сектор України в майбутньому.

Кількість інвестиційних угод в ІТ-секторі в 2010-2017 рр. продемонструвала виразну позитивну динаміку з середньорічним темпом зростання в 30,25%, що в основному пов'язано зі стрімким зростанням чисельності регіональних технологічних акселераторів та інкубаторів, які здійснювали значну кількість вкладень порівняно невеликого розміру. Натомість, в 2015 р. найбільший обсяг капіталу було вкладено професійними ангельськими інвесторами та великими венчурними фондами, що на тлі скорочення чисельності регіональних структур, зумовило скорочення загальної кількості угод (-20 угод або на 23% менше) разом із зростанням їх середнього розміру на посівній стадії (до 380 тис. дол. США)⁴⁶.

⁴⁵ Hi-Tech Ukraine from A to Z. Software development & IT services: The rise of a tech nation. Ukraine Digital News. Pre-release version. Desember 2015. URL: http://www.uadn.net/files/ua_hightech.pdf (Last accessed: 12.10.2017).

⁴⁶ Там само.

Українськими інвесторами та фондами в 2017 р. у розвиток ІТ-сфери України було вкладено лише 10,6 млн дол. США, що в три рази менше ніж у 2016 р. та в шість разів менше за результат 2015 р. Частка коштів українських інвесторів протягом 2010-2015 рр. незмінно переважала частку іноземних, з 2010 р. вона зросла більш ніж в 5 раз (з 10% до майже 60%), проте, починаючи з 2015 р. вона продемонструвала тенденцію до зниження (-11 в.п. та -6 в.п. у 2015-2016 рр. відповідно, а також -37 в.п. у 2017 р.). Найбільш активними українськими фондами в 2014-2017 рр. за кількістю угод були Digital Future, AVenture Capital, Detonate Ventures та SIG. Іноземними фондами та інвесторами в цей період було вкладено більше 254,4 млн дол. США (96,1% загального об'єму венчурних інвестицій), що в більш ніж 5,4 рази більше за показник 2016 р., а також в 3,4 рази більше за показник 2015 р. Хоча, варто зазначити, що частка іноземних фондів та інвесторів, після різкого зниження практично в 2,2 рази (з 90% до 36%) в період 2011-2014 рр., в 2017 р. досягла рекордних 96,1%.

Аналіз структури венчурних інвестицій здійснених в Україні в 2010-2017 рр. за Інтернет-сегментами (табл. 5.4) дозволяє виділити наступні особливості:

– електронна комерція та програмне забезпечення є провідними та найбільш прибутковими Інтернет-сегментами, в які до 2015 р. в середньому в рік вкладалося близько 60% об'єму всіх венчурних інвестицій. Зокрема, в 2015 р. в структурі венчурних інвестицій їх частка склала 45% (65,7 млн дол. США) та 32% (46,7 млн дол. США) відповідно. Проте, в 2016-2017 рр. питома вага електронної комерції в структурі венчурних інвестицій стрімко знизилася до 31% в 2016 р. з подальшим спадом до 8% в 2017 р., натомість, питома вага програмного забезпечення після стрімкого падіння в 2016 р. (-10 в.п.), суттєво виросла в 2017 р. (+52 в.п. або на 137,8 млн дол. США);

– не зважаючи на високу середньорічну частку в структурі венчурних інвестицій у 15,9 %, сегмент споживацького Інтернету за останні 3 роки стрімко втратив свою вагу – з 32% в 2012р. до 4% в 2017р. Хоча, в 2017р. в абсолютному вимірі, даний сегмент виріс в порівнянні з 2016 р. в 6,6 разів або на 9 млн дол. США;

– найменш прибутковими і, як наслідок, найменш привабливими для венчурних інвестицій в ІТ-секторі були сегменти підприємництва та освіти. Їх середня питома вага в загальній структурі венчурних інвестицій в 2010-2017 рр. складала 3,6% та 1,1% відповідно.

Двома найбільшими угодами в ІТ-секторі України в 2010-2017 рр. стали: придбання в 2013 р. британською компанією Arah Partners української ІТ-компанії GlobalLogic Ukraine за 450 млн дол. США; придбання в 2015р. компанією Snapchat за 150 млн дол. США українського мобільного додатку з функцією обробки зображень Lookserу⁴⁷.

⁴⁷ Hi-Tech Ukraine from A to Z. Software development & IT services: The rise of a tech nation. Ukraine Digital News. Pre-release version. Desember 2015. URL: http://www.uadn.net/files/ua_hightech.pdf (Last accessed: 12.10.2017).

В структурі джерел фінансування нових та підтримки вже існуючих ІТ-проектів в Україні венчурний капітал відіграє провідну роль, його середньорічна частка в 2010-2017 рр. складає майже 70% загального обсягу фінансування. Так за результатами 2017 р. його обсяг зріс більше ніж в 4 рази, з 17,3 млн дол. США в 2010 р. до 70,2 млн дол. США., продемонструвавши в 2012-2017 рр. середньорічне зростання в розмірі 25,3%⁴⁸.

Таблиця 5.14

Структура венчурних інвестицій за Інтернет сегментами в 2010-2017 рр., %*

Інтернет сегмент	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Споживацький Інтернет	11	29	32	28	15	6	2	4
Е-комерція	16	54	22	47	26	45	31	8
Освіта	0	0	2	1	2	1	2	2
Підприємництво	18	1	22	1	0	2	5	2
Мобільні додатки	0	0	7	7	9	4	10	3
Інтернет послуги	0	0	1	1	20	8	27	6
Програмне забезпечення	54	14	8	13	19	32	22	74
Інше	1	2	6	2	9	2	1	1
Всього:	100	100	100	100	100	100	100	100

*Джерело: складено на основі⁴⁹

Зростання чисельності ІТ-проектів та компаній в Україні стимулює їхніх засновників не тільки до активного пошуку фінансового забезпечення для процесу їх розвитку, але й диференціації джерел, зокрема, окрім основних джерел фінансування (власних коштів та венчурного капіталу) протягом 2013-2017 рр. спостерігалось зростання популярності краудфандингових кампаній (Crowdfunding) – збору коштів, як правило через мережу Інтернет, з метою забезпечення стартового капіталу та залучення своїх перших клієнтів.

В цілому, українським ІТ-компаніям в 2017 р. вдалося залучити близько 2,3 млн. дол. США (табл. 5.5), що більш ніж вдвічі перевищило показник 2016 р. (0,9 млн. дол. США) і в 3 рази показник 2015 р. Більшість успішно проведених краудфандингових кампаній, ініційованих українськими ІТ-компаніями, представляли сегмент споживацького Інтернету (consumer Internet) та Інтернету речей (Internet of Things) і включали в себе переважно фізичний споживацький продукт та мобільний додаток.

Найбільш успішною краудфандинговою кампанією серед українських компаній стала кампанія київської UGears на платформі Kickstarter в 2015 р.,

⁴⁸ Hi-Tech Ukraine from A to Z. Software development & IT services: The rise of a tech nation. Ukraine Digital News. Pre-release version. Desember 2015. URL: http://www.uadn.net/files/ua_hightech.pdf (Last accessed: 12.10.2017).

⁴⁹ Там само..

якій вдалося залучити 407 тис. дол. США при заявлених 20-ти тис. дол. США., для забезпечення розробки та виготовлення 3D конструкторів для технічної творчості дітей та дорослих⁵⁰. Серед розробок в сегменті Інтернету речей, варто виділити кампанію київських розробників Petcube, яким в 2015 р. вдалося зібрати на платформі Kickstarter 251 тис. дол. США для реалізації пристрою, що дозволяє через мобільний додаток дистанційно стежити, розмовляти та грати у ігри лазерною указкою із своїми домашніми улюбленцями⁵¹.

Таблиця 5.5

Найуспішніші краудфінансові кампанії українських ІТ-компаній в 2013-2017 рр.

	Назва ІТ-проєкту	Зібрано коштів, тис. дол. США	Запланована сума, тис. дол. США	Платформа	Опис ІТ-проєкту
1	UGears	407	20	Kickstarter	Механічні 3-D моделі для самостійного збирання
2	LaMetric	370	69	Kickstarter	"Розумний" годинник
3	Piper	280	50	Kickstarter	Гра-набір інструментів для винахідників початківців
4	iBlazr	254	70	Kickstarter	Підсилений спалах для iPhone, iPad, Android і Windows телефонів
5	Petcube	251	100	Kickstarter	Пристрій для спостереження за домашніми тваринами
6	Robo Wunderkind	247	70	Kickstarter	Роботизована іграшка для дітей
8	eCozy	198	170	Seedmatch.de	"Розумний"енергозберігаючий термостат
9	Lunecase	156	50	Kickstarter	"Розумний"чохол для iPhone з функцією підсвітки
10	Branto	109	50	Indigogo	"Розумний" домашній пристрій для спостереження
11	Senstone	389	50	Kickstarter	Модний кулон для переведення голосу в текст
12	Jollylook	377	15	Kickstarter	Екологічна фотокамера для миттєвих фотознімків

Джерело: складено на основі⁵²

Незважаючи на позитивну динаміку венчурного інвестування в ІТ-сектор та успішні приклади розвитку ІТ-бізнесу в Україні, як українська інноваційна екосистема, так і система венчурного інвестування в класичному її розумінні, досі перебувають в процесі становлення. Поява перших класичних українських

⁵⁰ Офіційний веб-сайт Ukrainian Gears. URL: <http://ukr-gears.com/about-us.html>. (Last accessed: 12.10.2017).

⁵¹ Офіційний веб-сайт Petcube Inc. URL: <https://petcube.com>. (Last accessed: 12.10.2017).

⁵² Hi-Tech Ukraine from A to Z. Software development & IT services: The rise of a tech nation. Ukraine Digital News. Pre-release version. Desember 2015. URL: http://www.uadn.net/files/ua_hightech.pdf (Last accessed: 12.10.2017).

венчурних фондів із прозорими інвестиційними стратегіями та довгостроковими життєвими циклами можлива тільки за умови продовження росту українського ІТ-сектора та ефективного функціонування ІТ-екосистеми, як складової інноваційної екосистеми України. На даний час, в Україні, лише декілька венчурних фондів здатні підтримувати інноваційне чи технологічне підприємство впродовж повного циклу венчурного інвестування – від ранньої (Seed) до пізньої (Acquisition) стадії.

В міру того, як український уряд буде продовжувати реформування в різних секторах суспільної життєдіяльності, виникатиме все більша потреба в сучасних ІТ рішеннях для їх модернізації та боротьби з корупцією. За таких умов створюються досить сприятливі можливості для розвитку внутрішнього ІТ-ринку, що дозволить українській ІТ-спільноті отримати замовлення на розробку та реалізацію численних рішень з метою вдосконалення системи державного управління в Україні⁵³. Серед позитивних зрушень в даному напрямку варто відзначити створення незалежної електронної системи державних закупівель ProZorro, впровадження стандарту зв'язку 4G та розширення покриття послуг стандарту 3G, системи електронного документообігу та окремих відкритих електронних державних реєстрів.

Електронна системи державних закупівель ProZorro, як один з найбільш яскравих прикладів успішного впровадження ІТ-рішення в сфері державного управління, дозволила зекономити державі за час свого функціонування майже 52,16 млрд грн. бюджетних коштів. На сьогоднішній день в системі працюють більше 33,39 тис. організаторів, успішно проведено більше 1,87 млн тендерів. Найбільш активними організаторами в системі ProZorro, на даний момент, є Київська міська державна адміністрація з більш як 126 тис. успішно завершених тендерів, Міністерство освіти – 74,37 тис. тендерів та Міністерство внутрішніх справ з 58,87 тис. тендерів⁵⁴.

Також, українськими ІТ-фахівцями створена система дистанційного фіскального моніторингу “Національна моніторингова система”, яка передбачає автоматичний збір даних про фактичний обсяг операцій в різноманітних сферах суспільної життєдіяльності. Подібні системи успішно функціонують в багатьох розвинутих країнах та дозволяють відчутно зменшувати обсяги тіньової діяльності, збільшувати обсяги податкових надходжень. Попередні розрахунки, проведені після стартового тестування даної системи, дозволяють зробити висновки про можливість зростання обсягів надходжень до місцевих бюджетів на 25%, а також зростання майже в півтора рази надходжень до державного бюджету. Завдяки даному ІТ-рішенню в сфері оподаткування, подібні результати стають можливими без зростання тиску на бізнес та значних бюджетних витрат.

⁵³ Коломієць О.Г. Вплив системи венчурного фінансування на розвиток ІТ-сектору в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів. 2016. Вип. 5 (121). С. 68-73.

⁵⁴ Відкритий моніторинг державних витрат. Електронна система публічних закупівель ProZorro: веб-сайт. URL: <http://bi.prozorro.org/sense/app/fba3f2f2-cf55-40a0-a79f-b74f5ce947c2/sheet/HbXjQep/state/analysis> (дата звернення: 16.03.2018).

5.3. Аналіз структурних та регіональних особливостей розвитку ІТ-кластерів

Формування здорового конкурентного середовища для розвитку ІТ-сектора, на думку фахівців міжнародної експертної групи Economist Intelligence Unit, відбувається за сприяння шести ключових чинників: наявності достатньої чисельності кваліфікованих кадрів; високого рівня інноваційної культури; технологічної інфраструктура світового рівня; ефективного режиму правового регулювання; відкритої економічної система, заснованої на конкуренції; а також активної державної підтримки в досягненні необхідного балансу між технологічним розвитком і створенням умов для дієвого функціонування ринкових механізмів⁵⁵.

Найвищий рівень розвитку ІТ-сектора спостерігається в тих країнах, яким вдалося успішно сформувати та збалансувати всі перелічені вище чинники. Легкість відкриття та ведення бізнесу, висока привабливість країни для венчурного інвестування, надійний механізм захисту інтелектуальної власності стають тими передумовами, які є особливо сприятливими для створення конкурентоспроможного ІТ-сектора. З іншого боку, розвинений ІТ-сектор створює сприятливі умови для інтенсифікації розвитку економічної системи країни в цілому, допомагаючи компаніям і окремим співробітникам підвищувати ефективність їхньої діяльності.

Незважаючи на негативний вплив глобальної фінансово-економічної кризи, протягом останніх 11 років спостерігалось практично безперервне зростання загального обсягу експорту послуг ІТ-сектора – в середньому на 28,6% протягом року. Загальна частка ІТ-сектора та комунікаційних технологій досягла 3% ВВП України в 2015 р., при тому, що в 2012 р. даний показник складав лише 0,8%⁵⁶.

Станом на 1 січня 2018 р. на українському ІТ-ринку працювало близько 127 тис. фахівців у більш ніж 9000 компаніях, більшість з яких, розташовані в містах Києві, Львові, Харкові, Дніпрі та Одесі. В головному центрі ІТ-індустрії України - м. Києві, сконцентровано близько 43,7% ІТ-фахівців, частки інших важливих ІТ-центрів України складають відповідно: Харків – 15,6%; Львів – 12,1%; Дніпро – 6,9%; Одеса – 5,8%; інші міста - 15,9%⁵⁷.

Зазначимо, що за даними Державної фіскальної служби України в 2017 р. в нашій країні зареєстровано 82 тис. підприємств, які надавали ІТ-послуги, а в 2016 р. всі зареєстровані як ІТ приватні підприємці разом

⁵⁵ How technology sectors grows: Benchmarking IT industry competitiveness 2008. Economist Intelligence Unit. URL: <http://global.bsa.org/2008eiu/study/2008-eiu-study.pdf> (Last accessed: 02.11.2017).

⁵⁶ Hi-Tech Ukraine from A to Z. Software development & IT services: The rise of a tech nation. Ukraine Digital News. Pre-release version. Desember 2015. URL: http://www.uadn.net/files/ua_hightech.pdf (Last accessed: 12.10.2017).

⁵⁷ DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <http://dou.ua> (дата звернення: 19.05.2018).

одержали дохід в розмірі 26,1 млрд грн.⁵⁸ Відповідно до рейтингу найбільших ІТ-компаній в Україні за чисельністю співробітників, опублікованого інтернет-ресурсом «DOU», за липень 2018 р. загальна кількість ІТ-спеціалістів, які працюють в 50-ти найбільших компаніях України (топ – 50) становить 52 651 осіб, з яких 41 597 осіб технічні спеціалісти (рис. 5.14).

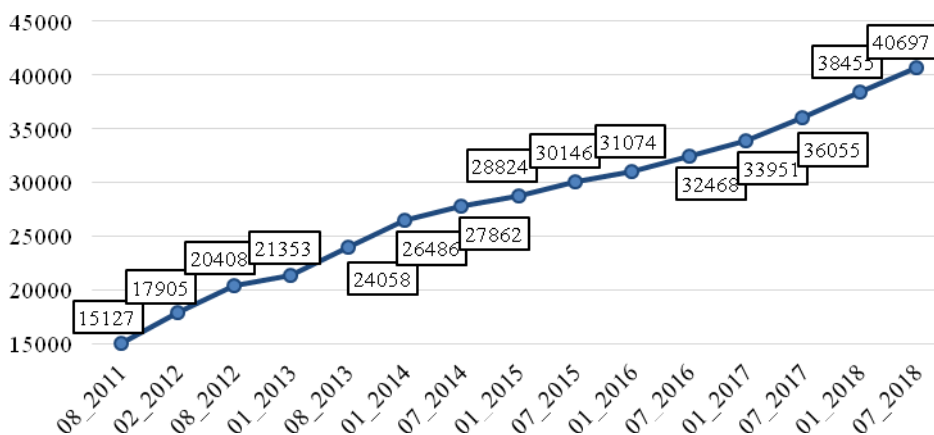

Рис. 5.14. Динаміка чисельність ІТ-спеціалістів, які працюють в 25-ти найбільших компаніях України з 01.08.2011 р. по 01.07.2018 р., осіб*

*Джерело: побудовано на основі⁵⁹

З січня по липень 2018 р. загальна чисельність ІТ-спеціалістів в топ - 25 зростає на 2252 особи або на 5,8%. Очолює даний рейтинг (станом на 01.07.2018 р.) компанія EPAM Systems з загальною чисельністю працівників в Україні – 5700 осіб. В трійку лідерів входять також компанії SoftServe та Luxoft з 5379 та 3925 працівників відповідно⁶⁰. В 5-ти найбільших ІТ-компаніях сконцентровано 21,3 тис. ІТ-спеціалістів або близько 6% всього українського ринку.

ІТ-спеціалісти в Україні – це одна з наймолодших та найактивніших груп населення з середнім віком 27 років, серед яких 84,9% чоловіки (91,7% в 2013 р.) та 15,1% жінки (8,3% в 2013 р.). 77,3% українських ІТ-спеціалістів володіють вищою спеціалізованою освітою, а більше 1,3% володіють науковим ступенем кандидата або доктора наук. Рівень володіння англійською мовою серед українських ІТ-спеціалістів є досить високим: 41,1% - вільне володіння; 39,4% - середній рівень; 19,5% - елементарний⁶¹.

ІТ-спеціалісти в Україні, як суспільний прошарок, отримують одну з найвищих заробітних плат і утворюють основу для розширення українського

⁵⁸ DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <http://dou.ua> (дата звернення: 19.05.2018).

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Коломієць О.Г., Яремчук Р.Є. Основні переваги та загрози для комплексного розвитку ІТ-сектора України від реалізації угоди про асоціацію з ЄС. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Львів. 2015. Вип. 5 (115). С. 68-72.

⁶¹ DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <http://dou.ua> (дата звернення: 19.05.2018).

середнього класу. Середня зарплата вітчизняного ІТ-спеціаліста у 2017 р. склала 1485 дол. США в місяць (або 10 дол. США на год.), що майже в 4,2 рази вище за рівень середньомісячної зарплати одного штатного працівника в промисловості України (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Розмір середньомісячної заробітної плати ІТ-спеціаліста в Україні в залежності від посади та спеціалізації в 2017 р. (дол. США)

Посада	Java	Java Script	C#/.NET	C++	Obj. C	PHP	Python	Ruby /Rails
Jr. Software Engineer	600	500	600	750	500	425	600	550
Software Engineer	1500	1500	1750	1800	1800	1300	1600	1700
Sr. Software Engineer	3300	3100	3200	3000	3100	2700	3000	3300
Software Technical Lead	3500	3700	3000	3200	3000	3100	3300	4100
System Architect	4300	4800	4500	4000	4000	3300	3700	4500

*Джерело: складено на основі⁶²

В розрізі регіонів України, загальний рівень заробітних плат ІТ-спеціалістів в м. Києві в середньому на 24,4% перевищує рівень інших міст України з розвинутим ІТ-сектором. Зокрема, станом на початок 2018 р. величина середньомісячної заробітної плати ІТ-спеціаліста в м. Києві складала 1900 дол. США, що на 19,9% перевищує відповідний показник в м. Одеса (1584 дол. США), на 30,7% більше ніж у м. Харкові (1454 дол. США), на 14,9,1% більше ніж у м. Львові (1673 дол. США) та на 32,1% більше ніж у м. Дніпропетровську (1438 дол. США). Також варто відзначити, що загальний рівень заробітної плати найбільш кваліфікованих ІТ-фахівців залишається стабільно високим незалежно від локації, що підтверджують вищі ставки заробітної плати для досвідчених ІТ-фахівців за окремими спеціальностями та технологіями в провідних регіональних ІТ-центрах ніж у м. Києві⁶³.

З іншого боку, якщо порівняти розмір середньорічної заробітної плати ІТ-спеціаліста в Україні до оподаткування з аналогічним показником у інших країнах світу, то можна констатувати, що він є одним із найнижчих (рис. 5.15). Зокрема, величина середньорічної заробітної плати ІТ-спеціаліста в Україні більш ніж у 4 рази менша за розмір аналогічного показника визнаного світового лідера в сфері ІТ-сфері – США, в 2,6 рази - ніж у Німеччині та Ізраїлі, та на 81% менша ніж у Литві. Переважає Україна за величиною середньорічної заробітної плати ІТ-спеціалістів лише Індію та Китай (на більш ніж 50 та 30% відповідно), для яких, втім, як і для України, невисокий рівень даного показника є однією із основних конкурентних переваг в боротьбі за лідируючі позиції на глобальному ринку ІТ-ринку.

⁶² DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <http://dou.ua> (дата звернення: 19.05.2018).

⁶³ Там само.

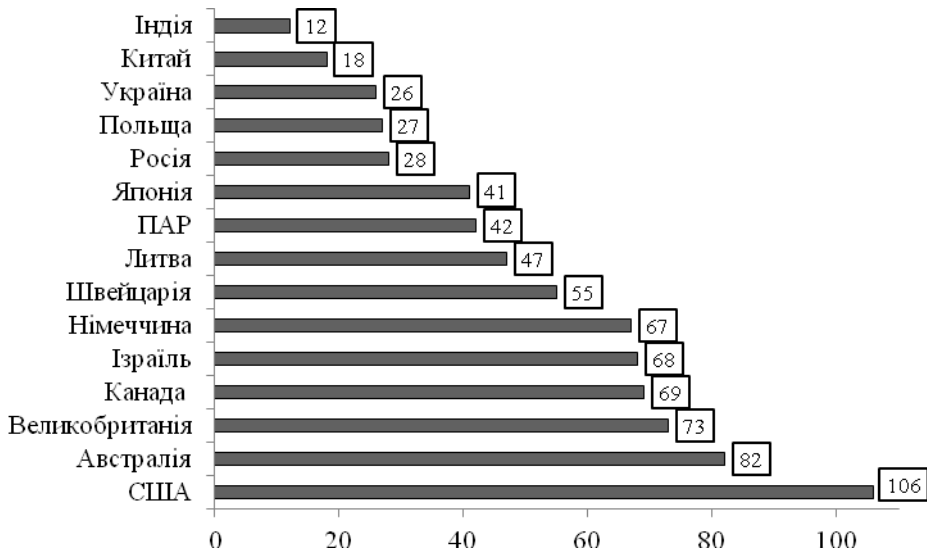

Рис. 5.15. Середньорічний розмір зарплати ІТ-спеціалістів до оподаткування із середнім досвідом роботи (3-5 років) в різних країнах світу в 2017 р. (тис. дол. США)*

*Джерело: побудовано на основі⁶⁴

ІТ-сектор є важливим донором державного бюджету. Так, зокрема, сума сплачених податків і зборів зросла у 2016 р. порівняно з 2014 р. на 88% і склала 7,1 млрд. грн. (рис. 5.16). Із них більшість була пов'язана з оплатою праці: податки, сплачені фізичними особами-підприємцями (перш за все єдиний податок); єдиний соціальний внесок, сплачений фізичними особами-підприємцями та юридичними особами; податок на доходи фізичних осіб.

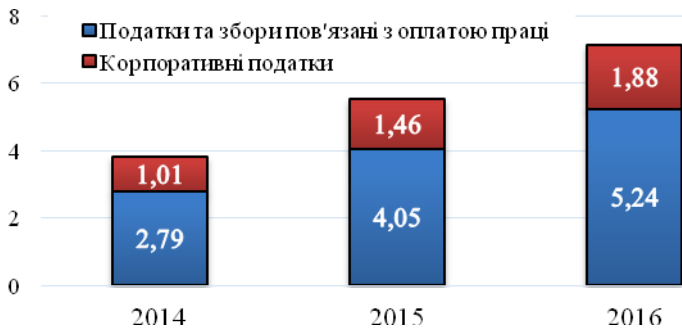

Рис. 5.16. Загальний обсяг сплачений компаніями ІТ-ринку України податків та зборів у 2014-2016 рр., млрд. грн.*

*Джерело: побудовано на основі⁶⁵

⁶⁴ World Economic Forum. Forbes. 2014. IVC. URL: <http://www.business-standard.com> (Last accessed: 02.11.2017).

⁶⁵ Зелена книга "Регулювання ринку розробки програмного забезпечення". Офіс ефективного регулювання (BRDO): веб-сайт. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/af/2a/db/8b/regulation.gov.ua_Green%20Book_Software%20Development%20Market_BRDO.pdf (дата звернення: 09.09.2017).

Корпоративні податки, більшу частину яких становлять податок на прибуток підприємств та ПДВ, склали значно меншу частину сплачених коштів.

За результатами розрахунків впливу діяльності сфери інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на основні соціально-економічні показники розвитку по регіонах України в 2010 та 2016 рр. простежується виразна позитивна тенденція до зростання щільності зв'язку між сферою ІКТ (за обсягом експорту ІКТ послуг) та основними соціально-економічними показниками розвитку регіонів України в 2016 р. у порівнянні з 2010 р. (табл. 5.7) Загалом, динамічний розвиток сфери ІКТ у більшості регіонів України позитивно впливає на процес зростання загального обсягу податкових надходжень, ВРП та експорту, а також стимулює зростання чисельності зайнятих не тільки в самій сфері ІКТ, але й у численних суміжних сферах економіки. А в окремих регіонах (Київ, Харків, Львів, Одеса та Дніпро) – стає одним із провідних каталізаторів розвитку їх економічної структури та вагомим компонентом експорту.

Таблиця 5.7

**Вплив розвитку сфери ІКТ (за обсягом експорту ІКТ послуг)
на основні соціально-економічні показники по регіонах України у
2010 і 2016 роках**

Показник	Рівняння регресії	R ²
Загальний обсяг податкових надходжень, млн.грн.	$Y_1 = 4674,88 + 0,019 \cdot x_1(2016)$ $Y_1 = 2700,50 + 0,034 \cdot x_1(2010)$	0,6494 (2016) 0,3342 (2010)
ВРП, млн.грн.	$Y_2 = 56524,46 + 0,356 \cdot x_1(2016)$ $Y_2 = 30888,85 + 0,718 \cdot x_1(2010)$	0,7930 (2016) 0,5794 (2010)
Зайнятість, тис.чол.	$Y_3 = 577,27 + 0,001 \cdot x_1(2016)$ $Y_3 = 649,98 + 0,003 \cdot x_1(2010)$	0,2876 (2016) 0,1518 (2010)
Обсяг експорту, млн.дол.США	$Y_4 = 99,26 + 0,002 \cdot x_1(2016)$ $Y_4 = 91,35 + 0,011 \cdot x_1(2010)$	0,8848 (2016) 0,8006 (2010)

*Джерело: розраховано на основі⁶⁶

З іншого боку, за результатами розрахунків залежності загального обсягу податкових надходжень від основних результативних показників ІКТ-сфери України в 2010 та 2016 рр. можна стверджувати, що головними

⁶⁶ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 09.08.2018).

чинниками, які найбільшою мірою впливають на загальний обсяг податкових надходжень у регіонах України є валовий випуск та чисельність зайнятих в ІКТ-сфері:

$$Y_{t10} = 1068,521 + 2,061x_1 + 1,076x_2 - 0,020x_3 - 0,018x_4 - 0,149x_5; \quad (5.1)$$
$$R^2 = 0,827, P\text{-value} = 0,013,$$

$$Y_{t16} = 699,138 + 0,258x_1 + 0,990x_2 + 0,001x_3 - 0,023x_4 - 0,020x_5; \quad (5.2)$$
$$R^2 = 0,972, P\text{-value} = 0,096,$$

де Y_{t10} - загальний обсяг податкових надходжень, млн. грн. (2010);

Y_{t16} - загальний обсяг податкових надходжень, (млн. грн.) (2016);

x_1 - валовий випуск ІКТ-сфери(млн. грн.);

x_2 - зайнятість в ІКТ-сфері (тис. осіб);

x_3 - капітальні інвестиції в ІКТ-сферу(тис. грн.);

x_4 - прями іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в ІКТ-сферу (тис. дол. США);

x_5 - обсяг експорту послуг ІКТ-сфери (тис. грн.).

Зокрема, якщо в 2010 р. найбільш впливовим чинником на загальний обсяг податкових надходжень у регіонах України був обсяг валового випуску ІКТ-сфери, то в 2016 р. він поступився першістю загальному обсягу зайнятих в ІКТ-сфері, відчутно втративши свою вагомість. Це пов'язано із переорієнтацією більшості компаній ІКТ-сфери на схеми оптимізації оподаткування та трудових відносин, які більшою мірою базуються на кількості найнятих працівників, аніж валового випуску.

На даний момент одним з найбільш динамічних та домінуючих напрямів ІТ-сектора в Україні є ІТ-аутсорсинг (розробка та продаж програмного забезпечення і надання ІТ-послуг). Загальний обсяг експорту продукції українського ІТ-аутсорсингу, який за результатами 2017 р. охоплює 57,3% всього ринку сектора, протягом 2003-2017 рр. зріс в 32 рази (з 110 млн до 3,6 млрд дол. США.)⁶⁷, а його середньорічне зростання протягом даного періоду склало 29% (рис. 5.16).

Україна є однією із провідних країн у сфері ІТ-аутсорсингу серед країн Центральної і Східної Європи. Вітчизняна індустрія ІТ-аутсорсингу має численні переваги в порівнянні з конкурентами (Індією, Китаєм, Росією, Польщею, Румунією, Білорусією, Угорщиною та Чехією), а саме: високий рівень кваліфікації спеціалістів, один з найнижчих рівнів оплати праці, наявність великої кількості кваліфікованих спеціалістів, вигідне географічне положення країни тощо.

⁶⁷ Hi-Tech Ukraine from A to Z. Software development & IT services: The rise of a tech nation. Ukraine Digital News. Pre-release version. Desember 2015. URL: http://www.uadn.net/files/ua_hightech.pdf (Last accessed: 12.10.2017).

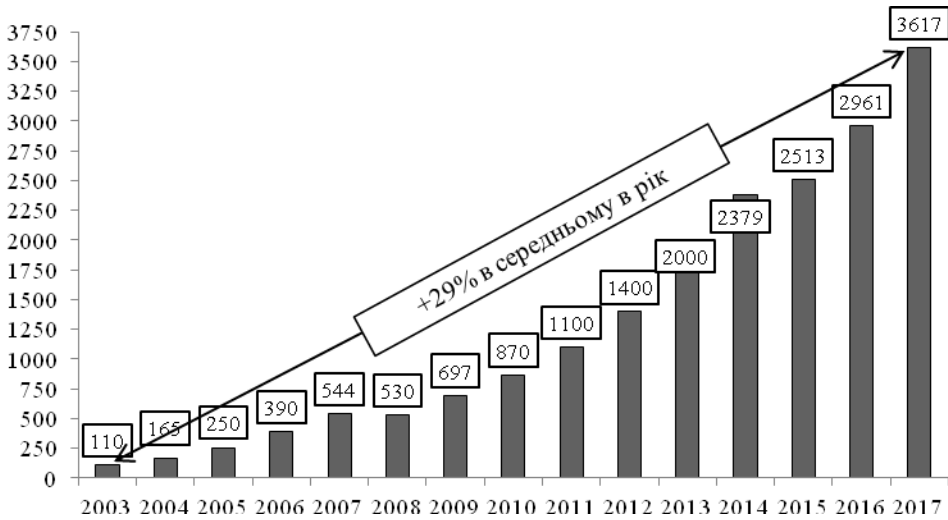

Рис. 5.16. Динаміка експорту продукції українського ІТ-аутсорсингу в 2003-2017 рр. (млн. дол. США)*

*Джерело: побудовано на основі⁶⁸

На думку експертів Української асоціації венчурного та приватного капіталу (UVCA), ІТ-аутсорсинг разом із високим рівнем STEM-освіти (наука, технології, інжиніринг та математика), функціонуванням численних іноземних дослідно-розробних центрів (R&D) і низьким рівнем загальних витрат на оплату праці та проживання є ключовими драйверами розвитку ІТ-сектора України в сучасних умовах. Між кожним із них існує тісний взаємозв'язок та чітка взаємообумовленість, так, зокрема, наявність чисельного прошарку фахівців з високим рівнем STEM-освіти й порівняно низького рівня загальних витрат на оплату праці та проживання є основою для динамічного розвитку індустрії ІТ-аутсорсингу, який, в свою чергу, посприяв процесу розміщення R&D центрів іноземних технологічних компаній в Україні. З іншого боку, динамічний розвиток індустрії ІТ-аутсорсингу та функціонування численних іноземних R&D центрів сприяє не тільки зростанню попиту на висококваліфікованих ІТ-спеціалістів, але й суттєво інтенсифікує процес їх підготовки в Україні.

На даний час, головним якісним результатом динамічного розвитку індустрії ІТ-аутсорсингу та діяльності іноземних R&D центрів є формування численного прошарку висококваліфікованих українських ІТ-фахівців, які володіючи високим рівнем ділової та технологічної компетенції, відповідають високим вимогам якості розробки та управління проектами для багатьох глобальних компаній. Реалізація комплексних інтегрованих ІТ-рішень максимально наближених до продуктових моделей, в межах активної фази еволюції традиційної моделі ІТ-аутсорсингу в Україні, максимально сприяє українським ІТ-фахівцям та їх компаніям в отриманні цінного

⁶⁸ DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <http://dou.ua> (дата звернення: 19.05.2018).

практичного досвіду в розробці програмних рішень із застосуванням найбільш прогресивних на сьогоднішній день технологічних концепцій (Artificial Intelligence, Big Data, Blockchain, Cloud Computing, Internet of Things, Machine Learning).

За даними одного із провідних рейтингів глобальної аутсорсингової індустрії – The 2017 Global Service Location Index (GSLI)⁶⁹, складеного міжнародною консалтинговою компанією А.Т. Kearney, Україна увійшла до десяти найбільш привабливих європейських країн для аутсорсингу та розмістилася на 8-й позиції, а в глобальному рейтингу – на 24-й позиції (рис. 5.17).

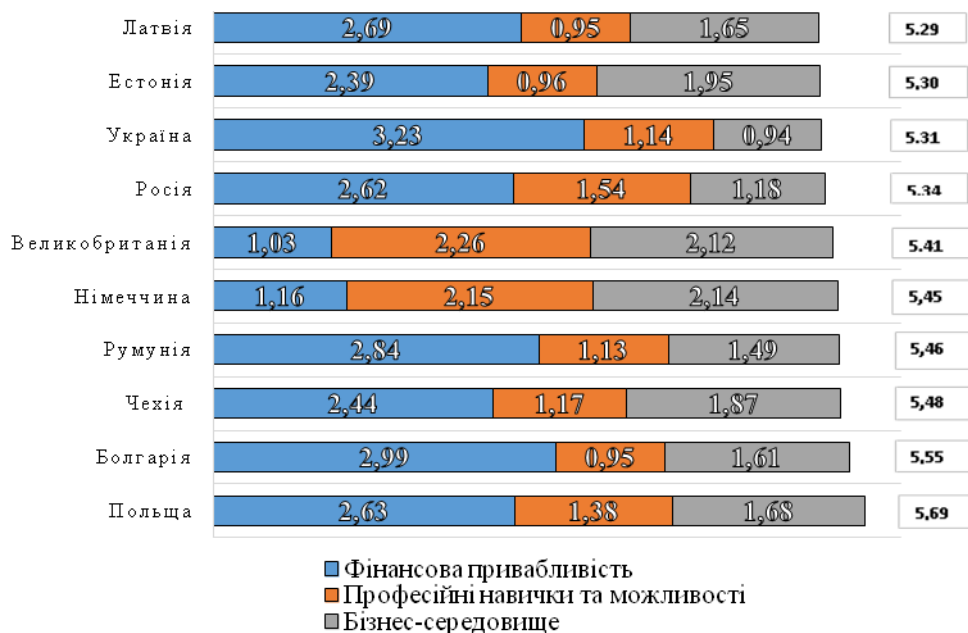

Рис. 5.17. 10 найбільш привабливих європейських країн для ІТ-аутсорсингу в 2017 р.*

*Джерело: побудовано на основі⁷⁰

В порівнянні з незаперечними лідерами глобального ринку аутсорсингу (Індією, Китаєм та Малайзією), видатки на аутсорсинг в Україні є не такими низькими, натомість серед конкурентних переваг нашої країни варто відзначити наявність висококваліфікованих ІТ-фахівців (11-а позиція в рейтингу країн із найбільш талановитими програмістами – HackerRank 2016), кращу якість їхніх розробок, географічну та культурну близькість до розвинутих західноєвропейських країн і сприятливіший бізнес-клімат. Перенесення розробки програмного забезпечення в Індію, дозволяє ІТ-

⁶⁹ DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <http://dou.ua> (дата звернення: 19.05.2018).

⁷⁰ 2017 A.T. Kearney Global Service Location Index. The Widening Impact of Automation. AT Kearney. URL: <https://enterprise.press/ATK-2017-GLSI-The-Widening-Impact-of-Automation.pdf> (Last accessed: 02.11.2017).

компаніям із розвинутих країн знизити витрати на оплату праці на 75%, тоді як в Україні – на 60%. На даний час, за результатами даного рейтингу, Україна займає проміжне становище на глобальному ринку ІТ-послуг та рішень, балансуючи між дешевим і масштабним ринком країн Азії та дорожчим і високоякісним ринком країн Центральної та Східної Європи. В 2014 р. чотири українських ІТ-компанії (EPAM System, Intetics, Luxoft та Miratech) потрапили в міжнародний рейтинг 100 світових аутсорсерів, опублікований в журналі “Fortune 500”⁷¹.

На даний момент послуги українських аутсорсингових ІТ-компаній є одним із ключових напрямів національного експорту (3 місце в 2017 р.) з потенціалом виходу на провідну позицію в Україні до 2025 року (рис. 5.18). Діяльність 90% ІТ-компаній даного напрямку зосереджена в напрямку надання якісних та надійних ІТ-послуг на глобальному ринку. Так, зокрема, ІТ-послуги стали головною статтею в загальному обсязі українського експорту послуг в США у 2015 р., а їх частка склала 43% і, на думку експертів, існують позитивні передумови для її зростання до 2025 р.⁷²

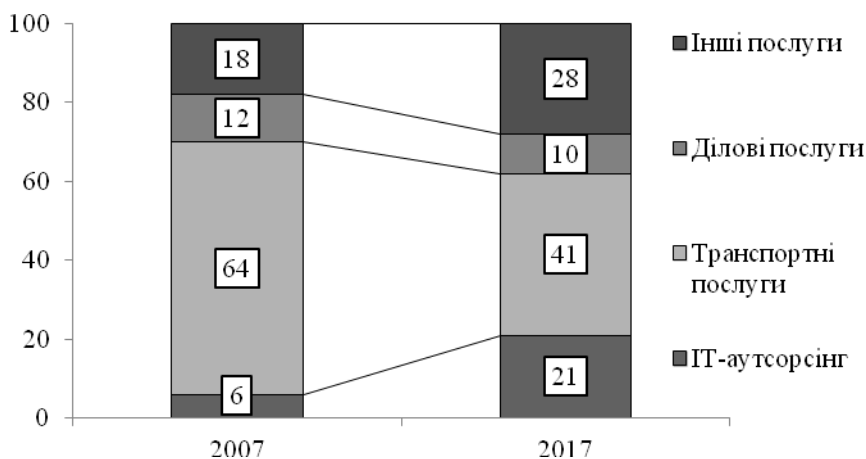

Рис. 5.18. Структура експорту послуг України в 2007 та 2017 р.*

*Джерело: побудовано на основі⁷³

За підрахунками фахівців спільноти програмістів DOU, на початку 2017 р. в Україні налічувалося близько 1000 аутсорсингових ІТ-компаній зі штатом чисельністю близько 70 тис. працівників, які присутні в більшості регіонів України. Штаб-квартири більшості компаній індустрії ІТ-аутсорсингу розміщені переважно в головних ІТ-центрах країни – містах Києві, Харкові, Львові, Дніпрі та Одесі. Загалом у власності українських ІТ-компаній знаходяться офіси в 52 країнах на 6 континентах. Зокрема, штаб-

⁷¹ Stack Overflow. Developer Survey 2015. URL: <http://stackoverflow.com/research/developer-survey-2015#work> (Last accessed: 03.11.2017).

⁷² Invest Ukraine. Open for you. Ministry of economic development and trade of Ukraine. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=57ce32eb-8f1e-4e50-bc30-9dd2bbf6fb11> (Last accessed: 03.11.2017).

⁷³ DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <http://dou.ua> (дата звернення: 19.05.2018).

квартири 61% з цих компаній розміщені в Україні, 25% у Північній Америці, 12% в Європі і 2% в Ізраїлі⁷⁴.

Найбільш цінним активом сучасного ІТ-сектора України є його висококваліфіковані спеціалісти, а рівень їх концентрації – провідним чинником для локалізації та подальшого розвитку ІТ-бізнесу в певному місті чи регіоні (рис. 5.19). На даний час в м. Києві, головному центрі ІТ-індустрії України, сконцентровано близько 44% ІТ-фахівців, в інших важливих ІТ-центрах України зайнято відповідно: Харкові – 15,5%; Львові – 11,5%; Дніпрі – 7,6%; Одесі – 5,4%; інших містах - близько 16% ІТ-фахівців⁷⁵. Проте, дефіцит висококваліфікованих ІТ-спеціалістів, здатних ефективно вирішувати бізнес-завдання з використанням інформаційних технологій, продовжує залишатися основним стримуючим чинником на шляху динамічного розвитку ІТ-сектора, а стрімке зростання попиту на них сприяє значному зростанню рівня заробітної плати в індустрії, що призводить до зниження загальної прибутковості ІТ-бізнесу.

Рис. 5.19. Локалізація аутсорсінгових ІТ-компаній в Україні в 2017 р.*

*Джерело:⁷⁶

Для збереження високого рівня конкурентоздатності на глобальному ІТ-ринку, українським компаніям дуже важливо залучати все більшу кількість талановитих ІТ-фахівців із високим рівнем підготовки. Незважаючи на те, що кожного року спеціалізовані ВНЗ випускають більше 16 тис. осіб (4-й показник

⁷⁴ Коломієць О.Г. Вплив системи венчурного фінансування на розвиток ІТ-сектору в Україні. *Бізнес Інформ*. 2016. №12. С. 65-70.

⁷⁵ DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <http://dou.ua> (дата звернення: 19.05.2018).

⁷⁶ Яремчук Р.Є. Оцінка основних чинників та передумов локалізації підприємницької активності в ІТ-секторі України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів. 2017. Вип. 6 (128). С. 114-123.

в Європі) загальний рівень їх кваліфікації є недостатнім для українських ІТ-компаній та технологічного ринку. Саме тому, багато ІТ-компаній налагоджують зв'язки та активно співпрацюють із провідними українськими технічними ВНЗ, або створюють власні ІТ-школи та центри сертифікації, з метою системного навчання та розвитку ІТ спеціалістів для власних потреб, а також підвищення кваліфікаційного рівня кожного працівника.

У 2016 р. в Україні діяло 73 ІТ-школи на навчальні центри, які підготували майже 44 тис. студентів у 24 містах України. В порівнянні з 2015 р. чисельність підготовлених ними студентів зросла на 43,3%. Найбільша чисельність ІТ-шкіл на навчальних центрів в 2016 р. спостерігалася в м. Києві (36) та Харкові (26), у Львові, Дніпрі та Одесі було розміщено відповідно 16, 15 та 15 профільних навчальних закладів⁷⁷. За чисельністю державних ВНЗ, які здійснювали підготовку за суміжними до ІТ спеціальностями в Україні в 2016 р., м. Київ також впевнено утримує лідерство з 33-ма ВНЗ, на другій позиції розмістилося м. Харків із 17 ВНЗ, в м. Одеса та м. Дніпро – 14 та 13 ВНЗ відповідно, м. Львів із 10-ма ВНЗ замикає 5-ку провідних ІТ-центрів України.

В сучасних умовах, незважаючи на певну невідповідність якості знань отриманих студентами з реальними потребам ІТ-компаній, профільні факультети державних ВНЗ залишаються провідними центрами підготовки молодих ІТ-спеціалістів для ІТ-сектора України. Це підтверджує тісний зв'язок між загальною чисельністю ІТ-фахівців у регіонах України, кількістю ВНЗ, які здійснювали підготовку студентів за ІТ-спеціальностями в 2016 р. та чисельністю студентів-випускників, які навчалися на технічних спеціальностях суміжних з ІТ, розрахований за допомогою регресійного аналізу:

$$Y_1 = -2065,92 + 324,81 \times x_1 + 0,27 \times x_2 \quad (5.3)$$
$$R^2 = 0,8716,$$

де Y_1 – загальна чисельність ІТ-спеціалістів; x_1 - кількість ВНЗ, які здійснювали підготовку студентів за ІТ-спеціальностями; x_2 - чисельність студентів-випускників, які навчалися на технічних спеціальностях суміжних з ІТ.

В даній моделі коефіцієнт детермінації становить $R^2 = 0,8716$, тобто незалежні змінні x_1 та x_2 пояснюють 87,16% варіації залежної змінної Y_1 . Відповідно до нашої моделі, зростання на одиницю кількості ВНЗ, які здійснювали підготовку студентів за ІТ-спеціальностями в певному регіоні зумовлює зростання загальної чисельності ІТ-спеціалістів на 325 осіб, відповідно зростання чисельності студентів-випускників, які навчалися на технічних спеціальностях на 4 особи зумовлює приріст чисельність ІТ-спеціалістів на 1 особу. Ефективність розрахованої моделі можлива тільки за умови зростання та підтримка високої якості підготовки молодих ІТ-спеціалістів у мережі державних ВНЗ шляхом тіснішої співпраці та взаємодії

⁷⁷ Рынок ІТ-образования: курсы и учебные центры подготовили свыше 35 тыс. студентов в 2016 году. DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/it-schools-rankings-2016/?from=doufr> (дата звернення: 02.06.2017).

з представниками ІТ-сектора, як потенційними роботодавцями, та стратегічним партнером в особі держави.

Незважаючи на системну недосконалість українського бізнес-середовища, велика кількість висококваліфікованих ІТ-фахівців разом із низьким рівнем загальних витрат на оплату праці та проживання приваблюють в Україну численні міжнародні технологічні компанії, які розміщують свої науково-дослідні та розробницькі центри (R&D) в провідних осередках українського ІТ-сектора.

На даний час, в Україні діють понад 100 науково-дослідних центрів глобальних корпорацій (NetCracker (США), Aricent (США), Magento (США), Siemens (Німеччина), WarGaming.net (Білорусь), Yandex (Росія), АBBYY (Росія), Samsung (Південна Корея), Huawei (Китай), Adstream (Австралія)), які за моделлю своєї роботи дуже схожі до аутсорсингових ІТ-компаній⁷⁸.

Найбільшим штатом серед науково-дослідних центрів в Україні володіє Samsung Electronics – станом на січень 2018 р. він нараховував понад 600 працівників у Києві та Харкові. Окрім цього, в Україні нараховується більше 1000 стартапів, окремі з яких досягли комерційного успіху на внутрішньому ринку (Rozetka, Kasta та Ukr.net), інші претендують на це в глобальному масштабі (Lookery, Petcube, Depositphotos, Viewdle, Grammarly, InvisibleCRM, Jooble тощо). Найчастіше це компанії, які спеціалізуються на електронній комерції, наданні онлайн-сервісів, нерідко орієнтовані на мобільні платформи чи розроблення програмного забезпечення. За оцінками експертів ІТ-сфери України, разом вони формують ще один важливий сектор ІТ-ринку обсягом більше 1 млрд. дол. США⁷⁹.

На технологічні компанії з США припадає майже половина від загальної чисельності R&D центрів відкритих в Україні (122), значною також є кількість R&D центрів європейських та ізраїльських компаній. Головними осередками локалізації R&D центрів міжнародних технологічних компаній є 5 провідних міст української ІТ-індустрії, лідируючі позиції серед яких утримує м. Київ з 53-ма R&D центрами (рис. 5.20).

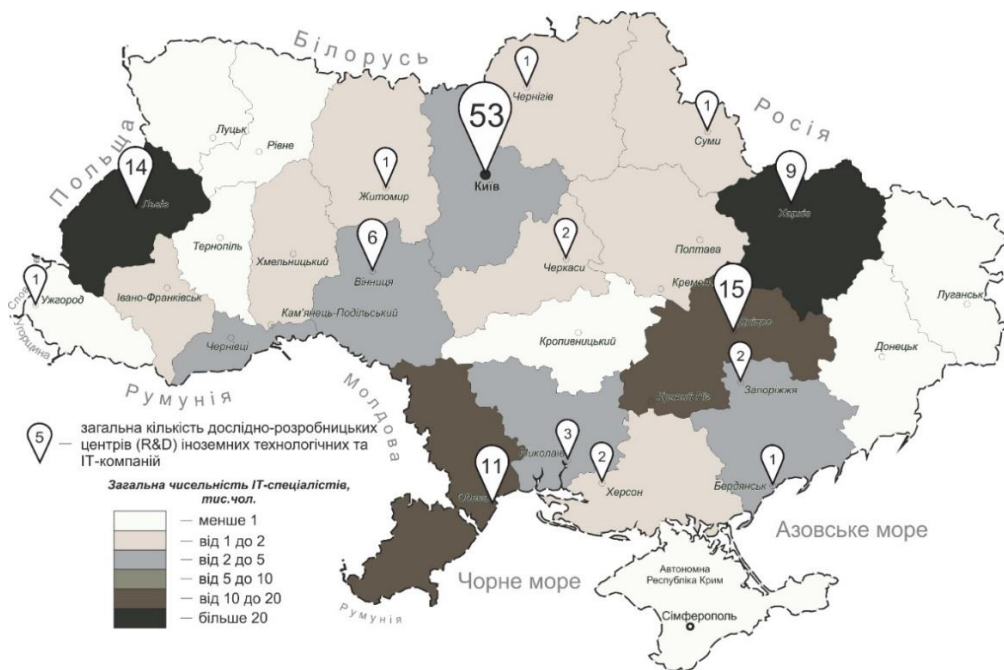
Українські спеціалісти, співробітники R&D центрів міжнародних компаній, задіяні в розробці найсучасніших інноваційних технологій та нових видів продукції для різних напрямів світової індустрії ІКТ:

- розробка програмного забезпечення (Oracle, АBBYY, Benish Group, Engage Point та інші);
- розробка комп'ютерних ігор (Wargaming, Plarium, Playtech, Playtika, Gameloft, Skytek та Ubisoft);
- телекомунікації (NetCracker, Aricent, Ericsson, Huawei, Ring Central та інші);

⁷⁸ Hi-Tech Ukraine from A to Z. Software development & IT services: The rise of a tech nation. Ukraine Digital News. Pre-release version. Desember 2015. URL: http://www.uadn.net/files/ua_hightech.pdf (Last accessed: 12.10.2017).

⁷⁹ Invest Ukraine. Open for you. Ministry of economic development and trade of Ukraine. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=57ce32eb-8f1e-4e50-bc30-9dd2bbf6fb11> (Last accessed: 03.11.2017).

- електронна торгівля (Magento (входить до складу компанії eBay), Sitecore, ISM Company, Rakuten та інші).

Р

ис. 5.20. Локалізація дослідно-розробних центрів (R&D) іноземних технологічних та ІТ-компаній України в 2017 р.*

*Джерело: побудовано на основі⁸⁰

Найбільшим штатом серед науково-дослідних центрів в Україні володіють компанії NetCraker (США) та ISD Design (США), які станом на січень 2017 р. нараховували 925 та 726 працівників відповідно. Офіси компанії NetCraker розміщені в Києві, Сумах та Одесі, а компанії ISD Design – в Дніпрі, Запоріжжі та Бердянську⁸¹.

Основні конкурентні переваги українського ІТ-сектора є одночасно й провідними чинниками локалізації ІТ-компаній в Україні. Висока концентрація досвідчених висококваліфікованих ІТ-фахівців, здатних створювати інноваційні продукти та вирішувати складні бізнес-завдання, географічна близькість до країн Європейського Союзу та загальні невисокі витрати на організацію та ведення бізнесу можна назвати найбільш важливими чинниками, що впливають на процес прийняття рішень про створення нових та розвитку існуючих компаній у певній локації в українському ІТ-секторі. Великі міста, в яких на сьогодні сконцентровано найбільша чисельність ІТ-компаній та спеціалістів, володіючи добре розвинутим бізнес-середовищем та транспортно-комунікаційною

⁸⁰ Яремчук Р.С. Оцінка основних чинників та передумов локалізації підприємницької активності в ІТ-секторі України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів. 2017. Вип. 6 (128). С. 114-123.

⁸¹ DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <http://dou.ua> (дата звернення: 19.05.2018).

інфраструктурою, формують найсприятливіше середовище для розвитку ІТ-сектору. Завдяки цим передумовам в провідних ІТ-центрах локалізується більшість R&D центрів відомих міжнародних технологічних компаній, відбуваються найбільш масштабні ІТ-заходи, реалізуються найбільші ІТ-проекти та ініціативи ІТ-спільнот, найінтенсивніше розвивається інноваційна екосистема⁸².

Поруч зі зростанням загальної чисельності ІТ-спеціалістів, зважаючи на економічну нестабільність, протягом останніх років в Україні набирає популярності фріланс (вид самозайнятості в ІТ-секторі). Так, зокрема, за даними однієї із найбільших українських фріланс-платформ Freelancehunt⁸³, чисельність зареєстрованих на даній платформі виконавців у 2017 р. зросла майже на 50% в порівнянні з 2016 р. і сягнула 288,7 тис. осіб, зростання чисельності замовників в даний період був менш динамічним – +32,5% (з 81,4 тис. до 120,6 тис.). Лідируючі позиції серед замовників в 2017 р. залишаються за м. Київ та Київською областю, де сконцентровано 55,4% всіх замовників, що обумовлено найвищою концентрацією бізнесу в столиці та пошуком київськими ІТ-компаніями в інших областях більш вигідних умов для виконання своїх замовлень. Серед інших українських ІТ-центрів, які представлені в структурі замовників фріланс-послуг, варто відзначити міста Харків (8,8%), Дніпро (7,6%), Одесу (6%) та Львів (5,8%).

За результатами 2017 р. на платформі було опубліковано 82 тис. проектів, що на 58% (або 28 тис. проектів) більше за показник 2016 р. Загальний бюджет замовників зріс на 27,8% (або на 30 млн грн.), а українським фріленсерам вдалося заробити більше 174 млн грн. Найбільш популярними категоріями за чисельністю опублікованих замовлень в 2017 р., як і в 2016 р., залишаються дизайн (25,5%), робота з текстами (23%) та програмування (22,8%). В структурі загального бюджету замовлень в 2017 р. домінуючі позиції разом із роботою з текстами (копірайтінгом) займало програмування, частка якого зросла на 2,2 в.п. та склала 12,2% (або 21,2 млн грн.).

Незважаючи на позитивну динаміку розвитку ІТ-сектору України протягом останніх років, рівень його конкурентоспроможності залишається одним з найнижчих серед країн Центральної та Східної Європи, а також суттєво поступається рівню всіх країн з розвинутою економікою. Так, відповідно до результатів дослідження «Investment for the Future. Benchmarking IT Industry Competitiveness 2011»⁸⁴ від Economist Intelligence Unit, Україна опинилася на 51 місці серед 66-ти країн світу, які були оцінені в межах даного дослідження. Значно відстаючи від своїх сусідів – членів Європейського Союзу (Угорщини (28-а позиція), Польщі (30), Словаччини

⁸² Яремчук Р.Є. Оцінка основних чинників та передумов локалізації підприємницької активності в ІТ-секторі України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів. 2017. Вип. 6 (128). С. 114-123.

⁸³ Офіційний веб-сайт фріланс-сервіса Freelancehunt. URL: <http://www.freelance.com> (дата звернення: 05.06.2018).

⁸⁴ Investment for the Future. Benchmarking IT Industry Competitiveness 2011 Economist Intelligence Unit. URL: <http://global.bsa.org/2011eiu/study/2011-eiu-study.pdf> (Last accessed: 03.07.2018).

(33) та Румунії (37)), наша країна знаходилася нижче в даному рейтингу лише на 5 позицій ніж Росія, яка відчутно переважала нас за рівнем людського капіталу та ІТ-інфраструктури.

Ключові параметри, які формують структуру індексу конкурентоспроможності ІТ-сектора в даному дослідженні представлені у вигляді шести різних категорій якісних та кількісних показників, зокрема: 1) бізнес-середовище (10%); 2) ІТ-інфраструктура (20%); 3) людський капітал (20%); 4) нормативно-правова база (10%); 5) рівень розвитку НДДКР (25%); 6) державна підтримка розвитку ІТ-сектора (15%). Сильними сторонами України в сфері ІТ, на думку авторів дослідження, були людський капітал для ІТ та рівень розвитку НДДКР, за якими наша країна посіла 41 та 46 позиції відповідно. Це пов'язано з тим фактом, що Україна володіє одним із найбільших в Європі контингентом студентів інженерно-технічних спеціальностей з традиційно високим рівнем фундаментальної технічної підготовки, а також численними науково-дослідними та розробними установами з висококваліфікованим персоналом, які генерують більшість патентів у сфері ІТ. Низькі загальні позиції за даними категоріями обумовлені, перш за все, низьким рівнем знань та навичок студентів та дослідників-розробників в сфері новітніх технологій, управління проектами, технічної архітектури та бізнес-аналізу.

Найменш сприятливими в Україні виявилися показники в категоріях “Бізнес-середовище” та “Державна підтримка розвитку ІТ-сектора”, за якими наша країна посіла 64 та 63 позиції відповідно. Стабільне та відкрите бізнес-середовище є однією з найважливіших умов для успішного розвитку та високої конкурентоспроможності ІТ-сектора країни. З іншого боку, політична та макроекономічна нестабільність, недосконала система захисту приватної та інтелектуальної власності, численні перешкоди для ведення міжнародної торгівлі та залучення іноземних інвестицій, заплутана та непослідовна система регулювання, які притаманні Україні значно погіршують можливості для розвитку ІТ-сектора країни та суттєво знижують його конкурентоспроможність. Невисокий рівень показників в категоріях “ІТ-інфраструктура” та “Нормативно-правова база”, 52 та 45 позиції відповідно, лише підтвердив системний характер проблем в економічній системі України та нездатність забезпечити належної основи для розвитку конкурентоспроможного ІТ-сектора.

З моменту проведення компанією Economist Intelligence Unit дослідження в 2011 р., в українському ІТ-секторі відбулися численні позитивні зрушення:

- покращення окремих аспектів бізнес-середовища внаслідок проведення урядових реформ у дозвільній, регуляторній та фіскальній сферах;

- вдосконалення ІТ-інфраструктури шляхом розвитку широкосмугового та мобільного доступу до мережі Інтернет для ІТ-сектора, впровадження та розгортання мережі мобільного зв'язку та передачі даних 3-

го та 4-го покоління (3G/4G), зростання кількості персональних комп'ютерів та смартфонів у особистому користуванні;

- зростання відповідно до потреб зростаючого ринку ІТ чисельності студентів ІТ та інженерно-технічних спеціальностей; формування сфери спеціалізованої ІТ-освіти, для забезпечення потреб ІТ-сектора в достатній кількості кваліфікованих працівників;

- відкриття в Україні численних науково-дослідних центрів (R&D) іноземних ІТ-компаній та зростання загального обсягу інвестицій в їх розвиток;

- вдосконалення нормативно-правового поля для діяльності ІТ-компаній, шляхом покращення системи захисту інтелектуальної власності та проведення комплексу заходів із боротьби з комп'ютерним піратством;

- підготовка Стратегії розвитку високотехнологічних галузей України до 2025 р., в якій передбачено створення сприятливих умов для розвитку високих технологій через вплив на макроекономічні чинники, що є необхідними умовами розвитку; поступове підвищення ролі уряду в розвитку ІТ-сектора.

Про дієвість цих позитивних змін переконливо свідчить динаміка зростання обсягів ІТ-послуг у 2010-2017 рр., та стабільний ріст чисельності працівників ІТ-компаній в Україні, що є наслідком, як зростання обсягу світового ІТ-ринку, так і конкурентоспроможності українського ІТ-сектора. В сучасних умовах, важливість конкурентоспроможності національного ІТ-сектора значно розширюється, оскільки її рівень здійснює безпосередній вплив на конкурентоспроможність економіки держави загалом.

Так, зокрема, розрахунок коефіцієнта кореляції між значеннями Глобального індексу конкурентоспроможності країн (GCI) та значеннями індексу конкурентоспроможності ІТ-сектору (ITIC) засвідчує тісний прямий зв'язок між ними ($r^2 = 0,7806$), що дозволяє зробити висновок про те, що рівень конкурентоспроможності ІТ-сектору країни здійснює вагомий позитивний вплив на конкурентоспроможність її економічної системи в цілому (чим вища конкурентоспроможність ІТ-сектору країни, тим вищий рівень конкурентоспроможності її економічної системи в цілому) (рис. 5.21).

Аналіз діаграми розсіювання значень глобального індексу конкурентоспроможності та індексу конкурентоспроможності ІТ-сектора дозволяє чітко виділити три групи країн, структурованих за рівнем конкурентоспроможності їх ІТ-сектора, зокрема:

- країни-лідери (22 країни, з найвищим рівнем конкурентоспроможності ІТ-сектора, які володіють повним спектром конкурентних переваг для успішного його розвитку в перспективі);

- країни-переслідувачі (численна група країн, які послідовно вдосконалюють один або декілька компонентів конкурентоспроможності власного ІТ-сектора, з метою її підвищення до рівня країн-лідерів);

- країни-аутсайтери (група країн з найнижчими значеннями основних компонентів конкурентоспроможності ІТ-сектора (в т.ч. Україна).

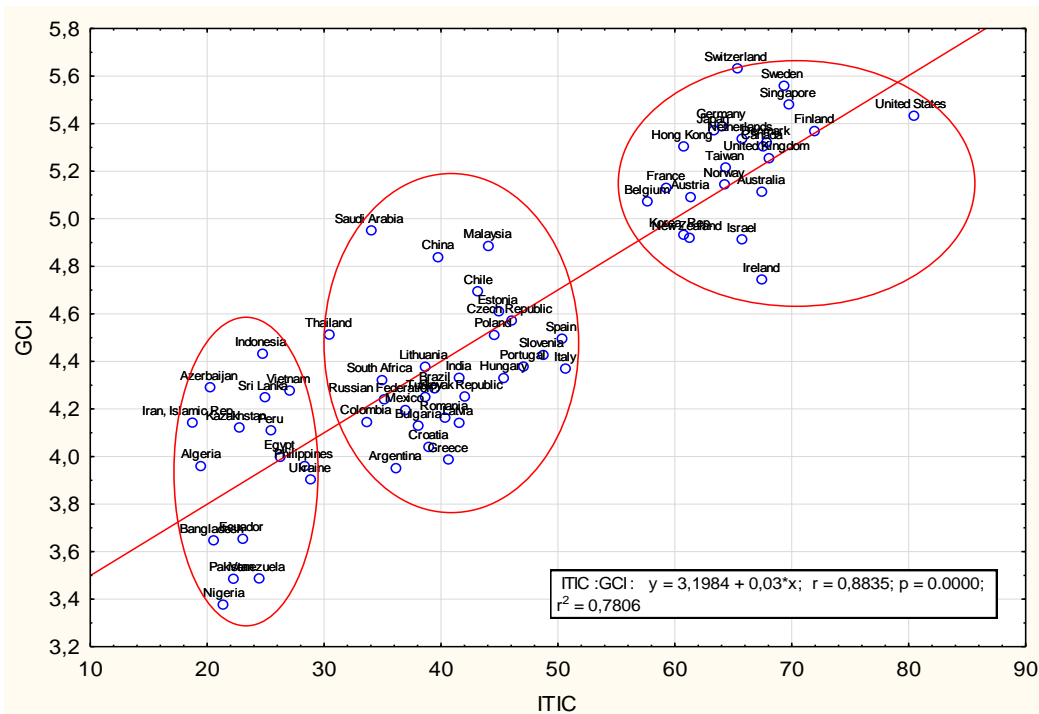

Рис. 5.21. Розсіювання значень глобального індексу конкурентоспроможності (GCI) та індексу конкурентоспроможності ІТ-сектора (ITIC)*

* Джерело: побудовано на основі⁸⁵

Перехід України з групи країн-аутсайдерів в групу країн-переслідувачів можливий за умови формування власної ІТ-екосистеми, яка б об'єднала в систему всі компоненти конкурентоспроможності ІТ-сектора, а також налагодження її ефективного функціонування. Даний шлях є досить тривалим і передбачає послідовне вдосконалення всіх компонентів конкурентоспроможності власного ІТ-сектора та інтеграцію їх в дієву ІТ-екосистему. Концентрація на активному розвитку окремих компонентів, таких як ІТ-інфраструктура чи бізнес-середовище, може дати досить швидкі позитивні результати, проте в довгостроковій перспективі окремі конкурентні переваги без паралельного комплексного розвитку інших компонентів не дозволять підтримувати та підвищувати конкурентоспроможності ІТ-сектора країни.

Одним із популярних та дієвих сучасних інструментів підвищення конкурентоспроможності підприємства, групи підприємств, регіону чи держави в цілому, в певному напрямку економічної діяльності є мережеві об'єднання підприємств або кластери. ІТ-підприємства в основних регіональних центрах ІТ-сектору України, об'єднуючись між собою, із

⁸⁵ Investment for the Future. Benchmarking IT Industry Competitiveness 2011 Economist Intelligence Unit. URL: <http://global.bsa.org/2011eiu/study/2011-eiu-study.pdf> (Last accessed: 03.07.2018); The Global Competitiveness Report 2016-2017. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1> (Last accessed: 05.12.2017).

місцевими органами влади, профільними навчальними закладами та сервісними структурами в сфері ІКТ, створюють ІТ-кластери (рис. 5.22), головною метою яких є спільна реалізація проектів, які сприятимуть активізації розвитку ІТ-сектора та сфери високих технологій на національному та міжнародному рівнях, а також втіленню системних перетворень у бізнес-середовищі їхніх міст.

Зважаючи на те, що український ІТ-сектор, є здебільшого індустрією аутсорсингової розробки, цілком логічно, що саме провідні аутсорсингові ІТ-компанії стали ядром ІТ-кластерів у великих містах України. На даний час в Україні створено 16 ІТ-кластерів (в т.ч. 7 активно функціонуючих), які розміщені в Києві, Львові, Харкові, Одесі, Дніпрі, Луцьку, Івано-Франківську, Конотопі, Тернополі, Чернігові, Черкасах та Чернівцях.

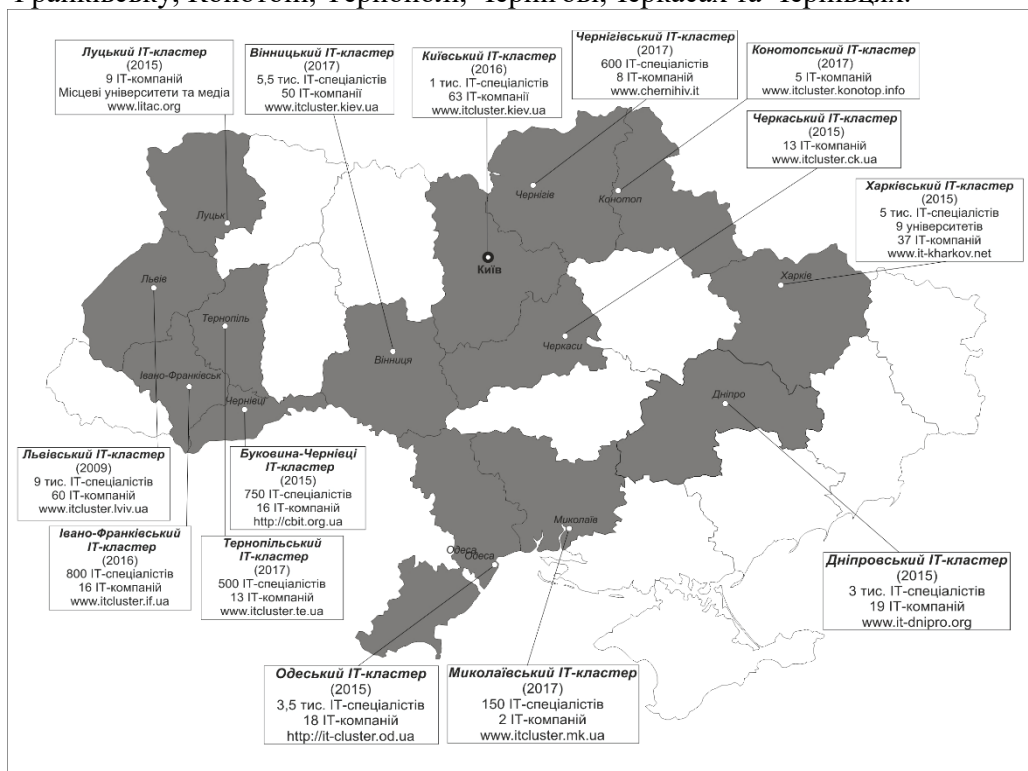

Рис. 5.22. Локалізація ІТ-кластерів в Україні*

* Джерело: побудовано на основі⁸⁶

Перший ІТ-кластер в Україні з'явився у 2009 р. у м. Львові, в тому ж році відбулося прийняття Стратегії конкурентоспроможності міста, яка визначила розвиток ІТ-сектора пріоритетним для міста. На початку 2013 р. до його складу входило лише 4 ІТ-компанії. На даний час кластер об'єднує 45

⁸⁶ Яремчук Р.Є. Інституційне середовище створення підприємницької екосистеми як основної передумови зростання ділової активності в ІТ-секторі України. "Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами": матер. міжн. науково-практ. Інтернет-конференції. Луцьк. 2017. С.103-105.

компаній та провідні університети Львова, а його діяльність користується активною підтримкою міської влади.

Першочергова місія Львівського ІТ-кластера – це популяризація та розвиток ІТ-індустрії у Львові, завдяки реалізації різнопрофільних проектів. Одним із пріоритетних завдань ІТ-кластера – підтримка іміджу Львова, як міста зі сприятливими умовами для розвитку бізнесу, кар’єрного зростання та життя⁸⁷.

Проектна діяльність Львівського ІТ-кластера сконцентрована на таких соціально важливих для ІТ-сектора напрямках як освіта, інфраструктура, право та промоція. Завдяки послідовній реалізації проектів та ініціатив Львівського ІТ-кластера відбувається суттєва активізація розвитку професійної мережі та сприяння налагодженню контактів між ІТ-експертами. Серед таких проектів варто відзначити наступні⁸⁸:

1. Lviv IT Arena (одна з найбільших ІТ-подій України, яка щорічно об’єднує понад 2500 ІТ-спеціалістів);

2. IT Future (освітня ініціатива для школярів, завдяки якій вони дізнаються про роботу в ІТ-сфері від експертів із відомих львівських компаній – учасників кластера);

3. Lviv IT Club (найбільша та найпотужніша ІТ спільнота Львова);

4. IT Jet (проект, спрямований на розширення авіасполучення Львова);

5. IT Expert (модернізація ІТ-освіти у Львівських університетах, відповідно до потреб ринку);

6. Lviv CSIT (шкільна Олімпіада із ІТ);

7. Lviv IT Jazz Conference (нетворкінг-подія національного рівня, що об’єднує представників найбільших ІТ-компаній, інвестиційних фондів та бізнесу);

8. IT Research (масштабне дослідження ІТ-ринку Львова);

9. Бакалаврська програма Internet of Things (пілотна навчальна програма, яка готує фахівців динамічної сфери Інтернету речей, найбільш затребуваного ІТ напрямку);

10. IT House (будівництво будинку для працівників ІТ індустрії міста);

Завдяки зусиллям Львівського ІТ-кластера в ІТ-секторі Львова відбулися численні позитивні зрушення, зокрема:

– організовано одну з найбільших ІТ-конференцій в Україні – Lviv IT Arena, яка в жовтні 2016 р. зібрала більше 1400 талановитих ІТ-спеціалістів з України та різних країн Європи;

– за ініціативи Львівського ІТ-кластера та підтримки Львівської міської ради восени 2015 р. у Львові розпочалося будівництво двохсекційного 72-х квартирної житлового будинку “IT House” для ІТ-спеціалістів, яке було завершено в 2017 р.;

⁸⁷ Дослідження ІТ-ринку Львова. Lviv IT Research. Lviv IT Cluster: веб-сайт. URL: <http://itcluster.lviv.ua> (дата звернення: 08.08.2018).

⁸⁸ Офіційний веб-сайт Lviv IT Cluster. URL: www.itcluster.lviv.ua (дата звернення: 08.08.2018).

– розроблено та презентовано проект будівництва ІТ-парку (Innovation District IT Park) у Львові – найбільш масштабного інфраструктурного проекту для ІТ, який передбачає створення в межах міста протягом 10-и років інфраструктури нового покоління, котра включатиме такі необхідні для міського ІТ елементи як: офісні будівлі, корпус університету, сучасний дитячий садочок, готель, гастрономічну та спортивну зони. Побудова IT Park у Львові дасть змогу вирішити значну частину інфраструктурних проблем, із якими стикаються ІТ-компанії⁸⁹.

Учасниками Львівського ІТ-кластера є потужні українські ІТ-компанії – SoftServe, де працює майже 4200 працівників, Eleks із майже 900, та N-iX, що налічує понад 300 співробітників. Серед іноземних ІТ-компаній, учасників кластера, варто виділити американські EPAM Systems, GlobalLogic та Lohika Systems Inc., у львівських філіях яких працює близько 1 тис. ІТ-фахівців.

Зважаючи на те, що в загальному, чисельність працівників усіх учасників Львівського ІТ-кластера складає більше 8 тис. співробітників, що становить майже половину від загальної чисельності ІТ-фахівців Львова, їх сумарний внесок у процес динамічного розвитку ІТ-сектора Львова є дуже вагомий (рис. 5.23).

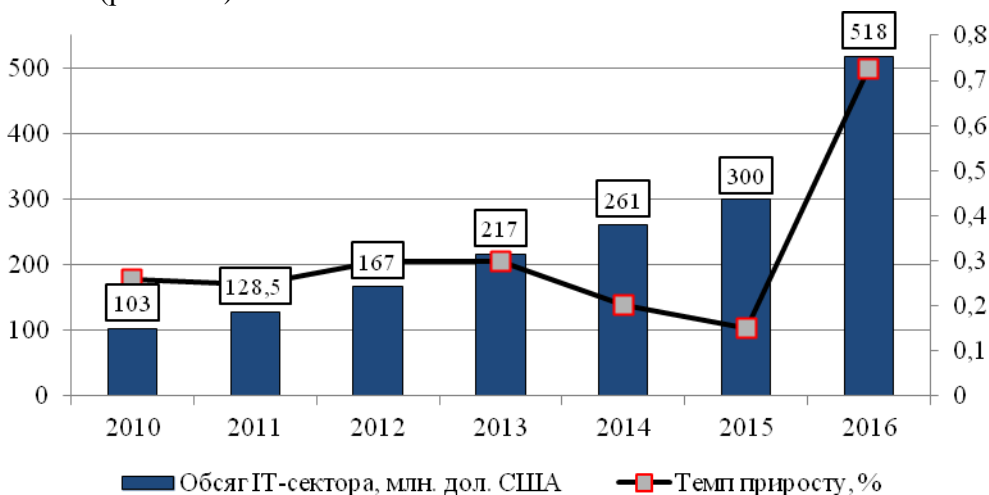

Рис. 5.23. Динаміка обсягу ІТ-сектора м. Львова в 2010-2016 рр.*

*Джерело: побудовано на основі⁹⁰

За активного сприяння Львівського ІТ-кластера, протягом 2010-2017 рр. Львову вдалося досягти швидких показників розвитку ІТ-сфери (5-ти разове зростання обсягу ІТ-сектора з середньорічним темпом приросту в 31,2%), які створюють позитивний бізнес-клімат для потенційних компаній та інвесторів, а також приносять значні прибутки для ІТ-сектора міста.

⁸⁹ Innovation District IT Park Lviv. Lviv IT Cluster: веб-сайт. URL: <http://itcluster.lviv.ua/lviv-jazz-conference-u-l-vovi-pobuduyut-innovation-district-park/> (Last accessed: 07.12.2017).

⁹⁰ Дослідження ІТ-ринку Львова. Lviv IT Research. Lviv IT Cluster: веб-сайт. URL: <http://itcluster.lviv.ua> (дата звернення: 08.08.2018).

В Києві, який історично був і досі залишається найбільшим інноваційним центром України, де сьогодні сконцентровано найбільша чисельність ІТ-компаній та спеціалістів (з яких більше 30 тис. ІТ-спеціалістів працюють в сфері аутсорсингу), створення ІТ-сектора відбулося лише в 2016 р., на даний момент він перебуває в стадії активного формування. Це пов'язано, в першу чергу, з активною діяльністю 8-ми загальнонаціональних асоціацій ІТ-компаній (ІТ Ukraine, комітет ЕВА), основною метою яких є захист інтересів представників ІТ-сектора на державному рівні, налагодження тісної взаємодії між ними та формування сприятливого середовища для їх розвитку.

Володіючи добре розвинутим бізнес-середовищем та транспортною інфраструктурою, в м. Києві сформовано найсприятливіше для розвитку ІТ-сектору середовище, на його території відбуваються найбільш масштабні ІТ-заходи, реалізуються найбільші ІТ-проекти та ініціативи ІТ-спільнот, розміщено найбільша кількість інкубаторів та акселераторів, коворкінг просторів та приватних навчальних ІТ-центрів. В Києві базуються більше як 1000 стартапів та продуктивних ІТ-компаній, а, зважаючи на найвищий середній рівень заробітної плати в майже 2 тис. дол. США, київські ІТ-компанії мають змогу залучати найбільш талановитих ІТ-фахівців із всієї України⁹¹.

В Харкові, другому після Києва українському місті за рівнем розвитку ІТ-сектору, функціонують понад 200 ІТ-компаній, в яких зайнято 25 тис. ІТ-спеціалістів, більше 2 тис. студентів з ІТ-спеціальностей випускається університетами міста. Обсяг прямих надходжень від експорту ІТ-послуг у Харкові склав 287 млн грн. (2016 р.). В 2015 р. провідними українськими та іноземними ІТ-компаніями, які розміщені в місті, був сформований Харківський ІТ-кластер, який за підтримки місцевих органів влади та навчальних закладів взяв на себе ініціативу комплексного вдосконалення ІТ-екосистеми міста. Головна мета Харківського ІТ-кластера – перетворення міста Харкова на ІТ-столицю Центральної та Східної Європи, а основне завдання – розвиток сприятливого середовища для технологічного бізнесу в місті. За рік свого існування, Харківський ІТ-кластер вже встиг реалізувати декілька важливих проектів, зокрема⁹²:

- ІТ Legal Support (створення центру правової та юридичної підтримки ІТ-компаній в Харкові);
- Visa Support (надання допомоги ІТ-фахівцям у оформленні віз у країни ЄС і США);
- Kids2IT (освітня ініціатива, яка передбачає навчання школярів основам сучасних ІТ, лекції учасників кластера про ІТ-освіту в школах, а також підтримка олімпіад з програмування та інформатики);
- Passion Talk (серія відео-лекцій про науку, історії успіху в технологічній та ІТ-сферах);
- International Relations (міжнародний маркетинг ІТ-сектора Харкова);

⁹¹ Офіційний веб-сайт Kyiv IT Cluster. URL: www.itcluster.kiev.ua (дата звернення: 08.08.2018).

⁹² Офіційний веб-сайт Kharkiv IT Cluster. URL: www.it-kharkov.net (дата звернення: 08.08.2018).

– Kharkiv IT Unicorns (серія заходів, спрямованих на активізацію розвитку стартапів у студентському середовищі Харкова та підвищення рівня його підприємницької культури).

Особливої уваги заслуговує освітній проект IT-кластера – Mastis, який передбачає вдосконалення магістерської програми в галузі інформаційних систем відповідно потреб сучасного технологічного розвитку суспільства, дозволяючи університетам м. Харкова оперативного реагувати на кон'юнктуру світового ринку праці та освітньої галузі, а також на потреби роботодавців у IT-секторі.

Не зважаючи на те, що кількість аутсорсингових IT-компаній в Дніпрі не є такою великою як в Києві, Харкові та Львові, за кількістю R&D центрів, продуктивних IT-компаній та стартапів він поступається тільки Києву. Це частково пов'язано з високим рівнем технічної експертизи та сильними технічними традиціями в ракетобудівній і металургійній промисловості міста. Високий рівень технічної освіти разом із нижчим порівняно з іншими містами рівнем заробітної плати IT-спеціалістів у місті приваблює численні міжнародні компанії (26 міжнародних IT-компаній), серед яких Playtika, Siemens, ISM, Sitecore, Maximiser, Wix, PosiTrace. Також, варто відзначити той факт, що саме в Дніпрі декілька дуже успішних місцевих стартапів перетворилися у міцні IT-компанії з власною командою розробників. Серед них варто відзначити Wix, DepositPhotos та Maximiser (викуплений американською компанією Oracle).

Дніпровський IT-кластер, було створено у 2015 р. провідними дніпровськими IT-компаніями з метою об'єднання професійних зусиль та особистих якостей для найбільш повної реалізації потенціалу Дніпра та Дніпропетровської області як одного з лідерів IT-сектора України. Головними проектами, які реалізує Дніпровський IT-кластер є⁹³:

- Kindergarten (спеціалізований дитячий садок для дітей IT-фахівців);
- Hire Dnipro (Інтернет-портал для залучення потенційних клієнтів та партнерів для дніпровських IT-компаній);
- IT Portal (портал для всіх місцевих IT-подій, тренінгів, курсів, новин);
- Legal Protection (ініціатива, покликана захистити IT-компанії від свавілля податкових органів);
- 300 Startups Forum (інвестиційний форум для стартапів та IT бізнес-спільноти).

Також Дніпровський IT кластер активно працює над розробкою та реалізацією освітньо-просвітницьких програм, завдяки яким школярі та студенти отримують можливість дізнаються про переваги роботи в IT сфері.

Разом із Києвом, Харковом, Львовом та Дніпром, Одеса формує 5-ку основних центрів розвитку IT-сектору в Україні. Посідаючи 5-те місце за чисельністю IT аутсорсингових компаній та R&D центрів серед провідних українських IT-центрів, Одесі вдалося сформувати динамічну IT спільноту,

⁹³ Офіційний веб-сайт Dnipro Tech Cluster. URL: www.it-dnipro.org (дата звернення: 08.08.2018).

яка включає аутсорсингові, продуктові та startup-компанії, а також R&D центри, розміщені в місті. Загальна чисельність ІТ-спеціалістів, які працюють в одеських компаніях перевищує 7,5 тис. осіб. Не володіючи достатньо великим кадровим потенціалом у ІТ-сфері порівняно з іншими українськими ІТ-центрами, в Одесі розмішуються переважно середні та малі ІТ-компанії. Хоча, за версією американського дослідницького видання Clutch, одеська компанія SteelKiwi з 45-ти ІТ-спеціалістами увійшла до числа 12-ти кращих українських ІТ-компаній в 2015 р.

Серед відомих у світі стартапів, започаткованих у Одесі, варто відзначити наступні: Augmented Pixels, Kwambio, Lookseery, Readdle and Slice. На даний час в Одесі функціонують 4 коворкінг простори, 2 інкубатори та 7 приватних ІТ-навчальних центрів. В 2015 р. найбільш активні одеські ІТ компанії створили Одеський ІТ-кластер, основною метою якого є представлення інтересів ІТ-спільноти міста на регіональному та державному рівнях, а також розбудова Одеси як привабливого та комфортабельного для ІТ-бізнесу міста.

Головними проектами, які реалізує Одеський ІТ-кластер на даний час є:

– Introduction to IT (факультативний курс для студентів, присвячений основним напрямкам ІТ-сектору міста та актуальним знанням, які необхідні майбутньому одеському ІТ-фахівцю);

– Legal Committee (створення та налагодження ефективної роботи комітету, який займається захистом інтересів місцевих ІТ-компаній);

– Municipal Internet access (забезпечення компанією TeNek на всій території міста вільного доступу до безпроводного Інтернету (wi-fi));

– BlackSea IT Summit (щорічна міжнародна конференція присвячена проблемам розвитку технологій та ІТ-підприємництва)⁹⁴.

Активна діяльність ІТ-спільноти Одеси за сприяння міської влади, дозволяє послідовно вдосконалювати ІТ-екосистему міста з метою залучення більшої кількості талановитих ІТ-спеціалістів, українських та іноземних ІТ-компаній в майбутньому.

Окрім 5-ти головних українських центрів ІТ-сектору, в Україні функціонують ще 9 ІТ-кластерів, створених в містах Луцьку, Івано-Франківську, Черкасах, Чернівцях, Вінниці, Тернополі, Миколаєві, Чернігові та Конотопі. Зокрема, головною метою Луцького ІТ-кластера є створення сприятливих умов для розвитку ІТ-сектора в Луцьку та Волинській області, шляхом популяризації ІТ-сфери, активній співпраці з навчальними закладами, вищому рівню згуртованості ІТ-спеціалістів та покращенню якості ІТ-освіти в місцевих університетах та школах. Наприклад, проект «EDUUP» Луцького ІТ-кластера, націлений на зростання рівня підготовки студентів місцевих університетів і максимальне наближення їх навчальних дисциплін до вимог сучасного ІТ-ринку. З метою популяризації ІТ-сектора, Луцький ІТ-кластер

⁹⁴ Офіційний веб-сайт Odessa IT Cluster. URL: www.cluster.od.ua (дата звернення: 08.08.2018).

спільно з міською владою провів кампанію соціальної реклами під гаслом «стань програмістом».

Серед важливих проєктів Луцького ІТ-кластера також варто відзначити:

– ІТ.WorkUp (серія тренінгів від кадрових відділів (HR) ІТ-компаній учасників кластера про працевлаштування в сфері ІТ);

– Robopractica (навчально-практична лабораторія для проведення досліджень у сфері робототехніки);

– Я знаю про ІТ (освітній проєкт, спрямований на інформування учнів шкіл про специфіку професій в ІТ-сфері та її популяризацію);

– Арт-хакатон “Університет міста” (комплекс заходів, основною метою яких є активізація громади міста для розробки проєктів вдосконалення міського простору)⁹⁵.

Засновники Черкаського ІТ-кластера концентруються на реалізації освітніх проєктів та популяризації ІТ-сфери з метою розширення свого кадрового потенціалу в найближчому майбутньому, щоб за декілька років стати одним з передових міст України в ІТ-секторі⁹⁶.

В свою чергу, головною метою функціонування Буковина-Чернівці ІТ-кластера є сприяння розвитку інноваційної екосистеми та популяризація стартап руху в Чернівцях. Серед основних напрямків діяльності цього кластера, варто відзначити наступні: проведення комплексних сертифікованих навчальних програм з базових курсів у ІТ-сфері для всіх бажаючих; збільшення чисельності ІТ-фахівців у Чернівцях і області в 10 разів; підвищення міжнародного авторитету міста та області в цілому, залучення іноземних інвестицій; створення та розвиток ефективних фінансових механізмів підтримки стартапів у ІТ-екосистемі Чернівців⁹⁷.

Івано-Франківський ІТ-кластер, до складу якого входять більшість великих гравців міста, є одним із головних каталізаторів розвитку місцевого ІТ-середовища. Найбільш масштабною ініціативою кластера є спільний проєкт із університетами міста по підготовці спеціалістів для ІТ. За сприяння Івано-Франківського ІТ-кластера в місті регулярно відбуваються спеціалізовані ІТ-конференції (ІТ Weekend, ІТ Rally, Design Village), які збирають ІТ-спеціалістів із Івано-Франківська, Львова, Чернівців та Тернополя. Останнім часом у місті суттєво активізувалася стартап-діяльність, з'явилося багато цікавих проєктів та почала розвиватися стартап-екосистема⁹⁸, про що свідчать StartUp Crash Test-и та прихід у місто потужного інкубатора 1991.

Підсумовуючи, варто зазначити, що активна діяльність ІТ-кластерів в сучасних умовах, як комунікаційних площадок, де відбувається обмін

⁹⁵ Офіційний веб-сайт Lutsk IT Cluster. URL: www.litac.org (дата звернення: 08.08.2018).

⁹⁶ Офіційний веб-сайт Cherkasy IT Cluster. URL: www.itcluster.ck.ua (дата звернення: 08.08.2018).

⁹⁷ Офіційний веб-сайт Bukovyna-Chernivtsi IT Cluster. URL: <http://cbit.org.ua> (дата звернення: 08.08.2018).

⁹⁸ Офіційний веб-сайт Ivano-Frankivsk IT Cluster. URL: www.itcluster.if.ua (дата звернення: 08.08.2018).

досвідом, налагоджується зв'язок із місцевою владою та освітніми закладами та запускаються спільні проекти для розвитку ІТ-екосистеми в Україні, є одним із ключових чинників інтенсифікації процесу розвитку української ІКТ-сфери. Проте, без скоординованої підтримки на загальнодержавному рівні, вплив даного чинника є досить обмеженим і недостатнім для швидкого втілення позитивних змін у процесі функціонування ІТ-сектора України.

5.4. Економетричне моделювання впливу інституційного середовища підприємницької діяльності на розвиток ІТ-сектору та формування його інвестиційного потенціалу

Стрімке зростання попиту на ІТ-спеціалістів у всьому світі внаслідок активного розвитку технологій, створює для України потенційну можливість стати справжньою технологічною нацією й перетворити свій ІТ-сектор у провідну сферу своєї економіки. На даний час, основними стримуючими чинниками для продовження активного розвитку українського ІТ-сектора, на нашу думку, є недосконале та нестабільне бізнес-середовище, а також відсутність системного підходу до освіти в ІТ-сфері.

ІТ-кластери, створені в усіх основних центрах українського ІТ-сектора, є тими платформами, які відіграють інтегруючу роль в процесі діалогу та взаємодії між державою, бізнесом та університетами, що сприяє активізації роботи з усунення всіх стримуючих факторів та посилення конкурентних переваг для розвитку ІТ-сектора окремих регіонів та держави в цілому. Невипадково, особливий акцент українські ІТ-кластери у своїй діяльності роблять на ефективній співпраці з місцевими органами влади та активізації розвитку людського потенціалу свого регіону. Об'єднуючи найбільш активні ІТ-компанії, українські ІТ-кластери завдяки реалізації різнопрофільних ініціатив та проектів отримують прекрасну можливість вдосконалювати кожен із компонентів ІТ-екосистем в своєму місті та регіоні, моделюючи їх у відповідності до особливостей структури власної ІТ-сфери. Успішні приклади вдосконалення окремих компонентів ІТ-екосистеми та налагодження її ефективного функціонування в результаті активного впливу ІТ-кластера в окремому регіоні країни є хорошим дороговказом для центральних органів влади з питань розробки комплексної політики розвитку ІТ-сектора в національному масштабі.

Можливості активізації розвитку ІТ-сектора та налагодження ефективного функціонування ІТ-екосистеми (в т. ч. системи венчурного інвестування) визначаються комплексним впливом різноманітних чинників як підприємницького середовища України, так і специфічними особливостями ІТ-бізнесу. Визначення переліку основних чинників та міри їх впливу на процес розвитку ІТ-сектора та системи венчурного інвестування в Україні за допомогою регресійного аналізу, дозволяє виявити проблемні компоненти даного процесу та перспективні можливості для його активізації та вдосконалення, а також передбачати рівень ефективності реалізації державної політики в цій сфері.

Нами запропоновано методичний підхід до оцінювання впливу інституційного середовища підприємницької діяльності на розвиток сфери інформаційних технологій на основі кореляційно-регресійного моделювання, який передбачає наступні етапи:

– формування економічних гіпотез, які покликані пояснити множину причинно-наслідкових зв'язків між інституційними параметрами бізнес-середовища країни та основними показниками функціонування ІТ-сектору і системи венчурного інвестування в Україні;

– систематизацію множини показників оцінювання інституційних параметрів бізнес-середовища країни (корупція, рейдерство, тінізація економіки, податкове навантаження тощо), основних індикаторів функціонування ІТ-сектору (обсяг і темп зростання експорту послуг інформаційно-комунікаційних технологій, чисельність ІТ-спеціалістів тощо) і системи венчурного інвестування в Україні (обсяг венчурних інвестицій в ІТ, активи венчурних фондів) з використанням принципів відбору показників, які базуються на застосуванні теорії систем, а саме: принципи необхідного розмаїття, мінімальної достатності і цільової орієнтації факторів;

– побудову кореляційної матриці між обраними показниками для виявлення залежностей та тісноти причинно-наслідкових зв'язків між обраними параметрами, а також виключення проблеми автокореляції та мультиколінеарності;

– побудову регресійних моделей впливу інституційних індикаторів формування підприємницького середовища країни та системи венчурного інвестування на визначальні показники функціонування ІТ-сектору, а також впливу інституційних індикаторів формування підприємницького середовища країни на активізацію венчурних інвестицій;

– проведення за рядом статистичних характеристик перевірки адекватності моделей для обґрунтування прийнятних висновків і пропозицій на основі моделювання.

Регресійні моделі (5.4, 5.7-5.10) побудовані на основі економічних гіпотез, які дозволяють пояснити множину причинно-наслідкових зв'язків між інституційними параметрами формування підприємницького середовища країни та основними результуючими характеристиками розвитку ІТ-сектора та системи венчурного інвестування в Україні (див. додаток А).

Залежність обсягу експорту послуг сектору інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) від чинників формування підприємницького середовища та ІТ-інфраструктури за 2005-2015 роки представлена формулою (5.4):

$$Y_1 = 0,0805 + 0,0215x_1 + 0,1871x_2 - 0,004x_3 - 0,003x_4; \quad (5.4)$$
$$R^2 = 0,997641,$$

де Y_1 – обсяг експорту послуг ІКТ, млрд дол. США; x_1 – чисельність ІТ-спеціалістів, тис. ос.; x_2 – індекс розвитку ІКТ, значення; x_3 – кількість податкових виплат на рік; x_4 – рівень тіньової економіки (інтегральний), % у ВВП.

Проведемо оцінку якості економетричної моделі. Рівень щільності зв'язку між залежною змінною та її чинниками, як найбільш істотний

показник статистичної адекватності регресійної моделі, який розраховується за допомогою коефіцієнта парної лінійної кореляції, становить $R = 0,99882$ (дуже тісний зв'язок всіх незалежних чинників). Середня помилка апроксимації даної моделі становить $A_c = 5,34\%$, що свідчить про її високу якість. Середньоквадратична помилка дисперсії $S = 0,178$. Коефіцієнт детермінації, який відображає щільність загального впливу незалежних чинників на залежну змінну, становить $R^2 = 0,997641$, тобто незалежні змінні x_1, x_2, x_3, x_4 пояснюють 99,76% варіації залежної змінної Y_1 .

Розглянемо більш детально всі компоненти побудованої нами моделі. Гранична ефективність незалежних чинників моделі визначається за допомогою оцінки параметрів моделі, зокрема: $b_1 = 0,0215$, $b_2 = 0,1871$, $b_3 = -0,004$, $b_4 = -0,003$. Отримані параметри можна інтерпретувати наступним чином:

- якщо чисельність ІТ-спеціалістів (x_1) зросте на 1 тис. осіб, то загальний обсяг експорту послуг ІКТ (Y_1) зросте на 21,5 млн дол. США при незмінності значень інших чинників. На даний час, висока чисельність кваліфікованих ІТ-спеціалістів та конкурентний рівень оплати їх праці є основними конкурентними перевагами українського ІТ-сектора, зокрема найбільшої його складової частини - індустрії ІТ-аутсорсингу. Від темпів зростання чисельності українських ІТ-спеціалістів прямо залежить динаміка розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні та об'єм експорту ІТ-послуг, які вони зможуть надати;

- якщо значення індекса розвитку ІКТ (x_2) України зросте на 1 пункт, то загальний обсяг експорту послуг ІКТ (Y_1) зросте на 187,1 млн дол. США, при незмінності значень інших чинників. Значення індекса розвитку ІКТ⁹⁹ – інтегрального показника, який відображає рівень розвитку ІКТ-екосистеми та інфраструктури країни, комплексно характеризує стан ІКТ-сфери в розрізі найбільш важливих його компонентів. Зростання значення індекса розвитку ІКТ окремої країни свідчить про позитивні зрушення в розвитку одного або декількох його складових, які безпосередньо пов'язані з рівнем ефективності діяльності в ІКТ-сфері загалом та в ІТ-секторі зокрема;

- якщо кількість податкових виплат на рік (x_3) в Україні знизиться на 1-у виплату, то загальний обсяг експорту послуг ІКТ (Y_1) зросте на 4 млн дол. США при незмінності значень інших чинників. Неврегульованість відносин із фіскальними органами та складність податкової системи України є однією із головних перешкод для активного розвитку ІТ-сектора. Спрощення регуляторних і фіскальних умов для ведення бізнесу в ІТ-сфері допомагає створенню сприятливого середовища для ефективної діяльності та інтенсивного розвитку ІТ-сектора. Варто зазначити, що існуюче невисоке податкове навантаження на фізичних осіб-підприємців, які надають ІТ-послуги – це значна конкурентна перевага України над іншими країнами;

- якщо рівень тіньової економіки (інтегральний) (x_4) знизиться на 1

⁹⁹ Measuring the Information Society Report 2016. International Telecommunication Union. URL: <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2016/MISR2016-w4.pdf> (Last accessed: 02.09.2018).

в.п. у ВВП України, то загальний обсяг експорту послуг ІКТ (Y_1) зросте на 3 млн. дол. США при незмінності значень інших чинників. На думку провідних фінансових експертів, безпечний рівень тінізації для країн з розвинутою економікою знаходиться в межах 14-15%, а для пострадянських – в межах 20-25% ВВП¹⁰⁰. Високий рівень тіньової економіки в країні є індикатором системних інституційних проблем у головних сферах суспільної життєдіяльності, які створюють численні перешкоди для легального ведення бізнесу та погіршують безпеку підприємницького середовища в цілому. Зниження загального рівня тінізації економіки України є одним із ключових чинників для розвитку внутрішнього ІТ-ринку та розширення діяльності більшості ІТ-компаній в даному напрямку, а також суттєвої активізації українських продуктових та стартап ІТ-компаній.

Підсумовуючи варто відзначити, що найбільший вплив на результуючий показник - загальний обсяг експорту послуг ІКТ (Y_1), має чинник x_2 - значення індексу розвитку ІКТ, а найменший вплив чинник x_1 - рівень тіньової економіки (інтегральний), % у ВВП.

Визначення середньої ефективності впливу дозволяє встановити середній розмір зміни значення залежної змінної Y при умові зміни значення деякої незалежної змінної x_j на одиницю, коли інші незалежні змінні регресійної моделі залишаються незмінними.

Розрахунок середньої ефективності впливу (A_j) незалежної змінної x_j на залежну змінну Y здійснюється за наступною формулою (5.5):

$$A_j = \frac{Y}{\bar{x}_j}; \quad (5.5)$$

де \bar{Y} - середнє значення залежної змінної; \bar{x}_j - середнє значення j -ї незалежної змінної.

В результаті, за умови зростання значення індексу розвитку ІКТ на 1 одиницю, обсяг експорту послуг ІКТ зросте на 0,287 од., при незмінності всіх інших чинників. Для інших 3-х незалежних змінних середня ефективність впливу становить відповідно: для x_1 - 0,028, x_3 - 0,011, x_4 - 0,035. Як наслідок, на загальний обсяг експорту послуг ІКТ найбільш ефективно впливає значення індексу розвитку ІКТ (x_2).

З метою перевірки достовірності регресійної моделі розрахуємо коефіцієнти еластичності впливу кожного незалежного чинника на залежну змінну, за умови що значення решти чинників залишаються незмінними. Для розрахунку коефіцієнтів еластичності впливу (E_j) кожного незалежного чинника на залежну змінну використовуємо формулу (5.6):

$$E_j = b_j \times \frac{\bar{x}_j}{\bar{Y}}, \quad (5.6)$$

¹⁰⁰ Мельник М.І. Корупція в бізнес-середовищі України як деструктивний чинник її інвестиційної привабливості. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів. 2010. Вип. 3(83). С.138-153.; Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Львів. ІРД НАНУ. 2012. 450 с.

де b_j – параметр j -ї незалежної змінної моделі; \bar{Y} – середнє значення залежної змінної; \bar{x}_j – середнє значення j -ї незалежної змінної.

Розрахунок коефіцієнтів еластичності впливу (E_j) кожного незалежного чинника на залежну змінну дав наступні результати:

- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_1 становить $E_1 = 0,76$, $|E_1| < 1$, цей чинник несуттєво впливає на змінну Y ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_2 становить $E_2 = 0,65$, $|E_2| < 1$, цей чинник несуттєво впливає на змінну Y ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_3 становить $E_3 = - 0,36$, $|E_3| < 1$, цей чинник несуттєво впливає на змінну Y ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_4 становить $E_4 = - 0,09$, $|E_4| < 1$, цей чинник несуттєво впливає на змінну Y .

Жоден із 4-х включених у модель чинників не чинить значного впливу на результуючу ознаку, найвище абсолютне значення коефіцієнта еластичності впливу продемонстрував чинник x_1 - чисельність ІТ-спеціалістів (0,76). Тобто, якщо чисельність ІТ-спеціалістів зросте на 1%, то обсяг експорту послуг ІКТ зросте на 0,76%.

Сумарний коефіцієнт еластичності впливу становить $E = 0,9647$, це дозволяє зробити висновок, що у випадку якщо всі незалежні чинники одночасно зростуть на 1%, то обсяг експорту послуг ІКТ зросте на 0,96%.

Залежність обсягу венчурних інвестицій в ІТ від чинників формування підприємницького середовища та ІТ-інфраструктури у 2005-2015 рр. представлена формулою (5.7):

$$Y_2 = -121,57 - 1,61x_4 + 99,31x_5 + 51,58x_6 + 2,029x_7; \quad (5.7)$$
$$R^2 = 0,843502,$$

де Y_2 – обсяг венчурних інвестицій в ІТ, млн дол. США; x_4 – рівень тіньової економіки (інтегральний), % у ВВП; x_5 – значення індексу розвитку е-уряду; x_6 – обсяг експорту послуг ІКТ, млрд дол. США; x_7 – значення індексу привабливості країни для венчурного та приватного інвестування.

Рівень щільності зв'язку між залежною змінною та її чинниками становить $R = 0,918423$ (дуже тісний зв'язок всіх незалежних чинників). Середня помилка апроксимації даної моделі становить $A_c = 19,68\%$, що свідчить про її досить високу якість. Середньоквадратична помилка дисперсії $S = 153,4$. Коефіцієнт детермінації становить $R^2 = 0,843502$, тобто незалежні змінні x_4, x_5, x_6, x_7 пояснюють 84,35% варіації залежної змінної Y_2 .

Розглянемо більш детально всі компоненти побудованої нами моделі. Гранична ефективність незалежних чинників моделі визначається за допомогою оцінки параметрів даної моделі, зокрема: $b_4 = -1,61$, $b_5 = 99,33$, $b_6 = 51,58$, $b_7 = 2,029$.

Отримані параметри можна інтерпретувати наступним чином:

– якщо рівень тіньової економіки (інтегральний) (x_4) зросте на 1 в.п. у ВВП України, то загальний обсяг венчурних інвестицій в ІТ (Y_2) знизиться на 1,61 млн.

дол. США, при незмінності значень інших чинників. Ефективна детінізація економіки України можлива лише за умови формування державою сприятливих умов для ведення бізнесу, а також розбудови такого рівня інституційного середовища, в якому тіньова економічна діяльність стане неефективною. Позитивні зрушення в процесі покращення бізнес-клімату в Україні в 2016 р. відбулися в основному завдяки реалізації політики дерегуляції та частковій оптимізації функціонування державного сектору економіки. Прозора та збалансована робота економічної системи країни особливо важлива для венчурного капіталу, який дуже чутливий до якості середовища, якому він розвивається;

– якщо значення індекса розвитку е-уряду (x_5) України зросте на 1 пункт, то загальний обсяг венчурного інвестування в ІТ (Y_2) зросте на 99,33 млн. дол. США при незмінності значень інших чинників. Для України характерні особливості та загрозові тенденції в питаннях впровадження нових технологій. Проте для успішного та ефективного впровадження е-уряду необхідною умовою є високий рівень технологічної готовності країни, що стосується як держави в цілому, так і населення та бізнесу зокрема. Концентрація зусиль держави на покращенні ділового клімату сприятиме припливу іноземних інвестицій, зокрема в ІТ-секторі, інтенсивний розвиток якого здатен стимулювати швидке зростання рівня поширення інформаційно-комунікативних технологій в Україні. Ефективне використання можливостей е-урядування дозволяє значно спростити ведення бізнесу та звузити поле для корупції. Активізація розвитку е-урядування в Україні створює хороші можливості для розвитку внутрішнього ІТ-ринку, що є позитивним сигналом для венчурного капіталу;

– якщо обсяг експорту послуг ІКТ (x_6) зросте на 1 млрд. дол. США, то загальний обсяг венчурного інвестування в ІТ (Y_2) зросте на 51,58 млн. дол. США при незмінності значень інших чинників. Як один із головних репрезентативних показників рівня розвитку ІТ-сектору та сфери комунікацій країни, загальний обсяг експорту послуг ІКТ є одним найважливіших індикаторів для венчурних інвесторів, який характеризує ефективність ІТ-екосистеми країни. Позитивна динаміка росту загального обсягу експорту послуг ІКТ в Україні протягом останніх років свідчить не лише про сприятливу кон'юнктуру на світовому ІТ-ринку, але й певні позитивні зрушення у процесі формування та налагодження діяльності української ІТ-екосистеми. Основним каталізатором стрімкого зростання обсягу експорту послуг українського ІТ-сектора є діяльність аутсорсингових ІТ-компаній, які більше 90% своїх замовлень виконують для іноземних клієнтів (особливо США та країни ЄС)¹⁰¹;

– якщо значення індекса привабливості країни для венчурного та приватного інвестування (x_7) України зросте на 1 од., то загальний обсяг венчурного інвестування в ІТ (Y_2) зросте на 2,03 млн. дол. США при незмінності

¹⁰¹ Invest Ukraine. Open for you. Ministry of economic development and trade of Ukraine. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=57ce32eb-8f1e-4e50-bc30-9dd2bbf6fb11> (Last accessed: 03.11.2017).

значень інших чинників. Індекс привабливості країни для венчурного та приватного інвестування – це комплексний індикатор стану бізнес-середовища країни, основний акцент при розрахунку якого зроблено на оцінці компонентів, від стану яких безпосередньо залежить привабливість країни для венчурного та приватного інвестування, зокрема: економічної активності; рівня розвитку фондового ринку; системи оподаткування; рівня людського розвитку та соціального середовища; захисту прав інвесторів та рівня корпоративного управління; загального рівня підприємницької культури¹⁰². Як свідчить досвід розвинутих країн – лідерів у рейтингу держав із найвищим рівнем привабливості для венчурного та приватного інвестування (США, Великобританії, Канади, Сингапуру та Швейцарії), досягнення та підтримання високого рівня привабливості країни для венчурного інвестування потребує комплексного підходу до процесу розвитку власного ефективного бізнес-середовища та концентрації зусиль влади та підприємців в цьому напрямку.

Найбільший вплив на результуючий показник – загальний обсяг венчурного інвестування в ІТ (Y_2), має значення індексу розвитку е-уряду (x_5), а найменший – інтегральний рівень тіньової економіки в % до ВВП (x_4).

Розрахунок середньої ефективності впливу дозволив встановити, що найбільш ефективно на загальний обсяг венчурного інвестування в ІТ впливає значення індексу розвитку е-уряду (x_5). В результаті, за умови зростання значення індексу розвитку е-уряду на 1 одиницю, обсяг венчурного інвестування в ІТ зростає на 72,83 од. при незмінності всіх інших чинників. Для інших 3-х незалежних змінних середня ефективність впливу становить відповідно: для x_4 – 1,16, x_5 – 32,96, x_6 – 0,82.

Розрахунок коефіцієнтів еластичності впливу (E_j) кожного незалежного чинника на залежну змінну дав наступні результати:

- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_4 становить $E_4 = -1,39$, $|E_4| > 1$, цей чинник суттєво впливає на змінну Y_2 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_5 становить $E_5 = 1,36$, $|E_5| > 1$, цей чинник суттєво впливає на змінну Y_2 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_6 становить $E_6 = 1,56$, $|E_6| > 1$, цей чинник суттєво впливає на змінну Y_2 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_7 становить $E_7 = 2,49$, $|E_7| > 1$, цей чинник суттєво впливає на змінну Y_2 .

Всі включені в модель чинники здійснюють значний вплив на результуючу ознаку. Найвище абсолютне значення коефіцієнта еластичності впливу продемонстрував чинник x_7 - значення індекса привабливості країни для венчурного та приватного інвестування (2,49). Тобто, якщо значення досліджуваного індекса зростає на 1%, то загальний обсяг венчурного інвестування в ІТ зростає на 2,49%.

Сумарний коефіцієнт еластичності впливу становить $E = 4,02$. Це дозволяє зробити висновок, що у випадку, якщо всі незалежні чинники

¹⁰² The Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index. 2015 Annual. IESE Business School University of Navarra. URL: <http://blog.iese.edu/vcpeindex/> (Last accessed: 22.10.2017).

одночасно зростуть на 1%, то загальний обсяг венчурного інвестування в ІТ зросте на 4,02%.

Залежність чисельності ІТ-спеціалістів від чинників формування підприємницького середовища та ІТ-інфраструктури у 2005-2015 рр. представлена формулою (5.8):

$$Y_3 = -149,23 + 5,15x_8 + 1,60x_9 - 0,12x_{10} + 0,07x_{11}; \quad (5.8) \\ R^2 = 0,735323,$$

де Y_3 – чисельність ІТ-спеціалістів, тис. ос.; x_8 – чисельність студентів ІТ спеціальностей, тис. ос.; x_9 – значення глобального індексу інновацій; x_{10} – індекс сприйняття корупції, рейтинг; x_{11} – освоєно виробництво нових видів техніки, найменувань.

В даній моделі рівень щільності зв'язку між залежною змінною та її чинниками становить $R = 0,857510$ (тісний зв'язок всіх незалежних чинників). Середня помилка апроксимації моделі становить $A_c = 16,55\%$, що свідчить про її досить високу якість. Середньоквадратична помилка дисперсії $S = 162,4$. Коефіцієнт детермінації становить $R^2 = 0,735323$, тобто незалежні змінні x_8, x_9, x_{10}, x_{11} пояснюють 73,53% варіації залежної змінної Y_3 .

Розглянемо більш детально всі компоненти побудованої нами моделі. Значення основних параметрів моделі, за допомогою оцінки яких визначається гранична ефективність незалежних чинників, становлять: $b_8 = 5,15$, $b_9 = 1,60$, $b_{10} = -0,21$, $b_{11} = 0,07$. Отримані параметри можна інтерпретувати наступним чином:

– зростання чисельності студентів ІТ спеціальностей (x_8) на 1 тис.ос., зумовлює зростання загальної чисельності ІТ-спеціалістів (Y_3) на 5,5 тис. ос., при незмінності значень інших чинників. Головним активом зростання ІТ-сектора України є її інтелектуальний капітал. З іншого боку, вагомою перешкодою для його інтенсивного розвитку є дефіцит висококваліфікованих ІТ-спеціалістів на внутрішньому ринку. Дана ситуація суттєво сповільнює розвиток не лише ІТ-сектора, але й всієї української економіки, адже нестача достатньої чисельності ІТ-спеціалістів та розвинутого внутрішнього ІТ-ринку значно послаблює конкурентні позиції України на світовому технологічному ринку погіршує процес освоєння нових технологій. Вирішення даного питання лежить в площині розвитку якісної ІТ-освіти – зростання чисельності випускників ІТ-спеціальностей та максимальної адаптації університетських програм ІТ-спеціальностей до сучасних вимог ринку ІТ;

– зростання значення глобального індексу інновацій (x_9) України на 1 пункт, зумовлює зростання чисельності ІТ-спеціалістів (Y_3) на 1,6 тис. ос., при незмінності значень інших чинників. Глобальний індекс інновацій оцінює основні чинники та ступінь впливу інновацій на процес розвитку економіки країни з метою розробки інструментарію для сприяння довгостроковому зростанню доходів населення, підвищенню продуктивності праці та рівня зайнятості¹⁰³. Високий рівень інноваційного розвитку економіки будь-якої

¹⁰³ The Global Innovation Index 2016. Winning with Global Innovation. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report> (Last accessed: 22.10.2017).

країни створює міцне підґрунтя для активного росту її ІТ-сектору за рахунок стабільного зростання попиту на програмне забезпечення, системи керування та безпеки для ефективної експлуатації високотехнологічних інноваційних рішень у різних сферах суспільної життєдіяльності;

– зростання позиції України в рейтингу сприйняття корупції (x_{10}) на одну позицію, зумовлює зниження чисельність ІТ-спеціалістів (Y_3) на 120 ос. при незмінності значень інших чинників. Високий рівень корупції в підприємницькому середовищі України (в т.ч. політичної корупції, корупції в системі державного управління та судовій системі, корупції при проведенні дозвільних та митних процедур) суттєво ускладнює процес ведення бізнесу, зокрема в ІТ-секторі¹⁰⁴. Це особливо негативно впливає на репутацію нашої держави як надійного партнера для ведення бізнесу та зумовлює серйозні перешкоди в процесі залучення нових клієнтів для ІТ-компаній. Нестабільне політичне та бізнес-середовище, високий рівень корупції та геополітичних ризиків значно звужують можливості для отримання та успішної реалізації великих міжнародних проектів українськими ІТ-компаніями. Послідовна державна політика боротьби з корупцією разом із активним впровадженням сучасних методів е-урядування у всіх сферах державного управління сприятимуть не тільки відновленню позитивного реноме України, але й вдосконаленню її бізнес-середовища;

– якщо кількість найменувань освоєного виробництва нових видів техніки (x_{11}) зросте на 1 од., то чисельність ІТ-спеціалістів (Y_3) зросте на 70 ос., при незмінності значень інших чинників. Більша частина сучасних інноваційних рішень незалежно від їх профілю та сфери застосування безпосередньо пов'язана з інформаційними технологіями. На всіх етапах життєвого циклу (від розробки, створення дослідного зразка, підготовки до серійного виробництва, процесу виробництва та його інформаційного забезпечення, до налагодження процесу реалізації інноваційної продукції) ІТ-технології сприяють успішному впровадженню інновації. Зростання найменувань освоєного виробництва нових видів техніки є позитивним сигналом для активізації розвитку внутрішнього ІТ-ринку, що створює сприятливі передумови зростання чисельності українських ІТ-спеціалістів.

Найбільший вплив на чисельність ІТ-спеціалістів (Y_3), має чинник x_8 – чисельність студентів ІТ спеціальностей, а найменший вплив чинник x_{11} – освоєння виробництв нових видів техніки, найменувань.

Розрахунок середньої ефективності впливу дозволив встановити, що найбільш ефективно на чисельність ІТ-спеціалістів впливає чисельність студентів ІТ спеціальностей (x_8). В результаті, за умови зростання чисельність студентів ІТ спеціальностей на 1 одиницю, чисельність ІТ-спеціалістів зросте на 2,42 од., при незмінності всіх інших чинників. Для інших 3-х незалежних змінних середня ефективність впливу становить відповідно: для x_9 – 1,20, x_{10} – 0,33, x_{11} – 0,05.

¹⁰⁴ Corruption Perceptions Index 2015. Transparency International. URL: <http://www.transparency.org/cpi2015/results> (Last accessed: 02.09.2017).

Розрахунок коефіцієнтів еластичності впливу (E_j) кожного незалежного чинника на залежну змінну дав наступні результати:

- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_8 становить $E_8 = 2,13$, $|E_8| > 1$, цей чинник суттєво впливає на змінну Y_3 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_9 становить $E_9 = 1,37$, $|E_9| > 1$, цей чинник суттєво впливає на змінну Y_3 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_{10} становить $E_{10} = -0,37$, $|E_{10}| < 1$, цей чинник несуттєво впливає на змінну Y_3 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_{11} становить $E_{11} = 1,38$, $|E_{11}| > 1$, цей чинник суттєво впливає на змінну Y_3 .

Всі включені в модель чинники, крім x_6 , чинять значний впливу на результуючу ознаку. Найвище абсолютне значення коефіцієнта еластичності впливу продемонстрував чинник x_8 – чисельність студентів ІТ спеціальностей (2,13). Якщо чисельність студентів ІТ спеціальностей зросте на 1%, то загальна чисельність ІТ-спеціалістів зросте на 2,13%.

Сумарний коефіцієнт еластичності впливу становить $E = 4,47$, це дозволяє зробити висновок, що у випадку якщо всі незалежні чинники одночасно зростуть на 1%, то загальна чисельності ІТ-спеціалістів зросте на 4,47%.

Залежність частки високо технологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції від чинників формування підприємницького середовища та ІТ-інфраструктури у 2005-2015 рр. представлена формулою (5.9):

$$Y_4 = -19,67 + 3,94x_{12} + 0,02x_{13} + 1,16x_{14} - 0,08x_{15}; \quad (5.9)$$
$$R^2 = 0,910631,$$

де Y_4 – частка високо технологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції, %; x_{12} – глобальний індекс конкурентоспроможності, значення; x_{13} – активи венчурних фондів, млрд. грн.; x_{14} – рівень безробіття населення, %; x_{15} – державний і гарантований борг, % у ВВП.

В даній моделі рівень щільності зв'язку між залежною змінною та її чинниками становить $R = 0,954270$ (дуже тісний зв'язок всіх незалежних чинників). Середня помилка апроксимації моделі становить $A_c = 0,49\%$, що свідчить про її досить високу якість. Середньоквадратична помилка дисперсії $S = 10,61$. Коефіцієнт детермінації становить $R^2 = 0,910631$, тобто незалежні змінні x_{12} , x_{13} , x_{14} , x_{15} пояснюють 91,06% варіації залежної змінної Y_4 .

Розглянемо більш детально всі компоненти побудованої нами моделі. Значення основних параметрів моделі, за допомогою оцінки яких визначається гранична ефективність незалежних чинників, становлять: $b_{12} = 3,94$, $b_{13} = 0,02$, $b_{14} = 1,16$, $b_{15} = -0,08$. Отримані параметри можна інтерпретувати наступним чином:

– зростання значення глобального індекса конкурентоспроможності України (x_{12}) на 1 пункт, зумовлює зростання частки високо технологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції (Y_4) на 3,94 в. п., при незмінності значень інших чинників. На думку експертів WEF, укладачів індекса

глобальної конкурентоспроможності¹⁰⁵ – найвідоміший рейтинг конкурентоспроможності країн у світі, основними чинниками, які сприяли покращенню становища України в даному рейтингу в 2015 р. стали: зростання ефективності українських ринкових структур та рівня довіри до суспільних інститутів, розширення ступеня використання телекомунікацій та ІТ у бізнесі та в побуті, а також зростання чисельності студентів у вищих навчальних закладах. Основними стримуючими чинниками, які не дозволяють Україні підійматися на вищі позиції у рейтингу, стали недостатня ефективність інституційного середовища, високий рівень корупції та слабка конкурентоспроможність внутрішніх ринків. Підвищення рівня інноваційності української економічної системи є одним із ключових чинників для зростання рівня її конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках;

– зростання обсягу активів венчурних фондів, млрд. грн. (x_{13}) на 1 млрд грн., зумовлює зростання частки високотехнологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції (Y_4) на 0,02 в.п., при незмінності значень інших чинників. Зростання рівня капіталізації українських венчурних фондів, на відміну від венчурних фондів у США та країнах ЄС, не призводить до суттєвого зростання обсягу інвестицій в інноваційні сектори економіки. Це пов'язано, в першу чергу з тим, що венчурні фонди можуть отримувати надвисокі прибутки в короткостроковій перспективі в окремих сферах традиційної економіки (переробна промисловість, сфера торгівлі та нерухомості);

– зростання рівня безробіття населення (x_{14}) на 1 в.п, зумовлює зростання частки високотехнологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції (Y_4) на 1,16 в.п., при незмінності значень інших чинників. Активізація інноваційної діяльності в економічній системі, з одного боку, є важливим чинником зростання кількості нових робочих місць – завдяки створенню нових напрямів економічної діяльності та модернізації існуючих, з іншого боку – вона сприяє деградації та зникненню цілих галузей традиційної економіки, які забезпечували роботою значну кількість працівників. За даних умов, підвищення рівня зайнятості населення можливе лише у випадку ефективної структурної перебудови національної економіки, шляхом суттєвої активізації інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств;

– якщо частка державного та гарантованого боргу у ВВП (x_{15}) зростає на 1 в.п., то частка високотехнологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції (Y_4) знизиться на 0,08 в.п., при незмінності значень інших чинників. Сьогодні державні гарантії є важливим інструментом залучення фінансових ресурсів для забезпечення модернізації економічної системи країни, реалізації великих інфраструктурних проєктів, підтримки експорту високотехнологічної продукції українськими підприємствами та енергозбереження. Зростання частки державного боргу у ВВП України зумовлює зростання витрат уряду, пов'язаних з його обслуговуванням, що не дозволяє належним чином забезпечувати важливі

¹⁰⁵ The Global Competitiveness Report 2016-2017. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1> (Last accessed: 02.09.2017).

напрямки суспільного розвитку та життєдіяльності, зокрема інноваційну діяльність.

Найбільший вплив на результуючий показник – частку високотехнологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції (Y_4), має чинник x_{12} – значення глобального індексу конкурентоспроможності України, а найменший вплив чинник x_{11} – активи венчурних фондів.

Розрахунок середньої ефективності впливу дозволив встановити, що найбільш ефективно на частку високо технологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції (Y_4) впливає значення глобального індексу конкурентоспроможності (x_{12}). За умови зростання значення даного показника на 1 одиницю, частка високо технологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції зростає на 1,20 од., при незмінності всіх інших чинників. Для інших 3-х незалежних змінних середня ефективність впливу становить відповідно: для x_{13} – 0,05, x_{14} – 0,63, x_{15} – 0,13.

Розрахунок коефіцієнтів еластичності впливу (E_j) кожного незалежного чинника на залежну змінну дав наступні результати:

- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_{12} становить $E_{12} = 3,28$, $|E_{12}| > 1$, цей чинник суттєво впливає на змінну Y_4 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_{13} становить $E_{13} = 0,43$, $|E_{13}| < 1$, цей чинник несуттєво впливає на змінну Y_4 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_{14} становить $E_{14} = 1,84$, $|E_{14}| > 1$, цей чинник суттєво впливає на змінну Y_4 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_{15} становить $E_{15} = - 0,60$, $|E_{15}| < 1$, цей чинник несуттєво впливає на змінну Y_4 .

Два з чотирьох включених в модель чинники (x_{12} та x_{14}) здійснюють значний вплив на результуючу ознаку, найвище абсолютне значення коефіцієнта еластичності впливу продемонстрував чинник x_{12} – значення глобального індексу конкурентоспроможності (3,28). Якщо значення глобального індексу конкурентоспроможності зростає на 1%, то частка високотехнологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції зростає на 2,13 в.п.

Сумарний коефіцієнт еластичності впливу становить $E = 4,94$. Це дозволяє зробити висновок, що у випадку, якщо всі незалежні чинники одночасно зростуть на 1%, то частка високо технологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції зростає на 4,94 в.п.

Залежність частки інноваційних витрат у ВВП від чинників формування підприємницького середовища та ІТ-інфраструктури у 2005-2015 рр. представлена формулою (5.10):

$$Y_5 = 0,099 + 0,001x_{16} + 0,899x_{17} + 0,042x_{18} + 3,642x_{19}; \quad (5.10)$$
$$R^2 = 0,998038,$$

де Y_5 – частка інноваційних витрат, % у ВВП; x_{16} – темп зростання обсягу експорту ІКТ послуг, %; x_{17} – частка витрат на придбання машин та обладнання, які пов'язані з впровадженням інновацій, % у ВВП; x_{18} – питома вага

реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %; x_{19} – частка витрат на придбання нових технологій, % у ВВП.

В даній моделі рівень щільності зв'язку між залежною змінною та її чинниками становить $R = 0,999018$ (дуже тісний зв'язок всіх незалежних чинників). Середня помилка апроксимації моделі становить $A_c = 0,02\%$, що свідчить про її досить високу якість. Середньоквадратична помилка дисперсії $S = 0,03$. Коефіцієнт детермінації становить $R^2 = 0,998038$, тобто незалежні змінні x_{16} , x_{17} , x_{18} , x_{19} пояснюють 99,80% варіації залежної змінної Y_5 .

Розглянемо більш детально всі компоненти побудованої нами моделі. Значення основних параметрів моделі, за допомогою оцінки яких визначається гранична ефективність незалежних чинників, становлять: $b_{16} = 0,001$, $b_{17} = 0,889$, $b_{18} = 0,042$, $b_{19} = 3,642$. Отримані параметри можна інтерпретувати наступним чином:

– підвищення темпу зростання обсягу експорту послуг ІКТ (x_{16}) на 1 в.п. зумовлює зростання частка інноваційних витрат у ВВП (Y_5) на 0,001 в.п., при незмінності значень інших чинників. Однією із основною передумов розвитку інноваційної економіки у будь-якій країні є активний процес її інформатизації. Завдяки широкому використанню ІТ-продукції та послуг відбувається створення нових умов, які суттєво активізують діяльність суспільства не лише в економічній сфері, але й у політичній та соціальній. Завдяки інформаційним технологіям та продуктам відбувається підвищення рівня людського капіталу, прискорюється процес пізнання та отримання інформації, перетворення її на знання, які трансформуються в інновації;

– зростання частки витрат на придбання машин та обладнання, які пов'язані з впровадженням інновацій у ВВП (x_{17}) на 1 в.п., зумовлює зростання частка інноваційних витрат у ВВП (Y_5) на 0,889 в.п., при незмінності значень інших чинників. Витрати на придбання машин і обладнання, пов'язаних із впровадженням інновацій, складають більшу частину загальних інноваційних витрат українських підприємств. В той же час, в порівнянні з більшістю розвинутих країн, витрати на дослідження та розробки складають лише 0,1% у ВВП, що є недостатнім для підтримки ефективного інноваційного розвитку промисловості України та створення конкурентоздатної продукції;

– зростання питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової (x_{18}) на 1 в.п зумовлює зростання частки інноваційних витрат у ВВП (Y_5) на 0,042 в.п., при незмінності значень інших чинників. Низька сприйнятливість підприємницької сфери до інновацій є однією з основних проблем в інноваційній сфері України. Це не дозволяє створити міцної основи для модернізації та структурної перебудови економіки держави, не забезпечує процесу її якісного оновлення, суттєво обмежує зростання продуктивності праці та можливості для зниження енергоємності виробництва. Подолання низького рівня конкурентоспроможності та рівноправна участь в глобальних економічних процесах, як свідчить досвід розвинутих країн, можливі для країн за умови наявності низки сталих

макроекономічних передумов, зокрема: витрат на дослідження та розробки на рівні не менше 2% ВВП; відносній стабільності цін та рівні інфляції, який не перевищує 3% в рік; рівня тіньового сектору економіки, який не перевищує 10%¹⁰⁶;

– якщо частка витрат на придбання нових технологій у ВВП (x_{19}) зросте на 1 в.п., то частка інноваційних витрат у ВВП (Y_5) зросте на 3,642 в.п., при незмінності значень інших чинників. Процес зміни технологій, що забезпечує активний розвиток різних напрямків виробництва, є головним підґрунтям для якісних змін в економічній системі країни в цілому. Держави, які здатні швидко та ефективно їх застосовувати, отримують можливість створювати продукцію з більшою часткою доданої вартості, забезпечувати стабільне зростання національного доходу, сприяти появі нових робочих місць. Зважаючи на низькоефективну взаємодію української держави, науки та бізнесу, на даний час, наша держава втрачає можливості для суттєвої активізації технологічного оновлення своєї економіки, що загрожує закріпленням її низькотехнологічної структури в майбутньому.

Найбільший вплив на результуючий показник - частку інноваційних витрат у ВВП (Y_5), має чинник x_{19} – частка витрат на придбання нових технологій у ВВП, а найменший x_{16} – темпу зростання обсягу експорту ІКТ послуг.

Розрахунок середньої ефективності впливу дозволив встановити, що найбільш ефективно на частку інноваційних витрат у ВВП (Y_5) впливає частка витрат на придбання нових технологій у ВВП (x_{19}). В результаті, за умови зростання частки витрат на придбання нових технологій у ВВП на 1 од., частка інноваційних витрат у ВВП зросте на 44,10 од., при незмінності всіх інших чинників. Для інших 3-х незалежних змінних середня ефективність впливу становить відповідно: для x_{16} – 0,031, x_{17} – 1,55, x_{18} – 0,22.

Розрахунок коефіцієнтів еластичності впливу (E_j) кожного незалежного чинника на залежну змінну дав наступні результати:

- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_{16} становить $E_{16} = 0,032$, $|E_{16}| < 1$, цей чинник суттєво впливає на змінну Y_5 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_{17} становить $E_{17} = 0,575$, $|E_{17}| < 1$, цей чинник несуттєво впливає на змінну Y_5 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_{18} становить $E_{18} = 0,193$, $|E_{18}| < 1$, цей чинник суттєво впливає на змінну Y_5 ;
- коефіцієнтів еластичності впливу чинника x_{19} становить $E_{19} = 0,083$, $|E_{19}| < 1$, цей чинник несуттєво впливає на змінну Y_5 .

Жоден із 4-х включених у модель чинників не чинить значного впливу на результуючу ознаку, найвище абсолютне значення коефіцієнта еластичності впливу продемонстрував чинник x_{17} - частка витрат на придбання машин та

¹⁰⁶ Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Львів. ІРД НАНУ. 2012. 450 с.

обладнання, які пов'язані з впровадженням інновацій у ВВП (0,57). Тобто, якщо частка витрат на придбання машин та обладнання, які пов'язані з впровадженням інновацій у ВВП зросте на 1%, то частка інноваційних витрат у ВВП зросте на 0,57%.

Сумарний коефіцієнт еластичності впливу становить $E = 0,8829$. Це дозволяє зробити висновок, що у випадку якщо всі незалежні чинники одночасно зростуть на 1%, то частка інноваційних витрат у ВВП зросте на 0,88%.

Здійснене моделювання залежності соціально-економічних показників розвитку ІТ-сектора та системи венчурного інвестування в Україні від окремих параметрів ефективності та сприятливості вітчизняного підприємницького середовища дозволяє встановити їх основні інституційні та структурні проблеми, виявити рівень ефективності впливу на них окремих чинників бізнес-середовища, що дає змогу окреслити основні пріоритети розвитку ІТ-екосистеми України з метою розробки ефективної програми для її успішного формування та налагодження повноцінного функціонування.

5.5. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики стимулювання розвитку ІТ-кластерів на базі венчурного інвестування

Для стимулювання розвитку ІТ-кластерів на базі венчурного інвестування в Україні необхідні не лише привабливі стартапи в ІТ-сфері, але й держава повинна формувати сприятливе інституційне та економічне середовище для розвитку венчурного бізнесу в країні, активізації процесів залучення коштів венчурних інноваційних фондів. І власне досвід розвинених країн, є особливо корисним з позиції формування середовища для розвитку ІТ-кластерів на базі венчурного фінансування, гармонізації ринкових інструментів розвитку даної сфери і прямого (адресного) державного стимулювання, реалізації моделі інноваційно-інвестиційного публічно-приватного партнерства при активній участі держави у венчурному фінансуванні перспективних та соціально-орієнтованих проектів.

Основна причина необхідності державної політики стимулювання розвитку ІТ-кластерів на базі венчурного інвестування в Україні пов'язана також з важливістю функцій, які венчурний капітал може ефективно виконувати в економіці країни: забезпечення формування конкурентних переваг учасників ринку на базі реалізації нововведень та інноваційного розвитку (сприяння освоєнню нових передових науково-технічних розробок для створення конкурентоздатних високотехнологічних продуктів і технологій), створення нових робочих місць у малому бізнесі, що забезпечує довгострокове зростання національної економіки.

Загалом, венчурне інвестування (від англ. "Venture", що означає "ризиковане починання") розглядають як надання коштів на тривалий термін молодим компаніям, що знаходяться на ранній стадії розвитку, в обмін на

частку в цих компаніях. Венчурний капітал являє собою фінансову складову інноваційної інфраструктури, що об'єднує носіїв капіталу і носіїв технологій, і саме він вирішує проблему фінансової недостатності в секторі нових інноваційних проєктів. Завдяки венчурному капіталу були створені такі компанії як Intel, Microsoft, Google, Яндекс, Abbyu, A4Vision і інші¹⁰⁷.

Більшість вітчизняних венчурних фондів не виконує своїх економічних функцій. В Україні зазначені організації використовуються здебільшого для оптимізації управління активами фінансово-промислових холдингів та зниження податкового навантаження (звільнення від податку на прибуток). При цьому сам фонд виступає основним держателем активів – корпоративних прав. Такий механізм дозволяє надавати кредити компаніям холдингу без сплати податків та зі зменшенням бази оподаткування прибутку підприємства, що отримують позики. Часто в Україні венчурні фонди не мають за мету ідею спільного інвестування. Вони створюються під активи одного клієнта для реалізації короткострокових проєктів або окремих фінансових схем. Відповідно не відбувається входження зовнішніх інвесторів у венчурний фонд¹⁰⁸.

Головними причинами зазначеного вище є непрозоре й недосконале законодавство, обмеженість фінансування та, відповідно, не вигідність за таких умов здійснювати чисте інвестування в інновації. Правове регулювання венчурного бізнесу в Україні не враховує специфічних чинників впливу, у взаємодії з економічними та політичними чинниками значно обмежує та скасовує можливості такого виду діяльності. Іншими деструктивними чинниками розвитку венчурної діяльності в Україні є¹⁰⁹: слабкість інституту захисту інтелектуальної власності; незначний капітал венчурних фондів, яким вони оперують; високий ступінь ризику та недовіра до розроблених інноваційних проєктів; відсутність сприятливого й стабільного інвестиційного клімату в країні; дуже мала й недостатня кількість інвесторів, готових здійснювати вкладення у високоризикові проєкти.

Серед найбільш активних венчурних фондів, які розглядають можливості інвестування в Україні, можна назвати такі: TA Venture, Imperious Group, AVentures Capital, Detonate Ventures, Decarta Capital, Vostok Ventures, Global Technology Foundation, Венчурний фонд Буковина.

Заходи державної підтримки розвитку венчурного капіталу, які активно і вельми успішно використовуються зараз США і країнами Західної Європи поділяються на¹¹⁰:

¹⁰⁷ Государство. Бизнес. ИТ. Tadviser: веб-сайт. URL: <http://www.tadviser.ru/index.php> (дата звернення: 09.09.2017).

¹⁰⁸ Сас Б. Б., Спьяк Г.І. Розвиток системи венчурного фінансування в Україні. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2014. Том 18. № 1. С. 195-202.

¹⁰⁹ Диха М. В., Цвігун Ю.В., Гаврилко П.П. Венчурне підприємництво в Україні: особливості функціонування та розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 1. С. 203-208.

¹¹⁰ Можливості використання українськими венчурними фондами досвіду діяльності зарубіжних фондів. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу: веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/204/11_4.pdf (дата звернення: 04.10.2017);

– прямі заходи підтримки венчурного капіталу, які включають конкретні механізми державної підтримки, спрямовані на збільшення пропозиції венчурного капіталу. Ці програми, перш за все, набули форми фінансових стимулів, але також включають більш ризикові державні інвестиції в акціонерний капітал і державні кредити. Такі інструменти можуть бути направлені на фонди венчурного капіталу і/або безпосередньо на малі й середні підприємства;

– непрямі заходи, які передбачають розвиток конкурентних фондових ринків для малих фірм, що розвиваються, розширення спектру пропонованих фінансовими інститутами продуктів, розвиток довгострокових джерел капіталу, спрощення процедури формування фондів венчурного капіталу, стимулювання взаємодії між великими і малими підприємствами й фінансовими інститутами, заохочення підприємництва.

Досвід розвинених країн засвідчує ефективність використання різних способів змішаного фінансування венчурного бізнесу, зокрема за допомогою поширення «інститутів розвитку» (Ізраїль, Бразилія, Великобританія). Наприклад, в Ізраїлі були реалізовані: програма підтримки технологічних інкубаторів; Magnet програма (підтримка досліджень, які проводяться спільно університетами і комерційними фірмами); програма розвитку венчурного бізнесу Yozma. В рамках британської програми створення університетських посівних фондів вдалося усунути фінансові прогалини, які існують між дослідженнями в університетах і стадією їх можливого комерційного використання. Урядом Великобританії створено фонди для фінансування послуг досвідчених менеджерів, захисту інтелектуальної власності, підготовки бізнес-планів, покриття юридичних витрат, внаслідок чого було створено 106 нових венчурних компаній¹¹¹.

При розробці програм державної підтримки важливо враховувати те, на яку стадію інвестиційного процесу направлена державна політика. Досвід зарубіжних країн показує, що нові малі фірми особливо потребують підтримки на ранніх стадіях свого розвитку, а пропозиція фінансування для цих стадій з боку приватного сектора, як правило, недостатня, особливо за межами США. Проте, очевидно, що без нормального розвитку стартових фірм безглуздо розвивати підтримку пізніших стадій. Практика також показує, що норма віддачі на ранніх стадіях зростає у міру того, як накопичується досвід і розвиток індустрії венчурного капіталу досягає критичної маси¹¹². І власне в цій сфері політика підтримки держави найбільше важлива.

¹¹¹ Лобас І. Зарубіжний досвід державної підтримки венчурного інвестування інноваційної діяльності. Вісник Національної академії державного управління. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-1-24.pdf>. (дата звернення: 04.09.2017); Yong, L. Duration analysis of venture capital staging: A real options perspective. *Journal of Business Venturing*. 2008. №5(Vol. 23). P. 497-512.

¹¹² Можливості використання українськими венчурними фондами досвіду діяльності зарубіжних фондів. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу: веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/204/11_4.pdf (дата звернення: 04.10.2017).

Враховуючи вищесказане Фінляндія, Бельгія, Чилі, Ізраїль обґрунтовують використання політики співфінансування при управлінні проектами самим бізнесом. Наприклад, у Фінляндії основною державною інституцією співфінансування високотехнологічного бізнесу на початковому етапі є Національний фонд дослідження і розвитку – SITRA. SITRA – це змішана програма, оскільки в її рамках співіснують як пряме фінансування венчурних компаній, так і вкладення коштів у регіональні фонди підтримки високотехнологічних підприємств. Ця організація має статус незалежного державного фонду під егідою парламенту і фінансує компанії в обмін на частку акцій – від 15% до 40% на суму від 200 тис. євро до 2 млн євро. Сьогодні в активах SITRA приблизно 100 компаній. Річні інвестиції цього фонду становлять приблизно 50 млн євро. Державне фінансування виступає не тільки каталізатором залучення зовнішніх коштів, а й сприяє набуттю технічного досвіду агентами венчурного бізнесу. Завдяки п'ятнадцяти рокам активної діяльності SITRA венчурна індустрія в Фінляндії процвітає¹¹³.

Аналізуючи досвід Ізраїлю, в першу чергу варто відзначити систему ефективної державної підтримки технологічних проектів. За рік здійснюється фінансування понад 1000 проектів більше 500 компаній, при цьому фінансується 20-50% бюджету досліджень¹¹⁴. Додатково реалізується програма Magnetop з підтримки промислових підприємств та університетів, які здійснюють розробку технологій на ранній стадії. Особливу увагу слід звернути на програму зі створення технологічних інкубаторів (започаткована 1991 р.). Фінансова підтримка проектів здійснюється за допомогою надання гранту (до 85% від загального бюджету проекту), який повертається при успішній реалізації проекту. Частина проекту, що залишилася, як правило, фінансується бізнес-ангелами. В період перебування в інкубаторі компанія повинна розробити продукт, скласти бізнес-план з його виходу на ринок і подальшого залучення венчурного фінансування. При цьому власність в компаніях-резидентах розподіляється наступним чином: засновники отримують не менше 50%; провідні співробітники – не менше 10%; інвестор (бізнес-ангел) - 15-20%, інкубатор – не більше 20%¹¹⁵.

У рамках програми Yozma – каталізатора для ризикового бізнесу Ізраїлю – інвестиції спрямовувалися в новостворені венчурні фонди та високотехнологічні компанії. Капітал у розмірі 80 млн дол. США був інвестований у 10 новостворених інвестиційних фондів (у кожному випадку пакет акцій, що належав уряду, становив не більше 40%). Обов'язковою умовою при організації фонду була наявність одного ізраїльського, а також

¹¹³ Лобас І. Зарубіжний досвід державної підтримки венчурного інвестування інноваційної діяльності. Вісник Національної академії державного управління. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-1-24.pdf>. (дата звернення: 04.09.2017); Рубан О. Страна победившего хай тека. *Експерт*. 2004. № 20(421). С. 64-67.

¹¹⁴ Родионов И.И., Павловский С.В. История развития высокотехнологического кластера и венчурного капитала в Израиле – уроки для России. *The Angel Investor*. 2009. № 3(15). С. 31-34.

¹¹⁵ Бабкин П.Ю., Суркова Т.В., Еремеева М.А. К вопросу о способах инвестирования промышленных кластеров в РФ. *Наукосзнание*. 2011. Вып. 1. № 1(3). С. 3.

одного європейського (або американського) партнера, який мав досвід у венчурному бізнесі. Зарубіжні партнери були зобов'язані навчати ізраїльських колег методиці інвестування та ведення справ фонду. В обмін фонд отримував 8 млн дол. США (інші 12 млн дол. партнери повинні були профінансувати спільно). У разі успіху партнери мали право викупити частку держави за тією самою ціною. Процентна ставка становила 7% від прибутку. Разом тим паралельно розвиток венчурного бізнесу супроводжувався політикою щодо формування сприятливого інвестиційного клімату: іноземні венчурні фонди, які не підлягають оподаткуванню у своїх країнах, звільнялися від податків за умови інвестування до місцевих венчурних фондів; приватні особи (не професійні інвестори на ринку цінних паперів) звільнялися від податку на дохід з капіталу при продажу цінних паперів національних компаній, які котирувались на іноземних фондових ринках. У результаті кошти, зібрані венчурними фондами в Ізраїлі, становили в 1999 р. 0,85% ВВП (для порівняння: в країнах Європейського Союзу цей показник дорівнював 0,3%, у США – 0,57%). У 2003 р. у країні діяло понад 100 венчурних фондів, в управлінні яких уже перебувало близько 10 млрд дол. США. Таким чином була забезпечена необхідна "критична маса" для інвестицій у високотехнологічні проекти¹¹⁶.

Держава за допомогою комплексу прямих і непрямих заходів дії може сприяти подоланню різних «вузьких місць» ринку приватних інвестицій. Форми державних інструментів, що використовуються для стимулювання венчурного інвестування, можуть бути згруповані таким чином¹¹⁷:

1. Пряме надання капіталу венчурним фондам або малим підприємствам (капітал надається у вигляді прямих інвестицій або кредитів під низькі відсотки). Наприклад: в Бельгії – Investment Company for Flanders (GIMV) (прямі державні інвестиції); Данії – VaekstFonden (Business Development Finance) та Loan Programme (державний кредит).

2. Фінансові пільги для інвестування до венчурних фондів або малих підприємств:

- податкові пільги або звільнення від оподаткування; Великобританія – Enterprise Investment Scheme and Venture Capital Trusts;

- державні гарантії за кредитами венчурним фондам або новим малим компаніям; Франція – Societe Francaise de Garantie des Financements des Petites et Moyennes Enterprises (SOFARIS);

- гарантування вкладень в акціонерний капітал; Фінляндія – Finnish Guarantee Board.

¹¹⁶ Гулькин П. Г. Венчурное финансирование: разные страны - разные подходы. Deloshop: веб-сайт. URL: <http://www.deloshop.ru/?id=226&lid=18&laid=546&getcont=82&nocont=1> (дата звернення: 07.05.2017); Лобас І. Зарубіжний досвід державної підтримки венчурного інвестування інноваційної діяльності. Вісник Національної академії державного управління. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-1-24.pdf>. (дата звернення: 04.09.2017).

¹¹⁷ Можливості використання українськими венчурними фондами досвіду діяльності зарубіжних фондів. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу: веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/204/11_4.pdf (дата звернення: 04.10.2017).

3. Правила, що визначають коло інвесторів, яким дозволяється вкладати кошти до венчурних фондів (наприклад, у певних розмірах чи співвідношеннях, - пенсійним фондам і страховим компаніям). США – зміни, внесені до Закону про гарантоване пенсійне забезпечення. Кожен з цих інструментів може бути частково або повністю застосований в вітчизняних умовах.

Державна політика стимулювання розвитку ІТ-кластерів на базі венчурного інвестування в Росії здійснюється в рамках підтримки інноваційної активності великого бізнесу. Зокрема, поліпшення підприємницького середовища, умов для ведення підприємництва і створення стартапів було одним з основних пріоритетів інноваційної політики останніх років. Реалізувались ініціативи щодо створення підприємницької інфраструктури – територіальної, фінансової, інформаційної, регуляторної:

- побудовані інноваційні територіальні кластери, інноваційний центр «Сколково», особлива економічна зона «Іннополіс»;

- будується технологічна долина МГУ;

- сформована система Інститутів розвитку (Фонд «Сколково», АТ «РВК», АТ «РОСНАНО», «Фонд стимулювання інновацій», «Фонд інфраструктурних та освітніх програм», Фонд «ВЕБ Інновації» та ін.), які вже профінансували сотні інноваційних проектів і стартапів, а також виступили інвесторами в приватних венчурних фондах і організаторами комунікацій між фондами та підприємцями;

- в рамках Національної підприємницької ініціативи («НПІ») реалізуються заходи щодо зниження адміністративних бар'єрів для підприємницької діяльності; розроблені держпрограми «Економічний розвиток і інноваційна економіка», «Розвиток науки і технологій», «Розвиток промисловості і підвищення її конкурентоспроможності»;

- створено Агентство стратегічних ініціатив, яке здійснює розробку і реалізацію Національної технологічної ініціативи («НТІ»); в рамках НТІ обрані перспективні напрямки для підприємницької активності («ринки майбутнього») і перспективні способи і сфери їх підтримки, відповідно до яких розроблені «дорожні карти»¹¹⁸.

Ініціативи щодо підтримки інноваційної спрямованості та венчурного інвестування для зрілого бізнесу стосуються прийнятих Програм інноваційного розвитку для держкомпаній, великого переліку пільг на інноваційну діяльність, яка пов'язана з витратами на НДДКР, прискореною амортизацією, пільгами для ІТ-компаній (всього близько 70 типів пільг). Однак експерти відзначають обмеженість ефекту від застосування даних пільг за відсутності реальних стимулів до інновацій з боку зрілих і особливо великих компаній, так як вони або не використовуються, або використовуються викривлено у зв'язку з невігідними супутніми (формальних і неформальних) умовами.

¹¹⁸ Национальный доклад об инновациях в России 2016. Российская венчурная компания: веб-сайт. URL: http://www.rvc.ru/upload/iblock/b6d/RVK_innovation_2016_v.pdf (дата звернення: 07.09.2017).

В рамках Держпрограми «Економічний розвиток і інноваційна економіка» 2015 р. Фонду сприяння інноваціям було виділено фінансування 5 млрд рублів на підтримку малих інноваційних підприємств (загалом 619 таких підприємств); в 2016 р на державну підтримку малого і середнього підприємництва виділено субсидії в розмірі 9,61 млрд руб., кошти бути розподілені між суб'єктами Федерації за підсумками конкурсів. Наприклад, федеральний конкурс стартапів Startup Village в 2016 р. зібрав понад 20 тисяч учасників, 500 журналістів і 1500 інвесторів. Щорічний федеральний акселератор технологічних стартапів «GenerationS» зібрав в 2015 р. рекордне число заявок – 2566 проєктів (наприклад, Smart City и Power&Energy) з 14 країн. Російська венчурна компанія (РВК) започаткувала створення проєктного офісу для забезпечення проєктного управління, організаційно-технічної та експертно-аналітичної підтримки, інформаційного та фінансового забезпечення розробки і реалізації планів заходів та проєктів Національної технологічної ініціативи (НТІ). В 2016 р. РВК зареєструвала фонд підтримки НТІ, завданням якого є фінансування реалізації проєктів в рамках дорожніх карт (федеральний бюджет на 2016 рік передбачав на реалізацію проєктів НТІ близько 8 млрд руб.)¹¹⁹.

РВК і «Сколково» затвердили дорожню карту по взаємодії на 2016-2017 рр., в тому числі для роботи над НТІ. Дорожня карта передбачає створення спільного венчурного фонду, запуск центру інвестиційного консультування, об'єднання зусиль щодо розвитку інноваційної екосистеми і підтримки високотехнологічних стартапів. Відповідно до Стратегії інноваційного розвитку - 2020 проводиться робота з формування державних галузевих венчурних фондів, які повинні сприяти прискореному розвитку і модернізації пріоритетних галузей. В 2016 р. в РФ прийнято законодавчі міни, якими передбачено розширення податкових пільг при операціях з цінними паперами російських високотехнологічних компаній. Пільгова ставка ПДФО та податку на прибуток в 0%, яка застосовується до реалізації акцій компаній високотехнологічного сектора економіки після володіння цими акціями протягом мінімум п'яти років. Зазначене також поширюється на облігації і паї, а термін володіння скорочений до одного року.

В рамках федерального закону «Про промислову політику» у 2015 р. запущено механізм спеціального інвестиційного контракту, який гарантує інвесторам стабільність податкових і регуляторних умов, забезпечує державну підтримку. Спеціальний інвестиційний контракт (СПІК) – це угода між інвестором і державою, в якому фіксуються зобов'язання інвестора освоїти виробництво промислової продукції в передбачений термін, а також зобов'язання держави гарантувати стабільність податкових і регуляторних умов, надати заходи стимулювання і підтримки¹²⁰.

Для реалізації програми «Інформаційне суспільство», яка розроблена «для створення цілісної та ефективної системи використання інформаційних

¹¹⁹ Национальный доклад об инновациях в России 2016. Российская венчурная компания: веб-сайт. URL: http://www.rvc.ru/upload/iblock/b6d/RVK_innovation_2016_v.pdf (дата звернення: 07.09.2017).

¹²⁰ Там само.

технологій, при якій громадяни отримують максимум вигод»¹²¹, в 2016 р. виділено 121 млрд рублів. Загалом Програма складається з чотирьох підпрограм із загальним бюджетом 1,2 трлн рублів до 2020 р.: «Інформаційно-телекомунікаційна інфраструктура інформаційного суспільства та послуг», «Інформаційне середовище», «Безпека в інформаційному суспільстві», «Інформаційна держава», що розвиває електронний уряд, інформаційні технології в медицині та освіті і т.д.

Проте, проблема «відпливу мізків» в інноваційні хаби ускладнюється відсутністю попиту на інноваційні рішення з боку російського зрілого бізнесу, в першу чергу великого. Фактичний попит на технології та інновації в Росії залишається на низькому рівні, як за оцінками самого бізнесу, так і за рівнем інвестицій в нематеріальні активи. Опитані експерти-представники венчурних фондів підтверджують, що високотехнологічний стартап може вважатися привабливим тільки в тому випадку, якщо у нього є стратегія раннього виходу на глобальні ринки.

Основним інструментом стимулювання венчурних інвестицій в Канаді, Великобританії, Нідерландах, Швеції є надання податкових пільг і преференцій. Так, у Великобританії з 1994 р. в рамках програми підтримки підприємництва Enterprise Investment Scheme надається допомога малим підприємствам в отриманні акціонерного капіталу від зовнішніх інвесторів. Зокрема, підприємства, що реалізують ризикові проекти, отримують податкові пільги (до 20%), а також звільняються від сплати податків на доходи від приросту капіталу в результаті зростання ринкової вартості активів (фірма може таким чином акумулювати протягом року до 1 млн фунтів стерлінгів)¹²².

Наприклад, в республіці Білорусь відповідно до Декрету Президента №12 від 22 вересня 2005 р. «Про Парк високих технологій» здійснюється державна підтримка нерезидентів парку високих технологій, які реалізують бізнес-проекти у сфері нових і високих технологій шляхом їх звільнення від: податку на прибуток, отриманого в результаті виконання робіт (надання послуг) згідно зареєстрованого бізнес-проекту; податку на додану вартість з обороту від реалізації на території Республіки виконаних робіт (наданих послуг) згідно зареєстрованого бізнес-проекту. Доходи фізичних осіб, що безпосередньо беруть участь в реалізації зареєстрованого бізнес-проекту в сфері нових і високих технологій, отримані від нерезидентів Парку високих технологій за трудовими договорами (контрактами), обкладаються прибутковим податком з фізичних осіб за ставкою 9%. Крім того, нерезиденти Парку індивідуально звільняються від сплати митних зборів (з урахуванням міжнародних зобов'язань Республіки Білорусь) і податку на додану вартість, які справляються митними органами при ввезенні товарів на територію Республіки Білорусь для виконання робіт (надання послуг) згідно

¹²¹ Национальный доклад об инновациях в России 2016. Российская венчурная компания: веб-сайт. URL: http://www.rvc.ru/upload/iblock/b6d/RVK_innovation_2016_v.pdf (дата звернення: 07.09.2017).

¹²² Пригожин А. И. Методы развития организаций. Москва. МЦФЭР. 2003. 863 с.

zareєстрованого бізнес-проекту. Не підлягає обов'язковому продажу іноземна валюта, отримана нерезидентами Парку в результаті реалізації бізнес-проекту.

Досвід Нідерландів є цінним з позиції застосування гарантійних схем - у 1981 р. урядом започаткована програма гарантій для стимулювання створення та зростання приватних компаній, особливо приватних фондів венчурного капіталу. Згідно цієї програми фондам, які вкладали свої кошти в малі та середні підприємства, надавалися гарантії на відшкодування частини їх збитків урядом (на практиці компенсація держави становила до 50% збитків, отриманих у результаті ризикових венчурних інвестицій у малий і середній бізнес, а інша частина зараховувалась на збитки, які віднімалися з оподаткованої бази). У результаті реалізації програми гарантій у Нідерландах з'явилося понад 80 нових фірм венчурного капіталу, які працюють із компаніями різного розміру, галузевої спрямованості і стадій розвитку¹²³.

Особливий інтерес представляє венчурна індустрія Китаю, започаткована в 1978 р. на основі програми «Чотирьох модернізацій», в 1979 р. легалізована іноземна інвестиційна діяльність на території КНР, а в 1984 р. були додатково відкриті ще 14 спеціальних економічних зон. У 1992 р. місцевими органами управління в Shenyang, Shanxi, Guangdong, Shanghai, Zhejiang створюються венчурні корпорації розвитку технологій. У 1996 р. був прийнятий закон, що дозволяв створення венчурних фондів, які працюють на комерційних засадах, в результаті чого було створено понад 20 державних венчурних фондів, а уже в 1997 р. на ринку венчурних інвестицій з'явилися перші іноземні гравці – першими інвестиційними вкладеннями цих фондів стали 18 млн дол. в технологічну компанію AsiaInfo і 6,5 млн дол. в першу китайську венчурну ІТ-компанію, попередника Sohu.com. У наступні роки було прийнято низку законів, що полегшують створення комерційних і іноземних венчурних фондів в Китаї¹²⁴.

Особливістю Китаю була визначальна роль держави в формуванні галузі венчурних інвестицій. Держава впливала на розвиток галузі трьома основними шляхами¹²⁵: децентралізація управління, надання безпосередньої фінансової підтримки венчурним проектам, створення інституційного середовища для розвитку венчурного бізнесу. В Китаї діють державні, університетські, корпоративні та іноземні венчурні фонди. Венчурні фонди, створені при університетах і науково-дослідних інститутах (НДІ), в значній кількості почали з'являтися починаючи з 2000 року. Вони мають унікальну можливість взаємодії і співпраці з науковою елітою – науковцями, які працюють в університетах і НДІ. Саме ця можливість забезпечила успіх

¹²³ Лобас І. Зарубіжний досвід державної підтримки венчурного інвестування інноваційної діяльності. Вісник Національної академії державного управління. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-1-24.pdf>. (дата звернення: 04.09.2017).

¹²⁴ Аммосов Ю.П. Венчурный капитализм: от истоков до современности. Санкт-Петербург. РАВИ. 2005. 305 с.

¹²⁵ Там само.

таким фондам вже на початковій стадії їх появи. Однак для цих фондів були характерними ті ж проблеми, що і для державних венчурних фондів, головна з них – нестача фінансових ресурсів. Можливим вирішенням цієї проблеми є співпраця фондів при університетах і НДІ з корпоративними та іноземними венчурними фондами в реалізації спільних проєктів на основі співфінансування.

В даний час більшість венчурних фондів Китаю - корпоративні. Вони, як правило, мають значну фінансову базу, підтримку держави і більш кваліфіковані управлінські кадри, ніж державні та університетські венчурні фонди. Це дозволяє фондам інвестувати великі ресурси в комерційно вигравні проєкти. Іноземні венчурні фонди також стали основним джерелом венчурних інвестицій в Китаї. Найважливішими достоїнствами іноземних венчурних фондів є вагома фінансова база, наявність кваліфікованих менеджерів з великим досвідом роботи з венчурного фінансування і готовність брати на себе високі ризики і інвестувати в довгострокові проєкти. Брак знань специфіки ведення бізнесу в Китаї частково компенсується наявністю китайських керівників серед топ-менеджменту більшості іноземних венчурних фондів.

У Китай в рамках програми Torch (початок 1987 р.) шляхом прямої фінансової підтримки компаній (7,5 млн дол. США щорічно) протягом 5 років профінансовано 53 регіональні зони високих технологій в сфері інформаційних технологій, біотехнологій, енергетики, екології, що забезпечило сукупний дохід їх діяльності в 160% середньорічних темпів зростання.

Поділ ризиків як спосіб змішаного фінансування венчурного бізнесу використовує Сінгапур. Так, в рамках Програми підтримки технологічних інвестицій (Technopreneur Investment Incentive Scheme – ТІІ) компаніям початківцям надається можливість страхування ймовірних збитків від їх інвестицій. За наявності статусу ТІІ компанія має право випустити сертифікат на інвестиції на суму понад 3 млн сінгапурських дол. Протягом строку дії цих паперів інвестори, маючи сертифікати, можуть відраховувати будь-які втрати від інвестицій зі свого оподаткованого доходу. При цьому «стартова» компанія повинна відповідати наступним вимогам: бути зареєстрованою в Сінгапурі та здійснювати свою діяльність на території країни, існувати не більше одного року, належати до високотехнологічного сектору, статутний капітал компанії має становити мінімум 10 тис. сінгапурських дол. Компанія може користуватися затвердженим статусом ТІІ не більше п'яти років¹²⁶.

У світовій практиці склалися наступні основні форми стимулювання малих інноваційних підприємств, у тому числі та у рамках

¹²⁶ Лобас І. Зарубіжний досвід державної підтримки венчурного інвестування інноваційної діяльності. Вісник Національної академії державного управління. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-1-24.pdf>. (дата звернення: 04.09.2017).; Дежина І. Г., Салтыков Б.Г. Механизмы стимулирования коммерциализации исследований и разработок. Москва. ИЭПП. 2004. 152 с.

кластерних промислових систем¹²⁷:

- пряме фінансування (субсидії, позики), обсяг якого досягає 50 % видатків на створення нової продукції та технологій (Франція, США й інші країни);
- програми кредитного фінансування розвитку бізнесу для розробок інноваційних проектів – надання позичок під низькі відсотки, у тому числі без виплати відсотків (Швеція, Данія - у разі невдачі передбачається навіть списання боргів);
- цільові дотації на науково-дослідні розробки (практично у всіх розвинених країнах);
- створення фондів впровадження інновацій з обліком можливого комерційного ризику (Англія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди);
- безоплатні позики, що досягають 50% витрат на впровадження нововведень (Німеччина);
- зниження державних мит для індивідуальних винахідників (Австрія, Німеччина, США й ін.);
- відстрочка сплати мит або звільнення від них, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія);
- безкоштовне ведення діловодства за заявками індивідуальних винахідників, безкоштовні послуги патентних повірників, звільнення від сплати мит (Нідерланди, Німеччина).

Одним зі способів змішаного фінансування венчурного бізнесу є прямі державні інвестиції в малі підприємства (США). Інноваційні проекти, схвалені інститутом SBA (Small Business Administration), могли претендувати на державну позику на пільгових умовах. А в рамках програми SBIR (Small Business Innovative Research) створювались умови для пошуку початкового капіталу для малого бізнесу, залучення їх до участі у НДДКР, які фінансуються урядом. Держава, виступаючи як бізнес-ангел, вкладає через свої федеральні агентства кошти на початковій стадії високоризикових проектів. Фірми повинні довести важливість інвестування в їх інноваційний проект відповідно до пріоритетів та потреб відомства. Обсяг фінансування на цьому етапі не перевищує 100 тис. дол. США. На другому етапі - створення прототипу виробу, передбачено фінансування 750 тис. дол. На стадії комерціалізації продукту допомога не передбачена. Дані по 50 найбільш успішних компаніях, які були підтримані в рамках програми, свідчать про те, що державні вкладення повністю окупилися. Залучені цими компаніями на третьому етапі приватні інвестиції становили 963 млн дол. США, що в три

¹²⁷ Створення та функціонування інноваційних кластерів. Державне агентство з питань електронного урядування України: веб-сайт. URL: http://old.dkni.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/Stvor_ta_funk_klasteriv.pdf (дата звернення: 09.09.2017).

рази перевищило вартість програми¹²⁸. Щороку відповідно до цієї програми підтримувалось близько 2000 проектів в сфері інформаційних технологій, енергетики і медицини. За 20 років фінансування реалізовано 65 тис. інноваційних проектів.

Вкладення державних коштів у зарубіжні венчурні фонди здійснює Південна Корея та Сінгапур. Як приклад можна навести досвід Сінгапуру, де держава в особі комітету економічного розвитку, починаючи з середини 1980-х рр., активно інвестувала у венчурні фонди США і ці ж фонди вкладали гроші в американську економіку. Зарубіжні інвестиції сінгапурського уряду сприяли (через 15 років) залученню венчурного капіталу США в економіку країни, а також підвищенню венчурної кваліфікації національних кадрів¹²⁹.

Отже, проведений аналіз зарубіжного досвіду формування та реалізації державної політики стимулювання розвитку ІТ-кластерів на базі венчурного інвестування є корисним для економіки України. Зокрема актуальним є системний та диференційований підхід до стимулювання венчурних інвестицій на рівних стадіях реалізації (а отже і підтримки) інноваційних проектів в сфері інформаційних технологій, а саме застосування пільгових цільових позик на етапі створення нових фірм, змішаного співфінансування венчурного бізнесу (фондів) на стадії реалізації пріоритетних інвестицій, інформаційна підтримка в ході комерціалізації проектів тощо. Але в рамках інноваційно-інвестиційної політики України першочергового вирішення потребує завдання щодо формування стабільного та сприятливого інституційного середовища для розвитку бізнесу в країні загалом, зокрема, щодо подальшого зниження адміністративних бар'єрів виходу на ринок нових компаній, рейдерства, тінізації та корупції. Особливо важливим при цьому є об'єднання зусиль держави і відповідних інститутів розвитку, а також забезпечення ефективної координації їх спільної діяльності з метою реалізації пріоритетів економічного розвитку країни на інноваційних засадах.

5.6. Пріоритетні напрями та заходи формування державної політики розвитку ІТ-сектору

Економічне процвітання держави залежить від зростання економіки, яке, у свою чергу, залежить від конкурентоспроможності продукції. Остання ж залежить від інновацій, а інновації – від кожного з нас. Пошук простих способів надолужити та наздогнати розвинуті країни – це стратегія для недалекоглядної країни. Володіючи потужною конкурентною перевагою –

¹²⁸ Участие государства в развитии венчурного инвестирования в России: информ.-аналит. бюл. / сост. И. В. Карзанова. Бюро экономического анализа. Москва. 2003. № 45. 33 с.

¹²⁹ Лобас І. Зарубіжний досвід державної підтримки венчурного інвестування інноваційної діяльності. Вісник Національної академії державного управління. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-1-24.pdf>. (дата звернення: 04.09.2017).

високоосвіченим людським капіталом, Україна має прекрасну можливість для технологічного прориву в майбутньому, адже розвиток високих технологій це прекрасний шанс для країни оптимізувати структуру своєї економіки та зайняти гідне місце серед провідних країн світу.

Відсутність добре обгрунтованої довгострокової стратегії розвитку промисловості та стійка системна недооцінка політики індустріального розвитку протягом всіх років незалежності не дозволили створити сприятливі передумови для переходу України до постіндустріальної економіки. Як наслідок, технологічна відсталість, закріплення сировинного статусу національної економіки та низький рівень життя населення. Усунення негативних тенденцій та виправлення існуючого становища, які передують початку процесу оптимізації та вдосконалення економічної системи України, на нашу думку, можливе завдяки активнішому застосуванню в межах урядової програми реформування ряду адекватних інструментів інноваційно-технологічного розвитку економіки, підкріплених високими якістю взаємодії влади та бізнесу та рівнем ефективності державного управління.

В сучасних умовах сектор високих технологій, як один з головних каталізаторів випереджального розвитку економічних систем практично всіх розвинутих країн, стає вирішальним чинником для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності економіки та суспільства в цілому. Значний потенціал для випуску продукції, яка користується високим попитом на світовому ринку, суттєво підвищує роль сектору високих технологій у процесі зростання ВВП країни та створення нових робочих місць у самому секторі та в суміжних галузях.

На даний час ІТ-сектор є чи не єдиним успішним прикладом формування та розвитку високотехнологічної економіки в Україні, який залишається конкурентоздатним на світовому ринку. На тлі стрімкого зростання внеску ІТ-сектора в український ВВП у 2011-2017 рр. (з 0,6 до 3,8% – з 1,1 до 3,6 млрд дол. США), він представлений здебільшого індустрією аутсорсингової розробки програмного забезпечення, що значно поступається за економічною ефективністю науково-дослідній діяльності та створенню готових високотехнологічних продуктів. Еволюція високотехнологічного бізнесу від аутсорсингової до продуктової моделі в будь-якій країні неможлива без ефективного функціонування її інноваційної екосистеми – сукупності політичних, фінансово-економічних, технологічних, освітніх систем та їх взаємовідносин, які беруть безпосередню участь у формуванні та підтримці сприятливого середовища для розвитку інноваційного бізнесу. Відповідно, створення та розвиток такої інноваційної екосистеми, яка спроможна забезпечити максимально сприятливі умови та комплексну підтримку для повного циклу виробництва високотехнологічної продукції (від ідеї до серійного виробництва та успішного налагодження процесу реалізації готової інноваційної продукції) у галузях, що є стратегічно важливими для економічної безпеки та конкурентоспроможності національної економіки стає однією з пріоритетних функцій кожної держави.

Як свідчить досвід США та Ізраїлю, становлення та розвиток інноваційної екосистеми в країні можливий лише за умови її цілеспрямованої державної підтримки та стимулювання подальшого розвитку. Так, зокрема, перший технологічний парк у світі “Кремнієва долина” (м. Сан-Хосе, штат Каліфорнія, США), був заснований та розпочав свою діяльність за безпосередньої допомоги держави та її фінансування (вигідні умови кредитування, контакти з великими виробниками та потенційними замовниками, пільгові умови на отримання офісних приміщень, користування науково-дослідною інфраструктурою, консультації в галузі виробництва, маркетингу, фінансів та патентної діяльності). А сприятливі умови з боку держави, які постійно створювалися для його функціонування, стали важливим чинником у досягненні того рівня розвитку, якого він досяг сьогодні.

Класична інноваційна екосистема базується на п'ятьох основних елементах¹³⁰:

— академічне та інженерно-технічне співтовариство та вищі навчальні заклади, які стають головними постачальниками інноваційних ідей для комерціалізації та кадрового забезпечення (для формування команд розробників для технологічних компаній, а також науково-технічної експертизи);

— венчурні інвестори, до компетенції яких відноситься залучення в екосистему фінансових ресурсів і бізнес-компетенції, необхідної для становлення інноваційних компаній і перетворення їх в повноцінні бізнес структури;

— інфраструктура, яка створює сприятливі умови для існування інноваційних компаній. Вона може бути як матеріальною (технопарки, бізнес-інкубатори, інститути розвитку і т.п.), так і нематеріальною (різноманітні сервіси, спеціально пристосовані до потреб і специфіки інноваційних компаній - такі як послуги із захисту інтелектуальної власності, щодо виведення і просування інноваційної продукції на зарубіжні ринки);

— стійкий попит на інновації, який є запорукою нормального функціонування інноваційної екосистеми в цілому. Мова йде не лише про споживчий ринок, але й про попит великого бізнесу та інших компаній реального сектора на високотехнологічну продукцію, технології і на самі інноваційні компанії разом з усіма їхніми розробками та інтелектуальною власністю (як перспективні об'єкти для придбання);

— законодавчо-правове поле, яке створює комфортні умови роботи не тільки для самих інноваційних компаній, але й для всіх учасників екосистеми, а також створює сприятливі правила гри, що дозволяють вибудувувати розумний баланс інтересів між різними ринковими гравцями.

¹³⁰ Russell M. G. Transforming Innovation Ecosystems through Shared Vision and Network Orchestration. Triple Helix IX International Conference. Stanford, 2011. P.137-142; Коломієць О.Г., Яремчук Р.Є. Формування інституційного середовища розвитку інноваційної екосистеми України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів. 2016. Вип. 3 (119). С. 9-14.

Збалансована та стабільна робота інноваційної екосистеми передбачає наявність не лише всіх основних елементів, але й відповідного рівня розвитку всіх складових частин та ефективної взаємодії між ними. Недостатній розвиток одного або декількох складових частин інноваційної екосистеми та відсутність ефективної взаємодії між ними відчутно знижує її продуктивність в цілому (рис. 5.24).

Рис. 5.24. Структурна модель національної інноваційної екосистеми.*

*Джерело: розроблено авторами

На даний час, українська інноваційна екосистема знаходиться в стадії формування. І хоча номінально в Україні існують майже всі інститути інноваційного розвитку (венчурні фонди, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, технологічні та наукові парки, технологічні кластери, тощо), їх діяльність не відповідає сучасним вимогам, а перехід до інноваційної економіки відбувається вкрай повільно. Зважаючи на те, що еволюційний ринковий процес виникнення інноваційної екосистеми є досить довготривалим, без системної роботи в напрямку її формування, підтримки та розвитку наша країна приречена на те, що поява інноваційних компаній з проривними технологіями надалі буде залишатися швидше поодинокими історіями успіху, ніж масовим явищем.

Значним стримуючим чинником як для бізнесу, так і для інвесторів, є відсутність чіткої довгострокової стратегії розвитку високотехнологічних галузей України, яка б визначала державні пріоритети в даному напрямку, а також необхідного законодавчого забезпечення.

Варто зазначити, що чинне законодавче забезпечення процесу формування та розвитку національної інноваційної системи України ґрунтується на наступних нормативно-правових актах: Господарський кодекс України (Глава 34. Правове регулювання інноваційної діяльності) від 16 січня 2003 р. № 436-IV; Митний кодекс України (Глава 42, стаття 287); Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40-IV; Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI; ЗУ «Про державне регулювання у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V; Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII; Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16 липня 1999 р. № 991-XIV; Закон України «Про наукові парки» від 25 червня 2009 р. № 1563-VI; Закон України «Про науковий парк “Київська політехніка» від 22 грудня 2006 р. № 523-V; Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII (в частині підготовки фахівців, участі у створенні суб’єктів господарювання та розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на об’єкти права інтелектуальної власності); Закон України «Про ратифікацію Заяви про членство України в Міжнародній європейській інноваційній науково-технічній програмі «EUREKA» від 1 жовтня 2008 р. № 610-VI; Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020» від 15 липня 2015 р. № 604-VIII. Проте, в сучасних умовах жоден інноваційний проект не реалізується з використанням зазначених вище інструментів державної підтримки, передбачених даним профільним законодавством.

Незважаючи на наявність значного потенціалу та вагомого суспільного запиту для суттєвої інтенсифікації розвитку ІТ-сектору та широкого впровадження ІКТ в усі сфери життєдіяльності в Україні, стан розвитку сфери ІКТ та розбудови інформаційного суспільства є недостатнім і, на даний час, не може забезпечити швидкої та якісної структурної перебудови економічної системи України. Це переконливо засвідчули рейтингові оцінки України в провідних міжнародних спеціалізованих рейтингах у 2017 р.:

- за рівнем розвитку ІКТ (ICT Development Index) – 79 позиція серед 176 країн¹³¹;

¹³¹ ICT Development Index 2017. International Telecommunication Union (ITU). URL: <http://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/> (Last accessed: 01.09.2018).

- за рівнем конкурентоспроможності ІТ-сектора (Benchmarking IT Industry Competitiveness) – 51 позиція серед 66 країн (за результатами 2011 р.)¹³²;
- за рівнем привабливості для венчурного капіталу та приватних інвестицій (The Venture Capital & Private Equity Country Attractiveness Index) – 71 позиція серед 125 країн¹³³;
- за рівнем мережевої готовності (Networked Readines Index) – 64 позиція серед 139 країн¹³⁴;
- за рівнем розвитку електронного урядування (E-Government Development Index) – 82 позиція серед 193 країн¹³⁵;
- за рівнем проникнення Інтернету (Internet Users by Country) – 34 позиція серед 201 країни¹³⁶;
- за рівнем розвитку електронної комерції (UNCTAD B2C E-commerce Index) – 54 позиція серед 137 країн¹³⁷;
- за рівнем кібербезпеки (Global Cybersecurity Index) – 59 позиція серед 193 країн (за результатами 2016 р.)¹³⁸.

На даний час, для України характерні значні проблеми в процесі формування та реалізації ефективної державної політики в сфері ІКТ, зокрема: невиконання затверджених планів дій з розвитку інформаційного суспільства та розвитку електронного урядування; відсутність достатнього рівня сприятливості бізнес-середовища для розвитку ІТ-сектора та слабка державна підтримки індустрії ІКТ; відсутність сучасної нормативно-правової бази реформування сфери ІКТ та розвитку інформаційного простору; відсутність єдиного центрального органу виконавчої влади, відповідального за формування та реалізацію державної політики розвитку сфери ІКТ, впровадження технологій електронного урядування та забезпечення інформаційної і кібербезпеки. Зазначені проблеми разом із системною практичною недооцінкою органами влади важливості пріоритетного розвитку сфери ІКТ та виробництва високотехнологічної продукції призвели до відсутності чіткої середньо- та довгострокової стратегії їх розвитку, а також сформованої національної інноваційної екосистеми.

Для сучасного стану української інноваційної екосистеми

¹³² Investment for the Future. Benchmarking IT Industry Competitiveness 2011 Economist Intelligence Unit. URL: <http://global.bsa.org/2011eiu/study/2011-eiu-study.pdf> (Last accessed: 03.07.2018).

¹³³ The Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index. 2015 Annual. IESE Business School University of Navarra. URL: <http://blog.iese.edu/vcpeindex/> (Last accessed: 22.10.2017).

¹³⁴ Networked Readines Index 2017. World Economic Forum. URL: <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2017/networked-readiness-index/> (Last accessed: 02.09.2018).

¹³⁵ E-Government Development Index 2016. United Nations. Public Institutions and Digital Government Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2016> (Last accessed: 02.09.2018).

¹³⁶ Internet Users by Country 2016. Internet live stats. URL: <http://www.internetlivestats.com/internet-users-by-country/> (Last accessed: 02.09.2018).

¹³⁷ B2C E-commerce Index. UNCTAD. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tn_unctad_ict4d07_en.pdf (Last accessed: 02.09.2018).

¹³⁸ Global Cybersecurity Index 2017. International Telecommunication Union (ITU). URL: http://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-SECU-2017-PDF-E.pdf (Last accessed: 03.09.2018).

характерним є системна неефективність через наявність численних “вузьких місць”¹³⁹:

- відсутність ефективної взаємодії між ключовими складовими частинами інноваційної екосистеми: розробниками, підприємцями з досвідом реалізації інноваційно-технологічних проєктів, венчурними інвесторами, науковими та інженерно-технічними установами, а також органами державної влади та представниками великого бізнесу як основних потенційних споживачів високих технологій;

- недостатня інтеграція української інноваційної екосистеми в глобальну, що ускладнює перетворення вітчизняних венчурних проєктів в глобальний бізнес;

- недостатній розвиток сучасної інфраструктури для підтримки малих інноваційно-технологічних підприємств (нестача зручних технологічних платформ, на яких могли б розвивати свою активність всі ключові складові частини інноваційної екосистеми, а також явний дефіцит універсальних і галузевих сервісних компаній, що надають спеціалізовані послуги для інноваційних підприємств);

- відсутність достатньої кількості інноваційно-технологічних проєктів, привабливих для інвесторів (особливо на ранній стадії). Значною мірою це обумовлено недостатнім рівнем бізнес-компетенції у розробників, що не дозволяє доводити проєкти до стану інвестиційної привабливості, а також досвіду взаємодії з венчурними інвесторами;

- відсутність достатньо ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності, особливо на міжнародних ринках. Так, зокрема, невизнання інтелектуальної власності як товару в Господарському кодексі України призводить до фактичного знецінення об’єктів інтелектуальної власності та недооцінки українських підприємств на 80%;

- відсутність вираженої зацікавленості у ринку інноваційних технологій і продукції з боку держави та великого українського бізнесу як основних замовників. Малим інноваційно-технологічним компаніям в Україні досить важко відшукати споживача для своїх технологій серед великих компаній, як наслідок - витік технологій, створюваних українськими стартапами, за кордон;

- відсутність спеціалізованого законодавчого забезпечення діяльності фондів прямих і венчурних інвестицій та інноваційних стартапів. Як наслідок, це призводить до того, що в умовах глобальної конкуренції чимало високотехнологічних компаній і носіїв інноваційних ідей змушені переміщуються з України в країни з умовами, більш сприятливими для розвитку.

В глобальному масштабі, відсутність повноцінно функціонуючої інноваційної екосистеми залишає Україну в дуже невигідному положенні – на

¹³⁹ Яремчук Р.Є. Оцінка основних чинників та передумов локалізації підприємницької активності в ІТ-секторі України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів. 2017. Вип. 6 (128). С. 114-123.

початку світового ланцюжка поділу знань у статусі постачальника інноваційної “сировини” (ідеї та їх носії), на основі яких країни з більшою розвинутою економікою вибудовують ефективні інноваційні компанії та передову науку.

З метою формування ефективно функціонуючої інноваційної екосистеми в Україні необхідним є, перш за все, цілеспрямована та послідовна державна інноваційна політика, а також якомога швидший перехід від декларативного формування та розвитку національної інноваційної системи до законодавчого впровадження та практичної реалізації реальних інструментів державної підтримки інноваційної діяльності.

На даний момент зроблені два дуже важливі кроки в цьому напрямку – Міністерством економічного розвитку та торгівлі запропоновано проект Стратегії розвитку високотехнологічних галузей України до 2025 р. та проект Закону України “Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності”, який підготовлено Міністерством освіти і науки за участю науковців вузівського та академічного сектору, представників бізнесу.

Стратегія розвитку високотехнологічних галузей України до 2025 р. ґрунтується на двох основних компонентах: необхідності створення сприятливих умов для розвитку високих технологій через вплив на макроекономічні чинники, які є необхідними умовами розвитку; та синтез перспективних напрямів інтенсивного впровадження інновацій, знань та результатів інтелектуальної праці з використанням сучасних технологій.

Стратегія передбачає систему заходів стимулювання розвитку високих технологій, впровадження яких відбуватиметься за допомогою таких інструментів¹⁴⁰:

- розвиток експортно-орієнтованої інноваційної екосистеми;
- створення Офісу високих технологій (High Tech Office);
- програма заохочення та залучення світових високотехнологічних лідерів до розвитку виробництва та R&D центрів в Україні (Welcome MNC);
- цифровий порядок денний для України (Digital Agenda);
- програма популяризації високих технологій, науки та техніки серед молоді (High Tech Nation).

Окрім цього, в межах Стратегії передбачений комплекс заходів, які враховують практично всі причини системної неефективності сучасної інноваційної екосистеми України та спрямовані для їх ефективного усунення. Серед них, зокрема, варто відзначити наступні¹⁴¹:

¹⁴⁰ Стратегія розвитку високотехнологічних галузей України до 2025 р./ М-во економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=8b96d8a1-8009-4c0e-a7d5-a7d96a2a7072> (дата звернення: 08.10.2017).

¹⁴¹ Там само.

- організацію ефективного інституціонального забезпечення розвитку високих технологій;
- формування ефективної екосистеми технологічних парків та науково-виробничих кластерів, для подолання розриву та поглиблення взаємодії між системою створення та системою впровадження знань у виробництво;
- створення дієвої ефективної системи охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності;
- удосконалення вітчизняного законодавства в сфері інтелектуальної власності, а також захисту інтелектуальної власності за кордоном;
- дерегуляції ведення господарської діяльності та зменшення надмірного регуляторного навантаження в високотехнологічних напрямках;
- захист і підтримка експортерів високотехнологічної продукції та послуг;
- створення мережі науково-технічних та творчих центрів (коворкінги);
- вдосконалення вітчизняної вищої технічної освіти та інтеграцію вітчизняної наукової екосистеми в глобальний науково-технічний простір;
- формування внутрішнього попиту на ІКТ продукцію та послуги;
- створення ефективної екосистеми венчурного фінансування;
- розвитку системоутворюючих елементів інформаційного суспільства.

В проекті ЗУ "Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності" визначено правові та економічні засади підтримки та розвитку інноваційної діяльності, національної інноваційної системи та пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх реалізації.

На нашу думку, включення процесу формування ефективної інноваційної екосистеми до переліку основних напрямів стимулювання та підтримки розвитку високих технологій в Україні як одного з найбільш пріоритетних заходів в зазначених документах, є переконливим свідченням розуміння органами влади її критичної важливості для інноваційного та технологічного розвитку нашої країни. Аналіз переліку запланованих заходів в рамках Стратегії розвитку високотехнологічних галузей України дозволяє зробити висновок про те, що процес формування інституційного середовища інноваційної екосистеми отримає потужний позитивний імпульс для своєї активізації та вдосконалення в разі їх успішної реалізації.

В 2016 р. було здійснено перші важливі кроки в напрямку реалізації Стратегії розвитку високотехнологічних галузей України:

1) в липні за підтримки Міністерства економічного розвитку при участі окремих провідних українських та глобальних ІТ-компаній відбулося відкриття Офісу високих технологій (High Tech Office)¹⁴², головною метою

¹⁴² Проект цифрового порядку денного для України до 2020 р. / М-во економічного розвитку і торгівлі України. URL: https://issuu.com/mineconomdev/docs/digital_agenda_ukraine-v2__1_ (дата звернення: 08.10.2017).

діяльності якого є максимально швидка та ефективна комерціалізація ідей та створення нових робочих місць у технологічній сфері України. Головною місією Офісу високих технологій є забезпечення сприятливих умов для розвитку високотехнологічного бізнесу та людського капіталу в Україні за рахунок створення ефективної інноваційної екосистеми;

2) в грудні вітчизняними експертами спільно є провідними глобальними компаніями в ІКТ-секторі (Cisco, IBM, Intel, Oracle, Deloitte, Ericsson, MasterCard та Vodafone) за підтримки Міністерства економічного розвитку та Офісу високих технологій, був представлений проєкт цифрового порядку денного для України до 2020 р. (Digital Agenda)¹⁴³. Цей документ окреслює пріоритетні напрямки політики, ключові сфери, проєкти та ініціативи для “цифрової” трансформації України на найближчі 3 роки.

Успішна реалізація системи заходів із стимулювання та підтримки розвитку високих технологій Офісом високих технологій, а також дієва комплексна “цифрова” трансформація найважливіших сфер життєдіяльності України дозволить суттєво активізувати процес формування інноваційної екосистеми в Україні та поступового налагодження її ефективного функціонування, з метою інтенсифікації розвитку високотехнологічних індустрій, зростання ВВП та добробуту населення.

ІТ-сектор як один із провідних напрямів розвитку високих технологій та найбільш динамічна інноваційна галузь в сучасній українській економіці, на нашу думку, потребує невідкладної розробки комплексної секторальної програми розвитку, яка б відповідала основним напрямам стратегії розвитку високотехнологічних галузей України. Головною метою комплексної програми повинно стати створення сприятливих умов для максимальної реалізації потенціалу ІТ-сектора України завдяки налагодження ефективного функціонування української ІТ-екосистеми.

Основні пріоритетні напрямки комплексної програми розвитку ІТ-сектора України повинні бути сконцентровані на активізації якісного вдосконалення всіх складових компонентів ІТ-сектора та поглиблення зв'язків між ними. До таких напрямів, зокрема, варто віднести наступні (рис. 5.25): ІТ-аутсорсинг; R&D центри; стартапи; е-комерція; ІТ в державному управлінні; ІТ-інфраструктура; кібербезпека.

Зважаючи на те, що ринок інформаційно-комунікаційних технологій володіє дуже диференційованою структурою, що включає декілька десятків видів діяльності (ІТ-аутсорсинг та аутстафінг, створення ІТ-продуктів та послуг, тестування, інтеграція, дизайн, телекомунікації і т.д.), кожен з яких володіє власною специфікою і здатен функціонувати окремо від інших, моделі для їх підтримки, стимулювання та розвитку також суттєво відрізняються.

¹⁴³ Проєкт цифрового порядку денного для України до 2020 р. / М-во економічного розвитку і торгівлі України. URL: https://issuu.com/mineconomdev/docs/digital_agenda_ukraine-v2__1_ (дата звернення: 08.10.2017).

Рис. 5.25. Пріоритетні напрямки комплексної програми розвитку ІТ-сектора України.*

*Джерело: розроблено авторами

З іншого боку, головний принцип успішної політики в ІТ-секторі – це створення сприятливих умов для ІТ-підприємств з метою розвитку, примноження та застосування їх організаційних та технологічних напрацювань для підвищення конкурентоспроможності та ефективності інших секторів економіки.

ІТ-аутсорсинг є найбільш вагомим структурним компонентом та головним рушієм українського ІТ-сектора з більш як 120 тис. кваліфікованих фахівців, а аутсорсингові та консалтингові послуги - основою ІТ-експорту України. В 2017 р. обсяг експорту послуг з розробки програмного забезпечення досяг 3,6 млрд дол. США, продемонструвавши найбільший рівень серед країн Східної Європи та найвищий темп росту серед ключових експортних галузей. За прогнозами американської дослідницької агенції Gartner, світовий попит на послуги розробки програмного забезпечення у найближчій перспективі буде лише зростати (в середньому на 5-7% щорічно), що зумовлено впливом сучасних технологічних трендів та розвитком стратегій автоматизації великого та середнього бізнесу. Це створює для України досить сприятливі можливості для побудови власної ІТ-індустрії світового масштабу в сегменті розробки програмного забезпечення, ІТ-послуг та консалтингу.

На даний час, спеціалісти українських ІТ-компанії володіють достатньо високим рівнем технологічної та ділової компетенції, а також відповідають високим вимогам до якості розробки та управління проектами, щоб виконувати замовлення для численних глобальних компаній із списку Fortune 100. Активна еволюція традиційної моделі ІТ-аутсорсингу в напрямку реалізації проектів комплексних інтегрованих ІТ-рішень, максимально наближених до продуктової моделі, дозволяє українським ІТ-компаніям та їх фахівцям отримати цінний досвід створення програмних рішень із застосуванням найбільш прогресивних на даний час технологічних концепцій

(Big Data, Cloud Computing, Blockchain, Artificial Intellect, Internet of Things) у різноманітних сферах суспільної життєдіяльності розвинутих країн світу.

Розвинута індустрія розробки програмного забезпечення в Україні є основою для зростання продуктової моделі ІТ-бізнесу в формі ІТ-стартапів. Більшість засновників ІТ-стартапів в Україні та їх команди володіють досвідом роботи в сфері ІТ-аутсорсингу. Якісний трансфер технологій, навичок та компетенції від сфери ІТ-аутсорсингу в продуктову ІТ-сферу на постійній основі можливий тільки за умови налагодження ефективного функціонування ІТ-екосистеми в Україні.

В сучасних умовах активне зростання сфери ІТ-аутсорсингу здійснює відчутний позитивний макроекономічний вплив на економічний розвиток України, який за умови успішної реалізації обґрунтованої політики підтримки та стимулювання розвитку ІТ-аутсорсингу (рис. 5.26), здатен перетворитися на один із провідних чинників зростання української економіки. На думку українських ІТ-експертів, збереження високої динаміки зростання сфери ІТ-аутсорсингу в Україні в найближчій перспективі можливе за умови послідовної урядової підтримки та випуску 100 тис. нових ІТ-спеціалістів у наступні 5 років.

	Рекомендовані заходи та механізми	Ресурси	Прогнозований результат
Короткострокові	<ul style="list-style-type: none"> Міжнародна промо- кампанія України як одного із технологічних лідерів у світовій ІТ-індустрії; Створення сприятливих умов оподаткування для ІТ-сектора шляхом прийняття відповідного законодавства або збереження можливості роботи з приватними підприємствами; Створення спрощених та прозорих умов для відкриття нових компаній та супроводу їх діяльності; Розробка порядку оперативного реагування органів влади на перевищення повноважень при перевірці ІТ-компаній та заборона на вилучення технічних засобів. 	<ul style="list-style-type: none"> Державне фінансове та інформаційне забезпечення; Розробка та прийняття законодавчих актів та урядових постанов; Організаційні та законодавчі; Організаційні та законодавчі. 	<ul style="list-style-type: none"> Підвищення позитивного іміджу українського ІТ-сектора та зростання об'єму експорту ІТ-послуг; Зростання обсягів бюджетних надходжень; Зростання кількості робочих місць у високотехнологічних та суміжних сферах; Підвищення привабливості українського ІТ-ринку.
Довгострокові	<ul style="list-style-type: none"> Розробка та прийняття ЗУ “Про Державну програму розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в Україні”; Поетапна реалізація Цифрового порядку денного для України; Модернізація системи освіти в Україні відповідно до ринкових потреб; Збільшити держзамовлення на ІТ-спеціальності в провідних технічних ВНЗ країни; Введення предмета “Програмування” в шкільні програми середніх та старших класів. 	<ul style="list-style-type: none"> Розробка та прийняття законодавчих актів та урядових постанов; Організаційні та законодавчі; Фінансування та координація із Міністерства освіти та науки України. 	<ul style="list-style-type: none"> Стимулювання росту ІТ-сектора; Вдосконалення національної системи освіти; Зростання чисельності ІТ-спеціалістів.

Рис. 5.26. Перелік рекомендованих заходів та механізмів розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні.*

*Джерело: розроблено авторами

Оперативна та ефективна реалізація спільно органами влади, ІТ-компаніями та освітньою сферою запропонованого переліку короткострокових рекомендованих заходів та механізмів розвитку ІТ-аутсорсингу створить сприятливі можливості для вдосконалення 2-х основних елементів критично важливих для даної сфери ІТ-сектора – загального стану бізнес-середовища та чисельності кваліфікованих ІТ-спеціалістів. Це дозволить зберегти позитивну динаміку зростання обсягу експорту ІТ-послуг, а за умови успішної реалізації довгострокових заходів – створити міцне підґрунтя для підвищення темпів зростання та суттєвого покращення своїх позицій на світовому ІТ-ринку.

Незважаючи на відсутність ефективної інноваційної екосистеми, в Україні, на даний час, розміщуються близько 100 науково-дослідних центрів (R&D) провідних міжнародних технологічних компаній, серед яких варто відзначити наступні: Samsung (Південна Корея), NetCracker (США), Aricent (США), SysIQ (США), Ericsson (Швеція), Boeing (США), Oracle (США), Siemens (Німеччина), Wargaming (Білорусь), АBBYY (Російська Федерація), Huawei (Китай). Майже половина діючих в Україні R&D центрів відкриті технологічними компаніями з США; також значною є кількість R&D центрів європейських та ізраїльських компаній.

Українські спеціалісти, співробітники R&D центрів міжнародних компаній, задіяні в розробці найсучасніших інноваційних технологій та нових видів продукції для різних напрямів світової індустрії ІКТ:

- розробка комп'ютерних ігор (Wargaming, Plarium, Playtech, Playtika, Gameloft, Ckytek та Ubisoft);
- телекомунікації (NetCracker, Aricent, Ericsson, Huawei, Ring Central та ін.);
- електронна торгівля (Magento (входить в структуру компанії eBay), Sitecore, ISM Company, Rakuten та інші);
- розробка програмного забезпечення (Oracle, АBBYY, Benish Group, Engage Point та інші).

Головними передумовами для зростання кількості R&D центрів міжнародних компаній в Україні, а також приходу світових лідерів ІТ-індустрії (Microsoft, Apple, Google, IBM, Intel), є суттєве покращення умов ведення бізнесу, зростання політичної та економічної стабільності, вдосконалення захисту прав інтелектуальної власності у відповідності з міжнародними стандартами (рис. 5.27).

В довгостроковій перспективі стимулювання створення ІТ-кластерів та технопарків на основі державно-приватного партнерства разом із спеціальним режимом податкових стимулів та іншими привабливими умовами при відкритті R&D центрів, можуть суттєво активізувати інтерес міжнародних ІТ-компаній до України, як локації для розміщення своїх центрів досліджень та розробки.

	Рекомендовані заходи та механізми	Ресурси	Прогнозований результат
Короткострокові	<ul style="list-style-type: none"> • Міжнародна промо-кампанія України як одного із технологічних лідерів у світовій ІТ-індустрії; • Забезпечення захисту прав інтелектуальної власності у відповідності з міжнародними стандартами; • Максимальне спрощення процедури отримання робочих віз для висококваліфікованих закордонних ІТ-спеціалістів; 	<ul style="list-style-type: none"> • Державне фінансове та інформаційне забезпечення; • Організаційні та законодавчі; 	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищення позитивного іміджу українського ІТ-сектора; • Зростання рівня привабливості країни для розробки інноваційних продуктів.
Довгострокові	<ul style="list-style-type: none"> • Створення привабливих умов для міжнародних компаній при відкритті R&D центрів та залученні українських ІТ-спеціалістів; • Створення інноваційних парків, технологічних платформ, бізнес-інкубаторів та інших компонентів інноваційної екосистеми; • Стимулювання створення ІТ-кластерів та технопарків на основі державно-приватного партнерства. 	<ul style="list-style-type: none"> • Розробка та прийняття законодавчих актів та урядових постанов; • Організаційні та законодавчі; 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання кількості залучених міжнародних компаній; • Вдосконалення національної інноваційної системи; • Збільшення обсягу податкових надходжень.

Рис. 5.27. Перелік рекомендованих заходів та механізмів розвитку науково-дослідних (R&D) центрів в Україні.*

*Джерело: розроблено авторами

Серед всіх сегментів ІТ-сектора технологічні стартапи є особливо чутливі до якості національної ІТ-екосистеми, оскільки від її ефективності безпосередньо залежить його життєздатність та можливості розвитку. Зважаючи на те, що в Україні є всі необхідні передумови для створення інновацій та високотехнологічних продуктів, але відсутня ефективно функціонуюча ІТ-екосистема та великий внутрішній ринок, виникає гостра необхідність у визначення пріоритетів та оптимальних механізмів розвитку сфери венчурного бізнесу.

Визначення своїх конкурентних переваг, їх правильне використання разом із концентрацією на початкових етапах життя технологічних стартапів, без намагання побудови копії чужої екосистеми може допомогти нашій державі перетворитися на потужний інкубатор для нових стартапів, в якому вони будуть проходити свої початкові етапи життя, а для зростання виходити на великі ринки розвинутих країн (США, ЄС). Така стартап-спеціалізація може допомогти Україні стати інноваційно-технологічним хабом, в котрому міжнародні компанії будуть прагнути відкрити свої R&D центри, а не тільки замовляти послуги ІТ-аутсорсингу. Перелік рекомендованих заходів та механізмів розвитку стартапів в Україні представлено на рис. 5.28.

	Рекомендовані заходи та механізми	Ресурси	Прогнозований результат
Короткострокові	<ul style="list-style-type: none"> • Створення та налагодження ефективного функціонування підприємницької екосистеми та всіх існуючих інститутів розвитку; • Популяризація інноваційного підприємництва на державному рівні; • Спрощення процедури розширення бізнесу шляхом придбання чи відкриття українськими громадянами компаній закордоном; • Покращення корпоративного управління та захисту прав міноритарних інвесторів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Організаційні та законодавчі; • Державне фінансове та інформаційне забезпечення; • Законодавчі; 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання кількості інноваційних компаній (в т.ч. продуктових ІТ-компаній) • Зростання загального обсягу надходжень до державного бюджету;
Довгострокові	<ul style="list-style-type: none"> • Створення Державної венчурної компанії з метою спільного фінансування разом із бізнесом найкращих інноваційно-технологічних проектів; • Створення професійних державно-приватних венчурних фондів; • Налагодження ефективної роботи Офісу високих технологій; • Грантова підтримка найкращих інноваційно-технологічних проектів; • Розвиток інститутів розвитку в технологічних університетах з метою комерціалізації їх наукових розробок. 	<ul style="list-style-type: none"> • Організаційні та законодавчі; • Державне фінансування в залежності від національного пріоритету. 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання кількості інноваційних компаній (в т.ч. продуктових ІТ-компаній) • Прискорення зростання високотехнологічних галузей економіки; • Зростання загального обсягу надходжень до державного бюджету.

Рис. 5.28. Перелік рекомендованих заходів та механізмів розвитку стартапів в Україні.*

*Джерело: розроблено авторами

В довгостроковій перспективі особливо важливим є створення Державної венчурної компанії, як інструмента залучення інвестицій у високотехнологічну та інноваційну сфери, сполучної ланки між великими міжнародними інвесторами, національними венчурними фондами та стартапами. Головною метою такої структури є забезпечення стабільного фінансування кращих українських технологічних стартапів та їх розвитку в економіці України. Досвід реалізації подібних механізмів залучення фінансування мають чимало країн світу, зокрема США, країни ЄС, Китай, Канада.

Прийняття в 2016 р. Закону України «Про електронну комерцію»¹⁴⁴, який регламентує правовідносини та економічну діяльність у сфері електронної торгівлі, стало важливим чинником для її суттєвого поживлення в Україні. За оцінками експертів, сучасний обсяг вітчизняного ринку електронної комерції становить близько 3 млрд дол. США, а в найближчі 3

¹⁴⁴ Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015. № 675-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 08.10.2017).

роки очікується його зростання у 2 рази завдяки активному зростанню рівня проникнення послуг. На даний час, ключовими стримувальними чинниками в сфері розвитку електронної комерції в Україні є недостатній рівень розвитку ІТ-комунікацій та логістичної інфраструктури, недостатній рівень безпеки даних та обмежене використання електронних платіжних інструментів суб'єктами ринку.

Зважаючи на те, що існує пряма залежність між рівнем розвитку ІКТ-інфраструктури країни та рівнем розвитку її ринку електронної комерції, стабільне підвищення рівня проникнення Інтернету стає одним із найбільш пріоритетних довгострокових завдань для України (рис. 5.29).

	Рекомендовані заходи та механізми	Ресурси	Прогнозований результат
Короткострокові	<ul style="list-style-type: none"> • Вдосконалення законодавства, яке регулює електронну торгівлю та електронний документообіг; • Пом'якшення або скасування валютних обмежень для зовнішньоекономічної діяльності; • Спрощення процедури видачі ліцензії на емісію електронних грошей та їх адміністрування; • Створення рівних умов для виведення суб'єктами господарювання ІКТ товарів на ринок та недопущення тіншового імпорту таких товарів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Нормативно-правове забезпечення. 	<ul style="list-style-type: none"> • Прискорення розвитку інноваційної економіки; • Активізація розвитку інноваційних послуг.
Довгострокові	<ul style="list-style-type: none"> • Вдосконалення транспортно-логістичної інфраструктури та сфери поштових послуг; • Розвиток логістичної інфраструктури на основі державно-приватного партнерства; • Відкриття митно-ліцензійних складів на території України для провідних міжнародних компаній. 	<ul style="list-style-type: none"> • Організаційні та фінансові; • Державне фінансування в залежності від національного пріоритету. 	<ul style="list-style-type: none"> • Зниження рівня корупції при імпорті продукції; • Зростання рівня привабливості країни для міжнародних компаній; • Зростання загального обсягу надходжень до державного бюджету;

Рис. 5.29. Перелік рекомендованих заходів та механізмів розвитку електронної комерції в Україні.*

*Джерело: розроблено авторами

Високий рівень розвитку ІКТ-інфраструктури є основою для активного росту практично всіх сегментів ІТ-сектора та комунікаційної сфери, розробки та практичного застосування найсучасніших ІТ-технологій та послуг. Наприклад, активне впровадження системи мобільного зв'язку четвертого (4G) та підвищення якості покриття третього покоління (3G) в Україні зумовило стрімке зростання мобільного сегменту електронної комерції в 2016-2017 рр. Іншим важливим завданням для українського уряду в сфері електронної комерції є усунення перешкод для реєстрації на міжнародних онлайн-торгових майданчиках і прийому платежів від закордонних покупців. Зокрема, однією з основних вимог реєстраційної

політики провідних міжнародних торгових платформ є відкриття рахунків для обслуговування торгівлі у чітко визначених країнах.

На даний час, Україна не входить в перелік визначених країн для реєстрації на одній з провідних світових торговельних майданчиків – Amazon, а робота на eBay передбачає наявність в підприємця акаунту в платіжній системі PayPal, яка в Україні поки що не підтримує функцію виведення коштів. Забезпечення повного доступу українських підприємців до міжнародних онлайн-торгівельних платформ і успішного прийому платежів від закордонних покупців можливе завдяки максимальному спрощенню процедури відкриття рахунків за кордоном для даного типу операцій, а також спрощенню видачі ліцензій на емісію електронних грошей та їх адміністрування для міжнародних платіжних систем.

В довгостроковій перспективі, з метою залучення провідних міжнародних постачальників на території України доцільно створити сучасну мережу митно-ліцензійних складів та забезпечити сприятливі умови для їх ефективної діяльності.

Основою сучасної IT-інфраструктури України є мобільні мережі останнього покоління та магістральні мережі передачі даних разом із сервісною інфраструктурою. Розвинута IT-інфраструктура стає комунікаційною платформою для інтенсивного розвитку усіх без винятку сфер суспільної життєдіяльності, натомість, відставання в розвитку її окремих компонентів суттєво обмежує можливості зростання конкурентоспроможності всіх структурних елементів національної економіки.

Консолідована позиція держави, громадянського суспільства та операторів мобільного зв'язку дозволила створити сприятливі умови для запуску та інтенсивної розбудови мобільної високошвидкісної 3G/4G - інфраструктури, яка зробила можливим упровадження великої кількості нових телекомунікаційних та IT-послуг, підвищення їх якості та доступності для клієнтів, а також підвищення рівня надходжень до державного бюджету.

Дієва державна підтримка інвестиційної діяльності в сфері розбудови високошвидкісних мереж стаціонарного та мобільного зв'язку, а також стимулювання потреб у високошвидкісному доступі (ШСД) до мережі Інтернет для потенційних користувачів, є визначальним чинником для їх активного розвитку приватним сектором, зокрема міжнародними телекомунікаційними компаніями. В цьому контексті важливими є стимули для приватних компаній, задіяних у прокладанні магістральних телекомунікаційних мереж спільно з державою, а також механізми доступу до них та їх подальшого спільного використання.

Окремої уваги потребує процес вдосконалення бізнес-середовища для всіх учасників телекомунікаційного ринку України, спрощення процедури отримання дозволів та ліцензій, забезпечення рівних умов доступу до телекомунікаційної інфраструктури (кабельної каналізації електрозв'язку, об'єктів інфраструктури будівництва, транспорту та електроенергетики), а також розробку механізмів захисту критично важливих компонентів IT-інфраструктури, які виключають можливість примусового вимкнення мереж та вилучення серверного обладнання (рис. 5.30).

	Рекомендовані заходи та механізми	Ресурси	Прогнозований результат
Короткострокові	<ul style="list-style-type: none"> • Розробка плану заходів щодо впровадження системи мобільного зв'язку четвертого покоління (4G); • Максимально можливе розширення покриття системи мобільного зв'язку третього покоління (3G) по всій території України; • Посилення відповідальності за умисне пошкодження критично важливих елементів телекомунікаційної інфраструктури; • Забезпечення доступу до мережі Інтернет в установах публічного сектору (сфера освіти, охорони здоров'я, культури тощо). 	<ul style="list-style-type: none"> • Зміни до чинного законодавства; • Організаційні; • Державне фінансове забезпечення. 	<ul style="list-style-type: none"> • Впровадження нових телекомунікаційних послуг, підвищення їх якості та доступності для населення; • Зростання окремих сегментів ІТ-сектора; • Зниження технологічної відсталості країни.
Довгострокові	<ul style="list-style-type: none"> • Врегулювання відносин щодо використання інфраструктури об'єктів будівництва, транспорту та електроенергетики для розвитку телекомунікаційних мереж. • Забезпечення єдиних та рівних правил доступу до кабельної каналізації електров'язку; • Спрощення процесу отримання дозволів та процедури розміщення технічних засобів телекомунікацій. 	<ul style="list-style-type: none"> • Зміни до чинного законодавства; • Організаційні. 	<ul style="list-style-type: none"> • Вдосконалення національної телекомунікаційної інфраструктури; • Зростання загального обсягу надходжень до державного бюджету.

Рис. 5.30. Перелік рекомендованих заходів та механізмів розвитку ІТ-інфраструктури в Україні.*

*Джерело: розроблено авторами

В даному випадку, якість бізнес-середовища – один із ключових компонентів, який або стимулює активний розвиток галузі завдяки постійному зростанню обсягів інвестицій, або стримує, негативно впливаючи на динаміку та ефективність процесу розбудови ІТ-інфраструктури.

Впровадження сучасних високотехнологічних послуг (Інтернет речей (ІоТ), “розумні” міста, авто без водія, цифрова медицина) та якісний розвиток інфраструктури для інноваційної економіки неможливі без розробки та впровадження нового покоління високошвидкісного мобільного зв'язку, зокрема 5G, яке повинне стати головним орієнтиром для розвитку телекомунікаційної галузі України в довгостроковій перспективі.

Автоматизація сервісних функцій державних та місцевих органів влади передбачає або стабільно значне державне фінансування, або залучення до реалізації цього проекту приватного капіталу. Сьогодні світовим трендом в сфері електронного урядування є відповідальний аутсорсинг та зважена капіталізація.

Ключовим рішенням для впорядкування, інтенсифікації та активного зростання кількості та якості онлайн-послуг у сфері державного управління в Україні є впровадження сучасних моделей державно-приватного партнерства у сфері електронного урядування (рис. 5.31).

	Рекомендовані заходи та механізми	Ресурси	Прогнозований результат
Короткострокові	<ul style="list-style-type: none"> • Залучення провідних ІТ-спеціалістів з метою інтенсифікації процесу розробки та впровадження ІТ в сферу державного управління; • Держані замовлення на розробку ІТ-рішень для органів державної та місцевої влади; • Нормативно-правове забезпечення державно-приватного партнерства в сфері ІТ; • Підготовка проекту ЗУ "Про електронну взаємодію". 	<ul style="list-style-type: none"> • Ринкова компенсація провідним ІТ-спеціалістам; • Організаційні та законодавчі; • Нормативно-правове забезпечення; • Державне фінансування кращих проєктів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання ефективності системи державного управління; • Зниження рівня корупції; • Зростання внутрішнього ІТ-ринку.
Довгострокові	<ul style="list-style-type: none"> • Автоматизація державних регуляторних та дозвільних служб; • Підготовка концепції розвитку електронної ідентифікації фізичних та юридичних осіб; • Перехід на електронний документообіг усіх центральних органів державної влади; • Підвищення ІКТ компетенції державних службовців; • Автоматизація та підвищення прозорості роботи митних органів; • Автоматизація та підвищення прозорості роботи фіскальних органів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Організаційні та законодавчі; • Державне фінансове забезпечення; • Міжнародне грантове фінансування для окремих сфер. 	<ul style="list-style-type: none"> • Вдосконалення системи державного управління; • Зростання внутрішнього ІТ-ринку; • Зниження рівня корупції.

Рис. 5.31. Перелік рекомендованих заходів та механізмів розвитку ІТ в державному управлінні в Україні.*

*Джерело: розроблено авторами

Як свідчить досвід електронного урядування та впровадження ІТ в сферу державного управління в Україні, один із найбільш реалістичних сценаріїв розвитку цієї сфери передбачає залучення провідних українських та іноземних ІТ-спеціалістів, зацікавлених в реалізації процесу автоматизації основних напрямків державного управління та регуляторної діяльності, до розробки, впровадження та подальшої підтримки нових ІТ-послуг у сфері державного управління. Зазначений процес може здійснюватися як на волонтерських засадах, так і з допомогою матеріальної компенсації, яка повинна бути не нижче ринкової, що передбачається за виконання проєктів схожої складності.

Однією із головних причин загальної складності та низького рівня ефективності сучасної української дозвільної системи є низька якість системної взаємодії між різними органами влади в процесі надання адміністративних послуг. Запровадження системної електронної взаємодії між органами влади та інтеоперабельності електронних систем державних установ, на нашу думку, є одним із основних можливих рішень для підвищення ефективності дозвільної системи в Україні. Основним механізмом для налагодження системної електронної взаємодії органів влади є використання єдиних відкритих стандартів та вимог, які дозволяють підключити до неї більшість державних реєстрів, пов'язати дані в різних реєстрах за допомогою електронної ідентифікаційної

картки громадянина, а також перевести весь документообіг державних органів у електронну форму. Це дозволить суттєво скоротити та спростити процес отримання адміністративних послуг для громадян України, особливо комплексних (дозволів, ліцензій), сприятиме зростанню рівня їх прозорості та зниженню рівня корупції.

Інтенсивне поширення ІТ-технологій в більшості сфер суспільної життєдіяльності в сучасних умовах, окрім численних позитивних ефектів, також супроводжується підвищенням рівня ризику та зростанням кількості загроз у процесі їх функціонування. Останнім часом почастишали випадки злочинних дій під час здійснення банківських операцій та покупок через мережу Інтернет від яких потерпають як приватні особи, так і бізнес структури в Україні. Разом з тим, в сучасних умовах, особливо актуальною для української держави є загроза кібершпionaжу в сфері критичної інфраструктури (сфери енергозабезпечення, водопостачання, транспорту, банківського та телекомунікаційного секторів) та державної безпеки. В таких умовах особливо важливим стають здатність держави ефективно протистояти всім кіберзагрозам, наявність дієвого механізму інформування суспільства про існуючі ризики, а також підтримка бізнесу в процесі розробки, впровадження та практичного використання безпечних ІТ-технологій (рис. 5.32).

	Рекомендовані заходи та механізми	Ресурси	Прогнозований результат
Короткострокові	<ul style="list-style-type: none"> Створення підрозділів з кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури в профільних міністерствах за галузями; Консолідація та захист комунікаційних сервісів державних установ, об'єктів критичної інфраструктури державної та приватної форми власності; Забезпечення ефективної діяльності Національного координаційного центру кібербезпеки; Підвищення ефективності захисту інформації задіяних в проведенні АТО. 	<ul style="list-style-type: none"> Організаційні та законодавчі; Державне фінансове та інформаційне забезпечення; 	<ul style="list-style-type: none"> Підвищення рівня кібербезпеки органів державного управління та об'єктів критичної інфраструктури; Зростання внутрішнього ІТ-ринку.
Довгострокові	<ul style="list-style-type: none"> Реалізація організаційно-технічної моделі Національної системи кібербезпеки; Створення Національного центру оперативного-технічного управління мережами телекомунікації України; Державно-приватне партнерство для управління кіберзахистом критичної інформаційної інфраструктури; Розробка та впровадження у виробництво сучасних високошвидкісних засобів криптографічного захисту інформації. 	<ul style="list-style-type: none"> Розробка та прийняття законодавчих актів та урядових постанов; Організаційні та законодавчі; Державне фінансове забезпечення. 	<ul style="list-style-type: none"> Підвищення рівня кібербезпеки органів державного управління та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; Зростання внутрішнього ІТ-ринку.

Рис. 5.32. Перелік рекомендованих заходів та механізмів розвитку кібербезпеки в Україні.*

*Джерело: розроблено авторами

На даний час, впорядкування нормативно-правового поля та вдосконалення державного управління у сфері кібербезпеки є пріоритетними кроками на шляху побудови системи кібербезпеки України. Першим кроком у цьому напрямку стало затвердження Указом президента України «Стратегії національної системи кібербезпеки», головною метою якої є створення безпечного кіберпростору в Україні та його використання в інтересах держави, суспільства та особистості. Наступним кроком повинна стати поетапна реалізація організаційно-технічної моделі Національної системи кібербезпеки, яка через свої галузеві центри управління безпекою та реагування на кіберзагрози повинна забезпечувати головні функції безпеки та захисту кіберпростору України. Одним із пріоритетних напрямків діяльності Національної системи кібербезпеки повинна стати розробка спільно з усіма зацікавленими сторонами таких організаційно-технічних рішень, які б не обмежували позитивних можливостей від впровадження ІТ-технологій та дозволяли забезпечити високий рівень безпеки та довіри кожному користувачеві.

5.7. Механізми підтримки розвитку ІТ-кластерів у процесі формування інноваційної екосистеми

Світовий досвід свідчить, що функціонування найбільш успішних економічних систем, високу конкурентоспроможність і стійке економічне зростання забезпечують, перш за все, чинники, які стимулюють поширення нових технологій. Зважаючи на те, що сучасні конкурентні переваги практично цілком обумовлені перевагами в технологіях виробництва, управління, маркетингу, успішний розвиток конкурентоспроможності економічної системи можливо при комплексному застосуванні кластерних механізмів і сучасних концепцій інноваційного розвитку¹⁴⁵. В зв'язку з цим, багато країн, як економічно розвинутих, так і тих, що продовжують розвивати ринкову економіку, все активніше використовують кластерний підхід для підтримки найбільш перспективних напрямків і форм підприємницької діяльності в формуванні та регулюванні національних інноваційних екосистем.

В умовах коли традиційні методи диверсифікації вже не можуть забезпечити стійкого підвищення конкурентоспроможності національної економіки, використання кластерної моделі організації бізнесу є найбільш виправданим інструментом її модернізації. Тісний взаємозв'язок та взаємообумовленість між процесами кластеризації, прискорення інноваційної діяльності та підвищення конкурентоспроможності національної економічної системи перетворюється на потужний чинник, який дозволяє ефективно

¹⁴⁵ Цимбал О.Ю. Формування кластерного механізму розвитку та ефективного функціонування підприємств з виробництва та переробки вовни: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Міжнар. ун-т бізнесу і права. Херсон. 2011. 184 с.

протистояти численним викликам глобальної конкуренції та належним чином відповідає потребам національного розвитку¹⁴⁶.

Діючий в межах чинного нормативно-правового поля та інституційного забезпечення (профільне законодавство, регламентація взаємовідносин, банківський сектор, венчурний капітал, інститути підтримки і т.д.) кластер, по суті, є особливим чином організованим простором, який дозволяє успішно розвиватися та ефективно взаємодіяти суб'єктам господарювання різних розмірів та форм власності, об'єктам інфраструктури, науково-дослідним центрам, вищим навчальним закладам та іншим організаціям. Основна вигода навіть для конкуруючих підприємств від участі в інноваційному кластері досягається, перш за все, завдяки синергетичному ефекту, що виникає в результаті спрощення доступу його безпосередніх учасників до нових технологій, фінансових ресурсів, маркетингових стратегій та нових ринків, та проявляється у зростанні конкурентоспроможності всієї системи кластера на відміну від окремих суб'єктів господарювання.

Поширення вигоди відбувається по напрямках відповідно до зв'язків у середині кластера¹⁴⁷:

1) залучені з інших галузей нові суб'єкти господарювання, прискорюють свій розвиток, стимулюючи науково-дослідні розробки та отримуючи необхідне фінансове забезпечення для впровадження нових стратегій;

2) швидке поширення інновацій та вільний обмін інформацією через канали постачальників та споживачів, які володіють контактами з численними конкурентами;

3) поглиблення та урізноманітнення взаємозв'язків у середині кластера, які часто призводять до появи нових шляхів у конкурентній боротьбі та створюють принципово нові можливості;

4) нові більш ефективні комбінації ідей та людських ресурсів.

В сучасних умовах функціонування кластерних об'єднань компаній, як однієї з найбільш ефективних форм організації інноваційних процесів та форм регіонального розвитку, зумовлює якісні зміни в процесі ринкової конкуренції. В результаті, в окремих сегментах ринку головними учасниками конкурентної боротьби стають саме кластерні об'єднання, а не окремі компанії.

Інноваційні кластери, на відміну від традиційних промислових, уособлюючи систему тісних взаємозв'язків не лише між компаніями, їх постачальниками та клієнтами, але й великих науково-дослідних центрів і університетів, перетворюються на потужні генератори нових знань, технологій та інновацій, забезпечуючи підвищення загального освітнього та

¹⁴⁶ Ленчук Е.Б., Власкин Г.А. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран. Центр кластерного развития Томской области "Синергия": веб-сайт. URL: <http://www.innoclusters.ru/uploaded/docs/ljenchuk.pdf> (дата звернення: 09.10.2017).

¹⁴⁷ Соколенко С. Кластери в глобальній економіці. Київ. Логос. 2004. 848 с.

технологічного рівня регіону та країни в цілому. Як наслідок, з'являються сприятливі можливості для успішної координації зусиль та фінансових ресурсів для створення нових продуктів і технологій та виведення їх на ринок. По суті, в межах інноваційного кластера вибудовується повний технологічний ланцюжок – від генерації ідеї до створення продукту та виведення його на ринок. Важливою характерною особливістю інноваційних кластерів є створення їх переважно в експортно-орієнтованих сферах діяльності, в результаті чого кластери формують конкурентні переваги на глобальному ринку.

Безсумнівною перевагою для підсилення інноваційної компоненти в кластерних структурах є особливості їх функціонування, зокрема: відсутність жорсткого управління і переходу до гнучких мережевих структур, здатних підвищити активність генераторів інновацій; зростання рівня адаптивності та сприйняття підприємців-інноваторів, а також реактивності інститутів розвитку (фасилітаторів). Завдяки високій гнучкості, така мережева структура дозволяє ефективно забезпечити трансформацію ідей в інновації, а інновацій у конкурентні переваги.

Спеціалізована система поширення та практичного впровадження інновацій, нових знань та технологій, яка формується завдяки функціонуванню інноваційного кластера, створює сприятливі умови для вільного переміщення капіталу та людських ресурсів, активізації науково-дослідної діяльності, поглиблення та активізацію горизонтальних взаємозв'язків між їх учасниками та зовнішнім бізнес-середовищем. Як наслідок, вона стає одним із провідних чинників для формування та поступового налагодження ефективної діяльності інноваційної екосистеми регіону та держави в цілому.

Головними перевагами використання інноваційного кластера як основи для формування інноваційної екосистеми регіону, а в перспективі й в цілому держави, є:

- стійка інформаційно-технологічна мережа, яка відповідає структурі взаємовідносин та зв'язків в інноваційній екосистемі;
- додаткові конкурентні переваги за рахунок оптимізації витрат на впровадження інновацій, внутрішньої стандартизації та спеціалізації;
- диверсифікована внутрішня структура, завдяки наявності малих інноваційних компаній, котрі гнучко реагуючи на потреби ринку, здатні дуже динамічно розвиватися та формувати локальні центри інноваційного зростання;
- забезпечення високого ступеня спеціалізації в певних підприємницьких нішах для малих інноваційних компаній, за рахунок полегшення доступу до фінансового капіталу та активізації передачі знань від розробників до підприємців.

Використання існуючих інноваційних кластерів як основи для реалізації державної політики розвитку національної інноваційної

екосистеми, дозволяє зосередити основну увагу на тих сферах інноваційної діяльності, які володіють найвищим потенціалом розвитку та здатні в найближчій перспективі до якісних структурних перетворень в економічній системі країни. Використання практичного досвіду та компетенції інноваційних кластерних структур в процесі налагодження ефективного комплексного функціонування всіх компонентів національної інноваційної екосистеми дозволить не тільки суттєво його прискорити, але й максимально адаптувати до сучасної ринкової специфіки.

В межах національних програм сприяння кластерному розвитку європейських країн, можна виокремити два основних типи кластерної політики – адміністративну та ліберальну.

Для адміністративної кластерної політики характерною є головна роль держави на усіх етапах розвитку кластера – від формування пріоритетних напрямків економічного розвитку (вибір галузевих та регіональних пріоритетів економічного розвитку та кластерів, які будуть розвиватися в межах їх реалізації) та цілеспрямованого створення інфраструктури для пріоритетних кластерів (управлінські структури, інституційні, науково-дослідні, навчальні та транспортно-комунікаційні компоненти інфраструктури) до вибору місця для створення кластера та обсягів його фінансування.

Ліберальна кластерна політика передбачає державну підтримку розвитку кластерів, які були сформовані природнім шляхом без її безпосередньої участі. В даному випадку роль держави полягає в: створенні заохочувальних стимулів та механізмів для появи кластерів у пріоритетних для національного розвитку сферах економічної діяльності; формуванні сприятливого бізнес-середовища для створення та ефективного функціонування кластера; нормативно-правовому забезпеченні всіх етапів його розвитку; фінансовому забезпеченні в тому випадку, коли функціонування кластера відповідає пріоритетним напрямкам розвитку економічної системи країни.

Досвід розвинутих країн свідчить, що найбільш ефективним функціонування інноваційного кластера можливе переважно в випадку його створення природнім шляхом, коли підприємства з метою підвищення своєї конкурентоспроможності самостійно приходять до необхідності об'єднання в кластер. В першу чергу, це пов'язано з тим, що підприємці в певній вузькоспеціалізованій галузі є найбільш інформованими та компетентними в специфіці функціонування та оцінки її майбутнього економічного потенціалу, що дозволяє їм швидше та ефективніше реагувати на зміни ринкової кон'юнктури та умов бізнес-середовища, а також формувати оптимальну стратегію розвитку сфери своєї діяльності. Зважаючи на це, в остатні десятиліття урядами більшості країн Європи на основі кластерного підходу були розроблені моделі та стратегії, які покликані підвищити ефективність реалізації існуючих переваг національних економічних систем, а не копіювати іноземні зразки.

В країнах з розвинутою економікою ініціаторами проведення кластерної політики можуть виступати як центральні органи управління, які самостійно реалізують кластерну політику, так і регіональна влада та місцеві об'єднання підприємців, котрі на своєму рівні беруться за реалізацію програми стимулювання розвитку кластерів. Подібні програми отримали назву «кластерних ініціатив», які розглядаються як організовані спроби підвищення темпів росту та конкурентоспроможності кластера в певному регіоні, залучаючи в процес кластерні компанії, державу та науково-дослідні центри.

Сучасна державна політика в сфері підтримки кластерів у світі характеризується численними національними особливостями і може бути досить різноманітною, зокрема як¹⁴⁸:

- сконцентрована політика з чітко визначеною стратегією та бюджетом, яка охоплює різноманітні аспекти розвитку кластерів;
- політика, сфокусована на окремих аспектах розвитку кластерів (наприклад розвиток мережевої взаємодії серед компанії або між компаніями та науково-дослідними організаціями);
- політика як елемент іншої стратегії економічного розвитку;
- спільна ціль в переліку інших нескоординованих заходів, направлених на розвиток певної сфери.

Дієвість державної політики формування та розвитку кластерів забезпечується за умов¹⁴⁹: своєчасної реакції держави на потреби кластера; посилення основних чинників розвитку кластера; підтримки різних стадій розвитку кластера за допомогою відповідних методів державного регулювання; забезпечення необхідною інфраструктурою для повноцінного функціонування та перспективного розвитку кластера; розширеної підтримки ядра кластера.

Успішним прикладом реалізації даного підходу є ініціатива уряду Литви, який в 2013-2014 рр. інвестував у створення кластера лазерної оптики близько 200 млн євро. До складу даного кластера, що розміщений біля м. Вільнюс, входять 16 підприємств та 3 науково-дослідних інститути, чисельність співробітників учасників кластера складає понад 500 осіб.

Враховуючи досвід функціонування провідних кластерів у країнах ЄС¹⁵⁰, варто виділити наступні інструменти державної підтримки реалізації кластерних ініціатив (рис. 5.33):

¹⁴⁸ Госпер Герт-Жан, Фредерик Соте, Пьер Дезрошер. Очередная Силиконовая долина? Часть первая. О взаимосвязях между географическими кластерами и государственной политикой. Русский Журнал: веб-сайт. URL: <http://www.russ.ru/avtory/Frederic-Sote-Per-Dezrosheer-Gert-Zhan-Hosper> (дата звернення: 10.10.2017).

¹⁴⁹ Wikham M. Regional Economic Development: Exploring the Role of Government in the Porter's Industrial Cluster Theory. CRIC Cluster conference. Beyond Cluster – Current Practice & Future Strategies Ballarat, June 30 - July 1. 2005.

¹⁵⁰ Assessing Barriers to Trade in Services Using "Cluster" Approaches to Specific Commitment for Interdependent Services. Organization for Economic Co-Operation and Development. 07-Nov-2000. URL: <http://www.oecd.org/daf/corporate> (Last accessed: 07.09.2017).

Рис. 5.33. Інструменти державної підтримки реалізації кластерних ініціатив у країнах ЄС.

1. Підвищення конкурентоспроможності компаній кластера на зовнішніх ринках (стимулювання процесу зростання експортних можливостей компаній - учасників кластера; забезпечення колективною ринковою інформацією; сертифікація за міжнародними стандартами (ISO, CMM, GMP та ін.)).

2. Розвиток зовнішнього та внутрішнього співробітництва кластера (розвиток внутрішніх та зовнішніх зв'язків та взаємодій; розширення міжнародних зв'язків кластера; активізація взаємодії в рамках національного бізнес-середовища та інноваційної екосистеми; створення спеціалізованої кластерної асоціації).

3. Підвищення якості кадрового забезпечення (адаптація освітніх програм спеціалізованих навчальних закладів до потреб компаній - учасників кластера; спеціалізовані програми перепідготовки та підвищення кваліфікації трудових ресурсів).

4. Розвиток інфраструктурного забезпечення (розвиток та підтримка технопарків та інноваційних бізнес-інкубаторів; забезпечення захисту інтелектуальної власності; створення сприятливих умов для доступу до землі та комерційної нерухомості; підвищення ефективності технологічних університетів та науково-дослідних установ; розвиток транспортної, інженерної та енергетичної інфраструктури; розвиток телекомунікаційної інфраструктури (включаючи розвиток широкопasmового доступу до мережі Інтернет)).

5. Забезпечення фінансовими ресурсами (забезпечення доступу до венчурного капіталу малих та середніх компаній; розвиток системи

інвестиційних фондів, банківського фінансування та системи конкурсних грантів).

6. Вдосконалення бізнес-середовища (спрощення процедури реєстрації компанії; зниження адміністративних бар'єрів; реалізація програм підтримки компаній – учасників кластера).

7. Забезпечення високої якості життя співробітників (розвиток ринку доступного житла; розвиток системи охорони здоров'я; розвиток інфраструктури дозвілля і розваг; забезпечення особистої безпеки співробітників кластера).

У моделі Форсайт економіки України¹⁵¹, вітчизняний ІТ-сектор увійшов до числа 10-ти ключових її драйверів у середньо- та довгостроковій перспективі (разом із аграрним сектором, військово-промисловим комплексом, енергетикою, розвитком транзитної інфраструктури, біомедичною інженерією, клітинною медициною та фармакологією, створенням нових речовин, матеріалів та нанотехнологій, високотехнічним будівництвом, туризмом та відпочинком). Важливість ІТ-сектора для розвитку національної економічної системи обумовлена не лише його власним високим рівнем інноваційності, що дозволяє створювати конкурентоспроможні в глобальному масштабі продукти та послуги, але й провідною роллю широкого застосування сучасних ІТ у процесі створення, розробки та впровадження інноваційних рішень для зазначених драйверів економіки України. Ефективне співробітництво вітчизняного ІТ-сектора з іншими високотехнологічними напрямками української економіки створює сприятливі можливості для формування сучасної динамічно-адаптивної системи, яка зможе адекватно реагувати на глобальні виклики та зміни. Яскравим прикладом застосування в Україні кластерного підходу для активізації процесу формування конкурентоспроможної національної індустрії ІТ є функціонування та розвиток ІТ-кластерів в провідних центрах ІТ-сектора України. Головною метою кожного з українських ІТ-кластерів є сприяння у створенні в своїх містах та регіонах сприятливих умов та бізнес-середовища для активного розвитку ІТ-сектора та нарощення його експортного потенціалу за рахунок проведення комплексних змін в інноваційних екосистемах своїх міст і регіонів. Так, основним результатом діяльності найбільш активного серед українських ІТ-кластерів – Львівського, є суттєве покращення якості інноваційної екосистеми в м. Львові, що відображається в стійкій позитивній динаміці росту кількості ІТ-компаній та чисельності ІТ-спеціалістів, вдосконалення ІТ-інфраструктури та поглиблення взаємозв'язків між основними компонентами інноваційної екосистеми, а також значне посилення позитивного іміджу Львова як потужного ІТ-центру.

Діяльність інших ІТ-кластерів у своїх містах і регіонах також сприяє прискоренню процесу формування регіональних ІТ-екосистем та

¹⁵¹ Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 рр.) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. Київ. НТУУ "КПІ". 2015. 136 с.

налагодженню їх ефективного функціонування, проте нижча, в порівнянні з Львівським ІТ-кластером, активність та відсутність комплексного підходу в своїй діяльності не дозволяють їм поки що досягти значних позитивних зрушень та результатів.

Ядром ІТ-кластерів в кожному з основних центрів розвитку ІТ-сектора в Україні, за винятком м. Києва, є їх найбільш розвинуті ІТ-компанії – переважно аутсорсингові, які тісно взаємодіють із органами місцевої влади та університетами. В найбільш розвинутому ІТ-центрі України – м. Києві, найбільш потужні ІТ-компанії об'єднані в декілька ІТ-асоціацій, які на відміну від ІТ-кластерів, окрім розвитку регіональної ІТ-екосистеми м. Києва, сконцентровані на комплексному вдосконаленні бізнес-середовища для ІТ в межах всієї України. Активна діяльність як ІТ-кластерів у регіонах, так і ІТ асоціацій в м. Києві, безумовно є дуже корисною для розвитку ІТ-сектора в Україні, проте обмежені ресурси, якими володіють ці структури, не дозволяє їм за відсутності активної державної підтримки втілити дійсно кардинальні зрушення у розвитку національної ІТ-екосистеми. На нашу думку, прискорення процесу формування повноцінної максимально адаптованої до специфіки українського ІТ-сектора інноваційної екосистеми та налагодження її ефективного функціонування можливе лише за умови послідовної реалізації добре обґрунтованої державної політики в тісній взаємодії з ІТ-кластерами та асоціаціями ІТ-компаній.

Головними ознаками самоорганізованих інноваційних екосистем у рамках успішних моделей національної інноваційної політики є (рис. 5.34):

- збалансованість та децентралізація інтересів основних її учасників (ефективна система управління інноваційною екосистемою розподілена між державою, високотехнологічним бізнесом, венчурними інвесторами, науково-дослідними центрами);
- самоактуалізація (визначення пріоритетних та найбільш вигідних напрямків діяльності в середині екосистеми в результаті взаємодії основних учасників);
- висока інтегрованість учасників (активна взаємодія всіх учасників як в середині, так і зовні екосистеми, з метою дієвого обміну ідеями та ресурсами);
- перспективність (концентрація основних ресурсів у пріоритетних наукових напрямках та технологічних сферах діяльності з високим потенціалом комерціалізації та розвитку напрямків, привабливих для комерціалізації в найближчій перспективі);
- ефективність інвестування (завдяки високому рівню диверсифікації портфеля інноваційних проектів, екосистема дозволяє компенсувати високий ризик інвестицій в інноваційні розробки та нові технології);
- інформаційна прозорість (екосистема відкрита для нових учасників із інноваційними ідеями, інформаційна асиметрія між учасниками та зовнішніми партнерами практично відсутня).

Рис. 5.34. Головні ознаки самоорганізованих інноваційних екосистем.*

*Джерело: розроблено авторами

Наявність широкого спектру суб'єктів інноваційного процесу є обов'язковою умовою для формування повноцінної національної інноваційної екосистеми. Зростання рівня згуртованості основних учасників інноваційної екосистеми безпосередньо впливає на рівень її розвитку та ефективність внутрішньої взаємодії, що призводить до створення сприятливих умов для успішного практичної реалізації інноваційних ідей та проектів, а також до зростання інноваційно-технологічного потенціалу країни.

Основна проблема на шляху розвитку інноваційної екосистеми України полягає в тому, що при наявності значного людського та науково-технологічного потенціалу через нестачу належного організаційного ресурсу процес її розвитку відбувається вкрай повільно та непослідовно. Значною мірою це стосується впровадження в практику кластерної політики розвитку національної економіки, особливо інноваційних кластерів, які можуть стати потужним каталізатором формування та розвитку інноваційної екосистеми України.

Використання практичного досвіду українських ІТ-кластерів у стимулюванні розвитку регіональних інноваційних екосистем дозволяє сформуванню найбільш адекватну структуру національної інноваційної екосистеми, яка була б максимально сприятливою для розвитку ІТ-сектора в масштабах всієї України та створила міцне підґрунтя для підвищення його конкурентоспроможності на глобальному ІТ-ринку.

Якісна реалізація одного із головних стратегічних напрямів Стратегії розвитку високотехнологічних галузей України до 2025 року – створення дієвої інноваційної екосистеми, на нашу думку, можлива завдяки розробці, прийняттю та послідовному практичному втіленню стратегії розвитку ІТ-сектора України на відповідний період часу. В межах стратегії розвитку українського ІТ-сектора, основним інструментом налагодження ефективного функціонування

національної інноваційної екосистеми, на нашу думку, повинна стати державна політика підтримки розвитку ІТ-кластерів, як головних сучасних осередків найбільш інноваційної сфери економічної діяльності в Україні.

Розробка стратегії розвитку українського ІТ-сектора, із врахуванням положень головних стратегічних документів України (Стратегія розвитку України 2020, Стратегії розвитку високотехнологічних галузей України до 2025 року, Цифровий порядок денний України 2020 і т.д.), є необхідною умовою для формування єдиного системного підходу держави до процесу розвитку національного сектора інформаційних технологій. Прийняття на державному рівні стратегії розвитку ІТ-сектора дасть змогу чітко встановити мету та основні напрямки його розвитку, а також інструменти та механізми їх реалізації.

На нашу думку, до переліку пріоритетних завдань майбутньої стратегії розвитку ІТ-сектору України варто включити¹⁵²:

- активізацію розвитку людського капіталу, в т. ч. шляхом популяризації ІТ-професій та вдосконалення сфери спеціалізованої освіти;
- налагодження ефективного функціонування національної інноваційної екосистеми, в т. ч. ІТ-екосистеми;
- вдосконалення інституційних та регуляторних умов для функціонування ІТ-компаній в Україні;
- стимулювання експорту ІТ та зміцнення позицій українського ІТ-сектору на світових ринках;
- стимулювання науково-дослідних та розробних робіт у сфері ІТ та суміжних напрямках;
- підвищення рівня компетентності населення в сфері сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;
- вдосконалення рівня взаємодії державних органів, які визначають та реалізують державну політику в сфері ІТ, із галузевими об'єднаннями в ІТ-секторі (асоціації, ІТ-кластери, платформи та інші організації);
- створення сприятливих умов для розвитку ІТ-компаній, які претендують на глобальне лідерство в певному сегменті світового ринку ІТ;
- активізацію процесу глибокої інформатизації найважливіших сфер національної економіки, в т. ч. підприємств державної форми власності;
- стимулювання розвитку внутрішнього ринку ІКТ, завдяки масштабним державним замовленням;
- підвищення рівня забезпечення інформаційної безпеки;
- стимулювання розвитку ІКТ-інфраструктури, зокрема широкосмугового доступу до мережі Інтернет та нових стандартів мобільного зв'язку та передачі даних (4G (LTE) та 5G);
- розвиток інфраструктури для електронної комерції;
- запровадження 100% електронного документообігу в центральних органах державної влади;

¹⁵² Коломієць О.Г. Пріоритетні напрямки державної політики розвитку ІТ-сектора України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Рівне. 2016. Вип. 3 (75). С. 53-65.

– розвиток центрів обробки та зберігання інформації.

Успішна реалізація даної стратегії дає можливість сформувати основу для подальшого державного впливу на комплексний розвиток ІТ-сектора, зокрема через вдосконалення взаємодії між його структурними елементами в складі національної інноваційної екосистеми. Крім цього, реалізація стратегії розвитку ІТ-сектора дозволяє створити сприятливі умови для підвищення рівня довіри між ІТ-сектором та державою, що стимулюватиме розширення практики застосування механізму державно-приватного партнерства при реалізації важливих соціально-економічних проектів. Збалансований підхід до державної підтримки розвитку національного ІТ-сектора, який є надзвичайно важливим в контексті підвищення привабливості України як локації для повноцінного функціонування ІТ-компаній, здатен в найближчій перспективі суттєво вплинути на темпи його розвитку та міжнародної конкурентоспроможності.

Зважаючи на те, що масштаб впливу ІТ на соціально-економічну систему держави значно перевищує суто галузеві ефекти, розвиток національного ІТ-сектора стає одним із найважливіших чинників, які сприяють реалізації пріоритетних напрямків державної та регіональної політики України. Оскільки більшість представників ІТ-сектора України локалізовані та практично функціонують в окремих регіональних центрах, наступним етапом після затвердження національної стратегії розвитку ІТ-сектора, на нашу думку, повинна стати розробка та затвердження стратегій розвитку ІТ-сектора даних регіонів, які б відповідали стратегії розвитку ІТ-сектора України та довгостроковим регіональним стратегіям соціально-економічного розвитку.

На даний час, коли важливі для активізації розвитку ІТ-сектора України стратегічні документи національного та регіонального рівня знаходяться в стадії розробки та формування, а державна політика його підтримки має несистемний характер, галузеві асоціації, ІТ-кластери та спеціалізовані університети в головних центрах українського ІТ-сектора на практиці, відповідно до своїх можливостей, здійснюють реалізацію більшості з перелічених пріоритетних завдань майбутньої стратегії розвитку ІТ-сектору України та безпосередньо долучаються до формування регіональних та національної інноваційних екосистем. До моменту завершення процесу формування цілісної державної політики підтримки розвитку ІТ-сектора в Україні, роль ІТ-кластерів у розвитку національної та регіональних інноваційних екосистем незмінно зростатиме, а від ефективності їх діяльності буде безпосередньо залежати динаміка процесу налаштування інноваційної екосистеми України.

В зв'язку з цим, пропонується концепція підтримки розвитку ІТ-кластерів у процесі формування інноваційної екосистеми України (рис. 5.35.), яка може стати основою для розробки комплексної програми підтримки розвитку ІТ-кластерів в Україні, а також при розробці стратегії розвитку ІТ-сектора України. Дана концепція базується на схожості основних етапів життєвого циклу, як ІТ-кластерів, так і інноваційних екосистем, а також їх структурної спорідненості.

Концепція підтримки розвитку ІТ-кластерів у процесі формування інноваційної екосистеми

Основні принципи

Загальноекономічні (пріоритетність, комплексність, збалансованість, нормативно-правова та наукова обґрунтованість, результативність, конкурентоспроможність, системність);
Специфічні (цілеспрямованість, соціальна орієнтованість, багатоваріантність, альтернативність, об'єктивність, синергія, самоорганізація, довіра, самореалізація);
Галузеві (системна інтеграція кластерної організації в існуючу економічну систему; сприяння в розробці кластерних ініціатив та проектів, державна підтримка розвитку кластерних проектів).

Мета

Налагодження та розвиток ефективно функціонуючої інноваційної екосистеми, як основи для підвищення конкурентоспроможності національного ІТ-сектора.

Етапи формування інноваційної екосистеми

Механізми підтримки розвитку ІТ-кластерів

Розвиток окремих компонентів інноваційної екосистеми.

- ✓ формування нормативно-правової бази, яка регламентує функціонування кластерних організацій в ІТ-секторі України;
- ✓ створення сприятливих умов для реалізації кластерних ініціатив та проектів у сфері ІТ;
- ✓ вдосконалення бізнес-середовища для активізації розвитку ІТ-компаній – учасників кластерів;
- ✓ ініціювання й підтримку в створенні спеціалізованої організації розвитку кластера;
- ✓ стратегічне планування розвитку кластера;
- ✓ установа ефективної інформаційної взаємодії між учасниками кластера.

Формування повноцінної інноваційної екосистеми.

- ✓ формування та забезпечення функціонування системи державної підтримки розвитку кластерних організацій в ІТ-секторі України;
- ✓ сприяння налагодженню та розвитку зовнішнього та внутрішнього співробітництва кластера;
- ✓ компенсація частини витрат на створення спеціалізованої інфраструктури для кластерного розвитку;
- ✓ системне вдосконалення освітніх програм спеціалізованих навчальних закладів у відповідності до потреб ІТ-компаній – учасників кластерів;
- ✓ організація підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів учасників кластера з питань розробки та реалізації кластерних проектів.

Налагодження ефективного функціонування інноваційної екосистеми.

- ✓ забезпечення доступу до венчурного капіталу малих та середніх компаній – учасників кластера;
- ✓ розвиток системи інвестиційних фондів та банківського фінансування;
- ✓ розвиток системи конкурсних грантів для фінансування стартапів;
- ✓ здійснення цільових інвестицій у розвиток інженерної та транспортної інфраструктури, житлового будівництва, з урахуванням завдань розвитку кластера;
- ✓ забезпечення спрощеного порядку отримання земельних ділянок та доступу до об'єктів комерційної нерухомості для кластерних організацій.

Зрілість інноваційної екосистеми.

- ✓ підвищення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках компаній – учасників кластера;
- ✓ розробка та реалізація спеціальних заходів податкового регулювання для учасників кластера;
- ✓ залучення кластера до співпраці в межах державно-приватного партнерства при реалізації пріоритетних національних напрямів розвитку економічної системи;
- ✓ посилення захисту прав інтелектуальної власності;
- ✓ стимулювання маркетингових інновацій;
- ✓ створення сприятливих умов та фінансове забезпечення процесу трансформації регіональних ІТ-кластерів у інноваційно-технологічні хаби.

Очікувані результати

- ✓ перетворення найбільш активних ІТ-кластерів у інноваційно-технологічні хаби національного рівня, а в перспективі – досягнення лідируючих позицій в регіоні Центральної та Східної Європи;
- ✓ злагоджене функціонування національної інноваційної екосистеми України, що характеризується ефективною взаємодією всіх її компонентів на шляху від креативної ідеї до ІРО його компанії чи продажу стратегічному інвестору;
- ✓ еволюція українського ІТ-сектора від домінуючої аутсорсінгової моделі до продуктової (створення нової інтелектуальної власності та тиражування готових продуктів на міжнародних ринках).

Рис. 5.35. Концепція підтримки розвитку ІТ-кластерів у процесі формування інноваційної екосистеми України.*

*Джерело: розроблено авторами

Разом із формуванням ІТ-кластера практично в кожному місті чи регіоні розпочинає активно розвиватися і його власна інноваційна екосистема – специфічне середовище, яке формується сукупністю взаємовідносин всіх структурних елементів кластера як між собою, так із оточуючим їх зовнішнім середовищем (перш за все, органами державної влади, які шляхом нормативно-правового регулювання повинні створювати сприятливий клімат для всіх структурних елементів кластера, а також венчурними фондами).

В Україні, зважаючи на специфіку генезису її ІТ-сектору та пасивність держави, саме великі ІТ-компанії та їх об'єднання виступають в ролі системних інтеграторів для національної та регіональних інноваційних екосистем.

Проте, зважаючи на обмеженість ресурсів та важелів впливу на бізнес-середовище, ІТ-кластери не можуть бути повноцінними фасилітаторами без вагомості державної підтримки. Системна та послідовна державна політика підтримки розвитку ІТ-кластерів, на нашу думку, може сприяти суттєвій активізації процесу розвитку та налагодженню ефективного функціонування національної інноваційної екосистеми завдяки створенню сприятливих бізнес-умов та належного ресурсного забезпеченню їх цільових ініціатив та проєктів.

Запропонована концепція підтримки розвитку ІТ-кластерів у процесі формування інноваційної екосистеми України передбачає комплекс механізмів підтримки процесу розвитку ІТ-кластерів на 4-х основних етапах життєвого циклу інноваційної екосистеми держави: 1) розвиток окремих компонентів інноваційної екосистеми; 2) формування повноцінної інноваційної екосистеми; 3) налагодження ефективного функціонування інноваційної екосистеми; 4) зрілість інноваційної екосистеми.

Першому етапу життєвого циклу інноваційної екосистеми відповідає агломераційна стадія формування ІТ-кластера, коли в певному місті чи регіоні існує певна кількість ІТ-компаній та інших структурних елементів, які можуть в перспективі сформувавши кластерне об'єднання. Запропоновані механізми підтримки на даному етапі покликані створити сприятливі передумови, необхідні для початку процесу формування кластерних організацій в ІТ-секторі України і, як наслідок, їхніх інноваційних екосистем, що безпосередньо впливають на формування національної інноваційної екосистеми. Серед них варто відзначити наступні:

- формування нормативно-правової бази, яка регламентує функціонування кластерних організацій в ІТ-секторі України;
- створення сприятливих умов для реалізації кластерних ініціатив та проєктів у сфері ІТ;
- вдосконалення бізнес-середовища для активізації розвитку ІТ-компаній – учасників кластерів;
- ініціювання й підтримку в створенні спеціалізованої організації розвитку кластера;
- стратегічне планування розвитку кластера;
- установлення ефективної інформаційної взаємодії між учасниками кластера.

Другому етапу життєвого циклу інноваційної екосистеми відповідає стадія початку формування ІТ-кластера, коли окремі ІТ-компанії розпочинають взаємодіяти в сфері своєї основної діяльності та створювати нові можливості для розвитку завдяки цим зв'язкам. Комплекс механізмів підтримки на даному етапі покликаний стимулювати запуск кластерної ініціативи в ІТ-секторі та початок процесу налагодження його ефективного функціонування. До його складу входять:

- формування та забезпечення функціонування системи державної підтримки розвитку кластерних організацій в ІТ-секторі України;
- сприяння налагодженню та розвитку зовнішнього та внутрішнього співробітництва кластера;
- компенсація частини витрат на створення спеціалізованої інфраструктури для кластерного розвитку;
- системне вдосконалення освітніх програм спеціалізованих навчальних закладів у відповідності до потреб ІТ-компаній – учасників кластерів;
- організація підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів учасників кластера з питань розробки та реалізації кластерних проєктів.

Зважаючи на те, що початок реалізації кластерної ініціативи в ІТ-секторі розпочинає процес формування його власної інноваційної екосистеми, національна інноваційна екосистема отримує нові потенційні можливості для якісного розвитку та підвищення своєї ефективності. Активні ІТ-кластери, забезпечуючи ефективне функціонування власної інноваційної екосистеми, безпосередньо долучаються до формування та налагодження ефективного функціонування національної інноваційної екосистеми України.

Третьому етапу життєвого циклу інноваційної екосистеми відповідає стадія розвитку ІТ-кластера, характерною особливістю якої є зростання чисельності учасників ІТ-кластера та суттєве поглиблення їхньої взаємодії, поява формальних та неформальних інститутів підтримки даної взаємодії. Запропоновані механізми підтримки на даному етапі покликані створити сприятливі умови, необхідні для підвищення ефективності функціонування ІТ-кластерів, стимулювати процес якісного та кількісного зростання їх учасників, що може стати потужним каталізатором для розвитку всього ІТ-сектора та інноваційної екосистеми України. Серед них варто відзначити наступні:

- забезпечення доступу до венчурного капіталу малих та середніх компаній-учасників кластера;
- розвиток системи інвестиційних фондів та банківського фінансування;
- розвиток системи конкурсних грантів для фінансування стартапів;
- здійснення цільових інвестицій у розвиток інженерної та транспортної інфраструктури, житлового будівництва, з урахуванням завдань розвитку кластера;

- забезпечення спрощеного порядку отримання земельних ділянок та доступу до об'єктів комерційної нерухомості для кластерних організацій.

Четвертому етапу життєвого циклу інноваційної екосистеми відповідає стадія зрілості та трансформації ІТ-кластера. На етапі зрілості ІТ-кластер, досягнувши певної критичної маси учасників та розвинувши зовнішні зв'язки, активно впливає на зовнішнє середовище з метою його вдосконалення та створення сприятливих умов для свого подальшого розвитку та ефективного функціонування. На даному етапі інноваційна екосистема ІТ-кластера стає платформою для цільового впливу на національну інноваційну екосистему, з метою формування найбільш сприятливої для ІТ-сектора її конфігурації та рівня ефективності. Запропоновані механізми підтримки на даному етапі покликані створити сприятливі умови та можливості для досягнення головної мети функціонування ІТ-кластерів – ефективного функціонування національної інноваційної екосистеми, яка б забезпечила всі необхідні передумови для інтенсивного розвитку інноваційної економіки в Україні і, зокрема, її ІТ- сектора.

До числа запропонованих механізмів підтримки розвитку ІТ-кластерів на даному етапі відносяться:

- підвищення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках компаній – учасників кластера;
- розробка та реалізація спеціальних заходів податкового регулювання для учасників кластера;
- залучення кластера до співпраці в межах державно-приватного партнерства при реалізації пріоритетних національних напрямів розвитку економічної системи;
- посилення захисту прав інтелектуальної власності;
- стимулювання маркетингових інновацій;
- створення сприятливих умов та фінансове забезпечення процесу трансформації регіональних ІТ-кластерів у інноваційно-технологічні хаби.

В свою чергу, ефективно функціонуюча національна інноваційна екосистема, забезпечуючи високий рівень взаємодії науково-дослідних центрів з бізнес-співтовариством через продуктивний обмін ідеями та досвідом, дозволяє ІТ-кластерам в перспективі трансформуватися у більш продуктивну форму – інноваційно-технологічні хаби (щільні мережі взаємозалежних технологічних компаній, замовників та постачальників, які спеціалізуються на певному напрямку інноваційної діяльності, наприклад, розробка програмного забезпечення).

На нашу думку, послідовна реалізація комплексної програми підтримки розвитку ІТ-кластерів в Україні, розробленої на основі запропонованої концепції, здатна забезпечити досягнення наступних результатів:

- перетворення найбільш активних ІТ-кластерів у інноваційно-технологічні хаби національного рівня, а в перспективі – досягнення лідируючих позицій в регіоні Центральної та Східної Європи;
- злагоджене функціонування національної інноваційної екосистеми України, що характеризується ефективною взаємодією всіх її компонентів на шляху від креативної ідеї до продажу компанії стратегічному інвестору;
- еволюція українського ІТ-сектора від домінуючої аутсорсингової моделі до продуктової (створення нової інтелектуальної власності та тиражування готових продуктів на міжнародних ринках).

Окрім цього, надзвичайно корисним для України в напрямі інтенсифікації процесу формування та налагодження національної інноваційної екосистеми та створення сприятливих умов для функціонування ІТ-сектора може бути досвід розбудови Парку високих технологій (ПВТ) в сусідній Білорусі. Головним напрямком функціонування останнього є вдосконалення організаційно-економічних і соціальних умов для розробки та експорту інформаційних технологій та програмного забезпечення (спеціалізованої національної ІТ-екосистеми), залучення вітчизняних і закордонних інвестицій в цю сферу. Реалізація подібного спеціального режиму в українських умовах, зважаючи на високий потенціал ІТ-сектора України, може стати потужним каталізатором його стрімкого росту та формування вагомих конкурентних переваг на світових ІТ-ринках. Головною ж перевагою від реалізації подібного проекту може стати його якісна трансформація із сервісної моделі до високоприбуткової продуктової за рахунок налаштування ефективного функціонування національної інноваційної екосистеми під нову модель розвитку ІТ-сектора України. Так, за 10 років успішного функціонування ПВТ в Білорусі модель розробки програмного забезпечення на замовлення еволюціонувала від простого аутсорсингу до повного циклу розробки програмного забезпечення. Серед замовників ПВТ є п'ять із десяти найбільших світових корпорацій (згідно рейтингу *Forbes*), а резиденти ПВТ забезпечують близько 80% потреби економіки Білорусі в ІТ.

Реалізація подібного спеціального екстратериторіального режиму в українських умовах, зважаючи на високий потенціал ІТ-сектора України, може стати потужним каталізатором його стрімкого росту та формування вагомих конкурентних переваг на світових ІТ-ринках. З іншого боку, створені в межах подібного проекту сприятливі умови здатні суттєво прискорити процес реалізації комплексної програми підтримки розвитку ІТ-кластерів в Україні та значно підняти його ефективність, оскільки чимало параметрів бізнес-середовища, які передбачається досягти за рахунок реалізації окремих механізмів програми підтримки, можуть бути закладені до спеціального режиму з моменту набуття ним чинності.

Література до розділу 5

1. Колодійчук А.В. Процесійне нормативно-правове забезпечення впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в національній економіці. Ефективна економіка. 2015. № 10. URL: <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=4448/> (дата звернення: 15.09.2017).
2. Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України. Аналітична доповідь; Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2014. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Gnatyuk-59546.pdf> (дата звернення: 12.09.2017).
3. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 р., № 537-V. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (дата звернення: 14.09.2017).
4. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р., № 386-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> (дата звернення: 19.09.2017).
5. Загальнодержавні проекти з інформатизації / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації: офіційний веб-портал. URL: <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=89&language=uk> (дата звернення: 19.09.2017).
6. Рекомендації парламентських слухань на тему: "Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України": Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2016 року, №1073-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1073-19/page> (дата звернення: 19.09.2017).
7. Електронне урядування. Вікіпедія: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Електронне_урядування (дата звернення: 20.09.2017).
8. Доповідь про стан інформатизації та інформаційного суспільства в Україні за 2014 р./ Державне агентство з питань електронного урядування України. URL: <http://www.dkni.gov.ua/content/shchorichna-dopovid-pro-rozvytok-informatsiynogo-suspilstva>. (дата звернення: 20.09.2017).
9. Украинский IT-рынок: итоги 2017 и перспективы 2018. DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/2017-summary/> (дата звернення: 21.09.2017).
10. Шерешева М.Ю. Проблемы создания инновационных кластеров в регионах России / Российский научно-исследовательский институт экономики, политики и права в научно-технической среде: веб-сайт. URL: <http://www.riper.ru/upload/iblock/bdb/bdb85cc0a92e7668e7784044027ae78b.pdf> (дата звернення: 21.09.2017).
11. Гоцинська Д.Я. Інформаційно-комунікаційне забезпечення кластерної взаємодії підприємств : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04. Київ, 2016. С.23-43.

12. Коломієць О.Г., Михайловський В.І. Фінансове забезпечення інвестиційних проектів. Економічний простір. Дніпропетровськ. 2008. №15. С. 85-90.
13. Коломієць О.Г., Яремчук Р.Є. Формування інституційного середовища розвитку інноваційної екосистеми України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Львів. 2016. Вип. 3 (119). С. 9-14.
14. Коломієць О.Г., Яремчук Р.Є. Основні переваги та загрози для комплексного розвитку ІТ-сектора України від реалізації угоди про асоціацію з ЄС. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Львів. 2015. Вип. 5 (115). С. 68-72.
15. Українські ІТ-компанії увійшли до 100 кращих аутсорсерів світу ідей. Громадське: веб-сайт. URL: <http://hromadske.ua/posts/do-100-krashchykh-autorseriv-svitu-uviishly-12-ukrainskykh-it-kompanii> (дата звернення: 22.09.2017).
16. Коломієць О.Г. Локалізовані економічні системи в контексті мережево-просторового розвитку. Регіональна економіка. 2014. №4(74). С. 64-69.
17. Коломієць О.Г., Щеглюк С.Д. Особливості та інституційні проблеми розвитку підприємництва регіону. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Львів. 2016. Вип. 26.6. С. 275-281.
18. Офіційний веб-сайт IDC в Україні. URL: <http://idcukraine.com> (дата звернення: 22.09.2017).
19. Квартальні та річні огляди ринку ІСІ в Україні. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу: веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html (дата звернення: 23.09.2017).
20. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 05.07.2012. № 5080-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>. (дата звернення: 23.09.2017).
21. Invest Europe: The Voice of Private Capital. European Private Equity and Venture Capital Association. URL: <http://www.investeurope.eu> (Last accessed: 21.11.2017).
22. Central and Eastern European Private Equity Statistics 2015.August 2016. European Private Equity and Venture Capital Association. URL: <http://www.investeurope.eu /media/504370/invest-europe-cee-statistics-2015.pdf> (Last accessed: 21.11.2017).
23. Офіційний веб-сайт Біржі інвестиційних проектів. URL: <https://startup.ua/news/bankam-doveryat-nelzya.html> (дата звернення: 21.11.2017).
24. The Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index. 2015 Annual. IESE Business School University of Navarra. URL: <http://blog.iese.edu/vcpeindex/> (Last accessed: 22.10.2017).
25. Офіційний веб-сайт Світового Банку. URL: <http://data.worldbank.org> (Last accessed: 22.10.2017).
26. Офіційний веб-сайт European Statistical Office. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat> (Last accessed: 24.10.2017).
27. The Global Innovation Index 2016. Winning with Global Innovation. URL: <https://www.globalinnovationindex.org /gii-2016-report> (Last accessed: 24.10.2017).

28. The Global Competitiveness Report 2016-2017. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1> (Last accessed: 24.10.2017).
29. Vlasov A. Report on NIS venture capital program. NIS venture capital program documentation. 2007. URL: <http://www.aventures.biz.ua> (Last accessed: 24.10.2017).
30. Родюк А. Державі економія, а бізнесу – комфорт. Юридична газета: веб-сайт. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/derzhavi-ekonomiya-a-biznesu--komfort-.html> (дата звернення: 11.10.2017).
31. Hi-Tech Ukraine from A to Z. Software development & IT services: The rise of a tech nation. Ukraine Digital News. Pre-release version. Desember 2015. URL: http://www.uadn.net/files/ua_hightech.pdf (Last accessed: 12.10.2017).
32. Офіційний веб-сайт Ukrainian Gears. URL: <http://ukr-gears.com/about-us.html>. (Last accessed: 12.10.2017).
33. Офіційний веб-сайт Petcube Inc. URL: <https://petcube.com>. (Last accessed: 12.10.2017).
34. Коломієць О.Г. Вплив системи венчурного фінансування на розвиток ІТ-сектору в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Львів. 2016. Вип. 5 (121). С. 68-73.
35. Відкритий моніторинг державних витрат. Електронна система публічних закупівель ProZorro: веб-сайт. URL: <http://bi.prozorro.org/sense/app/fba3f2f2-cf55-40a0-a79f-b74f5ce947c2/sheet/HbXjQep/state/analysis> (дата звернення: 16.03.2018).
36. How technology sectors grow: Benchmarking IT industry competitiveness 2008. Economist Intelligence Unit. URL: <http://global.bsa.org/2008eiu/study/2008-eiu-study.pdf> (Last accessed: 02.11.2017).
37. Сисоєв Є. Стратегічний національний проєкт “Інноваційна Україна”. URL: <http://www.slideshare.net/YevgenSysoyev/ss-32717561> (дата звернення: 13.01.2018).
38. DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <http://dou.ua> (дата звернення: 19.05.2018).
39. Коломієць О.Г., Яремчук Р.Є. Основні переваги та загрози для комплексного розвитку ІТ-сектора України від реалізації угоди про асоціацію з ЄС. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Львів. 2015. Вип. 5 (115). С. 68-72.
40. Коломієць О.Г. Особливості розвитку ІТ-сектору в Україні на основі венчурного інвестування. Проблеми стабілізації економіки країни: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування. Тернопіль. 2016. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/2281/> (дата звернення: 15.03.2017).
41. World Economic Forum. Forbes. 2014. IVC. URL: <http://www.business-standard.com> (Last accessed: 02.11.2017).
42. 2017 A.T. Kearney Global Service Location Index. The Widening Impact of Automation. AT Kearney. URL: <https://enterprise.press/.../ATK-2017-GLSI-The-Widening-Impact-of-Automation.pdf> (Last accessed: 02.11.2017).

43. Stack Overflow. Developer Survey 2015. URL: <http://stackoverflow.com/research/developer-survey-2015#work> (Last accessed: 03.11.2017).
44. Invest Ukraine. Open for you. Ministry of economic development and trade of Ukraine. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=57ce32eb-8f1e-4e50-bc30-9dd2bbf6fb11> (Last accessed: 03.11.2017).
45. Коломієць О.Г. Вплив системи венчурного фінансування на розвиток ІТ-сектору в Україні. Бізнес Інформ. 2016. №12. С. 65-70.
46. Коломієць О.Г., Щеглюк С.Д. Особливості та інституційні проблеми розвитку підприємництва регіону. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Львів. 2016. Вип. 26.6. С. 275-281.
47. Яремчук Р.Є. Оцінка основних чинників та передумов локалізації підприємницької активності в ІТ-секторі України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Львів. 2017. Вип. 6 (128). С. 114-123.
48. Рынок ІТ-образования: курсы и учебные центры подготовили свыше 35 тыс. студентов в 2016 году. DOU: Спільнота програмістів України: веб-сайт. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/it-schools-rankings-2016/?from=doufp> (дата звернення: 02.06.2017).
49. Коломієць О. Г. Забезпечення розвитку ІТ-кластерів в Україні на основі венчурного інвестування : автореферат дис. канд. екон. наук : 08.00.03. Рівне. НУВГП. 2017. 26 с.
50. Офіційний веб-сайт фріланс-сервіса Freelancehunt. URL: <http://www.freelance.com> (дата звернення: 05.06.2018).
51. Коломієць О.Г. Особливості розвитку ІТ-сектору в Україні на основі венчурного інвестування. Проблеми стабілізації економіки країни: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування. Тернопіль. 2016. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/2281/> (дата звернення: 02.07.2017).
52. Investment for the Future. Benchmarking IT Industry Competitiveness 2011 Economist Intelligence Unit. URL: <http://global.bsa.org/2011eiu/study/2011-eiu-study.pdf> (Last accessed: 03.07.2018).
53. The Global Competitiveness Report 2016-2017. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1> (Last accessed: 05.12.2017).
54. Яремчук Р.Є. Інституційне середовище створення підприємницької екосистеми як основної передумови зростання ділової активності в ІТ-секторі України. “Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами”: матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Луцьк. 2017. С.103-105.
55. Дослідження ІТ-ринку Львова. Lviv IT Research. Lviv IT Cluster: веб-сайт. URL: <http://itcluster.lviv.ua> (дата звернення: 08.08.2018).
56. Коломієць О.Г. Проблеми розвитку регіональних ІТ-кластерів в Україні. Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України: зб. матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ. 2016. С. 203-206.

57. Офіційний веб-сайт Lviv IT Cluster. URL: www.itcluster.lviv.ua (дата звернення: 08.08.2018).
58. Офіційний веб-сайт Kyiv IT Cluster. URL: www.itcluster.kiev.ua (дата звернення: 08.08.2018).
59. Офіційний веб-сайт Kharkiv IT Cluster. URL: www.it-kharkov.net (дата звернення: 08.08.2018).
60. Офіційний веб-сайт Dnipro Tech Cluster. URL: www.it-dnipro.org (дата звернення: 08.08.2018).
61. Офіційний веб-сайт Odessa IT Cluster. URL: www.cluster.od.ua (дата звернення: 08.08.2018).
62. Офіційний веб-сайт Lutsk IT Cluster. URL: www.litac.org (дата звернення: 08.08.2018).
63. Офіційний веб-сайт Cherkasy IT Cluster. URL: www.itcluster.ck.ua (дата звернення: 08.08.2018).
64. Офіційний веб-сайт Bukovyna-Chernivtsi IT Cluster. URL: <http://cbit.org.ua> (дата звернення: 08.08.2018).
65. Офіційний веб-сайт Ivano-Frankivsk IT Cluster. URL: www.itcluster.if.ua (дата звернення: 08.08.2018).
66. Коломієць О.Г., Щеглюк С.Д. Особливості та інституційні проблеми розвитку підприємництва регіону. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Львів. 2016. Вип. 26.6. С. 275-281.
67. Зелена книга “Регулювання ринку розробки програмного забезпечення”. Офіс ефективного регулювання (BRDO); веб-сайт. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/af/2a/db/8b/regulation.gov.ua_Green%20Book_Software%20Development%20Market_BRDO.pdf (дата звернення: 09.09.2017).
68. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 09.08.2018).
69. Innovation District IT Park Lviv. Lviv IT Cluster: веб-сайт. URL: <http://itcluster.lviv.ua/lviv-jazz-conference-u-l-vovi-pobuduyut-innovation-district-park/> (Last accessed: 07.12.2017).
70. Measuring the Information Society Report 2016. International Telecommunication Union. URL: <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2016/MISR2016-w4.pdf> (Last accessed: 02.09.2018).
71. Мельник М.І. Корупція в бізнес-середовищі України як деструктивний чинник її інвестиційної привабливості. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Львів. 2010. Вип. 3(83). С.138-153.
72. Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Львів. ІПД НАНУ. 2012. 450 с.
73. Corruption Perceptions Index 2015. Transparency International. URL: <http://www.transparency.org/cpi2015/results> (Last accessed: 02.09.2017).
74. The Global Competitiveness Report 2016-2017. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1> (Last accessed: 02.09.2017).
75. Государство. Бизнес. ИТ. Tadviser: веб-сайт. URL: <http://www.tadviser.ru/index.php> (дата звернення: 09.09.2017).

76. Сас Б. Б., Спьяк Г.І. Розвиток системи венчурного фінансування в Україні. Економічний аналіз. Тернопіль. 2014. Том 18. № 1. С. 195-202.
77. Диха М. В., Цвігун Ю.В., Гаврилко П.П. Венчурне підприємництво в Україні: особливості функціонування та розвитку. Вісник Хмельницького національного університету. 2012. № 1. С. 203-208.
78. Можливості використання українськими венчурними фондами досвіду діяльності зарубіжних фондів. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу: веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/204/11_4.pdf (дата звернення: 04.10.2017).
79. Лобас І. Зарубіжний досвід державної підтримки венчурного інвестування інноваційної діяльності. Вісник Національної академії державного управління. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-1-24.pdf>. (дата звернення: 04.09.2017).
80. Yong, L. Duration analysis of venture capital staging: A real options perspective. Journal of Business Venturing. 2008. №5(Vol. 23). P. 497-512.
81. Рубан О. Страна победившего хай тека. Эксперт. 2004. № 20(421). С. 64-67.
82. Родионов И.И., Павловский С.В. История развития высокотехнологического кластера и венчурного капитала в Израиле – уроки для России. The Angel Investor. 2009. № 3(15). С. 31-34.
83. Бабкин П.Ю., Суркова Т.В., Еремеева М.А. К вопросу о способах инвестирования промышленных кластеров в РФ. Наукосзнание. 2011. Вып. 1. № 1(3). С. 3.
84. Гулькин П. Г. Венчурное финансирование: разные страны - разные подходы. Deloshop: веб-сайт. URL: <http://www.deloshop.ru/?id=226&lid=18&laid=546&getcont=82&nocont=1> (дата звернення: 07.05.2017).
85. Национальный доклад об инновациях в России 2016. Российская венчурная компания: веб-сайт. URL: http://www.rvc.ru/upload/iblock/b6d/RVK_innovation_2016_v.pdf (дата звернення: 07.09.2017).
86. Пригожин А. И. Методы развития организаций. Москва. МЦФЭР. 2003. 863 с.
87. Аммосов Ю.П. Венчурный капитализм: от истоков до современности. Санкт-Петербург. РАВИ. 2005. 305 с.
88. Дежина И. Г., Салтыков Б.Г. Механизмы стимулирования коммерциализации исследований и разработок. Москва. ИЭПП. 2004. 152 с.
89. Створення та функціонування інноваційних кластерів. Державне агентство з питань електронного урядування України: веб-сайт. URL: http://old.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/Stvor_ta_funk_klasteriv.pdf (дата звернення: 09.09.2017).
90. Участие государства в развитии венчурного инвестирования в России: информ.-аналит. бюл. / сост. И. В. Карзанова. Бюро экономического анализа. Москва. 2003. № 45. 33 с.
91. Russell M. G. Transforming Innovation Ecosystems through Shared Vision and Network Orchestration. Triple Helix IX International Conference. Stanford, 2011. P.137-142.

92. ICT Development Index 2017. International Telecommunication Union (ITU). URL: <http://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/> (Last accessed: 01.09.2018).
93. Networked Readiness Index 2017. World Economic Forum. URL: <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2017/networked-readiness-index/> (Last accessed: 02.09.2018).
94. E-Government Development Index 2016. United Nations. Public Institutions and Digital Government Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2016> (Last accessed: 02.09.2018).
95. Internet Users by Country 2016. Internet live stats. URL: <http://www.internetlivestats.com/internet-users-by-country/> (Last accessed: 02.09.2018).
96. B2C E-commerce Index. UNCTAD. URL: http://unctad.org/en/Publications_Library/tn_unctad_ict4d07_en.pdf (Last accessed: 02.09.2018).
97. Global Cybersecurity Index 2017. International Telecommunication Union (ITU). URL: http://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-SECU-2017-PDF-E.pdf (Last accessed: 03.09.2018).
98. Стратегія розвитку високотехнологічних галузей України до 2025 р./ М-во економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=8b96d8a1-8009-4c0e-a7d5-a7d96a2a7072> (дата звернення: 08.10.2017).
99. Проект цифрового порядку денного для України до 2020 р. / М-во економічного розвитку і торгівлі України. URL: https://issuu.com/mineconomdev/docs/digital_agenda_ukraine-v2__1_ (дата звернення: 08.10.2017).
100. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015. № 675-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 08.10.2017).
101. Цимбал О.Ю. Формування кластерного механізму розвитку та ефективного функціонування підприємств з виробництва та переробки вовни: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Міжнар. ун-т бізнесу і права. Херсон. 2011. 184 с.
102. Ленчук Е.Б., Власкин Г.А. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран. Центр кластерного развития Томской области “Синергия”: веб-сайт. URL: <http://www.innoclusters.ru/uploaded/docs/ljenchuk.pdf> (дата звернення: 09.10.2017).
103. Соколенко С. Кластеры в глобальной экономике. Київ. Логос. 2004. 848 с.
104. Госпер Герт-Жан, Фредерик Соте, Пьер Дезрошер. Очередная Силиконовая долина? Часть первая. О взаимосвязях между географическими кластерами и государственной политикой. Русский Журнал: веб-сайт. URL: <http://www.russ.ru/avtory/Frederic-Sote-Per-Dezroscher-Gert-Zhan-Hosper> (дата звернення: 10.10.2017).
105. Wikham M. Regional Economic Development: Exploring the Role of Government in the Porter’s Industrial Cluster Theory. CRIC Cluster conference. Beyond Cluster – Current Practice & Future Strategies Ballarat, June 30 - July 1. 2005.

106. Assessing Barriers to Trade in Services Using "Cluster" Approaches to Specific Commitment for Interdependent Services. Organization for Economic Co-operation and Development. 07-Nov-2000. URL: <http://www.oecd.org/daf/corporate> (Last accessed: 07.09.2017).

107. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. Київ. НТУУ "КПІ". 2015. 136 с.

108. Коломієць О.Г. Пріоритетні напрямки державної політики розвитку ІТ-сектора України. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Рівне. 2016. Вип. 3 (75). С. 53-65.

РОЗДІЛ 6. ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СЕРВІСНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

6.1. Туристичні кластери як ефективні форми просторової організації туристичного бізнесу

Державна програма розвитку туризму входить до першочергових пріоритетів здійснення структурних реформ, забезпечення сталого зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створення сприятливих умов для ведення господарської діяльності та, як наслідок, підвищення стандартів життя населення. Пошук нових точок зростання та розуміння принципів оптимальної локалізації видів діяльності лежить в основі реалізації стратегічних завдань розвитку регіонів та держави. В умовах нестабільності активізується увага до ефективних видів інтеграції для мінімізації витрат, ризиків господарської діяльності та підвищення ефективності й конкурентоспроможності підприємств. Саме такими формами організації підприємницької діяльності визнано кластери, які є просторовими утвореннями із налагодженою горизонтальною інтеграцією в межах одного або суміжних видів економічної діяльності, характеризуються концентрацією підприємств та високим рівнем інноваційності, а відтак і конкуренції товарів та послуг. Доведено, що виявлення конкурентних переваг регіону та створення низки кластерів є перспективним напрямом зниження диспропорцій розвитку економічного простору. Зауважимо, що під «кластеризацією економіки» ми розуміємо процес становлення мережевої просторової форми організації економічної діяльності, шляхом об'єднання підприємства та установ, встановлення між ними співпраці, результатом якої є оптимізація діяльності розрізаних суб'єктів господарювання та утворення кластерів, як інструментів підвищення конкурентоспроможності¹⁵³. У найближчі роки, на думку експертів, просторова організація туристичної сфери буде визначатися формуванням цілої низки регіональних і локальних кластерів в контексті забезпечення сталого розвитку.

Адаптація й імплементація Україною глобальних Цілей Сталого Розвитку (ЦСР), затверджених на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 р., полягала у розробці відповідних завдань для їх досягнення та ключових індикаторів виміру. Туризм розглядається як потужний сектор реалізації підприємницького потенціалу населення особливо у контексті формування креативної економіки, адже залучення туристів до відвідин культурних об'єктів історичної спадщини, концертних, медійних, спортивних заходів є перспективним напрямом розвитку цієї сфери, сприяє покращенню іміджу

¹⁵³ Щеглюк С.Д. Переваги кластерної організації туристичної сфери у регіоні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Випуск 19 Частина 2. С.114-116, С.114.

туристичних територій та диверсифікації туристичних потоків. Більшість областей та міст України мають необхідні природні та культурні передумови для розвитку внутрішнього та в'їзного іноземного туризму. Однак реалізація туристичних ресурсів в сучасних умовах повинна відповідати пріоритетам сталого розвитку, що передбачає зміну їх експлуатації, трансформацію й розробку нових туристичних товарів та послуг. Адже відомо, що туристично атракційні території мають досить обмежений життєвий цикл без належних заходів раціонального використання туристичних ресурсів та підвищення якості надання туристичних послуг.

Туристичні кластери (кластер зеленого сільського туризму) в Україні були одними з перших, які діагностували у вітчизняному економічному просторі поряд з швейним, будівельним, харчовим та ін. Як зазначає О.В. Музиченко-Козловська, у сучасних вітчизняних дослідженнях принципово нових концепцій просторової організації господарства чи окремих галузей, зокрема туристичної діяльності, не розроблено. Використання простору у туристичній діяльності відбувається багатоаспектно, що може спричинити незручності чи перешкоди для інших видів господарювання чи довкілля у межах цієї місцевості¹⁵⁴. Тобто, йде мова про узгоджену діяльність різних секторів економіки, оскільки туристична сфера потребує для ефективного існування забезпечення належних природних, соціальних, економічних та інституційних передумов.

Функціональними частинами туристичного простору є туристичні центри, вузли, регіони, ареали (зони) та туристично-територіальні системи тощо¹⁵⁵. Такий підхід до фрагментації простору за масштабом діяльності та охопленням нею території має ієрархічний підхід та широко застосовується у економічній географії.

Об'єднання підприємств у туристичний кластер дасть змогу повною мірою використовувати потенціал та можливості розвитку регіону як просторової системи, враховуючи специфіку туристичної індустрії. Основною ознакою формування об'єднання на основі туристичного підприємства є територіальна обмеженість, адже основним, визначальним фактором виробництва у туризмі є природні та історико-культурні ресурси, які зосереджені в межах конкретної місцевості¹⁵⁶.

Конкурентними перевагами кластера над іншими ФПОБ у регіоні є:

–забезпечення вищої продуктивності праці, компанії-учасники кластера більш ефективно взаємодіють між собою, мають спільний доступ до інфраструктури кластера та постачальників, географічна концентрація надає можливість більш швидкої реакції одних учасників кластера на запити чи потреби інших;

¹⁵⁴Музиченко-Козловська О.В. Визначення функцій туризму в просторовій організації міст. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Економіка міста та урбаністика», КНЕУ, березень 2018 р., С.31.

¹⁵⁵ Там само, С.33.

¹⁵⁶ Там само, С.34.

– організація результативної взаємодії науково-дослідних установ і комерційних підприємств задля створення інновацій шляхом пришвидшення і локалізації обміну неявними знаннями та інформацією. Тісна кооперація постачальників, виробників, споживачів та венчурного капіталу надає додатковий стимул для розвитку інновацій та забезпечує взаємовигідну економію витрат;

– стимулювання розвитку ділової активності. Завдяки географічній локалізації, постійній взаємодії та інтенсифікації комунікацій між учасниками кластера підвищується рівень взаємної довіри, що, в свою чергу, позитивно впливає на ділові очікування та стимулює до створення нових проєктів чи підприємств.

Водночас, кластер в туризмі – це взаємопов’язана мережа підприємств, що сконцентровані на території туристичного регіону (міста, району), всі учасники якого беруть участь у формуванні єдиного ланцюжка створення вартості туристичного продукту та підпорядковані єдиному механізму управління економічною діяльністю й пов’язані з наданням туристичних послуг¹⁵⁷.

Діяльність регіонального туристичного кластера формує конкурентні переваги на трьох рівнях:

1) нанорівні – внутрішньокластерному, діяльнісно-видовому (між учасниками кластера);

2) мікрорівні – між різними формами просторової організації бізнесу (між кластером і вільними економічними зонами, курортполісом, асоціаціями та фаховими спілками тощо);

3) мезорівні – регіональному (між регіонами, у яких економіка кластеризована та некластеризована).

Особливістю туристичного кластеру є полісуб’єктність його складу та синергійні ефекти від реалізації конкурентних переваг на кожному з рівнів¹⁵⁸.

Ініціативи регіональних органів влади з формування кластерів пов’язані з існуючим кластерним потенціалом регіону та впровадженні механізмів стимулювання кластерних форм. При розробці регіональних кластерних програм доцільно виявляти саме ті види економічної діяльності, в яких державна підтримка є необхідною для посилення конкурентних переваг та визначати інструментів впливу на внутрікластерну політику формування таких об’єднань.

Оцінити переваги діяльності туристичного кластеру над іншими професійними об’єднаннями можна на основі вивчення умов та результатів його діяльності: обсяги надходжень від реалізованих туристичних послуг, кількість туристів та тривалість їх перебування у туристичній дестинації, експортна орієнтація діяльності кластеру, розподіл прибутку між учасниками

¹⁵⁷ Щеглюк С.Д. Переваги кластерної організації туристичної сфери у регіоні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Випуск 19 Частина 2., С.115.

¹⁵⁸ Там само.

об'єднання, формування соціального капіталу та співпраця між учасниками утворень, доступ до інновацій, вартість формування та просування бренду туристичної дестинації, синергетичний ефект від співпраці між владою, бізнесом, громадськістю, захист прав інтелектуальної власності.

Щодо переваг діяльності туристичного кластеру в межах адміністративного регіону або кількох регіонів, за межами одного адміністративного регіону (наприклад, Карпатський макрорегіон, Карпатський єврорегіон тощо), то тут важливим є стратегічна позиція та пріоритетність розвитку туризму у стратегічних та програмних документах. У просторовому підході до визначення переваг діяльності кластер повинні переважати системні оцінки конкурентних переваг, які можна залучити до діяльності: розвинена транспортно-логістична мережа, кваліфікований персонал, інформаційна інфраструктура, маркетингові канали поширення інформації, створення експортного туристичного продукту високої якості тощо.

Аналіз проблемних аспектів кластеризації економіки України показав, що актуальним питанням залишається систематизація та взаємоузгодженість нормативно-правових документів, що визначають науково-методичні, інформаційно-консультативні та освітні питання ініціювання створення та функціонування кластерів на національному та регіональному рівнях. Водночас, в умовах відсутності дієвої системи законодавчого забезпечення кластерного розвитку економіки країни в цілому владні структури використовують регіональні стратегії та програми для формування кластерних пріоритетів окремих територій. Можливість перегляду та швидкого внесення змін перетворює регіональні програми на оперативний інструмент впливу на характер соціально-економічних перетворень, відповідно, дозволяє виробити більш гнучкі форми співробітництва влади, бізнесу та інституцій при утворенні кластерів.

Відсутність в Україні законодавчого визначення терміну «кластер» попри тривалу історію та досвід розробки законопроектів та інших нормативних актів, як доводить зарубіжна практика, може бути успішно подолана шляхом реєстрації територіально-галузевих об'єднань в організаційно-правових формах, передбачених вітчизняним законодавством. Важливою умовою для формування туристичного кластеру є ідентифікація ключових учасників туристичного ринку внутрішнього та зовнішнього туризму, тобто таких показників як кількість туристів, екскурсантів, кількість туристичних агентств та туристичних операторів, кількість підприємств, які надають супутні послуги (перевезення, розміщення, харчування, розваги, оздоровлення, страхування, дозвілля тощо), доходи від туристичної діяльності, здійсненої на певній території; кількість освітніх навчальних закладів, що займаються підготовкою кадрів для туристичної сфери (різного рівня акредитації); кількість громадських та некомерційних організацій, що сприяють розвитку та популяризації місцевого туризму; регулятори туристичного бізнесу, органи регіональної та місцевої влади. Оцінка

потенціалу кластеризації полягає у вивченні можливості формування між усіма учасниками регіонального туристичного ринку зв'язків кооперування та співробітництва за взаємовигідних конкурентних засадах. Зазначимо, що туристична сфера України формує близько 1,54% сукупного ВВП, за опосередкованим внеском 5,7% за методологією Світової організації туризму¹⁵⁹ (у країнах ЄС – близько 10%), частка експорту туристичних послуг у структурі експорту товарів та послуг загалом становить 0,7 % (у країнах ЄС – 30%). Це засвідчує про неповне й неефективне використання туристичного потенціалу України.

Щодо достовірної кількості про туристичні потоки, то окрім даних офіційної статистики на допомогу прийшли основні мобільні оператори України, з якими Міністерство економічного розвитку і торгівлі України підписало меморандум про співробітництво. У 2018 р. запущено пілотний проект щодо обліку туристів на базі сателітного рахунку в галузі туризму в Україні, що допоможе суттєво покращити та гармонізувати статистичну базу даних, а також створення Обсерваторії сталого туризму в Україні наблизить нашу державу до міжнародних стандартів статистичного супроводу. Адже у сателітних рахунках враховується не лише розміщення туриста, а й його витрати у магазинах, таксі, ресторанах, музеях і навіть сільгосппродукція, яка вирощується спеціально з розрахунку на туристів.

Аналіз динаміки туристів в Україні протягом останніх років показав про суттєве скорочення кількості іноземних відвідувачів внаслідок військових дій на Сході України. Така ситуація призвела до переорієнтації напрямів діяльності низки туристичних підприємств, а економічна девальвація гривні протягом 2014-2015 рр. призвела до зростання кількості внутрішніх переміщень, у тому числі у туристичних. Згідно з положеннями Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р., заплановано вже в 2019 р. збільшити кількість іноземних туристів, які в'їжджають до України, у порівнянні з 2015 р., з 12,9 до 19,4 млн осіб, внутрішніх туристів – з 357 до 714 тис. осіб, екскурсантів – з 125,5 до 188,3 тис. осіб. При цьому, кількість робочих місць у сфері туризму зросте з 88 до 132 тис. осіб; обсяг надходжень до зведеного бюджету від суб'єктів туристичної діяльності – з 1,71 до 3,42 млрд грн.; обсяг надходжень туристичного збору до місцевих бюджетів – з 37,1 до 74,2 млн грн.¹⁶⁰

Ознаки ідентифікації туристичного кластера, на думку Н. Підгурської, полягають у: територіальній локалізації підприємств туристичної та рекреаційної спрямованості; наявності унікальних туристичних ресурсів; діяльності на території туристичних організацій з конкурентоспроможним туристичним продуктом; розвиненій інфраструктурі; формуванні стійких

¹⁵⁹ UNWTO Tourism Highlights, 2017. URL: <http://marketintelligence.unwto.org/publications>.

¹⁶⁰ Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. Офіційний вісник України. 2017. № 26., С. 136.

економічних зв'язків між підприємствами у сфері туризму; дієвості державних та громадських інститутів підтримки туристичної діяльності¹⁶¹.

Як зазначають дослідники, для кластерів притаманно виробництво продукції на експорт, оскільки вона є конкурентоспроможною на місцевому ринку. Для туристичних кластерів це означає можливість формування та розвитку транскордонних туристичних кластерів, які спряють розвитку туристичних напрямів по обидва боки від кордону. Як зазначає Ж. Бучко, організація транскордонного туристичного простору і процеси, що його формують, визначаються складними взаємозв'язками природних, соціально-економічних та ментальних чинників. Природні забезпечують географічну цілісність простору і формують територіальні рекреаційно-туристські комплекси. Соціально-економічні підтримують однорідність транскордоння синхронним розвитком туристичної інфраструктури та активними туристичними потоками. Ментальні визначають особливості попиту на ресурси й продукти сусідніх регіонів¹⁶².

Аналіз формування туристичних кластерів у регіонах України дав змогу виявити різноманітні туристичні кластери, які діють з 1997 р. по сьогодні (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Формування туристичних кластерів в Україні

Регіон	Назва кластеру
Хмельницька обл.	кластер еко-агротуризму (смт Гриців, Шепетівського району Хмельницької області), «ЕКОТУР», «Дивосвіт»
Івано-Франківська обл.	туристичний; рекреаційно-туристичний
м. Севастополь	мегакластер «Севастополь»; кластер «Херсонес»; кластер «Байдари-тур»;
Чернігівська обл.	Кластер водного туризму, «Чернігово – Сіверський», «Качанівка – Ніжинський»
АР Крим	«Південне туристичне кільце»
Херсонська обл.	кластер «Південні Ворота України».
Одеська обл.	зелений сільський туризм.
м. Львів	Кластер туризму
Львівська обл.	Туристично-рекреаційний кластер «Магура», курортполіс «Трускавець»
Київська обл.	«Славутич»
Миколаївська обл.	«Вознесенськ»
Полтавська обл.	«Гоголівські місця Полтавщини»
Тернопільська обл.	кластер сільського туризму «Мальовнича Бережанщина»

Джерело: складено автором.

¹⁶¹ Пидгурская Н.Н. Кластерный подход к регулированию туризма в регионе. Автореф. дис. на соискание учен. степени канд. эконом. наук. : спец. 08.00.05. Экономика и управление народным хозяйством. Иркутск. 2006. 20 с.

¹⁶² Бучко Ж. Транскордонні географічні структури у формуванні туристичного регіону Буковини. Українська географія: сучасні виклики. 36. Наук. праць у 3-х т. К.: Прінт-Сервіс, 2016. Т. II., С.47.

У Львівській області на основі багатих природних ресурсів та історико-географічних пам'яток, внаслідок підтримки місцевої влади та раціонального стратегічного планування регіонального розвитку офіційно діє один локальний туристичний кластер – туристичний кластер м. Львова, рекреаційний кластер (курортполіс) м. Трускавець-Східниця, потенційним або протокластером визнано кластер сільського зеленого туризму. Як зазначають науковці, через законодавчу невизначеність терміну «кластер» у вітчизняній господарській діяльності, то слід говорити про «кластерні утворення», які діють за принципами інтеграції в кластер¹⁶³. Водночас вони наполягають на тому, що за кластерним підходом функціонує велика кількість підприємств в усіх галузях, і кластерних утворень в Україні набагато більше: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, господарські товариства та професійні спілки¹⁶⁴. Однак, не всі згадані організаційно-правові форми володіють перевагами кластеризації – синергетичним ефектом та підвищенням конкурентоспроможності на ринку туристичних послуг¹⁶⁵.

Відомо, що принципи сталості (збалансованості та гармонійності) лежать в основі туристичної діяльності, однак не всюди однаково їх дотримуються, надаючи перевагу швидкому фінансовому збагаченню, що може призвести у майбутньому до деградації туристичних територій. Зазначимо, що ООН проголосила 2017 р. міжнародним роком сталого розвитку туризму¹⁶⁶. За сприяння ВТО 2017 р. рік був спрямований на підвищення обізнаності урядів, компаній і туристів про роль, яку вони відіграють у перетворенні туризму на каталізатор позитивних змін у туристичних дестинаціях. Вітчизняний Уряд підтримав таку ініціативу і проголосив 2017 р. роком сталого туризму в Україні. Передбачалося, що протягом 2017 р. буде доповнена існуюча програма діяльності у цій сфері, розроблені механізми стимулювання українського туристичного бізнесу¹⁶⁷. Адже забезпечення сталості розвитку визнається перспективним показником добробуту, оскільки охоплює різноманітні соціальні процеси, зміни в довкіллі тощо.

¹⁶³ Щеглюк С.Д. Переваги кластерної організації туристичної сфери у регіоні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Випуск 19 Частина 2., С.115.

¹⁶⁴ Дегтярьова І.О. Наукові та практичні аспекти застосування кластерного підходу в управлінні конкурентоспроможністю регіонів України. *Державне управління: теорія та практика*. 2011. № 1. Сайт. URL : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Degtyarova.pdf>, С.3.

¹⁶⁵ Щеглюк С.Д. Кластеризація в туризмі як чинник підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки. Конкурентоспроможність національної економіки: показники, фактори впливу та шляхи підвищення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 30 вересня 2016 р.). У 2-х частинах. К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2016. Ч. 1., С.117.

¹⁶⁶ ООН оголосила 2017 рік Міжнародним роком сталого розвитку туризму. Сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=ffc9a9b9-4ce5-439b-aa44-c4f26e86abbf>.

¹⁶⁷ Кабінет Міністрів підтримав проект Указу Президента про оголошення 2017 Роком сталого туризму в Україні 09.02.2017 Прес-служба Мінекономрозвитку. Сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=2679ec84-9568-4899-b6b3-9abb80fee86e>

Як підкреслюється у Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України» (2016 р.), для закріплення цих позитивних тенденцій потрібно «створення системних та комплексних передумов для розвитку сфери туризму як одного з пріоритетних напрямів економічного зростання та наповнення бюджетів всіх рівнів»¹⁶⁸.

Адже завдяки багатоплановому характеру туризм є потужним тригером у впровадженні й просуванні сталого розвитку міських й сільських територій. Причому для впровадження в життя стратегічних завдань сталого розвитку туризму суттєвої модернізації потребують механізми забезпечення соціоекологічно-економічної безпеки як держави, так і регіонів. Такі механізми повинні базуватися на імперативах сталого розвитку та принципах функціонування «зеленої економіки». Туризм належить до провідної економічної сфери, яка тісно інтегрує безліч видів економічної діяльності (від транспорту – до IT-сектору та освіти), а відтак сприяє економічному зростанню місцевих громад, продуктивній зайнятості населення та формує стійку громадянську позицію щодо ощадливого використання туристично-рекреаційних ресурсів¹⁶⁹.

Базовими імперативами сталого розвитку туризму нами визнано людиноцентричність, інноваційність, економічність у використанні ресурсів, реалізація стратегії коопетиції (кооперації заради успішної конкуренції), толерантності й відкритості¹⁷⁰.

Очікується, що в майбутньому не буде туристичного сектора, який не буде ґрунтуватися на принципах сталості: охорона довкілля, збереження культури і поваги до місцевих громад тощо. Туризм сприяє створенню гідних робочих місць з урахуванням гендерної збалансованості і стимулювання економічного розвитку за участю місцевих громад. У такому контексті важливо розвивати умови для забезпечення сталості розвитку туризму. Розглянемо як реалізується в Україні така передумова як зайнятість у сфері туризму.

Національна ціль сталого розвитку №11 сформульована як сталий розвиток міст і громад. Серед завдань для її досягнення є забезпечення розробки та реалізації стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції¹⁷¹. Релевантним

¹⁶⁸ Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р // Офіційний вісник України. 2017. № 26., С. 135.

¹⁶⁹ Щеглюк С.Д. Сучасні імперативи функціонування туристично-рекреаційного кластеру для підвищення соціоекологічно-економічної безпеки. Теорія та практика менеджменту безпеки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (18 травня 2017 р.) / Відп. ред. проф. Л. М. Черчик. Луцьк, 2017., С. 168.

¹⁷⁰ Там само, С. 169.

¹⁷¹ Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017 – 176 с., С.85.

індикатором обрано кількість робочих місць у сфері туризму (середньооблікова кількість штатних працівників колективних засобів розміщування та суб'єктів туристичної діяльності України). Такий індикатор зумовлений даними ВТО: в країні зі зростаючою або розвиненою економікою існує тенденція до зростання зайнятості в туристичній сфері. Тож, до 2030 року в Україні передбачено зростання цього показника до 150 тис. осіб. Зазначимо, що у глобальних ЦСР сталий розвиток туризму міститься ще у Цілі №8, зміст якої полягає у розробці та впровадженні сталого розвитку туризму з метою створення нових робочих місць, підтримки міської культури та продукції¹⁷².

Та попри державну підтримку, ситуація із зайнятістю в туризмі характеризується скороченням кількості працюючих у готельному та туристичному господарствах. Окрім того, характерна регіональна диференціація зайнятості у туризмі тісно корелює із реалізованим туристичним потенціалом.

Результати розрахунків показали, що у 2016 р. в Україні у сфері туризму було зайнято 81,2 тис. осіб, що більше, ніж у 2015 р. на 1,2 тис. осіб, але у порівнянні з 2011 р. – менше на 62,3 тис. осіб. Таке суттєве скорочення важко пояснити лише кризою у розвитку туризму, а також із зміною обліку зайнятих за КВЕД: 2005 (дані за 2011 р.) та КВЕД: 2010 (дані за 2015-2016 рр.), анексією Криму і частини Луганської та Донецької областей та загальним скороченням чисельності зайнятості внаслідок скорочення населення та трудової еміграції. Тенденція скорочення кількості зайнятих у туризмі притаманна практично всім регіонам, окрім Полтавської області, тут приріст чисельності зайнятих становив за період 2011-2016 рр. майже удвічі. Серед регіонів з найбільшою питомою вагою зайнятих у туризмі виділяються м. Київ – 15,64%, Львівська – 12,32%, Одеська – 10,22%, Полтавська – 7,76%, Дніпропетровська – 5,91%, Запорізька – 5,42% (табл. 6.2).

Зазначимо, що в середньому у всіх регіонах України спостерігається скорочення частки зайнятих у туризмі, лише для Полтавської області зафіксовано двократне зростання з 3,6% у 2011 р. до 6,3% у 2016 р. Таке збільшення зайнятості у сфері туризму пояснюється як недостатньо реалізованим потенціалом туристично-рекреаційних ресурсів у минулому, так і збільшення попиту на туристичні послуги у даному регіоні.

За даними Управління культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації, регіон багатий на історичні (Полтавська битва), літературні (місця діяльності Г. Сковороди, І. Котляревського, М. Гоголя), сакральні (храми та монастирі пам'ятки, бальнеологічні ресурси (Миргородське та Пселське родовища) та місця творчості народних умільців (Опішня, Сорочинський ярмарок), розвивається зелений туризм¹⁷³.

¹⁷² Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017 – 176 с., С.127.

¹⁷³ **Маршрути зеленого туризму в області.** URL: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/marshruti-zelenogo-turizmu-v-oblasti-0>

**Регіональний розподіл зайнятих у сфері туризму
(середньооблікова кількість штатних працівників колективних
засобів розміщування та суб'єктів туристичної діяльності), тис. осіб**

	2011	2015	2016	Частка регіону в середньо-українському показнику, % у 2016 р.
Україна	143,5	80	81,2	100
Вінницька	4,3	3,8	3,50	4,31
Волинська	1,6	1,4	1,30	1,60
Дніпропетровська	5,5	4,8	4,80	5,91
Донецька ¹	8,6	2,3	2,30	2,83
Житомирська	1,4	1,2	1,20	1,48
Закарпатська	4,6	4,1	3,90	4,80
Запорізька	5,4	4,1	4,40	5,42
Івано-Франківська	3,3	3,3	3,40	4,19
Київська	3,2	3,1	3,10	3,82
Кіровоградська	1,1	0,66	0,60	0,74
Луганська ¹	2,3	0,31	0,39	0,48
Львівська	13	10,8	10,00	12,32
Миколаївська	2,8	2	1,90	2,34
Одеська	10	8,3	8,30	10,22
Полтавська	3,6	3,3	6,30	7,76
Рівненська	1,3	1,01	0,97	1,19
Сумська	1	0,8	0,70	0,86
Тернопільська	1,9	1,04	1,00	1,23
Харківська	4,4	3,6	3,80	4,68
Херсонська	2,4	2,6	2,50	3,08
Хмельницька	1,9	1,4	1,40	1,72
Черкаська	1,6	1,3	1,30	1,60
Чернівецька	1,5	0,87	0,88	1,08
Чернігівська	1,04	0,81	0,8	0,99
м.Київ	14,4	13,3	12,70	15,64

¹ без урахування території збройного конфлікту

* Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Результати дослідження показали, що цільове значення індикатора за 2015 р. – 88 тис. осіб не відповідає отриманому нами у 80 тис. осіб за даними Держстату. Щоб забезпечити досягнення цільового значення у 2030 році у 150 тис. осіб (майже удвічі) потрібно провести детальний аналіз та виявити потенційні резерви зростання чисельності зайнятих у туризмі, переглянути методологію розрахунку даних тощо. Зазначимо, що сприятиме зростанню чисельності зайнятих реалізація заходів, які визнані пріоритетними у Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року¹⁷⁴

¹⁷⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» Сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>

Адже умовами сталого розвитку туризму за даним документом визнано:

- забезпечення координуючої ролі держави в реалізації національної туристичної політики із застосуванням принципів державно-приватного партнерства, організації наукових досліджень, розвитку людського потенціалу;

- концентрація ресурсів держави на пріоритетних завданнях розвитку сфери туризму та курортів;

- створення загальнодержавної інформаційної системи у сфері туризму та курортів та її інтеграція до світової інформаційної туристичної мережі;

- удосконалення законодавства з питань регулювання суспільних відносин у сфері туризму та курортів;

- сприяння розвитку міжрегіонального та міжнародного співробітництва у сфері туризму та курортів;

- удосконалення на постійній основі бізнес-клімату та розвиток добросовісної конкуренції;

- запровадження інституту саморегулюючих організацій у сфері туризму та курортів (створення національної туристичної організації);

- розроблення національних стандартів відповідно до міжнародних стандартів;

- популяризація нашої держави у світі та просування якісних національних туристичних продуктів у світовому інформаційному просторі;

- розвиток туристичних територій.

Слід зазначити, що важливе значення для активізації умов забезпечення сталого розвитку туризму має удосконалення статистичного супроводу туристичної діяльності, впровадження й використання Big Data, новітніх інформаційних технологій, нових маркетингових каналів електронної комерції, зниження тінізації туристичного сектору та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національного туристичного продукту шляхом інтеграції вітчизняних суб'єктів туристичної діяльності та дієвого державно-приватного партнерства.

Проведений нами аналіз чисельності зайнятих у сфері туризму показав, що необхідно запровадити моніторинг відстеження показників розвитку туризму, активізувати передумови та чинники, що сприяють їх збільшенню, покращити доступність та спів вимірність даних із міжнародними стандартами локалізувати на спеціальному туристичному порталі, що сприятиме удосконаленню моніторингу та синхронізації цілей сталого розвитку із стратегічними документами національного та регіонального рівнів.

Новими трендами розвитку сталого туризму та диверсифікації діяльності є формування екотуристичних кластерів, які інтегрують рекреаційну діяльність спрямовану на гармонізацію відносин між туристами, туроператорами, природним середовищем і місцевими громадами, що

реалізується через екологізацію всіх видів туристичної діяльності¹⁷⁵. Основою такої інтеграції вбачається розробка спеціальної державної та регіональних програм із розвитку екологічного туризму та застосування підходу кластерного розвитку регіону в екотуристичній сфері. Все частіше, сконцентрована на певній території група взаємопов'язаних підприємств і структур туріндустрії та інших пов'язаних з нею галузей (транспорту, зв'язку, охорони здоров'я та інші), які взаємодіють і взаємодоповнюють один одного об'єднуються у туристичний кластер для створення комплексного туристичного продукту території. Водночас, на думку науковців, екологічні туристичні кластери – кластерні об'єднання, що забезпечують організацію туристичної діяльності відповідно до міжнародних та європейських документів сталого розвитку туризму, принципів збалансованого природокористування, репрезентують нові підходи у зацікавленості підприємств туристичної галузі у підвищення якості навколишнього середовища, що в подальшому дає змогу використовувати його як конкурентну перевагу, створюючи імідж екотуристичного регіону на ринку туристичних послуг¹⁷⁶.

Після визначення ядра туристичного кластеру, яке формують потужні підприємства, які мають сильні конкурентні позиції на ринку слід сприяти розробці механізму тривалого забезпечення реалізації діяльності кластера, що включає організаційне, фінансово-економічне та інформаційне забезпечення функціонування кластеру. Оцінка результативності функціонування кластеру здійснюється на основі його показників, які визначають подальші напрями його удосконалення. Для ефективного розвитку туристичного кластера пропонується формування Координаційна ради, до складу якої увійдуть маркетингові, рекламно-інформаційні, логістичні та юридично-аудиторські відділи об'єднання.

Реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів України після ліквідації Кабміном у 2014 р. Державного агентства України з туризму та курортів здійснюється Департаментом туризму та курортів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (2016). На регіональному рівні такі функції здійснюють різні управління та департаменти при обласних державних адміністраціях. Водночас така ситуація розцінюється нами як негативна, оскільки Мінекономрозвитку в рамках чинного законодавства позбавлене дієвих інструментів впливу на гравців туристичного ринку, а відтак слабка координованість дій учасників туристичного ринку призводить до різноманітних наслідків: від сповільнення законодавчого процесу щодо посилення ліцензійних вимог до турсервісів до створення дієвого механізму реалізації цивільної відповідальності турсервіса перед

¹⁷⁵ Данілова О., Заблотовська Н. Формування екотуристичного кластеру в контексті збалансованого розвитку регіону (на прикладі Чернівецької області). Українська географія: сучасні виклики. Матеріали XII з'їзду Українського географічного товариства (м. Київ, 18-20 травня 2016 р.) : зб. наук. праць. К. : Прінт-Сервіс, 2016. Т. II., С.78.

¹⁷⁶ Там само, С.78.

туристами; встановлення адміністративної відповідальності суб'єктів туристичної діяльності за порушення законодавства у сфері туризму тощо.

Пожвавлення у кластеризації туристичної діяльності регіонів та міст України тісно пов'язане з національною неурядовою ініціативою «Туристичний кластер 300+», яка виникла у 2018 р. та передбачає сприяння розвитку внутрішнього туризму шляхом створення протягом трьох років близько 300 кластерів¹⁷⁷.

Важливим інструментом регулювання розвитку туристичного кластера в регіоні є регіональний маркетинг, метою якого є залучення туристів, зростання прямих та непрямих витрат туристів, згладження сезонних коливань попиту на туристичні послуги, покращення іміджу, розробка нових видів туризму, зокрема культурного та креативного, а також кризове регулювання туристичною дестинацією. Залучення маркетингу регіону до регіональних програм розвитку туризму у формі розробки маркетингової стратегії розвитку туристичної діяльності суттєво позначиться на ефективності діяльності туристичного кластеру та економіці регіону зокрема.

6.2. Форми просторової організації креативних індустрій у контексті формування креативної екосистеми регіону

Проблематика впливу креативності на економіку міст, регіонів перебуває на новому етапі наукового дослідження. На зміну традиційним питанням формування креативних видів діяльності як локомотивів розвитку міст, їх підтримки для ревіталізації колишніх промислових зон приходять нові глобальні та локальні виклики. Вони зумовлені швидким темпом поширення технологій, геополітичними змінами, трансформацією економіки міст та регіонів постіндустріального типу, переходом сучасного суспільства до збалансованого розвитку та впровадження низки концепцій модернізації тощо. Поряд з цим формуються нові форми просторової організації креативної економіки: креативні регіони, креативні кластери, креативні простори та хаби. Більшість з них приходять до України із практики функціонування креативних індустрій розвинених країн Європи, США, Азії.

Водночас окремі моделі прямого перенесення зарубіжного досвіду функціонування креативної індустрії на вітчизняні реалії не дають такого ж економічного ефекту як у країні запозичення. Це зумовлює необхідність проведення додаткового дослідження особливостей становлення форм просторової організації креативної індустрії у вітчизняних регіонах. Отже, які ж форми просторової організації властиві креативній індустрії, у якому середовищі вони краще себе реалізують, а також які з них є пріоритетними в нових умовах розвитку України – ці питання вимагають обґрунтованих рекомендацій та розробки подальших заходів щодо державного регулювання їх розвитку. Адже від сьогоденного фокусування на пріоритетах

¹⁷⁷ Туристичний кластер 300+. Сайт. URL: <http://travelpeople.com.ua>.

креативного розвитку залежить майбутнє вітчизняних громад, міст, регіонів та держави.

Актуальним є огляд найбільш поширених форм просторової організації креативної індустрії (ПОКІ) в Україні, окреслення сучасних тенденцій їх розвитку, обґрунтування необхідних заходів та інструментів державного регулювання реалізації політики реформування та модернізації вітчизняної економіки на основі активізації ендегенного потенціалу креативної індустрії.

Важливість вивчення форм просторової організації полягає у використанні їх потенціалу для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки на основі її інноваційної модернізації з врахуванням сучасних чинників локалізації креативної індустрії, оптимального застосування широкого арсеналу форм її просторової організації (кластери, території пріоритетного розвитку тощо), а також залучення потенціалу агломераційного розвитку.

Світовий довід доводить про великий потенціал та внесок у соціально-економічний розвиток регіонів креативних індустрій, що за оцінками експертів становить у європейських розвинених країнах від 4 до 12% ВВП і має тенденції до зростання, формує мільйони робочих місць, підвищує якість життя населення тощо. Креативність є невід'ємним елементом постіндустріальної економіки, водночас і новітнім чинником суспільного розвитку. Креативна індустрія характеризується не лише певною сукупністю видів економічної діяльності, які виробляють креативні товари та послуги, а й підходом до формування нової економіки, яка базується на застосуванні людської творчості та активізації творчого потенціалу людини з метою отримання конкурентних переваг.

Попри численні заяви про підтримку креативних індустрій з боку Уряду України, розробку «Довгострокової національної стратегії культури-2025», формування окремих міських стратегій розвитку культури та вступу в дію Угоди про співробітництво з ЄС у частині культури (2017 р.), до цього часу не оцінено ані креативного потенціалу за світовими стандартами, не визначено тенденцій розвитку креативних індустрій, не сформовано політики сприяння розвитку креативного сектору економіки України. Всупереч відсутності такої державної підтримки, протягом останнього часу, окремі проекти у сфері культури та креативу діють у містах та регіонах України, стають відомі своїми продуктами (інформаційними розробками як от Petcube та ін.) за її межами та сприяють формуванню нової бізнес-спільноти та креативної екосистеми, змінюють імідж регіонів і міст, стимулюють зростання громадянської активності. Велику роль у активізації креативних індустрій у вітчизняній економіці відіграють програми Європейського Союзу з підтримки креативних ініціатив, позитивна практика діяльності креативних міст (Косів), креативних просторів, креативних хабів та коворкінгів тощо. Така ініціатива сформована й успішно реалізована завдяки фінансуванню ЄС проектів «Містки громадської активності», «Креативна Європа», «Культура і

креативність», Програма «ЄС – Східного партнерства», проект ЄС Association4U¹⁷⁸. Результатами діяльності низки проектів у співпраці з ЄС стали розробка навчальних посібників, он-лайн курсів для культурних менеджерів, практичні заходи щодо впровадження креативних просторів: SMART-бібліотек, медіатек, креативних та медійних хабів та ін.

Попри відсутність у вітчизняному законодавстві визначення креативних індустрій, на практиці успішно просувають концепцію креативних індустрій від стратегічного планування міст до підтримки розвитку соціальної інфраструктури в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ).

Зазначимо, що у доповіді ООН під «креативними індустріями» розуміють сукупний цикл створення, виробництва і поширення товарів та послуг, заснованих на креативності та інтелектуальному капіталі¹⁷⁹.

За підходом британського уряду під «креативною індустрією» слід розуміти сукупність видів економічної діяльності, сферу творчого підприємництва (засоби масової інформації, кінематограф, музична діяльність, розробка програмного забезпечення, наукові дослідження та інші види діяльності культури), де зайнята значна частина творчих працівників, результати праці яких залежать від постійного впровадження інновацій¹⁸⁰.

До креативних індустрій британської моделі належать: реклама, архітектура, мистецтво, антикваріат, ремесла, дизайн, мода, кіно- та відеовиробництво, музика, живопис, продукція програмування, телебачення та радіо, відео- та комп'ютерні ігри. За моделлю концентричних кругів ядро креативних індустрій становлять: література, музика, образотворче мистецтво; інші складові ядра: кіно, музеї, бібліотеки; культурна індустрія в «широкому» змісті: культурна спадщина, видавництво, звукозапис, телебачення та радіо, відео- та комп'ютерні ігри; суміжні індустрії: реклама, архітектура, дизайн, мода. Як бачимо, за різними підходами, структура креативних індустрій відрізняється за складовими елементами креативної сфери, значимістю виконуваних функцій в суспільстві, існуючого потенціалу та пріоритетів реалізації тощо. Зміст і структура креативної індустрії залежить також від методологічних підходів дослідників і політики підтримки креативного сектору.

Незважаючи на термін «індустрія», більшість видів креативної економічної діяльності належать до моделі економіки знань, у якій саме знання та інновації генерують нову додану вартість. Сучасна економіка знань, або ж креативна економіка визначає нові види зайнятості та моделює форми просторової організації креативної діяльності. Саме ці форми повинні забезпечувати умови капіталізації території та підвищення вартості їх активів

¹⁷⁸ Культура і креативність. Програма ЄС – Східного партнерства. 2017. URL: <https://www.culturepartnership.eu>.

¹⁷⁹ Creative Economy Report 2008. «The challenge of assessing the Creative economy: towards informed policy-making» United Nations, 2008. P.4.

¹⁸⁰ Клоудова Й. Влияние развития креативной экономики на экономически отсталые регионы. Журнал новой экономической ассоциации. 2010. № 5. С. 110. URL: <http://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/.../2010-5-110-125r.pdf>.

за рахунок оптимального перерозподілу продуктивних сил, а також надавати доступ до джерел соціально-економічного росту¹⁸¹ (людський капітал, джерела фінансування проєктів, освітні програми навчання та перепідготовки кадрів тощо).

Багато робіт вчених присвячено аналізу середовищних характеристик економічного простору, розглянуто параметри креативності територій, розроблено підходи до її оцінки. Водночас науковці зазначають, що фокусування на окремих аспектах економічного простору: оцінці особливостей розміщення суб'єктів господарювання в просторі, або характеристиках середовища, яке формується на певній території, обмежує можливості дослідження просторової організації економічної діяльності. Оскільки локалізаційний та середовищний чинники розвитку повинні розглядатися в єдиному комплексі, то успішність господарських процесів залежить, як від взаєморозташування елементів економічної діяльності, так і від умов в яких вони функціонують¹⁸².

Найбільш поширеним підходом до оцінки креативності країн, регіонів та міст є індексний, започаткований Р. Флоридою – Індекс креативності, розвинений і доповнений іншими науковцями у відповідності до потреб національної економіки. Серед показників, що характеризують креативне місце (place), Ч. Лендрі визначає тільки десять показників: політична та громадська структура; своєрідність; різноманітність, життєздатність; відкритість, довіра, толерантність і доступність; підприємництво, дослідження та інновації; стратегічне лідерство, талант і хист до навчання; комунікації, зв'язок та робота в мережі; місце, рівень життя і добробут, професіоналізм і ефективність. На нашу думку, такі показники є не лише характеристиками місця, а й чинниками розвитку креативної індустрії, наявність яких дозволяє залучати й утримувати креативних працівників. Передумовами зростання питомої частки креативної індустрії у ВРП є освіта, високі доходи споживачів, висока фахова підготовка працівників, відкритий до ідей соціальний простір, високий технологічний рівень та розвинена інституційна інфраструктура¹⁸³. За іншими підходами, драйверами росту креативної індустрії є технології, попит на креативну продукцію та туризм¹⁸⁴.

Таке різноманіття позицій засвідчує, що вивчення територіальної креативності – процес незавершений, ще не достатньо апробовані методологічні підходи до оцінки її рівня, що з одного боку перешкоджає ефективному моніторингу розвитку регіонів та міст, виявленню і

¹⁸¹ Суворова А. В. Пространственная организация экономической деятельности с учетом уровня креативности среды в регионе: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. Екатеринбург, 2014. С.3-4.

¹⁸² Там само, С.4.

¹⁸³ Клоудова Й. Влияние развития креативной экономики на экономически отсталые регионы. Журнал новой экономической ассоциации. 2010. № 5. С.121. URL: <ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/.../2010-5-110-125r.pdf>.

¹⁸⁴ Скиба М. Креативні індустрії в Україні: вистояти, просвітити(ся). 2016. URL: <http://tyzhden.ua/Society/158758>.

своєчасному вирішенню проблем, пов'язаних з формуванням їх конкурентоспроможності, а з іншого – дає можливість вченим удосконалювати методіку дослідження та об'єктивно оцінювати креативність на різних рівнях ієрархії економічних систем. Зазначимо, що більшість методичних підходів, розроблені іноземними дослідниками, базуються на існуючій статистичній базі даних і в силу відсутності низки показників у вітчизняній офіційній статистиці ускладнюють порівняльні дослідження розвитку вітчизняного креативного сектору.

Економічний простір складається з певних частин, для яких характерна різна ступінь щільності зв'язків між економічними агентами, що проектується на території з різною діловою активністю та ступенем доступу до ресурсів, постійно доповнюється новими економічними агентами, які тяжіють до місць найбільшої концентрації ресурсів та суб'єктів господарювання у відповідь на головний критерій оптимального розміщення – мінімізацію витрат на виробництво та збут. Відповідно і різноманітність форм просторової організації бізнесу зумовлена певними характеристиками: площею охоплення, функціями діяльності, завданнями створення й підходами до регулювання тощо. Як зазначає Й. Клоудова, простір, в якому динамічно розвивається креативний сектор відрізняється високим рівнем економічного розвитку, коли населення задовольнило базові потреби і має надлишок фінансових ресурсів на придбання товарів та послуг креативних індустрій (відвідини концертів, кінотеатрів, придбання предметів мистецтва, користування дизайнерськими послугами тощо)¹⁸⁵.

На думку вчених, існує відмінність між просторовою організацією економіки індустріального і постіндустріального типів, до якого відноситься креативна індустрія. Ті території, на яких формується креативна економіка створюють додану вартість за рахунок високої компетентності людського капіталу, а відтак просторова організація такої економіки висуває підвищені вимоги до середовища існування свого ключового ресурсу – людей, а це в свою чергу визначає абсолютно нові умови організації діяльності та побуту¹⁸⁶.

Вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду організації креативних індустрій дозволило виділити **форми просторової організації креативної індустрії (ПОКІ)** за площею охоплення території (тобто, за географічною ознакою):

- макроформи (креативні регіони, креативні кластери, креативні міста, глобальні технологічні платформи);
- мезоформи (креативні хаби, креативні квартали, креативні центри);

¹⁸⁵ Клоудова Й. Влияние развития креативной экономики на экономически отсталые регионы. Журнал новой экономической ассоциации. 2010. № 5. С.115. URL: <ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/.../2010-5-110-125r.pdf>.

¹⁸⁶ Тютин Д.В. Арт-конверсия российских территорий: творческие индустрии как фактор пространственного социально-экономического развития муниципальных образований. Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). 2013. №4(24). С.4. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.939.2242&rep=rep1&type=pdf>.

– локальні форми (креативні простори, коворкінги, арт-об'єкти, творчі лабораторії, майстерні, відкриті простори, лофти і неолофти, локальні он-лайн центри, креативні інформаційні платформи).

Зауважимо, що виділені нами форми за площею охоплення не мають чітких критеріїв делімітації, адже, масштабуючись, вони вільно переходять від однієї до іншої, а більші форми часто вміщують у собі локальні, що свідчить про необхідність детального мапування креативних індустрій. Однак, для таких форм організації креативних індустрій властива мережевість, а формування мережі вже виключає певну ієрархію і вузли як центри мережі можуть бути різного розміру. Головне у розвитку мережі – присутність тісних горизонтальних зв'язків між учасниками.

Зазначені форми ПОКІ мають також спільні характеристики, оскільки виконують функції сприяння, полегшення, забезпечення концентрації людського капіталу, допомагають налагодити співпрацю та комунікацію між окремими митцями, підприємцями та інвесторами, мешканцями міст, підприємствами креативної індустрії, сприяють доступу та обміну новими знаннями, ресурсами, що є критерієм успіху локалізації креативного сектору економіки. Насамперед, такі характеристики притаманні великим містам-агломераціям, які, втративши лідерство у традиційній промисловості, можуть переходити на нові ресурси конкурентоспроможності: креативні індустрії, залучення і розвиток креативного класу, розміщення нових економічних активів на їх території та в приміській зоні. Перехід міст на креативні індустрії високо оцінили вчені, назвавши його «другим шансом для відродження міст» (Рагнар Сілл). Зазначимо, що у великих містах спостерігається вища щільність та концентрація креативних людей, яким притаманні певні особливості співпраці та тяжіння до неформальних мереж, вільного переміщення та фокусування на можливостях середовища для реалізації креативного потенціалу, а також формування нової спільноти.

Визнаючи креативну індустрію передусім міським феноменом, низка вчених аналізує форми просторової організації креативної економіки, притаманні власне високоурбанізованим територіям: креативні кластери, креативні квартали та центри, арт-галереї, шоу-руми, теле- і медійні платформи, спортивні і мистецькі ініціативи, культурні простори, антикафе та медіатеки, стартапи тощо. Хоча існують наукові підходи, які доводять про необхідність залучення креативної індустрії до розвитку сільських громад, формування креативних просторів та сприяння диверсифікації економіки сільських територій, об'єднаних територіальних громад шляхом децентралізації сфери культури¹⁸⁷.

Розкриємо деякі особливості діяльності локальних форм ПОКІ:

Коворкінг – креативний простір на основі спільного орендування приміщення з метою здійснення певних функцій: для роботи, відпочинку,

¹⁸⁷ Міністр культури України Євген Нищук привітав учасників Першої всеукраїнської науково-практичної конференції для голів ОТГ та міських голів малих міст України, що відбулась у Тульчині. URL : <http://decentralization.gov.ua/news/5796>.

спілкування, саморозвитку, самоорганізації тощо. Відвідувачі таких просторів платять за час перебування в ньому, а низка послуг надається згідно з умовами угоди (послуги харчування, користування канцелярською технікою, доступ до високошвидкісного Інтернету тощо). Перші коворкінг-простори з'явилися в Україні у 2008 р., кількість їх щорічно зростає. Найголовніша функція, яку виконують коворкінги незалежно від його специфіки (чи то сфера ІТ, чи мистецтво) – спілкування з однодумцями, формування спільноти. Додаткові функції діяльності коворкінгу – поширення ідей, співфінансування проєктів, розвиток соціального підприємництва, просвітництво, неформальна освіта, розвиток культури, залучення міської спільноти до громадських проєктів тощо. Особливістю діяльності коворкінгів є надання постійним користувачам права бути резидентом певного коворкінгу, що дає можливість безкоштовного перебування протягом короткого терміну в другому коворкінгу іншого міста. Аналізуючи поширення коворкінгів, відмітимо відсутність єдиних статистичних даних для оцінки їх кількості, функціонального наповнювання, вартості години перебування тощо, а ті відомості, що є на окремих сайтах містять розрізнені, неповні дані та весь час змінюються. Тому, варто розробити на базі каталогу коворкінгів¹⁸⁸ портал для об'єднання інформації та її моніторингу, пошуку та оцінки їх діяльності відвідувачами. Багато коворкінгів працюють цілодобово та відіграють роль міських суспільних просторів, які приваблюють креативний капітал, формують місцеву бізнес-культуру, сприяють удосконаленню корпоративної культури, соціалізації, допомагають налагодити співпрацю.

Зазначимо, що більшість таких колективних офісних просторів зосереджено в столиці (35 коворкінгів), у містах-обласних центрах (Львів – 8, Одеса – 7, Івано-Франківськ – 6, Харків – 5) та інших середніх містах. Хоча за оцінками експертів у Києві 2017 р. вже налічувалося понад півсотні коворкінгів, за різними даними їх кількість коливається від 60 до 100, причому сучасні перетворення бібліотек у медіатеки та коворкінги сприяють створенню нових гібридних форм ПОКІ, які поєднують різноманітні функції.

Очікується, що зі зростанням цін на оренду офісних приміщень, підвищенням попиту на високоякісну (з новітніми технологіями) комерційну нерухомість зросте попит на оренду в сегменті коворкінгів. Вітчизняні коворкінги є вузькоспеціалізованими (ІТ, технічна сфера, дизайн) або ж мультифункціональними (поєднують кілька видів діяльності – розробка проєктів, лекції, майстер-класи, краудфандинг міських проєктів).

Проблема регулювання даної форми ПОКІ полягає у відсутності тлумачення поняття «коворкінг» у вітчизняному законодавчому полі, уніфікованої системи укладання угод між споживачами комерційних послуг і орендаром робочого місця, що ускладнює діяльність власника коворкінгу при спілкуванні з контролюючими органами, які користуючись правовим колізіями можуть накласти штраф на коворкера за приховування трудових

¹⁸⁸ Каталог коворкінгів України. URL: <http://www.coworking.com.ua/>.

відносин тощо. Тому більшість сучасних коворкінгів зареєстровано як ТзОВ, громадська організація або ж фізична особа-підприємець. Слід зазначити, що у КВЕДі відсутній вид економічної діяльності який передбачав би можливість отримання прибутку від надання робочого місця¹⁸⁹ і/або містив соціальну складову (безкоштовна оренда у коворкінгу робочого місця за умови проведення орендаром майстер-класів для дітей-сиріт тощо). Державна та місцева підтримка у вигляді зниження орендної плати для нових форм організації праці: фрілансерам, працівникам креативної індустрії (коворкінги, вільні простори, антикафе, хаби, тощо) сприятиме реалізації інноваційних проєктів, формуванню екосистеми креативних та технологічних стартапів.

На сьогодні дієві інструменти міської підтримки бізнесу в сфері культури та творчості полягають у створенні «комунікативних майданчиків» (Форум «Інноваційний прорив» Львів, 2018), до яких можуть входити нові творчі та культурні центри, що поєднують функції культурного виробництва та культурного споживання¹⁹⁰ тощо.

Креативний простір – це середовище для спілкування митців та підприємців креативних індустрій: відкритий простір, антикафе, тайм-клуби, які організовані переважно для проведення вільного часу, тренінгів та самоосвіти. Разом з тим відбувається інтеграцій таких креативних просторів із коворкінгами. Передусім до таких креативних просторів відносять мейкерспейси (простори для розробки нових технологічних рішень), творчі лабораторії, арт-центри та арт-студії.

Як відомо, такі креативні осередки у містах задовольняють не лише естетичні потреби творчих містян, а й приваблюють підприємців, туристів, змінюють імідж самого місця, підвищуючи згодом його капіталізацію за рахунок концентрації підприємницької активності. Креативні індустрії відіграють роль своєрідних каналів встановлення культурних та підприємницьких зв'язків території¹⁹¹. Внаслідок поширення та розвитку креативної індустрії в місті формується нова унікальність, зростає його туристична привабливість, формується мотивація до відвідин міста та бажання жити і працювати в ньому, збільшується кількість робочих місць у креативній сфері та кількість інвестиційно привабливих об'єктів для трансформації у креативні простори.

Креативні кластери. Під креативним кластером слід розуміти просторову форму організації креативних індустрій та суміжних видів економічної діяльності, яка локалізована на певній території і характеризується щільними просторово-функціональними та синергетичними

¹⁸⁹ Правові особливості коворкінгу. URL: <https://www.legalitgroup.com/pravovi-osoblivosti-kovorkingu>.

¹⁹⁰ Тютин Д.В. Арт-конверсия российских территорий: творческие индустрии как фактор пространственного социально-экономического развития муниципальных образований. Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). 2013. №4(24). С.5. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.939.2242&rep=rep1&type=pdf>.

¹⁹¹ Там само, С.6.

зв'язками між підприємствами цих індустрій (а також культурної сфери) з метою генерування інноваційних та креативних ідей, виробництва культурно-креативного продукту та надання послуг. Такі кластери лише починають формуватися та швидко поширюються у містах України, які надають нові імпульси розвитку: Косів (розвиток народних традиційних ремесел), Львів (кластер моди, IT-кластер, кластер розвитку освіти та креативності, кластер туризму), Рівне, Київ (арт-завод «Платформа» – найбільший креативний кластер в Україні; Izone – перший в Україні кластер креативних мануфактур). Така інтеграція творчих осіб, малих підприємств, інвесторів та підтримка міської влади сприяє формуванню міської ідентичності, власної ексклюзивності та завдяки маркетинговим заходам сприяє мобільності підприємств, підвищує їх конкурентоспроможність, забезпечує вільну конкуренцію.

Як засвідчує практика, зараз майже у кожному обласному центрі України присутні креативні простори різного виду: у Львові – арт-кластер «Фабрика повидла», у переспективі – «Креативний квартал», у Івано-Франківську – ревіталізації заводу «Промприлад» із перетворенням його на хаб творчості та пізнання, у Рівному – мапування культурних і творчих ініціатив з метою створення креативного кластера, у Києві – арт-завод «Платформа» з однойменним коворкінгом тощо. За твердженням М. Скиби, всі такі масштабні проекти у креативній сфері реалізуються за рахунок приватного або іноземного капіталу¹⁹².

Водночас «творчі» кластери є найбільш важко прогнозованою формою організації діяльності, оскільки базуються на результатах експлуатації нематеріальних активів території, багатогранного сучасного мистецтва та творчості¹⁹³.

6.3. Аналіз просторової організації креативних індустрій: регіональний зріз

Основою організації економіки в даному випадку є наявність специфічних знань і творчих здібностей. Інвестиційний процес у цій економіці, в основному, зводиться до інвестицій у формування інформаційної компетенції та творчих здібностей, тобто до інвестицій у формування «економіки знань» та «економіки вражень», культуру людського капіталу (професійних компетенцій)¹⁹⁴.

Згідно зарубіжних підходів до складу креативної індустрії та структури вітчизняного Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД

¹⁹² Скиба М. Креативні індустрії в Україні: вистояти, просвітити(ся). 2016. URL: <http://tyzhden.ua/Society/158758>.

¹⁹³ Тютин Д.В. Арт-конверсия российских территорий: творческие индустрии как фактор пространственного социально-экономического развития муниципальных образований. Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). 2013. №4(24). С.5. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.939.2242&rep=rep1&type=pdf>.

¹⁹⁴ Там само. С. 12.

2010), нами до креативних видів економічної діяльності віднесено:

– *інформація та телекомунікації* (J) (видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів; діяльність у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення; телекомунікації (електрозв'язок); комп'ютерне програмування, консультування та пов'язана з ними діяльність; надання інформаційних послуг);

– *професійна, наукова та технічна діяльність* (M) (діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу, надання послуг технічного консультування; наукові дослідження та розробки; рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку; спеціалізована діяльність із дизайну; діяльність у сфері фотографії);

– *мистецтво, спорт, розваги та відпочинок* (R) (діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг; функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури, діяльність у сфері спорту, організування відпочинку та розваг).

В силу відсутності статистичних даних про інвестиції у формування компетентності та розвиток творчих здібностей працівників креативних індустрій, оцінимо обсяги капітальних інвестицій у креативну індустрію з врахуванням існуючої офіційної інформації. За обсягами освоєних капітальних інвестицій, лідерами в Україні у 2016 р. були види економічної діяльності, що належать до секції інформація та телекомунікації (J), на них припадало близько 70% від загального обсягу капітальних інвестицій в креативний сектор, натомість на мистецтво, спорт та розваги (R) – лише 4%.

Зазначимо, що із загальноукраїнського обсягу освоєних капітальних інвестицій у 2016 р. у секції «інформація та телекомунікації», майже 82 % припадало на м. Київ (12,8 млрд грн). За цим показником у «професійній, науковій та технічній діяльності» освоєно столицею 47% (3,1 млрд грн), а у сфері «мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» – 49% (474 млн грн). Така надконцентрація капітальних інвестицій у столиці засвідчує про значну централізацію розвитку креативної індустрії та необхідність прийняття раціональних заходів щодо зниження зазначених диспропорцій шляхом підвищення креативного потенціалу міст та регіонів (рис. 6.1).

Окрім міста Києва основними регіональними лідерами за обсягами освоєних капітальних інвестицій у секції «інформація та телекомунікації» у 2016 р. були (у порядку спадання): Донецька, Дніпропетровська, Полтавська, Харківська області. Причому у структурі надходжень за секцією «інформація та телекомунікації» лідерство Донецької області пояснюється великими капіталовкладеннями з відновлення та встановлення пошкодженої в результаті бойових дій інформаційної інфраструктури: (J 60 Діяльність у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення – 98%; J 61 Телекомунікації (електрозв'язок) – 2%). Натомість у Дніпропетровській області 87% капітальних інвестицій були спрямовані на розвиток комп'ютерного програмування, консультування та пов'язаної з ними діяльності.

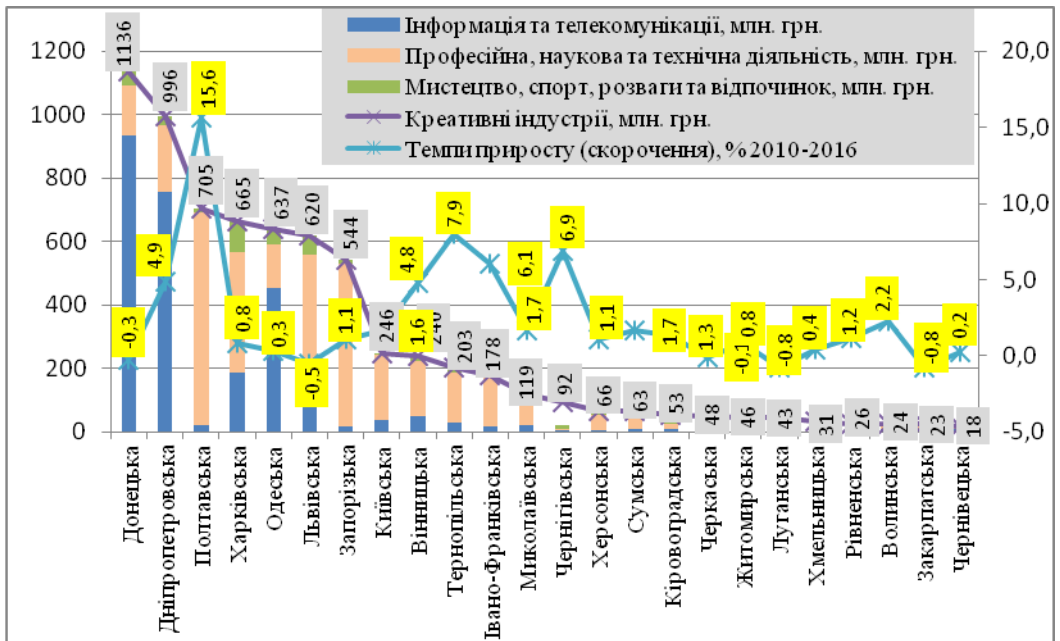

Рис. 6.1. Регіональний розподіл обсягів капітальних інвестицій (млн грн. – права шкала) і темпів приросту за креативними індустріями (2010-2016 рр. – ліва шкала) (без міста Києва)

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

За обсягом капітальних інвестицій у «професійній, науковій та технічній діяльності» першість належить таким областям (у порядку спадання): Полтавській, Запорізькій, Харківській, Львівській, Дніпропетровській, Київській, на які припало 20% від загального обсягу. Причому у Полтавській області переважала за капіталовкладеннями «діяльність у сфері архітектури та інжинірингу, надання послуг технічного консультування» – 98%, такий розподіл інвестицій властивий Запорізькій, Харківській, Львівській, Київській областям. У Дніпропетровській області 65 % капітальних інвестицій припадає на наукові дослідження та розробки.

У секції «мистецтво, спорт та розваги» 26% від загальноукраїнського показника капітальних інвестицій припадало у 2016 р. на сім областей: Харківську, Львівську, Одеську, Донецьку, Дніпропетровську, Миколаївську, Кіровоградську. Причому у Харківській обл. 72% капітальних інвестицій припадало на діяльність у сфері спорту, організування відпочинку та розваг, у Львівській обл. – 75%, в Одеській – 68%, у Донецькій – 95%, а у Миколаївській обл. 39% капітальних інвестицій припадало на діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг.

Попри різний перелік областей-лідерів за окремими видами економічної діяльності креативної індустрії, слід зазначити про лідерство Львівської області за всіма складовими креативного сектору (секції J, M, R) за показником капітальних інвестицій. Проте, у порівнянні з іншими

регіонами (Полтавська 15,6%, Тернопільська 7,9%, Чернігівська 6,9% області) показник темпу приросту у -0,5% для Львівської області засвідчує про зниження темпу інвестування у креативний сектор за період 2010-2016 рр., нереалізовані можливості нарощування капіталовкладень під конкретні креативні проекти.

Вагомим індикатором розвитку креативних індустрій є надходження прямих іноземних інвестицій, адже саме іноземний капітал (на прикладі міста Львова) є основним рушієм позитивних трансформацій у креативному секторі. Аналізуючи статистичні дані надходжень прямих іноземних інвестицій за 2016 р., слід відмітити їх надконцентрацію у столиці. Найбільша частка ПІІ у сфері креативних послуг припадала у 2016 р. на професійну, наукову та технічну діяльність (50%), на інформацію та телекомунікацію (48%) і лише 3% – на мистецтво, спорт та розваги. Причому у 2010 р. 56% надходжень ПІІ зосереджувалися у секції інформації та телекомунікації. Так, у місті Києві локалізовано за секцією «інформація та телекомунікації» 97%, за секцією «професійна, наукова та технічна діяльність» 87%, за секцією «мистецтво, спорт та розваги» 43 % іноземних надходжень. Зміна статистичного обліку (більшість інформації про надходження ПІІ в регіони є конфіденційною¹⁹⁵) не дає можливості повно і об'єктивно оцінити рівень надходження ПІІ за регіонами (рис. 6.2).

За офіційними даними лідерами за надходженнями ПІІ за секцією «інформація та телекомунікація» у 2016 р. були такі регіони: Львівська (28,6 млн дол. США), Дніпропетровська (14,7 млн дол. США), Харківська області (6,4 млн дол. США). Лідерами за іноземними інвестиціями за секцією «професійна, наукова та технічна діяльність» були Дніпропетровська (148 млн дол. США), Одеська (50 млн дол. США), Київська (23,4 млн дол. США), Харківська (16 млн дол. США), Запорізька (13,7 млн дол. США), Львівська (9,6 млн дол. США), Донецька (8,9 млн дол. США), Черкаська області (4 млн дол. США), на які припадало 93 % регіональних надходжень (без міста Києва).

Найменша частка ПІІ припадала на види економічної діяльності, що належать до секції «мистецтво, спорт та розваги», до того ж регіональна диференціація найменш виявлена через відсутність статистичних даних. Серед доступної інформації відомо, що лідером за даним показником є Донецька (19 млн дол. США), Харківська (10 млн дол. США), Київська (8 млн дол. США), Львівська області (7,2 млн дол. США), на них припадало 71% від всіх регіональних надходжень, про які є статистичні дані (без даних міста Києва). Прямі іноземні інвестиції в мистецтво, спорт та розваги Донецької області були повністю зосереджені у «Діяльності у сфері спорту, організування відпочинку та розваг», у Харківській, Київській та Львівській областях перевага інвесторів надавалася також цьому виду економічної діяльності.

¹⁹⁵ Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

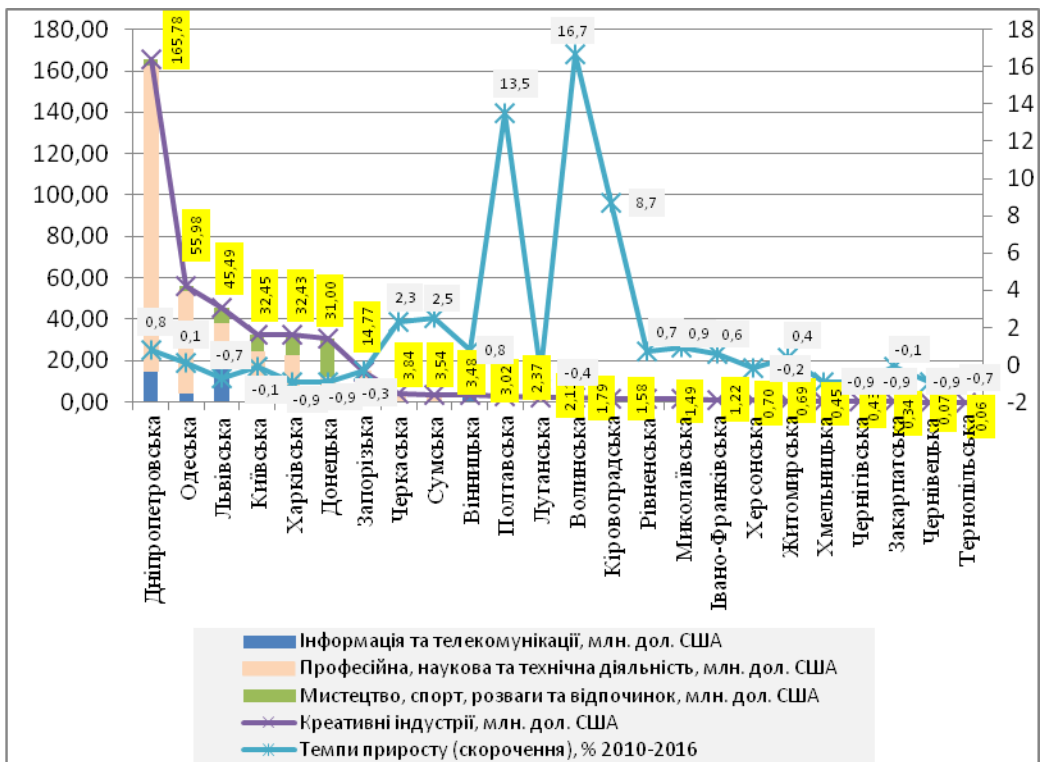

Рис. 6.2. Регіональний розподіл обсягів прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу, млн дол. США – ліва шкала) та темпів приросту за креативними індустріями (2010-2016 рр., % - права шкала), без міста Києва

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Надконцентрація іноземних надходжень у столицю з мізерним розподілом прямих інвестицій за регіонами формують значні диспропорції та не сприяють децентралізації сфери культури та креативу. Середньоукраїнський показник ПІІ креативної сфери становив у 2016 р. 176 млн дол. США і жоден із офіційних даних за регіонами (окрім міста Києва) його не досягнув, лише наблизилась до нього Дніпропетровська обл. (157,5 млн дол. США). Щодо темпів приросту іноземних інвестицій, то найдинамічніше розвивалися Волинська, Полтавська, Черкаська та Сумська області.

Головним ресурсом розвитку креативних індустрій є людський капітал, який зосереджений у креативних видах економічної діяльності. Розвиток креативної індустрії характеризується показником кількості зайнятого населення. Станом на 2016 р. у сфері креативних індустрій (секції J, M, R) було зайнято 905 тис. осіб, що становило 5,5 % від усіх зайнятих у економіці України. Разом з тим 27 % зайнятих припадало на місто Київ, решта – нерівномірно розподілялася між регіонами (рис. 6.3).

У 2016 р. у структурі зайнятого населення у креативній сфері України 47% припадає на професійну, наукову та технічну діяльність, 31% – на

інформацію та телекомунікацію, 22% – на мистецтво, спорт, розваги. Лідерами серед регіонів за кількістю зайнятих осіб у креативних індустріях були Дніпропетровська, Харківська, Київська та Львівська області, частка яких становила 32%. Серед всіх регіонів переважала кількість зайнятих у «професійній, науковій та технічній діяльності» (Харківська 39,2 тис. осіб, Дніпропетровська 36,6 тис. осіб, Київська 30,6 тис. осіб, Одеська 21,4 тис. осіб, Львівська 21,3 тис. осіб області). У сфері інформації та телекомунікації вищою була зайнятість у Дніпропетровській (27,5 тис. осіб), Харківській (22,8 тис. осіб), Львівській (18,1 тис. осіб), Одеській (16 тис. осіб) областях. Лідерами у секції «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» були Харківська – 15,1 тис. осіб, Дніпропетровська – 13,1 тис. осіб, Львівська – 12,9 тис. осіб, Київська області – 12,8 тис. осіб. Аналіз темпів приросту зайнятого населення у креативних індустріях за період 2010-2016 рр. показав, що швидшими темпами зростає зайнятість у Київській 5%, Рівненській 4,75%, Херсонській 4,38%, Тернопільській 3,97% областях.

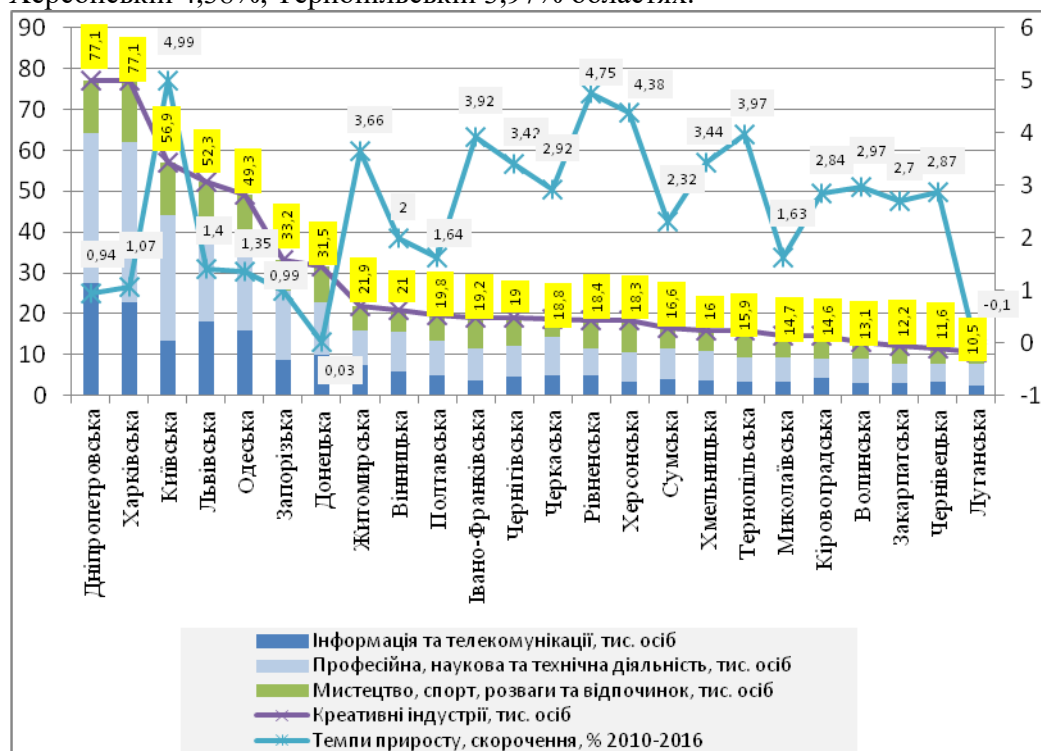

Рис. 6.3. Регіональний розподіл кількості зайнятих за видами креативної діяльності, (2016) та темпів приросту (2010-2016 рр.) в креативних індустріях

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

У традиційно розвинених туристично-рекреаційних областях України: Закарпатській, Херсонській, Полтавській, Тернопільській, Рівненській, Миколаївській, Кіровоградській, Івано-Франківській, Волинській,

Чернівецькій переважає кількість зайнятих у видах економічної діяльності секції «мистецтво, спорт, розваги», а також характерні високі темпи приросту чисельності зайнятих у креативній сфері загалом. Достатньо показовими є високі темпи приросту зайнятості в західних областях України (Тернопільська 3,5%, Рівненська 2,9%, Івано-Франківська 2,4%). Важливими для оцінки розвитку креативних індустрій у регіонах України є дані коефіцієнтів еластичності (чутливості) між темпами росту основних індикаторів їх розвитку, які власне й показують ефективність вкладених капітальних інвестицій, яка відображається позитивним приростом (коефіцієнт еластичності понад 1) валової доданої вартості або ж зайнятості населення у креативних видах економічної діяльності. Так, нами розраховані коефіцієнти еластичності між основними показниками розвитку креативних індустрій (коефіцієнт еластичності розрахований як співвідношення темпів росту аналізованих показників за період 2010-2016 рр.) (табл. 6.3).

Інтерпретація отриманих результатів показує, що при розрахунку чутливості між зайнятістю та ВДВ, жоден із регіонів не перевищив одиниці, найбільш наближені до одиниці є значення Львівської, Вінницької (0,89) та Харківської обл. (0,87). Отримані дані засвідчують про низьку еластичність ВДВ до збільшення зайнятості в креативних індустріях, вочевидь через низьку продуктивність праці. Еластичність між темпами росту капітальних інвестицій та зайнятості показує значення вище одиниці практично в усіх, крім Полтавської (0,24), Запорізької, Івано-Франківської (0,7) та Чернігівської обл. (0,96). Такі результати є свідченням ефективності капітальних інвестицій, що сприяють формуванню нових робочих місць (значення понад одиницю). Зокрема найбільш ефективними капіталовкладеннями в контексті формування нових робочих місць у секторі креативних індустрій є у Львівській (9,0), Херсонській (6,6) та Хмельницькій обл. (5,4). За оцінкою співвідношення капітальних інвестицій до ВДВ зазначимо, що десять областей мали значення нижче одиниці, що засвідчує неефективне вкладення капітальних інвестицій, які в результаті не сприяють створенню валової доданої вартості, особливо це стосується аутсайдера – Полтавської обл. (0,15). Високою ефективністю капітальних інвестицій характеризуються Львівська, Закарпатська, Херсонська та Хмельницька області. Щодо іноземних інвестицій та їх впливу на ВДВ, то найефективнішими були іноземні інвестиції креативного сектору Волинської (13), Полтавської обл. (9), при низькій ефективності у 17-ти областях. Ці дані слід враховувати при розробці програм соціально-економічного розвитку регіонів, актуалізації стратегічних документів, формуванні й реалізації Стратегії розвитку культури та креативних індустрій України. Оскільки креативні індустрії функціонують переважно у площині малого бізнесу, то ж за збалансованої підтримки держави та муніципалітетів мають перспективи стати локомотивом росту.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Матеріали Першого Львівського форуму креативних індустрій, 15-18 вересня 2016 р. Львів, 2017. 44 с.

**Коефіцієнти еластичності між темпами росту креативних
індустрій за регіонами, 2010-2016 рр.***

	Δ ВДВ/ Δ зайнятість	Δ Зайнятість/ Δ капітальні інвестиції	Δ ВДВ/ Δ капітальні інвестиції	Δ ВДВ/ Δ іноземні інвестиції
Вінницька	0,89	1,18	1,05	0,68
Волинська	0,34	5,32	1,81	13,04
Дніпропетровська	0,71	1,00	0,71	1,27
Донецька	0,58	2,81	1,62	0,20
Житомирська	0,39	4,59	1,78	0,76
Закарпатська	0,48	8,58	4,14	0,50
Запорізька	0,73	0,71	0,52	0,46
Івано-Франківська	0,45	0,70	0,31	0,73
Київська	0,30	2,82	0,84	0,52
Кіровоградська	0,50	1,59	0,79	5,11
Луганська	0,71	4,23	2,99	0,93
Львівська	0,89	8,95	7,99	0,13
Миколаївська	0,64	1,09	0,70	1,12
Одеська	0,56	1,25	0,70	0,82
Полтавська	0,61	0,24	0,15	9,05
Рівненська	0,34	3,73	1,26	0,88
Сумська	0,57	1,21	0,69	1,87
Тернопільська	0,34	1,46	0,49	0,21
Харківська	0,87	2,07	1,79	0,08
Херсонська	0,33	6,64	2,22	0,42
Хмельницька	0,50	5,36	2,67	0,05
Черкаська	0,62	2,93	1,81	1,35
Чернівецька	0,49	4,31	2,09	0,07
Чернігівська	0,50	0,96	0,48	0,04

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Оцінено рівень розвиненості креативних індустрій за регіонами України, попередньо зазначивши, що креативні індустрії є міським феноменом та саме великі міста впливають на розвиток креативного сектору. Велика роль у організації креативних індустрій у Львівській області та й усюю Україною належить місту Львів, де протягом останніх років активізувалися громадські діячі та міська влада і результатом їх консенсусу стали креативні простори, що ревіталізували колишні промислові зони міста, локалізували зацікавлених митців, місцевих та іноземних підприємців. Так, серед таких креативних просторів Львова слід відмітити «!FESTrepublic», «Фабрика повидла», «Lem Station», завод «PEMA», бізнес-центр «Промисловий», бізнес-сіті «Технопарк», а також ІТ-підприємства, які частково орендують

колишні промислові об'єкти та ін. Новим креативним простором та проектом потужного львівського ІТ-кластеру в перспективі стане креативний квартал – Innovation District IT Park, територія площею 10 гектарів на колишній промисловій зоні, на якій планується збудувати офіси для ІТ-компаній, лабораторії та навчальні корпуси для студентів, дитячий садочок, готель. Такий квартал передбачає високу концентрацію установ та людського креативного капіталу для створення інноваційного продукту та промоції міста. Сприятиме формуванню креативних просторів також Стратегія розвитку культури Львова до 2025 року, яка була розроблена Інститутом міста та прийнята у 2017 р.¹⁹⁷. Попри популяризацію культури, креативного сектору громадськості, міській владі та підприємницькому сектору варто розробити інвестиційну стратегію, оскільки на побудову нових креативних просторів потрібні значні інвестиції, як вітчизняні, так і іноземні. Значно сприятиме розвитку креативної індустрії кластеризація цієї сфери, що призведе до стимулювання сфери високотехнологічних послуг, капіталізації інноваційних активів, розвитку ділового й культурного туризму і рекреації, покращенню іміджу міста тощо.

Враховуючи вітчизняні особливості та світові тенденції розвитку креативної індустрії, нами визначено такі *проблеми розвитку даної сфери в Україні*, вирішення яких знаходяться у інформаційній, організаційній, нормативно-правовій, статистичній, фінансово-економічній площинах.

Інформаційна проблематика полягає у слабкій поінформованості населення щодо важливої ролі діяльності форм просторової організації креативної індустрії для розробки позитивного іміджу, їх впливу на соціально-економічну ситуацію міста, ОТГ, регіону, країни. Попри активність заходів з популяризації креативної індустрії у великих містах шляхом проведення форумів креативних індустрій, конференцій, фестивалів, конгресів, майстер-класів, мешканці малих міст та сіл, ОТГ залишаються поза такими процесами, втрачаючи «культурного» туриста, можливості для збереження власної культурної ідентичності та відповідних знань у сфері креативного менеджменту. Певні функції децентралізації креативної діяльності виконують торговельно-розважальні центри великих міст, які залучають споживачів у віддалені від територіального центру міста. Їхні дозвілєві функції слід активно використовувати для розширення туристичного центру міста та уникнення конфлікту «місцеві-туристи», що притаманне зараз Львову.¹⁹⁸

Організаційна складова виражається у відсутності достатнього досвіду, ініціативності та готовності до співпраці для створення й управління формами просторової організації креативної індустрії. Для цього слід

¹⁹⁷ Стратегія розвитку культури Львова до 2025 р. URL: www.city-institute.org/index.php/uk/strategii/33-culture-strategy.

¹⁹⁸ Матеріали Першого Львівського форуму креативних індустрій, 15-18 вересня 2016 р. Львів, 2017. С.36.

підтримувати розвиток наукових досліджень та професійної освіти у сфері культури й мистецтва, а також державну політику її розвитку.

Вітчизняне нормативно-правове поле не сприяє розвитку креативної індустрії, оскільки низка понять та організаційно-правових, просторових форм не визначено однозначно у вітчизняному законодавстві: креативні індустрії, креативний кластер, креативний хаб, креативні простори тощо. Вирішенню цієї проблеми у червні 2018 р. сприяло прийняття проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про культуру» (щодо визначення поняття «креативні індустрії») № 6738 від 17.07.2017 р., де передбачено визначення низки понять, складу видів діяльності креативної індустрії¹⁹⁹, який водночас містить низку недоліків і потребує доопрацювання до його прийняття²⁰⁰. Вважаємо за доцільне, окрім прийняття вищезазначеного проекту Закону України, внести правки до ст. 9 част. 3 Закону України «Про культуру»²⁰¹, тобто, доповнити існуючий перелік форм та видів діяльності у сфері культури та креативу новими формами просторової організації: креативними кластерами, креативними хабами, креативними центрами тощо.

Створення законодавчої бази у сфері дотримання прав інтелектуальної власності, які б відповідали сучасним європейським правовим нормам є також важливим завданням держави, в тому числі у розвитку креативних індустрій.

Статистична проблема полягає у відсутності даних для проведення моніторингу розвитку креативної індустрії, необхідних для прийняття зважених рішень у культурній політиці. Офіційні статистичні показники мали б відповідати європейським та світовим стандартам оцінки креативної індустрії, що б уможливило проведення порівняльних досліджень розвитку вітчизняної креативної сфери та інших держав світу. Зазначимо, що проведене у 2017 р. дослідження «Індикатори впливу культури на розвиток» за методологією ЮНЕСКО вперше представило результати аналітичного огляду розвитку креативної індустрії України²⁰², та засвідчило про необхідність модернізації статистичного супроводу креативної індустрії. Слід також для проведення досліджень та налагодження контактів сформувати єдиний реєстр форм просторової організацій креативного бізнесу, це уможливить співпрацю локальних підприємств малого і середнього бізнесу з великим, державними структурами та міжнародними організаціями.

¹⁹⁹ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про культуру» (щодо визначення поняття «креативні індустрії») № 6738 від 17.07.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10009&num_s=1&num=6738&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id.

²⁰⁰ Валевський О. Актуальні проблеми правового забезпечення державної культурної політики. Аналітична записка. 2017. НІСД. URL: www.niss.gov.ua/content/articles/files/kultur_polityka-845b5.pdf.

²⁰¹ Закон України «Про культуру» № 2778-17 від 13.10.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.

²⁰² Індикатори впливу культури на розвиток. Короткий аналітичний огляд щодо України. 2017. – 47 с. URL: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Policy%20Briefs/Abr-lv_C&C_photo-UA.pdf.

Фінансово-економічна площина проблеми розвитку креативної індустрії полягає у відсутності дієвих механізмів державного і приватного співфінансування креативних проектів, що ускладнює можливість участі вітчизняних проектів у грантових заявках ЄС, «відлякує» іноземних та вітчизняних венчурних інвесторів, не сприяє формуванню стартапів та акселераторів в креативній сфері. Як зазначають експерти, нові можливості для розвитку муніципальних закладів культури відкрилися в країні із процесом децентралізації. Прийняту практику утримання закладів культури за рахунок місцевих бюджетів варто доповнити такою формою, як культурне замовлення, – коли фінансування різноманітних проектів здійснюється на конкурсних засадах. Такий механізм сприятиме збереженню культурного розмаїття регіонів та забезпечить зв'язок регіональних програм із загальнодержавними²⁰³.

Важливим є стабілізація бюджетної підтримки шляхом закріплення гарантованих обсягів бюджетного фінансування культурної сфери.

Уряд України, розуміючи зростання значення та ролі культури, передбачив збільшення видатків з державного бюджету на культуру у 2018 р. на 52%, що загалом становить понад 6,1 млрд грн, у тому числі значна частка припадає у ньому на фінансування вітчизняної кіноіндустрії.

Окрім цього, вагомим завданням є сприяння реалізації інвестиційних програм у розвиток інфраструктури культурної сфери, а також підтримка розробки підзаконних актів, що визначають механізм реалізації норми Податкового кодексу України, згідно з якою створення, постачання, просування, реставрація та розповсюдження національного культурного продукту звільняється від сплати ПДВ. Для цього слід пришвидшити підготовку та внесення до Верховної Ради України законопроекту «Про національний культурний продукт», що уможливить застосування зазначеної норми Податкового кодексу України²⁰⁴. У культурній сфері не діє закон спадної граничної корисності. Тут граничні витрати можуть бути значно більшими за граничний дохід, що є додатковою підставою для пошуку альтернативних форм фінансування, у тому числі й з боку держави²⁰⁵.

Вирішення зазначених проблем вимагає розробки і реалізації комплексної культурної політики, яка базуватиметься на заходах модернізації вітчизняної економіки на основі активізації ендogenous потенціалу креативної індустрії: реформування вітчизняного законодавства у сфері розробки пріоритетів креативного сектору; сприяння формуванню креативних кластерів і хабів, бізнес-інкубаторів та акселераторів для масштабування на інші регіони успішних практик, підвищення

²⁰³ Валуєвський О. Актуальні проблеми правового забезпечення державної культурної політики. Аналітична записка. 2017. НІСД. С.4 URL: www.niss.gov.ua/content/articles/files/kultur_polityka-845b5.pdf.

²⁰⁴ Там само. С.13.

²⁰⁵ Матеріали Першого Львівського форуму креативних індустрій, 15-18 вересня 2016 р. Львів, 2017. С.16.

комунікативності та сприятливості середовища для залучення інтелектуального капіталу і захисту авторських прав; формування відкритих фахових мереж та асоціацій для популяризації й підтримки вітчизняного креативного продукту; стратегування та врахування ризиків для міського середовища при запуску креативних товарів та послуг, які полягають у надконцентрації креативного сектору, зростання диспропорцій у економічному розвитку регіону, поглиблення сегрегації.

Перспективний розвиток форм просторової організації креативної індустрії повинен відбуватися на основі їх узгодженого і взаємодоповнюючого використання, з підтримкою тих форм ПОКІ, які сприяють, полегшують, забезпечують накопичення людського капіталу, здатні налагодити взаємодію корпорацій, малих і середніх підприємств, домогосподарств, забезпечивши комплексне навчання учасників для доступу до нових знань, що є вагомим критерієм успіху співпраці у постіндустріальній економіці. Для високоурбанізованих територій характерним буде прояв постіндустріальних закономірностей локалізації форм ПОКІ, які виражаться в розміщенні нових економічних активів в містах-мільйонниках і їх найближчих передмістях, а тому слід розуміти про ймовірні ризики та поглиблення соціально-економічних диспропорцій серед регіонів, що варто враховувати при розробці нових стратегій розвитку креативної індустрії. В контексті Стратегії розвитку культури ООН саме культура визнана домінантою сталого урбаністичного розвитку.

Водночас слід надалі більш обґрунтовано підійти до розробки нормативно-правових (удосконалення законодавчої бази для розвитку культури та творчих індустрій, унормування діяльності фрілансерів, захист прав інтелектуальної власності, покращення статистичного забезпечення), податкових (пільгові умови оподаткування), фінансових (надання дешевих кредитів та розвиток венчурного фінансування), програмно-цільових (розробка та впровадження міських та регіональних програм розвитку креативних індустрій) та стратегічного планування (розробка коротко- та довгострокових стратегій розвитку творчих індустрій) інструментів регулювання, які б давали значні економічні та соціальні ефекти.

Водночас загальними стратегічними векторами для збереження та примноження ролі креативних індустрій в місцевій економіці є розроблені групою експертів для Стратегічного прориву Львова (2018 р.) три основні напрями: 1) виховання творчості, креативності в місті; 2) утримання креативних мешканців міста; 3) залучення креативних людей до міста. Реалізація цих пріоритетів на регіональному та національному рівнях можлива при обґрунтуванні різних інструментів регулювання економічної діяльності в залежності від впливу розвитку креативних індустрій, на соціально-економічну динаміку регіонів і країни загалом.

6.4. Особливості розвитку та регулювання електронної торгівлі в Україні

Інтенсивний розвиток інформаційної економіки, впровадження інноваційних технологій трансформує види економічної діяльності у відповідності до вимог інформаційного суспільства, яке активно застосовує комп'ютерні та мобільні технології у щоденній діяльності, високо цінує доступність, гнучкість та оперативність послуг, що мінімізує транзакційні витрати, економить ресурси й формує нову поведінкову культуру споживачів та надавачів послуг. До такого виду діяльності, що інтенсивно використовує інформаційні технології та активно розвивається відноситься електронна торгівля (е-торгівля), яка на відміну від традиційної активно просуває товари та послуги через Інтернет, нарощує різновиди товарів та послуг, динамічно зростає, сприяє формуванню інформаційного суспільства. Проникнення інформаційно-телекомунікаційних технологій у повсякденну практику господарського, соціально-побутового життя, а також у діяльність державного сектору є беззаперечним доказом інтеграції держави до постіндустріального етапу розвитку суспільства на інноваційних засадах. Особливо актуалізувалося дане питання у зв'язку із посиленням євроінтеграційних прагнень нашої держави та необхідності дотримання взятих на себе зобов'язань перед ЄС, а також запровадження регулювання сфери електронної торгівлі як особливого виду діяльності та організації віртуального економічного простору у контексті вимог Директив ЄС.

Однак стрімкий розвиток електронної торгівлі у світі, впровадження низки реформ у вітчизняній економіці, складна геополітична та економічна ситуація спонукають не лише до моніторингу ситуації, що склалася, а до розробки перспективних напрямів регулювання електронної торгівлі та стимулювання розвитку різних форм просторової організації бізнесу, у тому числі й віртуальних.

Зазначимо, що Угода про ЗВТ з ЄС передбачає взаємну лібералізацію торгівлі товарами та послугами, адаптацію вітчизняних стандартів до європейських і подальше поглиблення співпраці між Україною й ЄС в економічній сфері. Із введенням в дію економічної частини Угоди про ЗВТ актуалізується завдання моніторингу можливостей та ризиків для вітчизняних домогосподарств, підприємців, державних служб, пов'язаних із діяльністю у сфері електронної торгівлі. Електронна торгівля стрімко розвивається в українському Інтернет-середовищі та має значний потенціал для виходу на нові віртуальні ринки ЄС. Взаємне зацікавлення у вітчизняних Інтернет-споживачах для постачальників товарів та послуг з держав-членів ЄС пов'язане з насиченням їхнього ринку, значною конкуренцією серед Інтернет-магазинів та торгівельних майданчиків, а також можливістю експорту товарів та послуг вітчизняних виробників за рахунок розвиненої інфраструктури. У IV розділі, главі 6 «Заснування підприємницької діяльності, торгівля послугами та електронна торгівля» зазначеної Угоди

значено, що електронні транзакції відносяться до транскордонного постачання послуг, а тому не можуть обкладатися митом²⁰⁶. Сторони повинні підтримувати діалог з регуляторних питань, що стосуються електронної торгівлі, зокрема таких: 1) взаємне визнання сертифікатів електронних підписів, що випускаються публічно та спрощення транскордонних послуг із сертифікації; 2) відповідальність посередників, що надають послуги із передачі та зберігання інформації; 3) нагляд над несанкціонованими електронними комерційними зв'язками; 4) захист інтересів споживачів у сфері електронної торгівлі; 5) будь-які інші питання, що стосуються розвитку електронної торгівлі. Таке співробітництво може здійснюватися, в тому числі, шляхом взаємного обміну інформацією щодо розвитку відповідних регуляторних норм, а також їх впровадження²⁰⁷. Ключовими перевагами для України від дії Угоди про ЗВТ для електронної торгівлі (е-торгівлі), на думку експертів, повинні стати: 1. Інституційна гармонізація діяльності е-торгівлі на вітчизняному та європейському ринках. 2. Сприяння розвитку вітчизняного ринку е-торгівлі та збільшення потенційних ринків збуту за рахунок залучення до взаємної е-торгівлі мешканців країн ЄС. 3. Покращення статистичного забезпечення діяльності е-торгівлі для регуляторних заходів у даній сфері. Інституційна гармонізація діяльності е-торгівлі на вітчизняному та європейському ринках передбачає синхронізацію положень чинних документів ЄС та України. В ЄС діяльність з електронної комерції регулюється Директивою 2000/31/ЄС. Товари та послуги, придбані за посередництвом електронної комерції прирівняні до послуг, до них згідно Директиви належать: інформаційні сервіси (наприклад, Інтернет-газети); онлайн-продаж продуктів і послуг (книги, одяг, фінансові, туристичні послуги); професійні послуги (юристи, лікарі, ріелтори); розважальні послуги й основні посередницькі послуги (доступ в Інтернет і передача та хостинг інформації); Інтернет-реклама та спонсорство. Права та рівень захисту онлайн-споживачів, згідно з вищенаведеного документу, не поступаються традиційному «офлайновому» способу, а вимоги до якості товарів і послуг — такі ж суворі, як у звичайних магазинах (слід, наприклад, вказувати ціну з податками та витратами на доставку)²⁰⁸.

У вітчизняному нормативно-правовому полі аналогом Директиви 2000/31/ЄС є закон України № 675-VIII «Про електронну комерцію» (від 25.09.2015 р.). Саме цей закон наближає вітчизняне законодавство до європейських стандартів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій та електронної торгівлі, визначає правовий статус покупця та продавця товарів, робіт, послуг в електронній комерції; встановлює обов'язок для продавця, який поширив інформацію про товар, роботу, послугу розкривати та забезпечити прямий, простий, стабільний доступ до інформації про повне його найменування

²⁰⁶ ЄС-Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі. URL: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/dcfta_guidebook_web.pdf

²⁰⁷ Там само.

²⁰⁸ . Розширення кордонів для е-комерції. URL: europatorgivia.org.ua/e-commerce.

та місцезнаходження, відомості про ліцензію, у разі її обов'язковості, інформацію щодо включення у вартість товару, роботи, послуги податків, вартість доставки. Велика увага приділена захисту персональних даних споживачів під час здійснення електронних правочинів, що стали відомими з електронних документів (повідомлень) під час здійснення електронних угод, у порядку, передбаченому законом України «Про захист персональних даних». Також законом України «Про електронну комерцію» прирівняно електронний правочин за правовими наслідками до договору, укладеного в письмовій формі. Крім того, частиною четвертою статті 5 аналізованого закону встановлено, що якщо для провадження діяльності з розповсюдження певних товарів, виконання робіт чи надання послуг передбачено обов'язковість отримання ліцензії або дозвільного документа, то суб'єкт електронної комерції може здійснювати реалізацію таких товарів, робіт, послуг виключно з моменту отримання ліцензії або дозволу на провадження відповідного виду діяльності²⁰⁹. Унормування та законодавче затвердження низки термінів та понять у даному законі дозволило трактувати електронну торгівлю як «господарську діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем»²¹⁰. Тобто, електронна торгівля є частиною електронної комерції, яка за означенням відповідає трактуванню електронної торгівлі у Директиві ЄС. Цей документ також узаконює діяльність Інтернет-магазинів, убезпечуючи споживача від недобросовісних продавців, захищає права користувачів у суді, врегульовує спілкування з податковими та іншими інстанціями. Отже, Закон України «Про електронну комерцію» повністю гармонізований з європейськими нормами у сфері інноваційних технологій та електронної торгівлі. Удосконалення вітчизняного законодавства на сучасному етапі полягає у впровадженні проекту закону «Про електронні довірчі послуги», який сприятиме розбудові єдиної системи електронних довірчих послуг і взаємному визнанні українських та зарубіжних сертифікатів відкритих ключів та електронних підписів і печаток²¹¹.

Сприяння розвитку вітчизняного ринку е-торгівлі та збільшення потенційних ринків збуту за рахунок залучення мешканців країн ЄС можливе за умов дотримання положень Угоди, Директив ЄС та чинного законодавства України, а також при формуванні ефективних механізмів регулювання е-торгівлі та впровадження прозорого електронного урядування. Суб'єктами електронної торгівлі є домогосподарства, підприємства (бізнес), державний сектор. Прийнято розрізняти такі види електронної торгівлі: B2B (бізнес для бізнесу), B2C (бізнес для споживачів), B2G (бізнес для державного сектору): C2C, (споживачі для споживачів), G2C (державний сектор для споживачів).

²⁰⁹ Закон України № 675-VIII від 25.09.2015 р. «Про електронну комерцію». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/675-19>

²¹⁰ Там само.

²¹¹ Поглиблення відносин між ЄС та Україною. Що, чому і як? : посібник за ред. М. Емерсона, В. Мовчан. Центр європейських політичних досліджень (CEPS), Брюссель; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (IED), Київ, 2016. 255 с., С.92.

На жаль, вітчизняна офіційна статистика не відображає повною мірою ситуацію, що відбувається у е-торгівлі України, а дані, які характеризують діяльність даної сфери є фрагментарними, не завжди достовірними, а тому і недостатньо приданими для здійснення якісних досліджень та порівняння отриманих результатів із показниками розвитку е-торгівлі України з державами-членами ЄС.

Отже, узагальнивши дані різних організацій, як вітчизняних так і зарубіжних, що досліджують стан Інтернету, е-торгівлі, оцінимо динаміку розвитку е-торгівлі в Україні (табл. 6.4). Отже, загальний обсяг е-торгівлі в Україні за підсумками 2015 р. склав 1,1 млрд дол. США (продажі B2C). Ринок е-торгівлі зріс в гривнях на 32 %, а у доларах – знизився на 31% у порівнянні з 2014 р. через сильне падіння курсу гривні. Зростає також щорічно і частка Інтернет-користувачів та Інтернет-покупців, однак Україна за цими показниками суттєво відстає від розвинених держав ЄС та від держав-сусідів не членів ЄС. Частка е-торгівлі в Україні до загального товарообороту становить 2%, у той час, коли у країнах ЄС – 7-10%, у Великій Британії – 12%, у США – 10,1%, в середньому в світі – 6,5%, що засвідчує про великі перспективи розвитку е-торгівлі.

Щодо оборотів е-торгівлі, то станом на 2013 р. було зафіксовано 2,3 млрд дол. США, у 2014 р. – 1,6 млрд дол. США; а у 2015 – 1,1 млрд дол. США²¹². У 2015 р. 3,7 млн українців (18% користувачів Уанету) здійснили покупки в Інтернет-магазинах, при цьому 26% – за допомогою планшета або смартфона. За цей період у деяких Інтернет-магазинах частка купівлі товарів та послуг з мобільного досягла 40%, на думку експертів, частка мобільного трафіку зростатиме і надалі²¹³. Купівельна активність українців протягом 2015 р. була нестабільною. Окрім сезонних активностей, ринок гостро реагував на коливання валютного курсу. Незважаючи на всі складнощі, як і в попередні роки, найбільшими сегментами е-торгівлі в Україні залишається електроніка і побутова техніка, а також одяг і взуття. Незважаючи на складну економічну ситуацію на ринку електроніки і побутової техніки в е-торгівлі, цей сегмент продовжує утримувати лідерство, за підсумками 2015 р. обсяг сегменту склав 500 млн дол. США. Характерними тенденціями для вітчизняного ринку була відмова від купівлі побутової техніки та електроніки преміум-класу, перевага купівлі лише необхідного устаткування. В свою чергу, продажі мобільних телефонів і планшетів продемонстрували деяку позитивну динаміку. За оцінкою експертів ринку, середній чек в даних категоріях товарів виріс на 40%²¹⁴. Серед лідерів даного сегменту з великим відривом від конкурентів домінує rozetka.com.ua, за нею – allo.ua. Обсяг продажів трійки лідерів сегменту у 2015 р. склав 60% від загального обсягу

²¹² Центр електронної комерції. URL: <http://e-commerce.com.ua>.

²¹³ 3,7 млн українців купували товари в інтернет-магазинах у 2015 році URL: <http://watcher.com.ua/2016/07/18/3-7-mlnukrayintsiv-kupuvaly-tovary-v-internet-mahazynah-u2015-rotsi/>

²¹⁴ Там само.

сегменту²¹⁵. Друге місце за обсягами е-торгівлі в Україні станом на 2015 р. займав сегмент одягу і взуття, який оцінюється у 143 млн дол. США. До трійки лідерів даного сегменту увійшли: Modnakasta, Leboutique і Lamoda (разом 53% сегменту одягу). Рейтинг основних гравців у 2015 р. помітно змінився, до списку лідерів увійшли Інтернет-магазини, які не були представлені в рейтингу раніше: answer.ua, rechi.ua²¹⁶.

Таблиця 6.4.

Розвиток електронної торгівлі в Україні*

Роки	Частка е-торгівлі у структурі роздрібно торгівлі, %	Частка Інтернет-покупців, %	Темпи приросту обсягів е-торгівлі, у % до попереднього року	Обсяг товарообороту, млрд дол США	Частка користувачів Інтернету, %	Кількість Інтернет-користувачів, млн осіб
2010	1,1	-	-	0,73	-	12,9
2011	1,4	8,5	-	1,10	37	13,5
2012	1,6	14	50	1,59	40	15,0
2013	1,6	17	45	2,30	42	15,0
2014	2	17	49	1,60	42	19,0
2015	2	18	37	1,00	58	21,8
2016	2,1	-	35	1,51	66	22,0
2017	3,2	-	31	1,8	-	-

*Джерело: складено автором за даними²¹⁷

- дані відсутні

У 2015 р. ринок сегменту одягу і взуття був вкрай нестабільним. Позитивної динаміки було досягнуто як за рахунок зростання вартості середнього чеку, так і за рахунок залучення більшої кількості покупців в онлайні за рахунок впровадження механізмів з оптимізації сайтів, маркетингової та рекламної активності, підвищення якості послуг тощо. Також зросла кількість вітчизняних покупців на зарубіжних сайтах. У 2015 р. найбільшу кількість товарів купили на сайті Aliexpress (47%) через значну дешевизну товарів та зростання якості доставки, зручності в оплаті тощо²¹⁸. Щодо спеціалізації вітчизняних Інтернет магазинів, то, на думку експертів, на ринку крім лідируючих позицій електроніки та побутової техніки, є й інші види товарів, інші ринкові ніші, в яких ще залишилося місце для конструктивної конкуренції та розвитку: вироби ручної роботи (hand made), послуги та консультації, дитячі товари. В Україні у 2018 р. розподіл покупок виглядав так: 58% покупців купували одяг, взуття та аксесуари, 50% – ІТ техніку та мобільні пристрої, 44% – споживчу техніку, 40% – косметику і

²¹⁵ Тенденции развития рынка e-commerce Украины в 2015 году – исследование УАДМ URL: <http://www.uadm.com.ua/e-commerce-market-in-ukraine2015-research/>.

²¹⁶ 3,7 млн українців купували товари в інтернет-магазинах у 2015 році URL: <http://watcher.com.ua/2016/07/18/3-7-mlnukrayintsiv-kupuvaly-tovary-v-internet-mahazynah-u2015-rotsi/>

²¹⁷ Дослідження інтернет-аудиторії. Інтернет Асоціація України. URL: <http://inau.ua/proekty/doslidzhennya-internet-audytoriyi>.

²¹⁸ Там само.

товари для догляду за собою.²¹⁹

Станом на 2018 р. найбільший прорив у секторі покупок відбувся у позиції «дитячі товари, іграшки», вагомого значення набуває також купівля квитків на події та постачання їжі, які просувається у парі зі швидкою логістикою Uber.

За оцінками експертів, середній дохід вітчизняного інтернет-покупця в 2018 р. склав 5 160 грн, а середній чек його покупок дорівнював 1 820 грн. Кількість українців, що регулярно користуються Інтернетом, збільшилася більш, ніж на мільйон, а купувати щось в мережі стали ще приблизно 500 тис. осіб. Таким чином, зараз українська аудиторія онлайн-покупців – це майже 7 мільйонів осіб²²⁰.

Для вітчизняних Інтернет-магазинів характерна регіоналізація, більшість з них (понад 50%) зосереджені в місті Києві, решта – в Дніпрі, Харкові, Львові, Одесі, Запоріжжі та інших містах. Таке явище фахівці ринку електронної торгівлі називають геотаргетингом, тобто прив'язкою Інтернет-магазину до певної території країни чи регіону, що є найважливішим інструментом у визначенні подальшої, прогнозованої ефективності даного бізнесу²²¹. Суттєвого значення набуває і диверсифікація е-торгівлі України за географічною ознакою, оскільки азіатські ринки демонструють стабільне зростання, низку конкуренцію у продовольчій групі товарів та креативних послугах, варто розглядати можливості виходу е-торгівлі на китайські маркетплейси. Як зазначають фахівці, зростає конкуренція між маркетплейсами та соцмережами й пошуковиками. Здебільшого ритейлери заробляють на продажах, а маркетплейси – на просуванні товарів і послуг. Це робить їх схожими саме із соцмережами та пошуковиками. Навіть більше: маркетплейси стали серйозним конкурентом пошуковиків. У США 55% покупців відразу шукають товар на Amazon, Etsy чи E-bay, оминаючи Google. В Україні частка прямого трафіку на Prom – 19%, Rozetka – 30%, OLX – 44%, Aliexpress – 50%, і з початку 2017 р. вона зросла в середньому на 5%²²².

За даними аналізу експертів, лідерами вітчизняного ринку е-торгівлі за охопленням ринку на 2018 р. є OLX (40%), Prom.ua (20%), Rozetka (17%). У 2018 р. в порівнянні з попередній роком ринок електронної торгівлі в Україні виріс на третину – до 65 млрд грн. За темпами зростання він залишається другим в Європі. Вагомою подією вітчизняного ринку е-торгівлі у 2018 р. стало об'єднання лідера е-торгівлі Rozetka – з групою компаній EVO (яка включає Prom.ua, Deal.by, Satu.kz, Kabanchik.ua, Zakupki.prom.ua, Crafta.ua, Bigl.ua і сервіс Вчасно). Підтверджують зростання ринку і логістичні оператори: вже за підсумками першого півріччя 2018 р. в Новій

²¹⁹ Нагорский В. Аналітика Nielsen: які категорії товарів найчастіше купують онлайн (інфографіка). URL: <https://rau.ua/novyni/nielsen-kategorii-tovarov-onlajn/>

²²⁰ OLX та GfK: що купували українці в інтернеті в 2018-му. <https://rau.ua/novyni/olx-gfk/>.

²²¹ Чи загрожує Україні монополія на ринку електронної комерції з боку Інтернет-магазинів URL: <http://minfin.com.ua/blogs/pcshop/38333/>

²²² E-commerce України: підсумки 2018 року та прогнози на 2019-й (інфографіка). URL: <https://rau.ua/novyni/e-commerce-ukraine-2018>.

пошти відзначали збільшення на 21% за кількістю доставок всередині країни, пояснюючи це зростанням обсягу ринку електронної комерції. У грудні 2018 р. клієнти Нової пошти відправили і отримали майже 19 млн товарів, що на 20% більше, ніж в грудні 2017 р.²²³

В EVO прогнозують, що частка e-commerce буде продовжувати рости і в 2019-му, але вже не так стрімко – на 25%, до 81,25 млн грн. За 2018 р. на маркетплейсах EVO (Prom.ua, Bigl.ua, Crafta.ua, Shafa.ua) українці придбали товарів на 9,5 млрд грн, додатково ще на 10,5 млрд грн – на сайтах компаній на Prom.ua, що на 54% більше, ніж за попередній рік, а кількість замовлень зросла на 47%. Середній чек збільшився на 5% і середня інтернет-покупка коштує 763 грн.²²⁴

Для сегменту B2C важливим є регулювання ринку доставки посилок. Слід зазначити, що серед основних завдань Стратегії імплементації положень директив ЄС у сфері послуг поштового зв'язку та кур'єрських послуг («дорожня карта») (розпорядження КМУ від 14.02.2018 р. №104-р) є адаптація національного законодавства до законодавства ЄС, яка сприятиме лібералізації та взаємному доступу на ринки України і ЄС. Також Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки передбачає подання Уряду пропозицій щодо використання інфраструктури поштового зв'язку як цифрової платформи для розвитку у сільській місцевості електронної комерції²²⁵. Сприятиме зростанню рівня довіри та розвитку е-торгівлі Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (чинний з травня 2018 р.). Водночас слід зазначити, що оподаткування суб'єктів ринку е-комерції в Україні здійснюється за загальними правилами без визначення особливостей, пов'язаних з електронною формою ведення бізнесу²²⁶.

Приєднання з 2017 р. України до Програми розширеного співробітництва в рамках Організації економічного співробітництва та розвитку, створеної для реалізації заходів з протидії розмиванню податкової бази та виведенню прибутків з-під оподаткування, які включають, зокрема, вирішення податкових проблем «цифрової економіки» та електронної торгівлі зокрема.

Для підтримки бізнесу щодо розвитку електронної комерції в Україні ІТ Асоціації України у квітні 2017 року стала членом Європейської електронної комерції та Omni-Channel Trade Association (EMOTA)²²⁷

²²³ Златьєва Д. Семимильними кроками: підсумки українського e-commerce і логістики за 2018. URL: <https://rau.ua/novyni/itogi-e-commerce-2018/>.

²²⁴ Там само.

²²⁵ Зелена книга «Ринок електронної комерції». 2018. 48 с., URL: https://cdn.regulation.gov.ua/e5/ea/4c/d5/regulation.gov.ua_Зелена%20книга%20Ринок%20електронної%20комерції.pdf, С.29.

²²⁶ Там само, С.31.

²²⁷ Корепанов Г. С. Статистичне оцінювання рівня розвитку електронної комерції в Україні. Статистика в Україні та світі: стан, тенденції та перспективи розвитку: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди Дня працівників статистики. Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2017, С.135.

Зазначимо, що існують деякі нововведення у частині вітчизняного регулювання е-торгівлі, які не сприяють її розвитку, а навпаки, гальмують його. Так, впровадження з 2017 р. норми щодо впровадження вимог до продавців, що продають «технічно складні побутові товари, що підлягають гарантії», працювати через касові апарати, що у свою чергу лобіює інтереси окремих магазинів, у тому числі й Інтернет-магазинів, створює загрозу діяльності малому та середньому бізнесу²²⁸.

Проблематичним для успішного розвитку електронної торгівлі в Україні є зменшення розміру максимальної вартості товарів, що не обкладаються митом (зі 150 до 100 євро), що негативно впливає на транскордонну електронну комерцію, здорожчує вартість покупок споживачів. 23 листопада 2018 р. Парламентом був прийнятий урядовий законопроект №9260 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів», який передбачає зменшення максимальної вартості товарів, що не обкладаються податком на додану вартість для одержувачів фізичних осіб – до еквівалента €100. При цьому податковими агентами, відповідальними за сплату до бюджету податку, нарахованого при ввезенні товарів на митну територію України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, пропонується визначити операторів поштового зв'язку та експрес-перевізників. Це може ускладнювати умови ведення бізнесу та створювати ризики для вказаних суб'єктів господарювання, наприклад, у випадках коли споживач відмовиться оплачувати замовлений товар. Згідно із Законом у разі оформлення міжнародних поштових відправлень оператором поштового зв'язку за документами, встановленими актами Всесвітнього поштового союзу, сплату до бюджету податку, нарахованого при ввезенні товару, здійснюватиме одержувач товару – Укрпошта²²⁹.

Великі сподівання щодо стимулювання розвитку е-торгівлі покладені на Закон «Про валюту і валютні операції», який буде введений в дію 07.02.2019 р., що передбачає лібералізацію в цій сфері здійснення валютних операцій, запровадження обмежень і заходів захисту виключно з підстав та у порядку, визначених законом, скасування валютних ліцензій для інвестування за кордон тощо²³⁰.

Значні очікування Інтернет-продавців пов'язані з розширенням географії. Якщо раніше купівлю в Інтернеті здійснювали переважно жителі міст-мільйонників, зараз до онлайн-покупок долучаються мешканці невеликих міст²³¹. Отже, цифровий розрив між великим та малим містом і селом може бути

²²⁸ Карпенко О. Депутаты обяжали интернет-магазины «сложной техники» использовать кассовые аппараты. URL: <http://ain.ua/magaziny-slozhnoj-texniki-i-kassovyeapparaty-2>.

²²⁹ Зелена книга «Ринок електронної комерції». 2018. 48 с., С.32. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/e5/ea/4c/d5/regulation.gov.ua_Зелена%20книга%20Ринок%20електронної%20комерції.pdf.

²³⁰ Там само, С.34.

²³¹ Тенденции развития рынка e-commerce Украины в 2015 году – исследование УАДМ URL: <http://www.uadm.com.ua/e-commerce-market-in-ukraine2015-research/>.

подоланий за рахунок впровадження нових технологій та проникнення високошвидкісного Інтернету. Однак, міжрегіональний цифровий розрив в Україні треба ще подолати. Аналіз статистичних даних та звітів про діяльність е-торгівлі в Україні та ЄС дають підстави для визначення певних ознак, притаманних вітчизняній е-торгівлі з урахуванням світових тенденцій.

Отже, вітчизняний ринок е-торгівлі характеризується такими особливостями:

1. Високий потенціал зростання. Ненасиченість ринку товарами та послугами. Щорічно в середньому темпи зростання становлять 25-30%. Найскладнішим періодом для розвитку е-торгівлі був 2014 р., коли темпи зростання у порівнянні з попереднім роком склали 21,6%. Однак цей показник вищий, ніж темпи зростання топ-3 країн ЄС з огляду обороту електронної комерції В2С (Велика Британія, Німеччина і Франція)²³². Внаслідок війни на сході України обсяги е-торгівлі зменшились за попередніми підрахунками на 17 %, до того ж знизилась платоспроможність населення. Середня вартість замовлення в Інтернет-магазині зменшилась пропорційно падінню курсу національної валюти — на 60 %, споживачі товарів категорії «люкс» стали купувати більш дешеві їх аналоги. Внаслідок коливань валютних курсів вітчизняні учасники ринку е-торгівлі потерпають від зменшення прибутків. А тому одним з трендів розвитку вітчизняної е-торгівлі є оперативна переорієнтація на нові види товарів та послуг, гнучке встановлення цін в залежності від валютного курсу²³³.

2. Низький рівень проникнення Інтернету, а відтак низька частка осіб, що ним користуються для здійснення купівлі-продажу товарів чи послуг, з можливістю зростання у перспективі. Протягом 2014 р. 26% споживчих товарів було куплено в Україні через Інтернет²³⁴. Частка Інтернет-проникнення у 2015 р. становить 58%, а частка Інтернет-покупців – 17%. За прогнозними оцінками до 2020 року очікується зростання частки Інтернет-користувачів до 78%. Натомість, у Німеччині рівень Інтернет-проникнення на 2015 р. становив 77%, у Великій Британії – 82%²³⁵. Зазначимо, що високий рівень прийняття користувачами електронної комерції, характерний для більшості країн ЄС, означає відносно зменшення потенціалу зростання. Тому, перспективним є напрям удосконалення якості Інтернет-зв'язку, покращання його доступності та якості на базі впровадження технологій 3 та 4 G з метою подолання цифрового розриву між Україною та сусідніми державами. При тому, що в Україні обсяг мобільного трафіку збільшився у 2018 р. на 21% в порівнянні з 2016 р., а загальне мобільне проникнення в Україні досягло

²³² European B2C E-commerce Report 2015. URL: <http://nrw.nl/wp-content/uploads/2015/07/European-b2ce-commerce-report-2015.pdf>.

²³³ Патраманська Л. Ю. Дослідження сучасних тенденцій розвитку світового ринку електронної комерції. Технологический аудит и резервы производства. 2014. № 5/3(19), С.69.

²³⁴ European B2C E-commerce Report 2015. URL: <http://nrw.nl/wp-content/uploads/2015/07/European-b2ce-commerce-report-2015.pdf>.

²³⁵ Патраманська Л. Ю. Дослідження сучасних тенденцій розвитку світового ринку електронної комерції. Технологический аудит и резервы производства. 2014. № 5/3(19), С.68.

128%: кількість мобільних підключень становить 58,2 млн.²³⁶ Мобільний трафік зрівнявся з десктопним. При цьому, більше доходу, як і в Європі, приносить десктоп (70%).²³⁷

3. Низький рівень використання при оплаті трансакцій банківських карток, платіжних систем та електронних грошей. В Україні понад 80 % здійснених он-лайн покупок оплачуються за рахунок готівки, розрахунки банківськими картками становили лише 4 %, поступившись розрахункам з використанням терміналів. Така ситуація на вітчизняному ринку обумовлена високим рівнем недовіри до суб'єктів е-торгівлі, внаслідок великої кількості махінацій та злочинів в мережі²³⁸. Переважання готівкових розрахунків серед вітчизняних покупців пояснюється низкою причин, серед яких варто відзначити: несформовану репутацію онлайн-продавця (77%), неможливість ідентифікувати товар на предмет його якості (73%), невпевненість у надійності онлайн-продавця (72%), невпевненість в тому, що оплачений товар доставлять в належному стані (48%), а також низький рівень обслуговування (45%). Тим не менш, оплата за допомогою банківських карт і р2р сервісів (переводи з карти на карту) набирає обертів і популярність. У зв'язку з цим, експерти відзначають і почастішання випадків шахрайства, спрямованих на несанкціонований доступ до платіжних карт²³⁹. У більшості розвинених європейських країн за придбані товари та послуги споживачі розраховуються пластиковими картками.

4. Недосконала інфраструктура електронної торгівлі. Елементи інфраструктури ринку електронної торгівлі вимагають покращення, бо впливають на внутрішнє функціонування ринку України та взаємодію з іноземними партнерами і громадянами: поштові сервіси; платіжні системи; системи зберігання; інструменти взаємодії: електронні документи, цифрові підписи; інструменти електронної ідентифікації. А також удосконалення потребує логістика та транспортування товарів та послуг через кордон.

5. Жорстка нормативна та регуляторна політика НБУ щодо випуску електронних грошей та непривабливе нормативно-правове середовище для залучення міжнародних платіжних систем. Розвиток системи електронних грошей передусім стримується законодавчими обмеженнями. Емісія та використання електронних грошей регулюється статтею 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та Положенням про електронні гроші в Україні, затверджене постановою Правління Національного банку України від 4 листопада 2010 р. № 481²⁴⁰. Зниження

²³⁶ Златьєва Д. Магазин в телефоні: як український e-commerce використовує мобільний трафік. URL: <https://rau.ua/novyni/mobile-m-commerce/>

²³⁷ Дослідження Promodo: як заробляють українські інтернет-магазини. URL: <https://rau.ua/novyni/ukrayinski-internet-magazini/>

²³⁸ Патраманська Л. Ю. Дослідження сучасних тенденцій розвитку світового ринку електронної комерції. Технологический аудит и резервы производства. 2014. № 5/3(19), С.69.

²³⁹ Северова И. Как кризис повлиял на рынок электронной коммерции в Украине? URL: <http://ubr.ua/business-practice/own-business/kak-krizispovliial-na-rynok-elektronnoi-kommercii-v-ukraine331291>

²⁴⁰ Черномор В. О. Сучасний стан та перспективи розвитку платіжних систем в сфері електронної комерції. *Фінансовий простір*. 2015. № 1 (17). С.286.

бар'єрів входження на ринок електронних грошей в Україні створить сприятливі умови для легалізації діяльності іноземних систем електронних грошей, послугами яких і зараз користуються українці. З початком офіційної діяльності великих іноземних систем електронних грошей, таких як PayPal, збільшаться можливості українського малого бізнесу щодо здійснення міжнародної торгівлі, а також підвищить конкурентоздатність аутсорсингових послуг українських підприємств на світовому ринку²⁴¹. В той же час у високорозвинених країнах світу відсоток використання електронних грошей є досить високим. В Німеччині ситуація з розрахунками в е-торгівлі є нетиповою, оскільки розрахунки здійснюються в основному з використанням банківського рахунку (60 %). У Великій Британії 75 % он-лайн покупок оплачуються з використанням дебетових та кредитних пластикових карт, близько 20 % – з використанням платіжної системи PayPal, решта – подарунковими сертифікатами, банківськими переведеннями тощо²⁴². Політика держав ЄС щодо електронних платежів визначається експертами як помірно нормативна з елементами ліберальності. Головними завданнями такої політики є забезпечення доступу на ринок новим учасникам та формування ефективного конкурентоспроможного середовища для всіх його учасників²⁴³. У окремих випадках вартість товару в Інтернет-магазині для кінцевого споживача може бути на 20 % вищою при оплаті товару безготівковим шляхом у порівнянні з вартістю товару за умови оплати готівкою, що теж не стимулює споживача розраховуватися платіжною картою. Окрім того, можливість легалізації емісії електронних грошей в обхід платіжного законодавства України дозволяє операторам електронних грошей отримувати неринкові конкурентні переваги, що суперечить принципам рівноправної конкуренції та не сприяє створенню прозорого ринку електронних грошей. Тому усунення юридичних колізій в законодавстві України є необхідною умовою для розвитку ринку електронних грошей. Слід відмітити, що не всі українські платіжні системи легалізували свою діяльність. Отже, слід спростити в Україні роботу платіжних систем з використанням Інтернету, електронних грошей та інших інструментів взаєморозрахунків на базі нових технологій, шляхом внесенням відповідних змін до законодавства. Для України слід розробити національні стандарти та правила регулювання е-торгівлі, які б забезпечували їй рівноцінні партнерські умови в контексті ЗВТ при створенні єдиної віртуальної платіжної системи, що сприятиме масовому використанню електронних грошей.

6. Орієнтація вітчизняних Інтернет-магазинів, торговельних майданчиків на внутрішній ринок, неготовність до співпраці із європейськими партнерами. В Україні Інтернет-магазини (повноцінні маркетплейси) такі, як rozetka.com.ua, prom.ua є лідерами за обсягом продаж споживчих товарів населенню. Однак відсутність інформації на сайтах

²⁴¹ Черномор В. О. Сучасний стан та перспективи розвитку платіжних систем в сфері електронної комерції. *Фінансовий простір*. 2015. № 1 (17). С.287.

²⁴² Патрамаська Л. Ю. Дослідження сучасних тенденцій розвитку світового ринку електронної комерції. *Технологический аудит и резервы производства*. 2014. № 5/3(19), С.69.

²⁴³ Панина Д.С. Особенности регулирования индустрии электронных платежей: опыт зарубежных стран. *Вестник ОГУ*. 2015. №4 (179). С.313.

Інтернет-магазинів англійською мовою, домінування російської та української мов не сприяє наближенню до споживачів з держав ЄС. При тому, що електронний ринок ЄС для підприємців України є досить привабливим та потенційно цікавим для розвитку е-торгівлі, оскільки: річний оборот е-торгівлі ЄС становить 360 млрд євро проти вітчизняного обороту у 2,3 млрд євро, значна частка населення ЄС – 39%, яка періодично здійснює покупки в Інтернеті (проти 11-15 % вітчизняних он-лайн покупців). Ймовірно, що новий тренд – трансформація Інтернет-магазинів у маркетплейси (майданчики для розміщення різних учасників ринку) буде домінувати. За останніх три роки магазини Rozetka, Lamoda, LeBoutique, Kasta, F.ua змінили бізнес-модель на маркетплейс. Дошки оголошень SvitStyle, Hotline, OLX також запустили відповідний функціонал. Створені нові маркетплейси Bigl, Crafta, Vcene, Tasmarket та Ашан запустили власний маркетплейс²⁴⁴. Цьому посприяли зростання простоти фінансових операцій, швидка та недорога доставка.

7. Низька платіжна спроможність населення, що не сприяє збільшенню користувачів мережі. З огляду на те, що більше половини українців знаходяться за межею бідності, важко розраховувати на реально широку аудиторію. Інтернет-технології найбільш ефективні, коли ними користується не менше 5% населення²⁴⁵. Згідно прогнозів експертів, вийти на такий показник Україна зможе лише у 2018 р. при умові стабілізації політичної та військової ситуації. У 2018 р. середній чек онлайн-покупок в Україні був наполовину менший, ніж в інших країнах Центральної та Східної Європи: 38 дол. США в Україні проти 74 в Європі дол. США.²⁴⁶

Можливості для розвитку е-торгівлі в Україні знаходяться у правильному та вчасному застосуванні світових та вітчизняних трендів. Сучасні тенденції у розвитку вітчизняної е-торгівлі полягають у:

- масовому використанні мобільних пристроїв для здійснення бізнес-операцій в мережі (за останні два роки відсоток мобільних продажів зріс – з 14% 2013 р. до 24% в 2014 р.²⁴⁷, а у 2015 р. становив 40% і продовжує зростати у 2018 р.);
- зростанні покупок через соціальні мережі (у 2014 р. 39% робили замовлення через соціальні мережі проти 12% у 2013 р. Найчастіше українці через соціальні мережі купували одяг, аксесуари і подарунки, взуття, косметику і парфумерію та товари для дітей²⁴⁸);

²⁴⁴ Епоха маркетплейсів: як онлайн-торговля розвивається в Україні та світі. URL: <https://rau.ua/novyni/marketplace-2>.

²⁴⁵ Одарченко А. М., Сподар К.В. Особливості електронної комерції та перспективи її розвитку в Україні. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С.345.

²⁴⁶ Дослідження Promodo: як заробляють українські інтернет-магазини URL: <https://rau.ua/novyni/ukrayinski-internet-magazini/>

²⁴⁷ Ericsson: Українці не купують зі смартфонів через неправильне уявлення про безпеку. URL: <http://u-sc.com.ua/ericsson-ukrayintsi-ne-kupuyut-zi-smartfonivcherez-nepравil-ne-uyavlennya-pro-bezpeku/>

²⁴⁸ Українські онлайн-покупці стали частіше купувати через соціальні мережі. URL: <http://u-sc.com.ua/ukrayinski-onlajn-pokuptsi-stali-chastishe-kupuvati-cherez-sotsialni-merezhi>.

- персоналізації, індивідуалізації послуг. Споживачі підприємств е-торгівлі проявляють зацікавленість до унікальних продуктів, спроектованих на сайті власноруч, чи іншими споживачами;
- широкому застосуванні електронних грошей та інших новітніх платіжних засобів, а також введення в обіг підприємствами е-торгівлі власної валюти для розрахунків;
- активному розвитку корпоративного сектору електронної комерції B2B;
- збільшенні кількості Інтернет-магазинів, появи гібридних магазинів (тобто таких, які мають традиційні та електронні торговельні площі – вихід в офлайн маркетплейсу «Розетка»);
- диверсифікації асортименту товарів та послуг: замовлення свіжої їжі, засобів гігієни тощо;
- омніканальності продаж, що дозволяє покупцю обрати на свій розсуд засіб для комунікації та здійснення оплати;
- зниженні бар'єрів для здійснення транскордонних операцій;
- зростанню рівня довіри до е-торгівлі (соціальних мереж), яка є на переконання експертів основою бізнесу в Інтернеті.

Перспективи розвитку е-торгівлі за умови удосконалення регуляторних механізмів полягають у тому, що завдяки гармонізації вітчизняного законодавчого поля із європейським в Україні можуть з'явитися легальні міжнародні платіжні системи, такі як PayPal, європейські оператори логістики, системи захисту інформації. Це наблизить українських виробників до європейських споживачів. А з упровадженням повноцінного 3G та 4G-зв'язку передбачається суттєве збільшення доступу до системи надання електронних послуг.

Слід очікувати також на гармонізацію статистичного супроводу діяльності е-торгівлі в Україні (на жаль, офіційних статистичних даних вкрай мало, вони дуже різні) та ЄС для налагодження моніторингу діяльності е-торгівлі. Щодо удосконалення статистичного супроводу, то станом на 2016 р. юридичні особи, які здійснюють діяльність за КВЕД 47.91 «Роздрібна торгівля, здійснювана фірмами поштового замовлення або через мережу Інтернет», обліковуються Держстатом у бюлетені «Мережа роздрібною торгівлі підприємств», де не враховано точної кількості Інтернет-магазинів (особливо тих, які зареєстровані як фізичні особи підприємницької діяльності), осягів продаж тощо. Так, за офіційними даними на 2015 р. підприємств, які здійснювали продаж переважно поза магазинами через фірми поштового замовлення або через мережу Інтернет було 47, 22 з них – у м. Києві²⁴⁹.

Перспективи розвитку е-торгівлі в Україні у контексті імплементацій положень Угоди про ЗВТ та удосконаленні регулювання полягають у реалізації таких напрямів: впровадження безготівкових розрахунків (з

²⁴⁹ Офіційний сайт. Державна служба статистики України URL: <http://ukrstat.gov.ua>.

початком офіційної діяльності великих іноземних систем електронних грошей, таких як PayPal, збільшаться можливості українського малого бізнесу щодо здійснення міжнародної торгівлі, а також підвищить конкурентоздатність аутсорсингових послуг українських підприємств на світовому ринку²⁵⁰); розробка і прийняття нормативних актів на виконання Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків» №5284-IV; підтримка й впровадження сервісу MobileID та BankID, передумови для розвитку якого сформовано у Законі «Про електронні довірчі послуги» (прийнято у 2017 р.); оновленні законодавчих актів, що регулюють питання обігу електронних грошей; розширенні доступу до потенційних ринків збуту за рахунок залучення мешканців країн ЄС; перенесенні акценту асортименту вітчизняних Інтернет-магазинів на продукцію вітчизняного виробництва а також значне розширення асортименту; подальших удосконалень в сфері захисту прав споживачів; покращенні надійності, безпеки, терміновості платежів е-торгівлі; удосконаленні та лібералізації державного регулювання; зростанні кількості Інтернет-магазинів у містах з населенням менш, ніж півмільйона мешканців²⁵¹; появі нових торгових площадок, агрегаторів, на яких варто розміщатись Інтернет-магазинам; спрощенні доступу вітчизняних компаній малого та середнього бізнесу до державних закупівель у Євросоюзі. ЄС має намір у найближчі роки довести частку МСБ у держзакупівлях до 25%. Цьому також сприятиме визнання українських сертифікатів та електронних підписів у ЄС; підвищенні прозорості ведення бізнесу в Інтернеті; уніфікації систем оплати товарів та послуг, активізація використання електронних грошей та покращення системи доставки товарів та послуг.

Зазначимо, що реалізація зазначених пріоритетних напрямів потребує часу, фінансових ресурсів та консолідованих зусиль усіх стейкхолдерів ринку е-торгівлі. Значним поштовхом щодо планомірного й поступового впровадження в діяльність норм та положень Угоди про ЗВТ та інших нормативно-правових актів може стати стратегічне планування розвитку е-торгівлі з чітко сформульованими цілями та заходами щодо їх досягнення.

6.5. Віртуальні форми організації бізнесу: тенденції розвитку та підходи до регулювання цифрових технологічних платформ

Підвищення швидкості та розповсюдження широкосмугового доступу до Інтернет-зв'язку, поширення мобільних пристроїв й додатків формують нові види бізнесу, які прийнято називати віртуальними, інформаційними, цифровими та мережевими. Однак протягом останніх десяти років тенденції

²⁵⁰ Черномор В.О. Сучасний стан та перспективи розвитку платіжних систем в сфері електронної комерції. *Фінансовий простір*. 2015. № 1 (17). С.287.

²⁵¹ Чи загрожує Україні монополія на ринку електронної комерції з боку Інтернет-магазинів URL: <http://minfin.com.ua/blogs/pcshop/38333/>.

віртуального бізнесу змінилися від часткового продовження бізнес-моделі у внутрішній підприємницькій мережі до повного охоплення бізнес-моделей світовою Інтернет-мережею. Зазначимо, що впровадженню цифрової економіки як в світі, так і в Україні, передувала інформаційна, яка підготувала на належному рівні інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру, забезпечила доступ до навчання інформаційним технологіям та впровадженню їх у всі сфери життєдіяльності (економіку, торгівлю, бізнес, управління тощо). Істотними ознаками ідентифікації сучасної економіки науковці вважають платформовість і розподільчість, що розкривають не технічні рішення, а особливості економічної взаємодії і пріоритет управлінських рішень. Розподільчість орієнтована на переваги цифрової економіки в форматі Small Data, що спираються на свободу ринку, ринкових відносин і незалежність ринкових агентів; платформовість характеризує можливості цифровізації для скорочення транзакційних витрат і монетизації комунікаційних відносин.²⁵²

Цифрова економіка ще більше трансформує традиційні види економічної діяльності та стиль життя людини, відносини у цифровому світі, акцентує увагу на безпеці та довірі між учасниками транзакцій, формує принципово нові бізнес-моделі та постійно удосконалюється, впроваджуючи хмарні технології, штучний інтелект, нову віртуальну реальність, накопичує величезні обсяги даних (Big Data), які при досягненні критичної маси стають важливим капіталом цифрової економіки.

Феномен «цифрової платформи», явища «платформізації», стало можливим завдяки появі нових бізнес-моделей, транскордонних процесів, мережевих ефектів, моделей спільного споживання, потенціалу фінансових технологій, скорочення циклів інвестування, трансформації торгових, виробничих і логістичних ланцюжків, життєвого циклу цифрових активів та відкритих інновацій.

Концепт цифрової платформи, види платформ.

Термін «платформа» широко відомий та використовується у різноманітних науках: географії, геології, політології; застосовується у промисловості (нафтова платформа), транспорті (залізнична платформа) тощо. Зміст поняття «платформа» походить з французької та означає «плоску форму», узагальнення змісту вживання цього поняття у різних науках та сферах зводиться до одного: основа (поверхня, положення, вагома частина сукупності різних частин). Платформи та мережі співпраці лежать в основі нової цифрової економіки: 60-70% нової вартості, створеної в найближчі десять років, очікується на основі цифрових платформ. До платформ належать не тільки соціальні мережі, а й платформні середовища у промисловості, ланцюгах постачання, зайнятості, фінансових послугах та охороні здоров'я тощо. Зростання ролі і впливу платформ створюють низку компромісних питань, які кидають виклик традиційному розумінню бізнесу

²⁵² Степнов И.М., Ковальчук Ю.А. Платформенный капитализм как источник формирования сверхприбыли цифровыми рантье. *Вестник МГИМО-Университета*. 2018. 4(61). С. 107.

та політики.²⁵³ Це змінило правила організації бізнесу й призвело до впровадження нових форм ПОВ: технологічних цифрових платформ (у тому числі мережевих платформ на засадах економіки спільного користування – шерінгової економіки), що поширені у багатьох сферах господарства та зумовили зміну парадигми споживання, а відтак і регулювання загалом. Поява шерінгової економіки (Sharing economy) нового формату у світі припадає на 2007 р. Подальший розвиток концепції спільного споживання пов'язаний з дослідженнями Рейчел Ботсман та Ру Роджерса в книзі «What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption» (2010). Суть такої економіки полягає у зміні підходів до споживання товарів та послуг, відхід від надспоживання до ощадного спільного споживання ресурсів.

Цифрова трансформація бізнесу означає дематеріалізацію економіки та демократизацію даних, а не лише інновації у інформаційному технологічному супроводі та впровадження нових бізнес-моделей. Безумовно, що головними силами функціонування цих платформ є високошвидкісний Інтернет, цифрова обізнаність користувачів та цифрова готовність бізнесу до впровадження інноваційних технологій та бізнес-моделей.

Основною бізнес-одиницею та бізнес-моделлю цифрової економіки (зокрема й шерінгової економіки) є технологічні платформи, які присутні практично у всіх сферах економіки та виконують різноманітні функції. Більшість послуг, що стосуються економіки спільного використання, використовують цифрові платформи для досягнення більш ефективного використання ресурсів, забезпечення відповідного попиту та пропозиції в значних масштабах. Інколи у науковій літературі вживають поняття цифрової платформи у значенні інформаційно-комунікаційного майданчика (хабів) для спілкування, обміну думками, ідеями, який розміщено веб-сайті, містить інформаційно наповнений контент, сприяє консультуванню та координації зацікавлених сторін у вирішенні багатьох питань (бізнес-платформа, наукова платформа, платформа Стратегії smart-спеціалізації тощо). Однак, цифрова платформа – це складна інформаційна система, що забезпечує специфічний спосіб виконання певної функції та відкрита для використання клієнтів та партнерів, включаючи розробників додатків, мерчантів (програма для оплати послуг он-лайн) та агентів. Може використовуватися прямо чи за допомогою додатків, створених на її основі власниками чи третіми особами²⁵⁴.

Під «платформою» розуміють і віртуальний торговельний майданчик, і всю сукупність його користувачів, і програмний, апаратний та мережевий комплекси, бізнес-модель і підприємство, що її реалізує.²⁵⁵ Багатосторонні платформи перемагають в конкуренції звичайні продуктові компанії – ланцюги вартості²⁵⁶. Структура цифрових платформ є досить складною, вона

²⁵³ Our Shared Digital Future. Building an Inclusive, Trustworthy and Sustainable Digital Society. Report 2018. World Economic Forum. 48 p. URL: www.weforum.org, С.23.

²⁵⁴ Цифровые платформы и экосистемы финансовой инклюзивности. Российский опыт. 2015. Сколково, С.5.

²⁵⁵ Купревич Т.С. Цифрові платформи в світовій економіці: сучасні тенденції і напрямки розвитку. Економічний вісник університету. 2018. Випуск № 37/1. С.312-313.

²⁵⁶ Там само, С.313.

налічує кілька основних складових та сукупність багатосторонніх зв'язків між ними, схематично наведена на рис. 6.4.

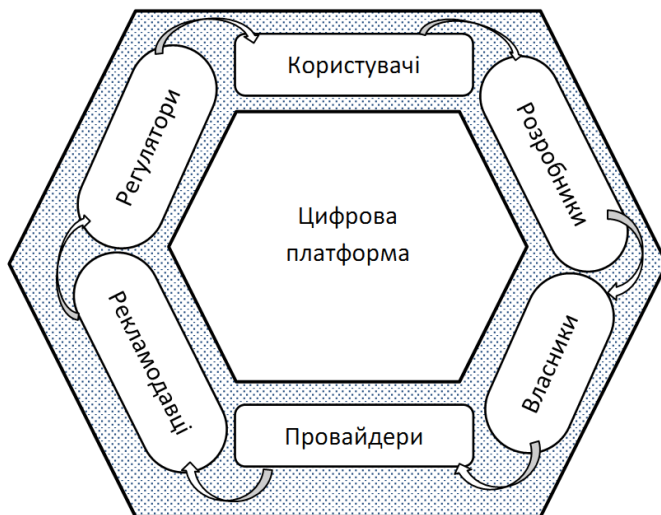

Рис. 6.4. Структура цифрової платформи*

*Джерело: авторська розробка

Платформа як організаційне рішення, включаючи організаційні платформи, дозволяє отримувати дохід з комунікаційних відносин; цифрова платформа дозволяє захистити власність на інформацію і можливості комунікацій і зробити їх чинником виробництва²⁵⁷. Отже, на думку фахівців Масачусетського технологічного університету «цифрова платформа – це забезпечена високими технологіями бізнес-модель, яка створює вартість, полегшуючи обмін між двома або більшою кількістю взаємозалежних груп учасників». За своїм технічним змістом платформа – це система «алгоритмізованих взаємовигідних відносин значної кількості незалежних учасників галузі економіки (або сфери діяльності), які здійснюються в єдиному інформаційному середовищі, що призводить до зниження транзакційних витрат за рахунок застосування пакету цифрових технологій роботи з даними і зміни системи поділу праці»²⁵⁸. Існування поліфункційних цифрових платформ та постійне удосконалення зумовило їх типологію: транзакційна, інтегрована, інноваційна, інвестиційна²⁵⁹. Платформа транзакційна – це технологія, продукт або послуга, що діє як канал (або посередника), що полегшує обмін або операції між різними користувачами, покупцями або постачальниками. Інноваційна платформа – це технологія, продукт або послуга, які слугують фундаментом, на якому інші фірми (вільно організовані в інноваційну екосистему) розробляють додаткові технології, продукти чи послуги.

²⁵⁷ Степнов И.М., Ковальчук Ю.А. Платформенный капитализм как источник формирования сверхприбыли цифровыми рантье. *Вестник МГИМО-Университета*. 2018. 4(61), С.112.

²⁵⁸ Там само, С.114.

²⁵⁹ Evans P. C., Gawer A. The Rise of the Platform Enterprise. A Global Survey. 2016. URL: https://www.thecege.net/app/uploads/2016/01/PDF-WEB-Platform-Survey_01_12.pdf, С.9.

Інтегрована платформа – це технологія, продукт або послуга, що є одночасно платформою транзакцій і інноваційною платформою. До цієї категорії належать такі компанії, як Apple, яка має обидві відповідні платформи, такі як App Store, та велику екосистему розробників третьої сторони, яка підтримує створення контенту (інформаційного наповнення) на платформі²⁶⁰. Інвестиційні платформи складаються з компаній, які розробили стратегію портфеля платформ і виступають як холдингова компанія, активний інвестор платформи або поєднують обидві функції.

Європейська комісія також визначає онлайн-платформи через призму їх функціонального призначення, як «пошукові системи, соціальні мережі, платформи для електронної комерції, магазини покупки додатків, сайти порівняння цін тощо»²⁶¹. Окрім того, платформи за правом власності поділяються на: приватні та публічні, за регіоном поширення та використання: глобальні, національні, локальні. З точки зору економічних, підприємницьких і управлінських поглядів, виділяють такі типи платформ: відкриті платформи, доступні всім учасникам ринку, і корпоративні платформи, орієнтовані на ефективність внутрішньої взаємодії,²⁶² платформи вільного доступу (з безкоштовною реєстрацією) і платформи монетизовані, тобто, які мають дохід від надання доступу учасникам; платформи, чия прибутковість забезпечена видами діяльності, не пов'язаними з предметом обміну, і платформи, незалежні від непрофільних доходів, включаючи благодійність; однорангові платформи (рівних учасників) та ієрархічні платформи, в яких, крім ієрархії споживачів, також виділяється інституційне середовище, сама платформа і її користувачі; платформи загальногалузеві і спеціалізовані за предметом обміну.

Шерінгова економіка, її особливості.

Загальною передумовою поширення шерінгових платформ є зростання цінності товарів та послуг як для бізнесу, так і для суспільства при розповсюдженні інформації про них²⁶³. Як зазначають дослідники, шерінгова економіка – це економічна модель взаємовідносин, в якій люди можуть отримувати та надавати, як правило, в короткотермінову оренду активи без переходу права власності на них і одночасному отриманні взаємної фінансової вигоди. Такий вид економічних відносин не є абсолютно новим, адже принципи спільного використання ресурсів відомі та елементи її реалізуються у бізнес-моделях «бізнес-бізнес», «бізнес-споживач» (при самообслуговуванні на автомийках тощо). Однак, шерінгова економіка як модель «спільної участі» має характерні риси: характер поведінки клієнтів, застосування засобів комунікації соціальних мереж та онлайн-майданчиків, відбувається інтеграція

²⁶⁰ Evans P. C., Gawer A. The Rise of the Platform Enterprise. A Global Survey. 2016. URL: https://www.thecge.net/app/uploads/2016/01/PDF-WEB-Platform-Survey_01_12.pdf. С.9.

²⁶¹ Купрєвич Т.С. Цифрові платформи в світовій економіці: сучасні тенденції і напрямки розвитку. Економічний вісник університету. 2018. Випуск № 37/1 С.313.

²⁶² Степнов І.М., Ковальчук Ю.А. Платформенний капіталізм як источник формування сверхприбыли цифровыми рантье. *Вестник МГИМО-Университета*. 2018. 4(61), С.115-116.

²⁶³ Швед В.В., Яблочников С.Л. Особенности шеринговой экономики на Украине. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2018. № 2 (43), С.78.

виробників товарів та послуг і споживачів, поширення інформаційних та телекомунікаційних технологій, мобільних додатків полегшує комунікацію між обома сторонами²⁶⁴. Такі риси економіки спільного споживання забезпечуються основними рушійними силами²⁶⁵:

– пірингом (рівності всіх учасників взаємодії) завдяки залученню для реєстрації у технологічні платформи соціальних мереж, які змінюють поведінку людей;

– світовою економічною кризою, що змусила переглянути бездумне споживання;

– екологічними проблемами надвиробництва;

– повернення довіри у спільноту та переосмислення значення друзів та сусідів у комунікації, прийняті рішень щодо купівлі чи оренди товарів та послуг.

Вищенаведені рушійні сили економіки спільного споживання науковці доповнили принципами: саморегулювання (однакова відповідальність всіх учасників за всі можливі наслідки); екологічністю рішень (дотримання безпеки діяльності та дружнього до оточення середовища); раціональності (всі учасники володіють повною інформацією, а їх дії скеровані на отримання максимальної вигоди обом сторонам); відкритості (тотальна інформаційна відкритість та безбар'єрність, прозорість); «євангелізації» (розуміння користувачами товарів чи послуг не лише можливості отримання вигоди, а й здійснення користі для суспільства, що має більше значення, ніж комерційний прибуток)²⁶⁶. До вищенаведених вважаємо слід додати принцип довіри, який капіталізується у фінансовий капітал через репутацію учасників платформи.

Оскільки більш ніж 90% всіх підприємств будуть «цифровими» у найближчі роки, то питання відповідальності технологій повинні вирішуватися у всіх секторах. На довіру впливають різноманітні чинники, включаючи характер товарів і послуг, спосіб обробки компаніями особистої інформації, безпека записів даних і 50 мільярдів пристроїв, які будуть підключені до Інтернету в найближчі роки, а також інші чинники, такі як прозорість та доступ до регулювання процесу. Окрім дій, що здійснюються окремими компаніями, бізнес має можливість взяти на себе провідну роль у сприяттні спільним соціальним результатам за допомогою технічних нормативних стандартів через посилену співпрацю з державним сектором і громадянським суспільством.²⁶⁷ Отже, шерінгова економіка – це інформаційно-економічна модель, скерована на трансформацію економіки капіталу з пасиву в актив шляхом використання сукупності механізмів спільного володіння, оренди, лізингу тощо. Вона базується на основі поведінкової економіки, яка стверджує, що ключовий вплив на здійснення

²⁶⁴ Швед В.В., Яблочников С.Л. Особенности шеринговой экономики на Украине. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2018. № 2 (43), С. 75-76.

²⁶⁵ Who's who в українському шерингу 2016. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/09/22/605870/>

²⁶⁶ Швед В.В., Яблочников С.Л. Особенности шеринговой экономики на Украине. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2018. № 2 (43), С. 76.

²⁶⁷ Our Shared Digital Future. Building an Inclusive, Trustworthy and Sustainable Digital Society. Report 2018. World Economic Forum. URL: www.weforum.org, С.23.

економічної діяльності визначають психологічні чинники, які призводять до ірраціональності, альтруїзму людської діяльності²⁶⁸.

У шерінговій економіці, на відміну від традиційної, споживач не визначає, а підлаштовується під надавача послуг (пошук осіб, з якими по дорозі за невелику плату, що компенсує витрати на паливе під час поїздки на власному авто – платформа). Таке кооперування має дещо спільне з об'єднанням у невеликих громадах та водночас – і сучасні відмінності: квартира, опублікована на сайті Airbnb (оренда житла) або авто (у випадку сервісу BlaBlaCar) залишається в приватній власності власника, а не у колективній власності, яка притаманна кооперації у невеликих громадах²⁶⁹.

Низка позитивних ефектів шерінгової економіки відображена у захисті довкілля та збереженні природних ресурсів внаслідок спільного споживання, тіснішій комунікації між людьми, зростанні ваги рівня репутації та рейтингу підприємств на шерінгових цифрових платформах в Інтернеті. Недоліки зумовлені посиленням конкуренції з традиційним бізнесом (поява сервісу Airbnb спричинила падіння цін на готелях), хоча з іншого боку – зниження цін на проживання в привабливому для туристів місті стимулює потік відвідувачів²⁷⁰. Певна загроза для традиційних ринків таки існує у скороченні обсягів продажу та кризи їх розвитку. А тому варто стверджувати про переконафігурацію економіки і скерування грошових потоків в модернізацію бізнесу, а не про знищення традиційного бізнесу загалом.

Огляд існуючих технологічних платформ різних країн світу та розподіл їх за сферами, функціями, масштабом поширення та типом платформи наведено у таблиці 6.5.

Таблиця 6.5

Перелік глобальних та локальних технологічних цифрових платформ*

Сфера	Назва платформи	Функції	Масштаб та країна походження	Тип плат-Форми
Освіта	Coursera	інформаційна, освітня	Глобальний, США	Трансакційна
	Udacity	інформаційна, освітня	Глобальний, США	Трансакційна
	Khan Academy	інформаційна, освітня	Глобальний, США	Трансакційна
	Edx	інформаційна, освітня	Глобальний, США	Трансакційна
	Preply	освітня, репетиторство	Глобальний, США	Трансакційна
	Prometheus	інформаційна, освітня	Державний, Україна	Трансакційна
Нерухомість	Mushroom	добова та погодинна оренда житла	Локальний, Україна (Львів)	Трансакційна
	Airbnb	короткострокова оренда приватного житла	Глобальний, США	Трансакційна
	WeWork	оренда коворкінгів	Глобальний, США	Трансакційна
	LiquidSpace	оренда офісного простору	Глобальний, США	Трансакційна

²⁶⁸ Швед В.В., Яблочников С.Л. Особенности шеринговой экономики на Украине. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2018. № 2 (43), С.76.

²⁶⁹ Як шерингова економіка змінює світ. 2016 Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/09/5/603709/>

²⁷⁰ Там само.

Торгівля	OLX	інформування про продаж-купівлю та надання послуг	Глобальний, США	Трансакційна
	Salesforce	самостійна розробка ІТ додатків	Глобальний, США	Інноваційна
	Amazon	торгівля	Глобальний, США	Інтегрована
	AliExpress	торгівля	Глобальний, Китай	Інтегрована
Їжа	Feastly	частування домашньою їжею	Державний, США	Трансакційна
Фінанси	M-Pesa	мобільне фінансування	Державний, Кенія	Трансакційна
	Zopa	кредитування	Глобальний, Велика Британія	Трансакційна
Краудфандинг	Спільнокошт	залучення спільних коштів	Державний, Україна	Трансакційна
	Велика ідея	залучення спільних коштів	Державний, Україна	Трансакційна
	Kickstarter	залучення спільних коштів	Державний, США	Трансакційна
Благочинність	Таблеточки	фінансова та інформаційна підтримка фінансова онкохворих дітей України	Державний, Україна	Трансакційна
	Крила Фенікса	підтримка Збройних сил України	Державний, Україна	Трансакційна
Спорт	Hudl	аналіз відео і навчання спортивних команд, коучинг	Глобальний, США	Трансакційна
	Smartsports	бронювання стадіонів, басейнів, готелів та авіаквитків для трансферу спортивної команди	Державний, Україна	Трансакційна
Урбаністика	Smart CityPlatform	пошук рішень для розвитку міст, сервісні рішення	Державний, Іспанія	Трансакційна
	Урбаністична платформа	Інформаційна	Державний, Білорусь	Не визначено
Транспорт	Uber	перевезення пасажирів	Глобальний, США	Трансакційна
	BlaBlaCar	спільні поїздки з подорожніми за компенсацію витрат	Глобальний, Франція	Трансакційна
	Uklon	перевезення пасажирів	Державний, Україна	Трансакційна
	Sizecar	оренда транспорту	Державний, Україна	Трансакційна

*Джерело: розробка автора

Зарубіжний досвід діяльності цифрових платформ.

За підрахунками міжнародної аудиторської компанії PwC, у 2015 р. в Європі працювало понад 300 компаній (що учетверо менше, ніж у США) у різних секторах економіки спільного споживання, сукупний річний дохід яких склав понад 4 млрд євро²⁷¹.

Щодо просторового розподілу цифрових платформ, то з 176 аналізованих платформ 2015 р найбільша їх кількість зосереджена в Азії – 82

²⁷¹ Сабитов О. Всяду шеринг: что такое экономика совместного потребления. 2018. URL: <https://rb.ru/story/share-it/>

(в Китаї – 64, в Індії – 8, в Японії – 5. Інші азіатські платформи розділені між Південною Кореєю, Австралією, Малайзією і Сінгапуром). У Північній Америці 63 платформи розташовані в США і одна в Канаді. У Європі існує 27 платформних компаній у 10 країнах. У Великій Британії зосереджено найбільшу їх кількість – дев'ять, у Німеччині – п'ять, у Росії – три, у Франції, Нідерландах та Швеції – по дві. Інші чотири європейські платформи знаходяться в Ірландії, Ізраїлі, Люксембурзі та Норвегії²⁷². Головні офіси платформних компаній розташовані у великих містах. Так, найбільша концентрація штаб-квартири знаходиться в районі затоки Сан-Франциско – одна четверта з аналізованих платформ (44). Другим містом за концентрацією платформ є Пекін з загальною кількістю 30. У Шанхаї їх 15, в Лондоні та Нью-Йорку – по 8 платформ. Китайські міста Ханчжоу розмістили 6 платформних компаній. Інші міста мають кілька платформ: від трьох до п'яти –Токіо, Берлін, Нью-Делі, Сіетл, Бангалор і Нанкін. Шість міст мають по дві платформи: Амстердам, Гуанчжоу, Москва, Париж, Сеул і Стокгольм. Решта 22 міста розміщують штаб-квартиру однієї цифрової платформи.²⁷³ Геопросторова концентрація сучасних платформ зумовлена низкою чинників: економічним піднесенням, інвестиціями в людський капітал та інформаційну інфраструктуру, підприємницькими інноваціями, рівнем культури споживання та працевлаштування тощо.

Піднесення платформ створює різні можливості та виклики для регіонів, для країн, для галузей, для компаній та індивідуальних новаторів. На рівні галузі спостерігається зростаюча конкуренція між платформами. Наприклад, платформи, які не конкурували в минулому, все частіше починають це робити, наприклад, як це можна бачити з Google і Amazon. Сильні стимули консолідувати платформи через злиття та поглинання існують в секторах: подорожі, райдшерінг, доставка їжі, оголошення тощо. Очікується посилення таких тенденцій: конкуренція та кооперація між платформами через злиття та поглинання.²⁷⁴

Зростання платформ у світі викликає реакцію урядів як на міжнародному, так і на національному рівнях, які розглядають платформи як засоби для позитивних змін, оскільки стимулюють інновації, підвищують продуктивність, забезпечуючи краще використання активів та ідеї економіки спільного використання²⁷⁵. Водночас поширення у ЄС занепокоєння щодо домінування американських платформ, які мають справу з приватними особистими даними, що, ймовірно, призведе до посилення регуляторного контролю або, можливо, нових регулювань на цифрових платформах і в цифровому просторі загалом.²⁷⁶

²⁷² Evans P.C., Gawer A. The Rise of the Platform Enterprise. A Global Survey. 2016. URL: https://www.thege.net/app/uploads/2016/01/PDF-WEB-Platform-Survey_01_12.pdf, С.11.

²⁷³ Там само, С.11.

²⁷⁴ Там само, С. 22.

²⁷⁵ Evans P.C., Gawer A. The Rise of the Platform Enterprise. A Global Survey. 2016. URL: https://www.thege.net/app/uploads/2016/01/PDF-WEB-Platform-Survey_01_12.pdf, С. 22.

²⁷⁶ Там само, С. 22.

Отже, зростаюча економіка платформ, що формує новий глобальний бізнес-ландшафт і впливає на життя громадян у всьому світі сприяла розвитку нової форми організації підприємницької діяльності, яка стає домінуючою в цифровій економіці. Управління платформовими екосистемами, в поєднанні з розробкою технологій і бізнес-моделей, які використовують переваги мережних ефектів, і які дозволяють масштабування, мають вирішальне значення для успіху платформ²⁷⁷. В той час, як попереду значні виклики, можливості, які відкривають платформи є величезними, використовують безпрецедентний рівень глобального підключення до Інтернету, а також великий обсяг умінь та навичок програмного забезпечення, які можна використовувати для розвитку майбутніх платформ²⁷⁸.

У ЄС широко застосовується показник розвитку цифрової економіки – Індекс Digital Economy and Society Index Report (DESI), який розраховується щорічно з 2017 р. Європейською Комісією для країн-членів ЄС та інших 15 розвинених держав, України у звіті немає. До складу індексу цифрової економіки входять її основні параметри: інфраструктура для цифрових технологій розвиненість послуг зв'язку, зберігання і передачі інформації розвиток людського капіталу; «цифровізація» бізнесу, включаючи рівень автоматизації внутрішніх процесів; інформаційна безпека; регуляторне середовище та бар'єри для розвитку цифрових технологій.

Індекс цифрової економіки складається з Індексу цифрового бізнесу (показники: електронний обмін інформацією, радіочастотна ідентифікація (RFID), соціальні мережі, електронні рахунки та хмарні рішення) та Індексу електронної комерції (відсоток малих і середніх підприємств (МСП), що продають онлайн, оборот електронної торгівлі у відсотку від загального обороту МСП; і частка МСП, які продають онлайн за кордон). У звіті за 2018 р. лідерські позиції займали Данія, Фінляндія, Ірландія та Швеція²⁷⁹.

Окрім розрахунку індексу DESI широко застосовують результати Європейського звіту з цифрового прогресу (EDPR). Відмінність між ними полягає у тому, що EDPR більше акцентує увагу на цифровий розвиток окремої країни, зокрема – зміни у законодавстві тощо. При цьому використовуються як дані цифрового табло²⁸⁰, так і національне законодавство. В той час як DESI надає узагальнене уявлення про цифровий розвиток у країнах-членах ЄС на основі переважно статистичних даних²⁸¹.

Згідно з результатами звіту Accenture (2016), незважаючи на високий потенціал цифрових платформ для малого і традиційного оф-лайн бізнесу,

²⁷⁷ Evans P.C., Gawer A. The Rise of the Platform Enterprise. A Global Survey. 2016. URL: https://www.thecge.net/app/uploads/2016/01/PDF-WEB-Platform-Survey_01_12.pdf. С.23.

²⁷⁸ Там само, С.23.

²⁷⁹ DESI Report 2018 – Integration of Digital Technology. 16 p. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>.

²⁸⁰ Digital scoreboard. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-scoreboard/>

²⁸¹ Проблеми та перспективи гармонізації цифрового ринку України з ринками ЄС та країн СхП Звіт 2018. URL: <http://cid.center/wp-content/uploads/2018/11/аналітичний-звіт-СхП.pdf>, С.13.

лише 10% стартапів на їх основі стануть самостійними і прибутковими в найближчі роки. Дослідження також показало, що до 2020 року Китай, Індія і США будуть домінувати в області платформної економіки і розрив між ними та іншими країнами буде тільки зростати. Результати аналізу показують, що США, Китай, Велика Британія, Індія і Німеччина знаходяться в першій п'ятірці «Індексу готовності до переходу на цифрові платформи» (складовими індексу є кількість і підготовленість користувачів; культура відкритих інновацій; нормативно-правова база (регулювання); цифрове підприємництво ; технологічна готовність). Більшості європейських країн загрожує втрата глобального ринку цифрових платформ. Лише за допомогою багатостороннього співробітництва вдасться об'єднати фрагментовані цифрові ринки, допомогти розвитку цифрових підприємств і задовольнити попит на товари і послуги, так необхідні для успішного функціонування цифрового бізнесу²⁸². У звіті міститься низка рекомендацій для держави і бізнесу щодо перегляду законодавчої бази з метою створення сприятливих умов для розвитку цифрових платформ, включаючи такі²⁸³:

1. Приділити увагу стандартам і правилам захисту даних. Впорядкувати законодавчі вимоги до обробки персональних даних та забезпечення їх безпеки. Спростити обмін даними між країнами.

2. Розробити нормативно-правові акти з урахуванням цифрових платформ.

3. Підтримати електронну торгівлю між країнами. Впорядкувати податки і стандарти, захист прав споживача, контрактне право і логістичну інфраструктуру.

4. Інвестувати в цифрову інфраструктуру. Наприклад, Європейська директива про платіжні послуги (PSD2) допоможе стартапам розширити охоплення клієнтів і впровадити інноваційні бізнес-моделі.

5. Діяти рішуче. Навчити представників малого та середнього бізнесу використанню альтернативних джерел фінансування (наприклад краудфандінгом і рівноправного кредитування), а також принципам захисту особистих даних і прав споживачів. Підтримувати малий і середній бізнес за допомогою організації цифрових економічних зон, які сприяють розвитку електронної торгівлі.

Accenture виявила п'ять чинників (5 P) розвитку цифрових платформ, за допомогою яких нові технології сприятимуть формуванню великих ринків клієнтів і постачальників послуг²⁸⁴:

– пропозиція (Proposition). Створення на платформі різних сервісів для розширення можливостей угод між покупцями так постачальників послуг;

²⁸² Согласно исследованию Accenture большая часть компаний и стран не готова к переходу на цифровые платформы 2017. URL: <https://www.accenture.com/ru-ru/company-news-release-five-ways-to-win-digital-platforms>

²⁸³ Там само.

²⁸⁴ Там само.

– персоналізація (Personalization). Цілеспрямована взаємодія з клієнтами по всіх каналах, використання даних про споживачів для розуміння їх потреб і створення індивідуальних пропозицій;

– ціна (Price). Застосування нових моделей ціноутворення для задоволення попиту;

– захист (Protection). Для збереження довіри клієнтів слід забезпечити як превентивні заходи захисту даних, так і методи заохочення за надання інформації, це необхідно для залучення клієнтів і диференціації діяльності платформи;

– партнери (Partners). Активне нарощення зв'язків з цифровими партнерами – розробниками додатків і провайдерами платіжних сервісів, які допоможуть удосконалювати діяльність платформи і задовольняти потреби клієнтів.

У 2017 році Комісія ЄС започаткувала низку спеціальних дослідницьких проєктів щодо вивчення ситуації із цифровізацією в інших регіонах світу. Один з цих проєктів, у якому бере участь Україна, спрямований на дослідження статистичних показників цифровізації у країнах Східного партнерства. Після завершення проєкту у 2018 р. планується підготувати рекомендації щодо змін у статистиці та системах моніторингу²⁸⁵. На даний момент ведеться робота з розробки й впровадження проєкту Стратегії інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС та план заходів з її реалізації на виконання зобов'язань у рамках Угоди про Асоціацію з ЄС. Україна також долучилася до ISA² – програми Європейської Комісії, яка підтримує розроблення цифрових рішень, що дозволяють державним інституціям надавати підприємствам та громадянам Європи якісні електронні послуги через використання єдиних принципів, стандартів та сумісних систем (інтероперабельність)²⁸⁶.

Вітчизняні технологічні платформи.

На практиці в Україні поширені лише деякі іноземні шерінгові моделі, які адаптуються до реалій національної економіки та ментальності. Існують міркування, що спонтанність та неконтрольованість розвитку таких економічних відносин попри їх великий потенціал несе загрозу для традиційних бізнес-моделей і потребує розробки чітких правил гри²⁸⁷. Водночас в Україні розвинено електронне урядування на базі цифрових платформ, спрямованих на надання державних і муніципальних послуг онлайн. Досвід діяльності вітчизняних шерінгових платформ (райдшерінг «Подорожники», «Підвезу», easy2go) доводить про значні перспективи та

²⁸⁵ Єгоров І. Ю., Чмир О. С. Показники цифровізації: європейські підходи та українські реалії. Проблеми інформаційного суспільства: ресурси і технології : матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 27 вересня 2018 р. МОН України; УкрІНТЕІ. Київ : 2018.. С.5

²⁸⁶ У Києві обговорили інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/u-kiyevi-obgovorili-integraciyu-ukrayini-do-yedinogo-cifrovogo-rinku-yevropejskogo-soyuzu/>

²⁸⁷ Швед В.В., Яблочников С.Л. Особенности шеринговой экономики на Украине. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2018. № 2 (43), С. 76.

можливості розробників реагувати на потреби локального ринку й бізнес-інновації та нижчу конкурентоспроможність у порівнянні з глобальними зарубіжними платформами. З відомих на глобальному ринку в Україні присутні такі шерінгові компанії Uber (2016), BlaBlaCar (2014), OLX (2014), Airbnb та ін. Окрім них також популярні платформи електронної торгівлі

На ринок України BlaBlaCar вийшов на початку 2014 р., викупивши успішний український стартап «Подорожники» з аналогічним сервісом, запропонувавши колишньому власнику «Подорожника» О. Лазоренко очолити сервіс BlaBlaCar в Україні та Росії. Організаційні бізнес-інновації економіки спільної участі у вітчизняному бізнес-середовищі зазнають деяких видозмін, зумовлених ментальністю населення, рівнем платоспроможності, рівнем розвиненості інститутів, що визначають правила гри та доступом до Інтернету. В Україні (а саме в містах Київ, Одеса, Львів, Дніпро, Харків, Запоріжжя, Вінниця), як і в Росії, Uber працює не безпосередньо з водіями, а через компанії-посередники.

Економісти стверджують, що шерінгова економіка налагоджує співпрацю між людьми, у яких є надлишковий ресурс і тими, кому його не вистачає. Таким чином виникає як спільне споживання, так і спільне створення товару чи послуги²⁸⁸. В основу шерінгової економіки закладено принцип Win Win, коли виграють обидві сторони-учасники економічної діяльності. Через те, що поява економіки спільного споживання є відносно новою, ще не всі способи монетизації випробувано²⁸⁹. Однак попри новизну таких бізнес-моделей соціальна складова бізнесу спільного використання (принципи її) не повинна перекриватися комерційною, бо тоді нівелюється різниця між традиційними моделями економіки та цифровими платформами. Саме ці питання стали приводом до регулювання діяльності окремих видів послуг операторів шерінгової економіки у всіх країнах світу. Проведений аналіз діяльності низки цифрових платформ дав змогу виділити соціальні некомерційні та комерційні моделі. На думку дослідників, шерінгова економіка є своєрідною екосистемою з природним саморегулюванням на основі довіри, захисту персональних даних, коректного використання даних, запобігання кібер-злочинності, репутації тощо. Таке самостійне регулювання вважають ефективнішим за державне 64 % громадян, опитаних аудиторською компанією PwC.²⁹⁰ Попри те, що шерінг виник еволюційно, не застосовуючи канали традиційного маркетингу, не слід вважати, що інші нетрадиційні канали формування попиту та моди на раціональне споживання не були застосовані.

Поряд з появою сервісу Uber виникло поняття «уберизація», що позначає компанії, які з постачальників конкретних товарів перетворюються в

²⁸⁸Шеринговая экономика по-українски. URL: https://banker.ua/bank_news/world/2017/11/07/1180482090/sheringovaja-ekonomika-po-ukrainski/

²⁸⁹ Андрусак А., Ормоцадзе М. Вигідно поділилися: що таке шерінгова економіка по-українськи. URL: <http://forbes.net.ua/ua/business/1412542-vididno-podililisya-shcho-take-sheringova-ekonomika-po-ukrayinski>

²⁹⁰ Еволюція довіри: як шерінгова економіка руйнує світові кордони. 2016. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/10/3/607318/>

постачальників сервісів та «гіг-економіка» (gig-economy) – нова форма відносин між робітником та працедавцем на основі розвитку технологій та появи нових видів економічної діяльності, коли працедавець не є власником засобів виробництва, але стає набувачем інтелектуальної власності, через що надавачі послуг не є захищеними жодними механізмами перед власником платформи та споживачами послуг. Наприклад, Uber пропонує не сам автомобіль, а послугу з переміщення з одного пункту в інший, так і виробники медичного обладнання продають не саме устаткування, а можливість зробити УЗД або МРТ. Така бізнес-модель дозволяє істотно скоротити експлуатаційні витрати в порівнянні з традиційною.²⁹¹ За іншими дослідженнями, «уберизація економіки» відноситься не лише до платформи, а стосується глибоких трансформацій економіки та суспільства у контексті взаємодії попиту та пропозиції. Інколи термін «уберизація» застосовується у значенні цифрової загрози для будь-якої традиційної галузі економіки²⁹². Зазначимо, що поряд з уберизацією економічної діяльності широко поширене явище соціальних мереж, які за допомогою особистих повідомлень людей, їхніх груп формують потенціал довіри до он-лайн сервісів (власне до даних платформ). Враховуючи таку прозорість та публічність соціальних медіа власники онлайн-сервісів пропонують авторизацію через акаунт у соцмережі, який є зручнішим способом за традиційну реєстрацію за електронною поштою. Зокрема такий спосіб авторизації використовують для доступу на шерінгові платформи поряд з традиційним способом (реєстрація електронною поштою).

Як і будь-яка інша форма ПОб цифрова платформа має переваги і недоліки. До переваг діяльності он-лайнових платформ на базі шерінгу відносимо: нижчу ціна на послугу, високу швидкість, зручний та якісний сервіс, захист інтересів учасників проекту. Недоліки ж полягають в існуванні певних ризиків: незахищеності даних учасників трансакцій, зростанні конкуренції, залежності від власників платформи тощо. На думку науковців, велику цінність платформних рішень залежить від трьох чинників: монетизація інформації та комунікацій, скорочення непродуктивних втрат, в тому числі і за рахунок держави, ефективність координації²⁹³.

До **переваг діяльності цифрових платформ** відносять також:

- стимулювання інновацій (диверсифікація товарів, інноваційні бізнес-моделі, гнучка організаційна структура);
- формування споживчої цінності (збільшення вибору, зручність, прозорість ринку, розподіл ресурсів та фінансових активів);
- відкриття ринків (можливість доступу до ринку суб'єктів малого та середнього бізнесу, розширення експортної можливості);

²⁹¹ Сабитов О. Всяду шеринг: что такое экономика совместного потребления. 2018. URL: <https://rb.ru/story/share-it/>

²⁹² Купревич Т.С. цифрові платформи в світовій економіці: сучасні тенденції і напрямки розвитку. Економічний вісник університету. 2018. Випуск № 37/1, С.312.

²⁹³ Степнов И.М., Ковальчук Ю.А. Платформенный капитализм как источник формирования сверхприбыли цифровыми рантье. *Вестник МГИМО-Университета*. 2018. 4(61), С. 115.

- скорочення трансакційних витрат (низькі інформаційні, комунікаційні, логістичні витрати);
- покращення добробуту (алокаційна ефективність, стандартизація, довіра, ефективне використання технологій, генерування якісних інформаційних даних, які можуть бути додатковою цінністю)²⁹⁴;
- трансформація інституту посередників завдяки інтеграції та уніфікації процесів взаємодій протягом всього ланцюга створення вартості;
- зростання продуктивності праці й ефективності підприємницької діяльності²⁹⁵;
- підвищення щільності різномірних економічних агентів, інтенсифікації взаємодій завдяки цифровим технологіям у великих містах;
- трансформація ролі і значення держави, зміна відносин суспільства, бізнесу, науки і держави.²⁹⁶

Серед **проблем впровадження цифрових платформ в світі та Україні** основними є такі:

- нерозвиненість інформаційної та телекомунікаційної інфраструктури за відповідними європейськими та світовими стандартами;
- неготовність України до впровадження цифрових платформ, що фіксується у «Індексі готовності до переходу на цифрові платформи» компанії Accenture (до його розрахунку входять такі індикатори: кількість і підготованість користувачів; культура відкритих інновацій; регуляторне середовище; цифрове підприємництво (он-лайн бізнес), технологічна готовність);
- уповільнений процес інтернетизації територій України та доступу до широкопasmового Інтернету, повільне впровадження стандартів 4 G та 5 G мобільного Інтернет-зв'язку тощо;
- існування цифрового розриву у суспільстві за регіонами (місто-село);
- ризики маніпуляції громадською думкою щодо пріоритетів цифровізації економіки України;
- відсутність можливості прийняття альтернативних координаційних рішень²⁹⁷ при користуванні певною платформою, а відтак зростання конкуренції та стимулів формування інших платформ суттєво знижене;
- відсутність кореляції та координації дій держави, бізнесу й громадянського суспільства щодо напрямів та заходів цифровізації економіки;

²⁹⁴ Купрєвич Т.С. Цифрові платформи в світовій економіці: сучасні тенденції і напрямки розвитку. *Економічний вісник університету*. 2018. Випуск № 37/1, С.314.

²⁹⁵ Данніков О.В., Січкаренко К.О. Концептуальні засади цифровізації економіки України. *Інфраструктура ринку*. 2018. Випуск 17, С.75.

²⁹⁶ Структурные изменения в российской экономике и структурная политика. Аналитический доклад. / под научн. руковод. Ясина Е.Г. Москва: НИУ ВШЭ. 2018. URL: <https://www.hse.ru/data/2018/04/13/1150725828/Аналитический%20доклад%20по%20структурной%20политике.pdf>, С.237-238.

²⁹⁷ Степнов И.М., Ковальчук Ю.А. Платформенный капитализм как источник формирования сверхприбыли цифровыми рантье. *Вестник МГИМО-Университета*. 2018. 4(61), С.110.

– недостатнє регулювання діяльністю операторів платформ з метою запобігання платформовому капіталізму та монополізму;

– неефективність фінансування заходів національних програм з інформатизації суспільства²⁹⁸ та непрозорість інформування про стан реалізації заходів «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки» впродовж 2018 р.;

– відсутність доступних статистичних даних щодо розвитку інформатизації економіки, оперування недостовірними статистичними даними при розробці заходів стратегічного характеру; використання різних методологічних основ для збору та обробки статистичної й адміністративної інформації, що унеможливорює об'єктивний аналіз та бенчмаркінг;

– конфлікт стандартів (протоколів даних та інших параметрів) функціонування цифрових платформ та блокування на практиці впровадження технології блокчейн;

– розпорошеність та дублювання функцій регулювання сфери інформаційної економіки між органами влади, відставання законодавчого забезпечення від темпів розвитку цифровізації державного управління, бізнесу, освіти та громадянського суспільства;

– повільний процес узгодження заходів вітчизняної політики у сфері цифровізації економіки з імплементацією положень ключових положень документів ЄС, у тому числі й Угоди про асоціацію з ЄС.

Скептики шерінгової економіки на прикладі оренди автомобілів розкривають окремі проблеми, які не можуть бути легко вирішеними інструментами саморегулювання: час нічного простою, саботаж водіїв райдшерінгу щодо невігідних викликів за місто або у віддалений район, від чого страждає репутація компанії, а відтак і єдина конкурентна перевага у каршерінгу – деклароване скорочення витрат на поїздку, доступ до автомобіля у час пік, витрати з експлуатації тощо.²⁹⁹

Негативно налаштовані до приходу нових моделей розвитку шерінгової економіки були і в Росії у 2014 р., коли появився сервіс райдшерінгу BlaBlaCar. Однак динаміка розвитку цього сервісу протягом трьох років показала стрімке зростання кількості водіїв, пасажирів, які брали участь у спільних поїздках, переконала в успішності та дієвості нової бізнес-моделі. Поява таких сервісів кар- та райдшерінгу у великих містах зумовлена попитом населення та розвиненою інформаційною та транспортною інфраструктурою. На фоні успіху іноземних платформ оренди авто російський мережевий конкурент «Яндекс» запустив у 2018 р. власний сервіс каршерінгу «Яндекс. Драйв». Збільшення кількості учасників на ринку перевезення та оренди автомобілів повинно сприяти підвищенні якості

²⁹⁸ Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету Державним агентством з питань електронного урядування України на електронне урядування та Національну програму інформатизації. Рахункова палата. 2018. 32 с.

²⁹⁹ Носов І. «Шари» не буде, або чому «шерінгова економіка» не має перспектив, 2017. URL: <https://www.autocentre.ua/ua/blogs/shary-ne-budet-ili-pochemu-sheringovaya-ekonomika-ne-imeet-perspektiv-338177.html>

послуг та інформаційній освіті населення, не охопленого поки такими послугами, диверсифікації послуг (авто преміум класу, вантажних авто) тощо. Водночас на російському ринку перевезень з'явилися нові цифрові платформи регіонального та локального рівнів як приватні, так і муніципальні: Делімобіль (його дочірнє підприємство Anytime), BelkaCar, YouDrive, MatreshCar, Sreetcar, Darenta, «Московський каршерінг» (проект Департаменту транспорту Москви).³⁰⁰

Зазначимо, що у вітчизняному та російському каршерінгу переважає комерційна складова, яка дещо відхиляється від первинної соціальної ідеї каршерінгу: звільнити вулиці від автомобілів, покращити пересування в місті, зробити його екологічно комфортнішим. Комерційні ж компанії поки що нарощують кількість авто у місті, які займають місце на дорогах та паркомісцях.

У 2018 р. в Україні запрацювали нові локальні сервіси каршерінгу: у Києві та Дніпрі Getmancar, одеський каршерінг Mobilecar, SizeCar у Вінниці (єдиний у ніші P2P), що мають перспективи поширення по всій Україні. Попри різні суперечності та неузгодженість дій бізнесу та влади, в Україні розвинена інформаційна інфраструктура, сформований якісний людський капітал з високими цифровими компетентностями та зростання мотивації щодо застосування переваг цифрової економіки.

Водночас до *трендів і перспектив розвитку шерінгової економіки* в Україні відносяться: глобальне зростання світового ринку; децентралізація та демократизація шляхів отримання прибутків; впровадження технології блокчейну для забезпечення прозорості та безпеки діяльності учасників платформи. В даний час розвиток платформ йде шляхом створення цифрових екосистем, які передбачають розробку спеціального середовища для реалізації цифрових ідей. Цифрова екосистема забезпечує набір гнучких послуг, здатних швидко адаптуватися до постійно мінливих потреб бізнесу, інтегруючи автоматизацію технологічних операцій, відносини зі споживачами і зростання ринків³⁰¹.

До ризиків розвитку цифрових платформ у світі та Україні слід віднести: зростання глобальної монополізації цифрових платформ, яке у науковій літературі називають «платформовим капіталізмом», відсталість державного та ринкового регулювання діяльністю цифрових платформ від потреб розвитку цифрової економіки та світової практики врегулювання питань оподаткування, перерозподілу доходів та захисту найманих (самозайнятих) працівників від порушення їх прав на платформах, відсутність належної мотивації у суспільстві для подолання цифрового розриву між поколіннями та між територіями (місто-село), захист інтелектуальної власності та персональних даних користувачів різноманітних платформ, прозорість інвестування у розвиток інформаційної інфраструктури тощо.

³⁰⁰Хачатрян Э. 12 стыдных вопросов про каршеринг. URL: <https://www.gq.ru/entertainment/12-stydneyh-voprosov-pro-karshering>.

³⁰¹ Степнов И.М., Ковальчук Ю.А. Платформенный капитализм как источник формирования сверхприбыли цифровыми рантье. *Вестник МГИМО-Университета*. 2018. 4(61), С.116.

Проблемним питанням залишається узгодження національного законодавства з принципами діяльності шерінгових цифрових платформ, що виражається у необхідності забезпечення рівня безпеки усім учасникам взаємодії глобального характеру на локальному рівні. Український ринок специфічний, тому європейські сервіси повинні бути адаптовані під локальні умови для надання якісних послуг, захисту прав споживачів і дотримання стандартів власниками платформ на всіх етапах діяльності: від надходження заявки до завершення операції.

На думку В.В. Шведа, державі необхідно розробляти нові інституційні інструменти для вирішення проблеми довіри між учасниками шерінга так і користувачів цифрових платформ, щоб відігравати не лише роль регулятора, але й арбітра, за умов неспроможності ж виконувати державою нові обов'язки, роль арбітра на себе вимушено будуть брати нові соціальні інститути, що в свою чергу може призвести до тотального зменшення впливу держави і корінного зламу усталених державних утворень.³⁰² Ми ж не бачимо такої загрози у сповільненій реакції держави на регулювання діяльності цифрових платформ, корумпованих схемах, які стримують впровадження інновацій (4G та 5G Інтернет), адже альтернатива – громадянське суспільство з високорозвиненими цифровими компетентностями є складовою моделі чотирьох спіралей (Open Innovation 2.0), де власне інформаційне суспільство відіграє роль запобіжника корпоратизації економіки та важливого замовника, інвестора й дослідника в рамках «громадянської науки». Однак, поєднання державного та ринкового регулювання (державно-приватного) з врахуванням думки громадськості забезпечить ефективну діяльність цифрових платформ без загрози посилення платформового капіталізму та монополізму.

Проблема регулювання просторової організації нових цифрових форм ПОВ полягає у пошуку поєднання можливостей традиційних інструментів та розробки нових для усунення ризиків та конфліктів. Так, як в ЄС такі форми діють раніше, суспільством сформовані певні принципи управління та регулювання діяльністю цифрових платформ. Рамковими вважають стратегічні та програмні інструменти: «Цифрова адженда» розроблена у контексті «Стратегії розвитку Європи 2020»³⁰³, у якій визначено пріоритети розвитку цифрової трансформації економіки ЄС. Цей документ є рамковим, у межах якого держави-члени ЄС розробляють національні стратегії розвитку цифрової економіки, формують власні пріоритети.

Якщо в Італії дія в мобільному додатку щодо замовлення таксі або бронювання житла, вважається юридично значущою, то в Україні такі норми не діють, а надання послуг регулюється традиційним шляхом. Окрім того, реєстрація он-лайн бізнесу відбувається оф-лайн (традиційно, у паперовому форматі). Відсутність регулювання в сфері технологічних он-лайн платформ як

³⁰² Швед В.В. Теоретические аспекты шеринговой экономики. *Економічний форум*. 2017. №1, С.29.

³⁰³ Digital Agenda of the Europe 2020 Strategy. Digital Single Market strategy. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/europe-2020-strategy>.

шерінгової так і цифрової економіки загрожує серйозними ризиками для власників та клієнтів бізнесу. Так, репутація BlaBlaCar в Росії постраждала через судовий процес щодо заборони розміщення на власному сайті даних про спільні поїздки компанії, оскільки позивач вважав, що сервіс сприяє організації регулярних нелегальних комерційних перевезень. Представники BlaBlaCar довели некомерційну суть послуг, що зводяться до часткової компенсації витрат на бензин.³⁰⁴ Низка протестів у 2017 р. в Україні призвели до усунення з вітчизняного ринку пасажирських перевезень російського «Яндекс. Таксі», натомість залучивши до діяльності послуги Uber.

У 2017 р. Європейський суд визнав Uber транспортною компанією, а не «інформаційним сервісом», оскільки компанія надає «послуги в сфері транспорту», то вони повинні регулюватися відповідним чином. Конфлікт того ж року компанії з владою Лондона полягав у невідповідності вимог, що висуваються до оператора за викликом автомобіля, в тому числі в сфері співпраці з правоохоронними органами та перевірки водіїв на предмет наявних раніше порушень закону. Влада європейських країн прагне до регулювання шерінгової економіки – так, у Великій Британії передбачено розробити законопроект щодо звільнення від оподаткування доходів громадян, отриманих ними на сервісах економіки спільного використання від здачі в оренду житла (до 1000 фунтів) і автомобіля (до 1000 фунтів). У Росії громадяни ж зобов'язані платити податок у розмірі 13% від суми, яку вони отримують від оренди речей (автомобіль чи спортивне спорядження). Податкові послаблення від здачі в оренду власності через сервіси спільного використання речей в Росії поки не передбачені³⁰⁵. В Україні ж власники автомобілів, які працюють у сервісі Uber сплачують 25% головній компанії, 5-7% комісії з поїздки за послуги компанії-посереднику, яка має ліцензію материнської компанії.

До інструментів стимулювання розвитку цифрових технологій в світовій економіці слід віднести: гармонізацію стандартів та правил захисту даних; спрощення транскордонного обміну даними; сприяння міжнародній електронній торгівлі; інвестування в цифрову інфраструктуру.³⁰⁶

Щодо захисту даних користувачів, то після низки судових процесів щодо витоку персональної інформації компанії Facebook та Google (2018), альтернативою є впровадження технології блокчейн. Адже можливість монетизувати персональні дані користувачів (дані акаунтів соціальних мереж) є у власників мереж, які можуть за потреби продавати ці дані третім особам. Усунути дисбаланс у створенні та оперуванні даних в платформі покликана технологія блокчейн, яка сприяє обміну цінностями надійним і децентралізованим шляхом без посередника. Як зазначає Прімавера Де Філіппі, блокчейн може забезпечити безпечний та прозорий запуск програмного забезпечення шляхом запуску їх у одноранговій мережі, без

³⁰⁴ Сабитов О. Всюду шеринг: что такое экономика совместного потребления. 2018. URL: <https://rb.ru/story/share-it/>

³⁰⁵ Там само.

³⁰⁶ Купревич Т.С. цифрові платформи в світовій економіці: сучасні тенденції і напрямки розвитку. *Економічний вісник університету*. Випуск № 37/1, С.317.

контролю третьої сторони та наявності централізованого сервера. Більше того, окрім захисту, учасники отримують можливість поширювати повідомлення в мережі і отримувати за це винагороду, за таким принципом відсутності посередника працює децентралізований ринок OpenBazaar. Технології блокчейн підтримують тісні взаємодії, які отримали назву «платформовий кооперативізм», де користувачі можуть бути і розробниками, і акціонерами платформ. Саме відсутність посередників дає можливість справедливо розподіляти створену додану вартість. Саме зміст такої співпраці дає можливість розвиватися економіці спільного споживання. Існуючі сьогодні великі корпорації, які контролюють цифрове середовище можуть втратити лідируючі позиції, однак існує ризик формування потужних корпорацій і в блокчейн-просторі, що потребує подальших розробок у цій сфері³⁰⁷.

Актуальним питанням є оподаткування, що включає виділення та ідентифікацію об'єкта оподаткування. Цифрова економіка здатна зруйнувати фіскальну та контрольну функції податків, а ідеї обкладати податком внутрішні трансакції поки недостатньо розроблені. Не вирішено питання кого саме обкладати податком: керуючого платформою – організатора діяльності, цифровий рантьє, як основний отримувач доходу чи споживачі функціоналу платформ. Привабливою є ідея оподаткування грошовий потік, скерований до платформ. Однак податковій системі не зрозуміло, чи є споживач платформової послуги кінцевим споживачем або продавцем, чи посередником. Власники цифрового бізнесу приділяє значну увагу податковим ризикам. Очевидно, що питання вирішується всередині платформи, але підлягає сумніву, що платформи нададуть подібні дані податковим органам. На думку І. Степнова, регулювання цифрових платформ на період їх становлення і з врахуванням їх ринкової влади, слід обкладати податком не трансакції, а платформи, що вирівняло б умови роботи чотирьох найбільш поширених моделей цифрового бізнесу³⁰⁸ (за рівнем трансакцій: рекламна модель (B2B), абонентська модель (B2C), агентська модель (шерінгова), он-лайнова роздрібна торгівля). Доцільним на думку згаданого експерта є оголошення податкових канікул для користувачів платформ, що призвело б до легалізації працюючих на платформі шляхом повернення податку з доходу, але лише для тих, які легалізували свою діяльність та сплатили податки³⁰⁹.

Державне регулювання розвитку цифрових платформ в Україні. Аналіз законодавчої вітчизняної бази показав певну інституційну забезпеченість розвитку інформаційної економіки, відповідність її окремим глобальним та європейським трендам, а головне – фокусу на реалізацію власних вітчизняних пріоритетів у контексті євроінтеграційних намірів та зобов'язань перед ЄС. Головні суб'єкти державного регулювання цифрової економіки на національному рівні та документи наведені на рис. 6.5.

³⁰⁷ Primavera De Filippi. Talent Management "What Blockchain Means for the Sharing Economy. URL: <http://www.management.com.ua/tend/tend920.html>.

³⁰⁸ Воловик Е. Цифровой налог. 2018. URL: <https://fingazeta.ru/opinion/eksperty/446921/>.

³⁰⁹ Степнов И.М., Ковальчук Ю.А. Платформенный капитализм как источник формирования сверхприбыли цифровыми рантье. *Вестник МГИМО-Университета*. 2018. 4(61), С.119.

Верховна рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України
(Комітет з питань інформатизації та зв'язку. Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. Державне агентство з питань електронного урядування України. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. Рада національної безпеки і оборони України. Координаційна ради з розвитку цифрової економіки та суспільства)

Документи. Закони України: «Про інформацію» (1992), «Про авторське право і суміжні права» (1994), «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998), «Про Національну програму інформатизації» (1998), «Про інноваційну діяльність» (2002), «Про електронний цифровий підпис» (2003), «Про електронні документи та електронний документообіг» (2003), «Про телекомунікації» (2004), «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (2004), «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (2007), «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції» (2012), «Про адміністративні послуги» (2013), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016), «Про пріоритетні напрями *інноваційної діяльності* в Україні» (2012), «Про електронну комерцію» (2015), «Про електронні довірчі послуги» (2017), Проект закону «Про внесення змін до ЗУ «Про Національну програму інформатизації» (№9116 від 04.10.2018 р.), Проект закону «Про розвиток цифрової економіки» (№7485 від 15.01.2018), Проект закону «Цифровий порядок денний України 2020». «Цифрова адженда» (2018).

Постанова ВРУ: «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2014).

Розпорядження КМУ: «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2013), «Концепція реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні» (2016), «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» (2017), «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» (2017), «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» (2018).

Укази Президента України: «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» (2015), «Про Стратегію національної безпеки України» (2015), «Стратегія кібербезпеки України» (2016), «Про Доктрину інформаційної безпеки України» (2017)

Рішення РНБО України: «Про Доктрину інформаційної безпеки України» (2016).

Рис.6.5. Фрагмент механізму державного регулювання цифрової економіки в Україні (у контексті розвитку цифрових платформ)*

*Джерело: складено автором

Суттєва підтримка розвитку цифрової економіки, а відтак і цифрових платформ в Україні розпочалась з 2018 р., коли уряд схвалив Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердив план заходів щодо її реалізації³¹⁰. Основною метою документа є реалізація ініціатив «Цифрового порядку денного України 2020» (цифрова стратегія) для усунення бар'єрів на шляху цифрової трансформації України у найбільш перспективних сферах. Реалізація заходів Концепції, на думку розробників, має забезпечити: стимулювання економіки та залучення інвестицій; основу для трансформації вітчизняних індустрій в конкурентоспроможні та ефективні за рахунок їх «цифровізації»; вирішення проблеми «цифрового розриву», наближення “цифрових” технологій до громадян, у тому числі, шляхом забезпечення доступу громадян до широкосмугового Інтернету, особливо у селищах та невеликих містах; створення нових можливостей для реалізації людського капіталу, розвитку інноваційних, креативних і «цифрових» індустрій та бізнесу; розвиток експорту «цифрової» продукції та послуг (ІТ-аутсорсинг).

Основними завданнями держави на шляху до цифровізації країни є корегування вад ринкових механізмів, подолання інституційних та законодавчих бар'єрів, започаткування проектів цифрових трансформацій національного рівня та залучення відповідних інвестицій, стимулювання розвитку цифрових інфраструктур, формування потреб у використанні цифрових технологій громадянами та розвитку відповідних цифрових компетенцій, створення відповідних стимулів та мотивацій для підтримки цифрового підприємництва та цифрової економіки³¹¹.

Щодо цифрових платформ, то у Концепції велику увагу приділено «цифровим державним платформам» під якими розуміють концепцію утворення державних органів, орієнтованих на одночасне поліпшення якості послуг, оптимізацію кількості державних службовців та зменшення витрат. «Цифрові» платформи дозволяють вирішувати завдання, підвищувати ефективність, зменшуючи вартість діяльності та час виконання³¹²; окрім них визначено пріоритетні сфери цифровізації економіки: освіту, туризм, аграрне виробництво, промисловість на основі Індустрії 4.0, медицина, урбаністика, фінансові послуги, як складових частин цифровізації, а не окремих учасників ринку. Не знайшли свого відображення бізнес-платформи у секторі транспорту, електронної торгівлі та ін. Відповідно питання державного регулювання стосуватимуться тих напрямів, де держава є власником – цифрових державних платформ. Не відображені основні показники, які застосовують в ЄС для розрахунку цифровізації економіки: Індекс DESI та інших.

Тобто, зміст даної концепції потребує суттєвого доопрацювання у частині уточнення поняття підприємницьких цифрових платформ,

³¹⁰ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p>.

³¹¹ Там само, С.5.

³¹² Там само, С.21

відповідності практиці розвитку цифрових платформ у світі та ЄС зокрема, містити напрями регулювання діяльності цифрових платформ задля мінімізації негативні наслідки цифрової монополії, сприяти формуванню платформовій кооперації. Утворення у 2018 р. Координаційної ради з розвитку цифрової економіки та суспільства дасть змогу напрацювати пропозиції щодо створення необхідних умов для ефективного розвитку і використання науково-технічного потенціалу України в сфері розвитку цифрової інфраструктури, зокрема у частині забезпечення широкосмугового доступу до мережі Інтернет по всій території України. Координаційна рада з цифрової економіки, тимчасовий консультативно-дорадчий орган при Мінекономрозвитку покликана забезпечити виконання Концепції та Плану розвитку цифрової економіки та суспільства України до 2020 року. До її складу входять центральні органи виконавчої влади, представники громадськості, бізнесу та наукових установ, які працюють над розробкою законодавчих ініціатив, аналітичних досліджень ІТ- та телекомгалузі, цифрової інфраструктури, громадської безпеки, фінтеху та безготівкових розрахунків, цифровізації соціальної сфери, розвитку smart-city, креативних індустрій та експорту ІТ-послуг, цифровізації освіти, охорони здоров'я, науки, Інтернету речей, індустрії 4.0, цифрового землеробства, національної системи безпаперової торгівлі³¹³.

Слід відмітити законодавчі ініціативи 2018 р. щодо модернізації та підвищення ефективності організаційно-правових механізмів формування та виконання Національної програми інформатизації, у поданому законопроекті «Про внесення змін до Закону України «Про Національну програму інформатизації» (№ 9166) запропоновано розширити термінологію інформаційної сфери та визначити пріоритетні напрямки інформаційної політики України щодо використання відкритого та закритого програмного забезпечення в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, державних установах, державних підприємствах, та навчальних закладах державної і комунальної форми власності³¹⁴.

Вирішення проблем розвитку цифрових технологічних платформ в Україні знаходиться у трьох аспектах: політичному, технологічному, економічному.

Державне управління та політикум мають відігравати провідну роль у розробці, просуванні, впровадженні всеосяжних національних цифрових стратегій. Державне управління має зосередитися на знятті бар'єрів на шляху до цифровізації країни, корегуванні вад ринкових механізмів, підтримці добросовісної конкуренції, залученні інвестицій, розвитку цифрової інфраструктури та цифрової економіки з метою досягнення національних

³¹³ В Україні розпочала роботу Координаційна рада з розвитку цифрової економіки. 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-rozpochala-robotu-koordinacijna-rada-z-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki>.

³¹⁴ Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Національну програму інформатизації» № 9166 від 04.10.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64747

пріоритетів³¹⁵. Адже Розв'язання проблеми координації потребує комплексних структурних та функціональних змін у системі державного управління розвитком інформаційної інфраструктури інформаційного суспільства, включно з її найвищим – політичним рівнем³¹⁶. Погоджуємося з позицією науковців щодо за відсутності в національному законодавстві чіткого визначення механізмів державного регулювання сферою інформатизації, доцільно розробити та прийняти окремий законодавчий акт, в якому чітко було б визначено механізм державного регулювання цієї сферою з урахуванням міжнародного, насамперед європейського досвіду³¹⁷. Основними об'єктами державного регулювання, як правило, є: інформаційні та інформаційно-комунікаційні системи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів, підприємств, установ, організацій, що перебувають у державній чи комунальній власності; державні електронні інформаційні ресурси; електронні адміністративні послуги тощо³¹⁸. Щодо ринкового регулювання, то слід сприяти розвитку ІТ-бізнесу, залучати державні та приватні інвестиції у інформаційну та освітню структуру, формувати сприятливі умови для активізації цифрового бізнесу, сприяти гармонізації національного законодавства з європейським.

Технологічний аспект полягає у модернізації інформаційної інфраструктури та підтримці вітчизняних розробок шляхом формування платоспроможного попиту на продукцію та популяризації серед користувачів. А також передбачає необхідність міжнародних стандартів щодо обміну даними, для усунення бар'єрів для транскордонної діяльності³¹⁹.

Економічний аспект передбачає проведення достовірного аналізу на доступних та стандартних даних, що визначає необхідність впровадження статистичної методології та статистичних спостережень цифрового розвитку України з урахуванням міжнародних практик. Цифрова економіка потребує нового регулювання, оскільки мережевий ефект та ефект масштабу можуть призвести до збільшення нерівності та бар'єрів для виходу на ринок. Контроль кількох компаній над цифровими платформами вказує на необхідність вивчення стратегій з попередження антиконкурентної поведінки з боку цих компаній, а також потенційного неналежного використання даних³²⁰. Важливим питанням є сприяння приватно-публічному співробітництву у: створенні програм щодо трансформації економіки;

³¹⁵ Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. №1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

³¹⁶ Котелевець Д. М. Модель взаємодії органів державної влади під час регулювання сфери зв'язку та інформатизації. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 1 (48), С.4 <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-1/doc/1/07.pdf>.

³¹⁷ Там само, С.5.

³¹⁸ Там само, С.6.

³¹⁹ Development Dimensions of Digital Platforms. Summary The eCommerce Week 2018. URL: <https://unctad.org/en/conferences/e-week2018/Pages/default.aspx>, С.17.

³²⁰ Власть, платформы и иллюзия свободной торговли. обзор. Доклад о торговле и развитии, 2018 год. ООН, Нью-Йорк и Женева, 2018, С. 21.

розробці та підтримці платформ; розвитку нових технологій та розбудові архітектури наступного покоління – для постійного діалогу та спільного вирішення проблем між усіма відповідними зацікавленими сторонами, включаючи малі та середні підприємства, стартапи, муніципальні та національні уряди, громадянське суспільство³²¹.

Отже, розглянуті нами особливості розвитку нової форми ПОБ – цифрової платформи, дозволили систематизувати підходи до визначення суті цифрових платформ як середовища для співпраці понад двох сторін-учасників, виділити поширені типи цифрових платформ за видом діяльності, охарактеризувати переваги та недоліки функціонування цифрових платформ на основі економіки спільного споживання та комерційних платформ, які формують новий економічний ландшафт цифрової економіки, що характеризується ознаками монополізму та «платформового капіталізму». Оцінка світового та європейського досвіду з діяльності цифрових платформ засвідчила доцільність покращення державного регулювання розвитку таких форм ПОБ для всіх його учасників з метою запобігання монополізму та тіньовій діяльності, неконтрольованих поглинань та деформації конкурентного середовища на глобальному цифровому ринку. Вітчизняна практика характеризується окремими успішними проявами функціонування цифрових платформ, які однак потребують належного регулювання та гармонізації із європейськими стандартами, координації дій усіх учасників цифрового бізнесу особливо у частині забезпечення достовірною статистичною базою для аналітики. Визначені переваги та недоліки діяльності цифрових платформ довели, що для них властиві ознаки як традиційного розвитку бізнесу в індустріальній та постіндустріальній економіці (попит та пропозиція, мінімізація та оптимізація витрат, пошук інвесторів, вигода від алокації, ефект масштабу), а також нові риси цифрової економіки (мережевий ефект, доступність до технологій, довіра та блокчейн) з новим капіталом даних та правомірності їх використання та захисту. Перспективи поширення глобальних та формування потужних цифрових платформ знаходяться у трьох аспектах: політичному, технологічному та економічному.

6.6. Вплив корпоративних торговельних мереж на соціально-економічний розвиток України

Важливе місце у соціально-економічному розвитку України посідають торговельні корпоративні мережі, які в останнє десятиліття є досить динамічними у своєму розвитку. Якщо 15 років тому основне місце у роздрібній торгівлі України посідали універсами та гастрономи (90%), то сьогодні відбулося зростання ролі мережевих підприємницьких структур,

³²¹ Our Shared Digital Future. Building an Inclusive, Trustworthy and Sustainable Digital Society. Report 2018. World Economic Forum. URL: www.weforum.org, C.24.

таких як торговельні мережі, фінансово-промислові групи, холдинги, консорціуми тощо.

Торговельні мережі сприяють збалансуванню виробництва і споживання, формуванню валової доданої вартості, зростанню зайнятості населення, підвищенню освітньо-кваліфікаційного рівня працівників тощо.

Мережева форма організації сфери торгівлі стала ефективним способом формування конкурентних переваг сучасних підприємств, характерними рисами якої є стратегічна мета, єдиний центр та принципи управління, спільна ресурсна база та автоматизація, використання передових технологій та інновацій.

Важливу роль у соціально-економічному розвитку регіонів відіграють корпоративні торговельні мережі, які позитивно впливають на розвиток інфраструктури регіонів, стають центрами концентрації фінансових, товарних та людських потоків, ефективно залучають капітал для свого розвитку³²².

Під корпоративними торговими мережами розуміють сукупність об'єктів торгівлі, що мають централізоване управління або довгострокові, цілеспрямовані угоди між взаємопов'язаними комерційними організаціями, мають єдину корпоративну стратегію, притримуються спільної маркетингової політики діяльності, зовнішнього та внутрішнього оформлення, поєднані спільними функціональними характеристиками, працюють в одному чи декількох споріднених форматах торгівлі, що дає можливість одночасного задоволення потреб споживачів різних сегментів ринку³²³.

Дослідники класифікують корпоративні торгові мережі за кількома ознаками, зокрема масштабами діяльності, асортиментом товарів, типами магазинів тощо. У класифікації за територіальною ознакою виділяють мережі³²⁴: місцеві – зона діяльності окреме місто або регіон; міжрегіональні – поширюють свою діяльність на кілька суміжних регіонів; національні – представлені в усіх регіонах України (серед яких АТБ, «Сільпо», «Фуршет»); міжнародні, що об'єднують торговельні підприємства в декількох країнах світу; глобальні – мають розгалужену мережу в багатьох країнах світу. В Україні швидко зростає присутність всесвітньовідомих корпоративних мереж «Метро», «Ашан» тощо.

Основні чинники, що впливають на розвиток торгових мереж об'єднують в три великі групи:

- економічні: купівельна спроможність населення; інвестиційна привабливість регіону щодо розвитку торговельної мережі; економіко-географічне положення міста тощо;

- демографічні: кількість населення та його розподіл по районах;

³²² Голобушова Н. Розвиток торговельних мереж в Україні Товари і ринки 2011. №1. URL: tr.knteu.kiev.ua/files/2011/11/4.pdf (дата звернення 4.09.2018 р.).

³²³ Юрко В., Тернавський Д. О. Розвиток корпоративних торговельних мереж в Україні: визначення та класифікація. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?... (дата звернення 14.09.2018 р.).

³²⁴ Там само.

щільність населення; перспективи збільшення чисельності населення міста за рахунок залучення робочої сили з інших регіонів;

– містобудівні: темпи житлового будівництва в окремих частинах міста; будівельні норми та обмеження; територіальне зонування міста на промислові, житлові та інші райони тощо³²⁵.

Територія міста, особливо великого, є привабливою для розвитку корпоративних торгових мереж, оскільки дозволяє ефективно використовувати сконцентровані на його території ресурси. Відтак, особливо активно торговельні мережі корпоративного типу розвиваються у великих містах України – Києві, Дніпрі, Харкові, Донецьку, Запоріжжі, Одесі, Львові. Така тенденція пояснюється також диференціацією соціально-демографічних характеристик мешканців залежно від типу населених пунктів та вищою купівельною спроможністю споживачів у великих містах³²⁶. Гнучкість та пристосування до потреб покупців стають запорукою успіху корпоративних *торгових мереж*, розширення яких є своєрідним індикатором соціально-економічного розвитку регіону, добробуту населення тощо.

Як свідчить світовий досвід розвитку корпоративних торгових мереж у різних державах на ринку спостерігається домінування 3–5 роздрібних торговців, не є винятком з цього правила і Україна. Найбільші корпоративні торговельні мережі у сфері роздрібною торгівлі України представлені у табл. 6.6.

В Україні великі корпоративні мережі активно почали розвиватися з 2000 рр. Сьогодні до найбільших за часткою у роздрібному товарообороті належать мережі Корпорації АТБ (5 % від роздрібного товарообороту України у 2016 р.), ТОВ FOZZY GROUP (4,7%), ТОВ «Метро кеш енд Керрі Україна» (1,01%), Холдинг Ашан (0,99%). На ці чотири торговельні мережі в 2016 р. припадало 11,7% роздрібного товарообороту торгових підприємств України.

Корпорація FOZZY GROUP впродовж десяти років³²⁷ продовжує залишатися лідером за кількістю торгових площ на ринку (у 2016 р. її частка за вказаним показником становила 6,97%), на Корпорацію АТБ припадало 4,8%, ТОВ «Метро кеш енд Керрі Україна» – 2,38%, ПАО «Рітейл груп» – 1,48%. На ці чотири торговельні мережі в 2016 р. припадало 15,63% усієї торгової площі в Україні.

Корпорація АТБ показує найвище зростання торгових об'єктів мережі, кількість яких за останні десять років збільшилась на 666 одиниць, а темп зростання становив 494%. Друге місце за кількістю об'єктів мережі посідає ТОВ FOZZY GROUP, кількість яких за останнє десятиріччя збільшилась на 351 одиницю (темп зростання склав 296%).

³²⁵ Клапчук В.А. Просторовий розвиток торгових мереж міста Львова. URL: <http://gj.kherson.ua/archive/8/11.pdf> (дата звернення 18.09.2018 р.).

³²⁶ Кавун О.О. Стратегічні аспекти формування корпоративних торговельних мереж. URL: <http://pdaa.com.ua/np/pdf3/12.pdf> (дата звернення 24.09.2018 р.).

³²⁷ Голошубова Н. Розвиток торговельних мереж в Україні. URL: <tr.knteu.kiev.ua/files/2011/11/4.pdf> (дата звернення 12.09.2018 р.).

Таблиця 6.6

Найбільші продуктові торгові мережі України*

Корпорация/ Центральный офис	Торговельна мережа	Кількість об'єктів мережі					Темп зростання мережі 2006 - 2016 %	Торгова площа		Виторг млрд грн.	Ефективність		Товарообіг	
		2006	2008	2009	2011	2016		2016.	2016		2014	2016	2015	2016
		одиниць						тис м ²	%		млрд грн./м ²	млрд грн.	%	млрд грн.
Україна	-	-	-	-	-	-	7697	100	-	152,7	1031	100	1175,3	100
Корпорация АТБ (Дніпро)	АТБ	169	292	372	530	835	370	4,8	58,5	92,5	46,7	4,53	58,6	5,0
ТОВ FOZZY GROUP (Київ)	ТОВ FOZZY GROUP	179	283	298	378	530	537	6,97	55,2	69,6	46,5	4,51	55,2	4,7
Холдинг Ашан (Київ)	Ашан	-	2	7	8	11	103	1,33	11,5	53,6	8,9	0,86	11,5	0,99
ТОВ «Омега» (Дніпро)	VARUS	-	-	8	-	66	63	0,82	6,4	52	101,8	0,52	6,4	0,54
ПАО «Ртейл груп» (Київ)	Велика кишенька	33	52	48	54	65	114	1,48	7,5	24,5	6,1	0,59	7,5	0,64
ТОВ «Метро кеш енд керрі Україна» (Київ)	METRO	13	23	25	31	25	183	2,38	11,9	37,5	10,3	0,99	11,9	1,01
ТОВ «ЕКО» (Київ)	ЕКО маркет	28	65	67	85	114	99	1,29	6,2	45,5	5,8	0,56	6,2	0,53
ТОВ «Новус Україна» (Київ)	NOVUS	-	2	7	8	36	100	1,30	6,2	25	4,8	0,46	6,1	0,52
ТОВ «Таврія В» (Одеса)	Таврія В	15	32	32	42	75	144	1,87	7,4	12,3	6,3	7,4	0,61	0,63

* Джерело: складено за: Рейтинг ефективності торговельних мереж. Retailers : веб-сайт URL: <http://retailers.ua/news/spetsproektui/6366-infografika-reyting-effektivnosti-torgovuyih-setey> (дата звернення 18.09.2018 р.); Інфографика : Рейтинг ефективності торговельних мереж. Retailers : веб-сайт URL: <http://retailers.ua/news/spetsproektui/6366-infografika-reyting-effektivnosti-torgovuyih-setey> (дата звернення 26.09.2018 р.); Крупнейшие FMCG-сети Украины по товарообороту в 2016 году <https://ru.ua/news/kрупnejshie-fmcg-2016/> (дата звернення 5.09.2018 р.); Мережа роздрібною торгівлі підприємств (на 1 січня 2017 р.). Статистичний бюлетень. Київ, 2017. 118 с. С. 4.

Окрім зростання кількісних показників, оцінка ефективності роботи роздрібних мереж у світовій практиці здійснюється за допомогою розрахунку виторгу з квадратного метра торгової площі або виторгу на одного працівника. Першість за виторгом з квадратного метра продовжує утримувати Корпорація АТБ – 157,9 тис. грн/м. кв., лідерами за ефективністю роботи (із показником більше 100 тис. грн/м. кв.) у 2016 р. стали ТОВ FOZZY GROUP, Холдинг Ашан, ТОВ «Омега»³²⁸ (табл. 6.6 складена за джерелами³²⁹).

Основні показники діяльності роздрібних мереж показують зростання товарообігу, що дає змогу покривати збитки та в подальшому нарощувати діяльність.

Великі корпоративні торгові мережі декларують політику корпоративної відповідальності, яка включає кілька напрямів, зокрема економічний, соціальний та екологічний розвиток регіону.

Вплив корпоративних торгових мереж на соціально-економічний розвиток регіонів полягає у стимулюванні:

1. *Економічної складової*, що включає: розвиток підприємництва (зокрема шляхом поширення франчайзингу); підвищення інвестиційної привабливості регіонів; розбудову та удосконалення інфраструктурного забезпечення; підвищення рівня зайнятості населення; «дифузію» інновацій у регіоні; збільшення суми надходжень до регіональних бюджетів; активне просування товарів регіональних виробників, що стимулює їх розвиток та підвищує конкурентоздатність. Гарним прикладом співпраці торгових мереж та місцевого підприємництва є пілотний проект з постачання фруктів та овочів до торговельних мереж України, що стартував на Херсонщині (проект USAID «Підтримка аграрного і сільського розвитку»). Він має на меті зменшення витрати на логістику продукції, покращення якості плодово-овочевої продукції у торговельних мережах України та допомогу дрібним фермерам у налагодженні збуту своєї продукції³³⁰.

2. *Соціальної складової*, що включає: розвиток трудових ресурсів та підвищення рівня підготовки кадрів у регіонах (впровадження новітніх технологій у бізнес процеси, організація навчального процесу та підвищення рівня професійної кваліфікації для персоналу); підвищення якості

³²⁸ Інфографика: Рейтинг эффективности торговых сетей. *Асоціація Ритейлерів України* : веб-сайт. URL: <http://retailers.ua/news/spetsproektyi/6366-infografika-reyting-effektivnosti-torgovyih-setey> (дата звернення 19.09.2018 р.).

³²⁹ Складено за : Рейтинг эффективности торговых сетей. *Retailers* : веб-сайт URL:<http://retailers.ua/news/spetsproektyi/6366-infografika-reyting-effektivnosti-torgovyih-setey> (дата звернення 18.09.2018 р.); Інфографика : Рейтинг эффективности торговых сетей. *Retailers* : веб-сайт. URL: <http://retailers.ua/news/spetsproektyi/6366-infografika-reyting-effektivnosti-torgovyih-setey> (дата звернення 26.09.2018 р.); Крупнейшие FMCG-сети Украины по товарообороту в 2016 году <https://rau.ua/news/krupnejshie-fmcg-2016/> (дата звернення 5.09.2018 р.); Мережа роздрібної торгівлі підприємств (на 1 січня 2017 р.). Статистичний бюлетень. Київ, 2017. 118 с. С. 4.

³³⁰ США допоможуть Україні з проектом постачання фруктів та овочів до торговельних мереж. URL: https://zaxid.net/ssha_dopomozhut_ukrayini_z_proektom_postachannya_fruktiv_ta_ovochiv_do_torgovelnih_merezh_n1428983.

обслуговування споживачів; реалізація соціальних проектів (популяризація здорового способу життя, підтримка соціально-вразливих верств населення, розвиток обдарованої молоді тощо).

3. *Креативної складової.* Стратегія розвитку торгових мереж еволюціонує від кількісного підходу (розширення мережі) до якісного (пошук нових напрямів залучення покупців шляхом використання емоційної складової). Наприклад, FOZZY GROUP зменшила темпи нарощування мережі, однак активно використовує креативний підхід при розширенні та оформленні нових торгових площ, що дозволяє привернути увагу потенційних покупців. У 2018 р. FOZZY GROUP відкрила супермаркет у стилі німецького села в Одесі, оформлений з використанням японських коміксів «манга» в Мукачеві³³¹, 2017 р. – у стилі оптичних ілюзій у Києві³³², «Чарівного замку» у Луцьку тощо.

4. *Містобудування та просторового планування розвитку міст та приміських зон.* Розвиток корпоративних торгових мереж, просування їх по території, пошук якісних торгових площ стимулює будівництво професійних торгових центрів. Відтак, девелопери почали розробляти проекти будівництва професійних ТРЦ (торгово-розважальні центри), зокрема і в містах Західної України.

У 2010 році у Львові відкрився перший професійний ТРЦ – King Cross Leopoldis, в тому ж році після капітальної реконструкції в Рівному був відкритий ТЦ Злата Плаза (20 000 кв. м). У 2014 р. в Луцьку розпочав роботу ТРЦ Порт Сіті загальною площею 54 000 кв. м, у 2015 р. почав роботу ТРЦ Forum Lviv (70 000 кв. м), а в 2016 р. – львівський Victoria Gardens (102 000 кв. м)³³³.

Загалом, в Україні функціонує 119 торгових центрів, з яких 39 торгові центри та 80 торгово-розважальні (за даними дослідження, яке провела Асоціація рітейлерів України)³³⁴.

Рівень забезпеченості торговими площами жителів міст Західної України залишається низьким, особливо та тлі українських міст-мільйонників. За даними CBRE Ukraine, на тисячу жителів Львова припадає 188 кв. м торгової площі, Києва – 371 кв. м, Дніпра – 202 кв. м³³⁵. Найнижчим залишається рівень забезпеченості у Закарпатській області, зокрема в м. Ужгород, що створює потенціал для зростання через швидкий приріст

³³¹ Підсумки півріччя: топ-10 продуктових мереж України за кількістю магазинів (інфографіка). URL: <https://rau.ua/uk/novyni/top-10-produktoviyh-setej-ukraine/> (дата звернення 30.08.2018 р.).

³³² За покупками крізь оптичні ілюзії. Новий «Сільпо» в ТРЦ Smart Plaza. URL: <http://www.fozzy.ua/ua/news/2018/za-pokupkami-kr-z-optichn-lyuz-noviy-s-lpo-v-trts-smart-plaza/> (дата звернення 12.09.2018 р.).

³³³ Західний регіон як тренд у розвитку роздрібних мереж. Насиченість регіону якісними ТРЦ. URL: <http://uk.rda.ua/news/zahidniy-region-yak-trend-u-rozvitku-rozdribnih-merezh-i-nasichenist-regionu-yakisnimi-trts.html> (дата звернення 21.06.2018 р.).

³³⁴ Зайцев І., Перевезний А. Спецпроект: Аналіз торгівельної нерухомості в регіонах України. URL: <https://rau.ua/uk/novyni/spetsproekt-analiz/> (дата звернення 30.05.2018 р.).

³³⁵ CBRE. Аналітика. URL: <https://www.cbre.ua/golovna/analitika/> (дата звернення 19.07.2018 р.).

товарообігу та кількості туристів (за даними облдержадміністрації до 2020 р. кількість туристів планується збільшити до 680 тисяч осіб у рік³³⁶).

Будівництво торговельно-розважальних закладів в Україні стало закономірним процесом, можливість реалізації якого забезпечили ряд соціально-економічних чинників: глобалізаційні процеси, інвестиційна привабливість території міст, рівень урбанізації території та нарощення потенціалу великих міст. Основними соціально-економічними показниками, що впливають на розміщення ТРЦ є: середня заробітна плата населення, витрати та доходи на 1 особу, частка міських жителів, капітальні та іноземні інвестиції на 1 особу³³⁷. Відтак, в межах території України спостерігається диференціація в розміщенні ТРЦ, що корелюється із переліченими вище показниками (табл. 6.7).

Окрім активізації економічних процесів великі корпоративні мережі та торгові центри, на території яких вони розміщуються, позитивно впливають на розвиток соціального середовища міст. Основним видом послуг, які надають ТРЦ, є послуги торгівлі та різні види розваг. Однак, в останні роки, ТРЦ розширюють свої функції, сприяючи розвитку соціально-економічного середовища регіону шляхом :

1. Забезпечення доступності, оскільки не прагнуть продавати товар чи надавати послуги преміум-класу, а намагаються підвищити якість процесу здійснення покупки товарів за звичними для покупців цінами. Формат «три в одному» – покупки, розваги та їжа – стає одним із варіантів проведення дозвілля для всієї родини³³⁸.

2. Розвитку торговельної, дорожньої, логістичної інфраструктури регіону (ремонт та будівництво автошляхів, паркінгів, логістичних та розподільчих центрів тощо).

3. Створення широкого доступу (економічного та фізичного) споживачів до різноманітних груп товарів та послуг через розгалужену мережу торговельних підприємств (корпоративних торгових мереж, франчайзингових підприємств тощо). За рахунок великого обсягу продажів і запасу міцності торгові мережі, які здебільшого орендують приміщення ТРЦ, можуть дозволити собі працювати з меншою маржею, що дозволяє впливати на зниження цін на низку товарів. Багато ритейлерів роблять акцент на товарах першої необхідності, на які роблять знижки собі у збиток, щоб привернути увагу клієнтів і забезпечити їх потік³³⁹.

³³⁶Закарпатська обласна державна адміністрація. URL: <http://www.carpathia.gov.ua/storinka/regionalni-programy-rozvytku> (дата звернення 14.05.2018 р.).

³³⁷ Мезенцева Н., Бура Т. Торговельно-розважальні центри України: суспільно-географічні аспекти дослідження. URL: <http://visnyk-geo.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/04/12-62.pdf> (дата звернення 4.09.2018 р.).

³³⁸ Ключко Л.В., Ісмаїлова А.Г. Суспільно-географічні особливості торгово-розважальних центрів як публічних просторів м. Харкова. URL: http://bulletin-esgeograph.org.ua/images/docs/Volume-69/Kliuchko_Ismailova.pdf (дата звернення 16.09.2018 р.).

³³⁹ В Україні стане менше торгових мереж: куди зникають супермаркети. URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/business/v-ukraine-stanet-menshe-torgovyh-setey-kuda-ischezayut-supermarkety-1032214.html> (дата звернення 14.09.2018 р.).

Таблиця 6.7

Торгово-розважальні центри в регіонах та містах України*

Регіон	Кількість ТЦ, од	Кількість ТРЦ, од.	Площа на 1000 жителів, м кв.	Кількість наявного населення, тис. ос	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн ³⁴⁰	Прямі іноземні інвестиції на одну особу, млн. дол. США
	2017	2017	2017	2016	2016	2016
Західний (Закарпатська, Львівська, Волинська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька)	4	13	44,01	–	–	3800,5
Львів	1	3	212,66	758,5	5029	897,5
Івано-Франківськ	0	1	62,26	254,5	4371	1873
Рівне	0	3	334,41	247,4	4377	393,3
Луцьк	0	1	123,83	217	4204	377,2
Тернопіль	1	1	219,18	217,9	4115	88,7
Хмельницький	0	2	152,42	268,5	4124	101,1
Чернівці	2	2	342,11	266	4102	70
Центральний (Вінницька, Черкаська, Дніпропетровська, Полтавська та Кіровоградська)	6	18	61,7	–	–	2410
Дніпро	2	8	221,14	978,9	5018	1407,5
Кривий Ріг	0	3	117,56	-	-	-
Полтава	1	2	327,59	292	4854	389,2
Черкаси	1	2	152,69	282,4	4551	354,9
Вінниця	1	3	198,39	372,7	4657	258,4
Південний (Одеська, Миколаївська, Херсонська та Запорізька)	9	13	76,42	–	–	2043,5
Одеса	6	6	271,4	1010,8	5051	641,4
Миколаїв	1	2	76,13	490,8	5223	323,2
Херсон	0	2	294,83	331,5	4510	187
Запоріжжя	2	3	97,05	750,7	5380	891,9
Східний (Харківська, Донецька та Луганська)	4	9	34,96	–	–	987,3
Харків	1	7	160,28	1439	4605	987,3
Маріуполь	2	2	164,44	–	–	–
Північний (Житомирська, Чернігівська та Сумська)	2	5	61,35	–	–	761,8
Житомир	0	1	292,13	267,4	4333	301,5
Чернігів	1	1	203,46	291,6	3996	75,4
Суми	1	3	255,81	268,5	4552	384,9
Київ та Київська область	14	22	258,1	–	–	–
Київ	13	19	377,80	2925,8	8648	7488,8
Україна	39	80	74,98	–	7104	–

*Джерело: складено за:³⁴¹.

³⁴⁰ Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpED_u.html (дата звернення: 22.11.2018 р.).

4. Окультурення території міст та їх периферії. Функціонування ТРЦ як громадсько-культурних просторів стало звичним явищем. Торгові центри вже перестали виконувати виключно торговельну функцію, вони стають місцями де проводять культурні заходи, художні виставки, концерти, фестивалі (в тому числі і освітньо-наукові (Міжнародна виставка «Форум освіти і кар'єри – 2018» відбулася у ТРЦ «Форум Львів» за участю представників навчальних закладів України та Європи і працевлаштувачів³⁴²)) тощо; функціонують сервісні центри міжнародного значення (візовий сервісний центр VFS Global який обслуговує посольства 13 країн Європи та Північної Америки працює у ТЦ Форум Львів). Тенденція до нашарування функцій, які виконують ТРЦ є загальносвітовою. Згідно з результатами досліджень, проведених компанією Cushman & Wakefield, на європейських ринках спостерігається перетворення ТРЦ в багатфункціональні громадські центри, які інтегровані в життя місцевих жителів і надають розширену пропозицію закладів харчування (*Food & Beverage*), розваг і побутових послуг³⁴³.

5. Підвищення привабливості районів міста для проживання. ТРЦ стають не лише місцем для комунікації та економічної діяльності, але фактором привабливості районів міста для життя. Розміщення ТРЦ в будь-якому районі міста автоматично піднімає його престиж для проживання, що відображається у динаміці цін на нерухомість в районі «до» і «після» спорудження ТРЦ³⁴⁴.

Розвиток корпоративних торгових мереж та торговельних центрів у регіонах України є процесами взаємопов'язаними, перші у розвитку торгових об'єктів орієнтуються на наявність якісних торгових площ. Саме з цим пов'язують уповільнення зростання кількості об'єктів мережі корпоративних торгових мереж у південних областях України. Натомість, у Західному регіоні активізувався процес розширення кількості об'єктів торгової мережі.

Отже, рівень розвитку корпоративних торгових мереж є одним з індикаторів, що відображає соціально-економічні процеси, які відбуваються в державі та регіонах, а також є віддзеркаленням динаміки зміни рівня життя населення.

Тенденції у розвитку великих корпоративних мереж вказують на:

1. Певну стабілізацію економічної ситуації в Україні. Незважаючи на військові дії та зростання витрат на відкриття нових магазинів, корпорації бачать можливості та готові вкладати ресурс у розвиток бізнесу. Наприклад,

³⁴¹ Зайцев І., Перевезний А. Спецпроект: Аналіз торгівельної нерухомості в регіонах України. URL: <https://rau.ua/uk/novyni/spetsproekt-analiz/> (дата звернення 24.09.2018 р.).

³⁴² У Львові стартувала виставка «Форум освіти і кар'єри». URL: <http://dailylviv.com/news/osvita-i-nauka/u-lvovi-startuvava-vystavka-forum-osvity-i-kariery-55709> (дата звернення 14.05.2018 р.).

³⁴³ Спецпроект: Торгові центри України он-лайн URL: <https://rau.ua/uk/ecommerceuk/spetsproekt-ukrainian-malls/2/> (дата звернення 18.09.2018 р.).

³⁴⁴ Ключко Л.В., Ісмаїлова А.Г. Суспільно-географічні особливості торгово-розважальних центрів як публічних просторів м. Харкова. URL: http://bulletin-esgeograph.org.ua/images/docs/Volume-69/Kliuchko_Ismailova.pdf (дата звернення 7.09.2018 р.).

на відкриття магазину формату «біля будинку» потрібно приблизно 1 млн грн, а для відкриття супермаркету – не менше 8 млн грн³⁴⁵. Надання кредитів найбільшим мережам, які виступають основними замовниками й реалізаторами вітчизняної продукції сприятиме підтримці й розвитку вітчизняного виробництва, задоволенню першочергових потреб населення, дасть змогу стабілізувати ситуацію у сфері виробництва й торгівлі³⁴⁶.

2. Якісний стан бізнес клімату, який визначає прихід на українських ринок великих міжнародних ритейлерів. Найчастіше міжнародні інвестиції в українську економіку стримують недосконале законодавство, політична нестабільність та високий рівень корупції, а також низький рівень доходів населення, відсутність необхідної інфраструктури для розміщення торгових об'єктів. Наприклад, вихід на ринок України компанії ІКЕА стримували значна корупційна складова, пов'язана з отриманням доступу до землі, необхідної для будівництва торгового центру³⁴⁷. Відтак, входження на український ринок великих міжнародних ритейлерів потребує удосконалення вітчизняного законодавства разом з реформуванням судової системи.

3. Підвищення загального рівня життя населення сприятиме зростанню темпів розвитку корпоративних торгових мереж. Корпоративні торгові мережі та торгові центри у розширенні власних площ орієнтуються, насамперед, на зростання купівельної спроможності споживачів. Більш інтенсивний розвиток торгових мереж, не лише у великих містах, стримує нестабільна економічна ситуація та рівень життя населення. Станом на 2018 р. у 26% українських споживачів не залишається вільних коштів після покупки товарів першої необхідності, при цьому 42% економлять на продуктах харчування, купляючи дешевші аналоги³⁴⁸. Відтак, торгові мережі планують власний розвиток враховуючи економічні можливості населення. На цьому фоні виграють торгові мережі, які роблять ставку на розвиток власних торгових марок та локальні торгові мережі, що охоплюють один економіко-географічний район. Відтак, великі торгові мережі активно почали розвивати власні торгові марки і випускати власну продукцію, що, безумовно, є позитивним трендом та дає змогу просувати торговельну мережу не тільки на українському ринку, але й на європейському, дозволяє значно знизити ціни, позитивно впливати на динаміку промислового виробництва, що стає важливим кроком у розвитку економіки країни. Також, власні торгові марки показали себе як засіб, що допомагає ритейлерам зберегти прибуток, а покупцям заощаджувати. Наприклад, чверть

³⁴⁵ Швестко В.О. Тенденції розвитку корпоративних роздрібних торговельних мереж України. Ефективна економіка. № 12, 2015. URL: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4697 (дата зверення: 15.09.2018).

³⁴⁶ Голобушова Н. Розвиток торговельних мереж в Україні. Товари і ринки. 2011. №1. URL: tr.knteu.kiev.ua/files/2011/11/4.pdf ((дата зверення: 11.03.2018)).

³⁴⁷ Чи прийдуть в Україну інші інвестори слідом за Н&М та ІКЕА? URL: <https://rau.ua/uk/novyni/novini-kompanij/investory-vsled-za-h-m/> (дата зверення: 18.09.2018).

³⁴⁸ Аналітика Nielsen: На що витрачає і як економить український споживач (+ інфографіка). URL: <https://rau.ua/uk/novyni/nielsen-ukrainskij-potrebitel/> (дата зверення: 21.09.2018).

реалізованої продукції АТБ це товари «private label». Мережа Сільпо стала першою, хто вивів на ринок товари «private label», виготовлені за кордоном³⁴⁹. Саме ці дві торгові мережі продовжують тримати лідерство на ринку.

Розвиток корпоративних торгових мереж в Україні зорієнтований на розширення мережі гіпермаркетів, супермаркетів та дискаунтерів, що корелюється з можливостями споживчого попиту населення, та в подальшому визначатиме темпи їх зростання. Крім того, географічна локалізація об'єктів корпоративних торгових мереж в Україні показує певну насиченість торговими об'єктами східного регіону, що зменшує потенціал для залучення додаткових інвестицій, натомість західний регіон стає потенційно привабливим для інвесторів, що сприятиме його соціально-економічному розвитку. У регіональному зрізі лідерство у розвитку продовжують утримувати місцеві та регіональні мережі, які просувають магазини формату «біля дому», зорієнтовані на забезпечення щоденних потреб споживачів.

Особливістю формування вітчизняних торговельних мереж є активізація процесу географічного охоплення ринку найбільшими з них, перехід на міжрегіональний і національний рівні розвитку, збільшення розміру даних структур за рахунок зростання кількості магазинів у складі мережі³⁵⁰. Зростання корпоративної торгової мережі до регіонального чи національного рівня та бажання залучення все ширшої аудиторії клієнтів, спонукає до розширення соціальної відповідальності бізнесу у таких сферах як освіта, благодійність, креативність тощо, що створює додатковий потенціал для соціально-економічного розвитку регіону.

6.7. Пріоритети розвитку та регулювання франчайзингової форми організації бізнесу в Україні

Франчайзинг є однією з кращих моделей ведення бізнесу у світі за допомогою якої найбільш успішно розвивається малий та середній бізнес.

Франчайзинг – це така організація бізнесу, за якою компанія (франчайзер) передає певній людині чи компанії (франчайзі) право на продаж продукту і (або) послуг цієї компанії. Франчайзі зобов'язується продавати цей продукт чи послуги по заздалегідь визначених законах і правилах ведення бізнесу, що встановлює франчайзер. Для великих компаній франчайзинг – це спосіб поширення бізнесу, а для підприємців – один зі шляхів стати власником бізнесу, що створює свого роду симбіоз “великого” і “малого”

³⁴⁹ Тримати марку: чому роздрібна торгівля не може обійтися без private label. <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1414203-trimati-marku-chomu-rozdribna-torgivlya-ne-mozhe-obijtisya-bez-private-label> (дата звернення: 19.09.2018).

³⁵⁰ Кавун О.О. Стратегічні аспекти формування корпоративних торговельних мереж. URL: <http://pdaa.com.ua/np/pdf3/12.pdf>.

бізнесу. **Франчайзер** – це компанія, що видає ліцензію або передає в право користування свій товарний знак, ноу-хау й операційні системи. Франчайзер створює успішний продукт чи послуги, розвиває бізнес, витрачає гроші на просування бізнесу, створює гарну репутацію і пізнаваний бренд.

Франчайзі – це людина або компанія, що купує у франчайзера можливість навчання і отримання допомоги при створенні бізнесу і виплачує сервісну плату (роялті) за використання товарного знаку, ноу-хау і системи ведення робіт франчайзера. Франчайзі сам оплачує витрати на створення бізнесу.

Франшиза – це бізнес система, яку франчайзер продає франчайзі (франчайзинговий пакет), що включає посібники по веденню робіт і інші важливі матеріали, що належать франчайзеру³⁵¹. Загалом Міжнародна Асоціація Франчайзингу виділяє 70 галузей економіки, у яких можна використовувати методи франчайзингу. Основними видами франчайзингу є товарний, виробничий та діловий.

Всесвітньо відомими та успішними завдяки системі франчайзингу стали такі гіганти як McDonalds, ZARA, Subway, Shell, Singer. Франчайзингова модель ведення бізнесу існує більш ніж в 140 країнах світу. Лідерами галузі є США, Франція, Великобританія, Німеччина, Польща.³⁵² Наприклад, у США за даною моделлю працює 80% бізнесу, Європі – 67%, Україні – 23%.

У 2017 р. світовий ринок франчайзингу зріс на \$36 млрд., а кількість людей працевлаштованих у сфері франчайзингу наблизилась до 8 млн осіб (+ 3,3% до 2016 р.)³⁵³.

Розвиток франчайзингу в Україні розпочався із приходом на ринок американської компанії "PepsiCo". У 1994 р. у Києві з'явився перший ресторан мережі McDonalds. Першою українською франчайзинговою мережею стала Pizza Selentano, відкрита у Львові у 1998 році.

З кожним роком кількість організацій, які працюють за формою франчайзингу зростає. Аналіз кількості франчайзерів в Україні за 2001-2018 рр. показує позитивну динаміку. За цей період лише у 2009 р. та 2016-2017 рр. спостерігалось скорочення кількості франчайзерів, що у першому випадку було зумовлено економічною кризою, а у другому випадку скорочення кількості франчайзерів спричинено якісним оновлення ринку, тобто відходом з ринку «фейкових» франшиз (рис. 6.6.). Приріст франчайзерів в Україні свідчить про зростання популярності франчайзингу як інструменту провадження бізнесу, який сприяє створенню нових робочих місць та зростанню економічного добробуту країни.

³⁵¹ Франчайзинг: поняття, види, форми. Договір франчайзингу. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/law/9649/> (дата звернення: 14.11.2018 р.).

³⁵² Історія франчайзингу в Україні. Franchising Full Cycle : веб-сайт. URL: <https://ffc.expert/uk/blog/istoriya-franchajzingu-v-ukrayini/> (дата звернення: 9.10.2018 р.).

³⁵³ Форум «Індустрія торгівлі 2018» та виставку «Франчайзинг 2018» відкрито! Індустрія торгівлі : веб-сайт. URL: <https://marho.ua/?pid=40&newsid=2384> (дата звернення: 10.10.2018 р.).

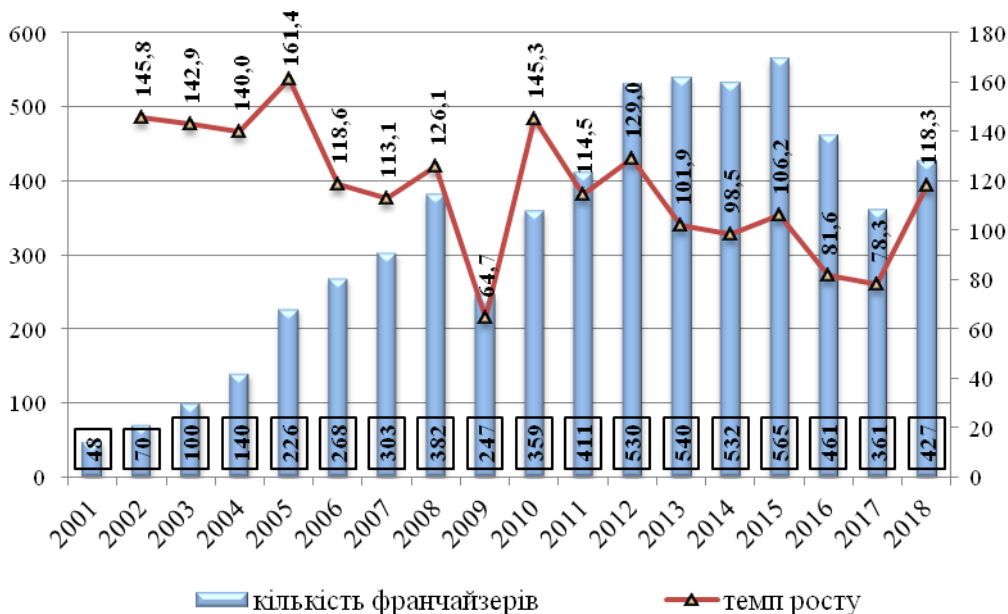

Рис. 6.6. Динаміка кількості франчайзерів в Україні, од.*

*Джерело: складено за³⁵⁴.

Зазвичай компанії, що продають франшизи мають в середньому лише 25% власних об'єктів, що підтверджується кількісними даними за 2015-2017 рр., решта мережі розвивається за рахунок франшизи. Загальна кількість об'єктів у франчайзинговій мережі в Україні скоротилася від 20 тис. од. у 2015 р. до 16,5 тис. у 2017 р. (рис. 6.7).

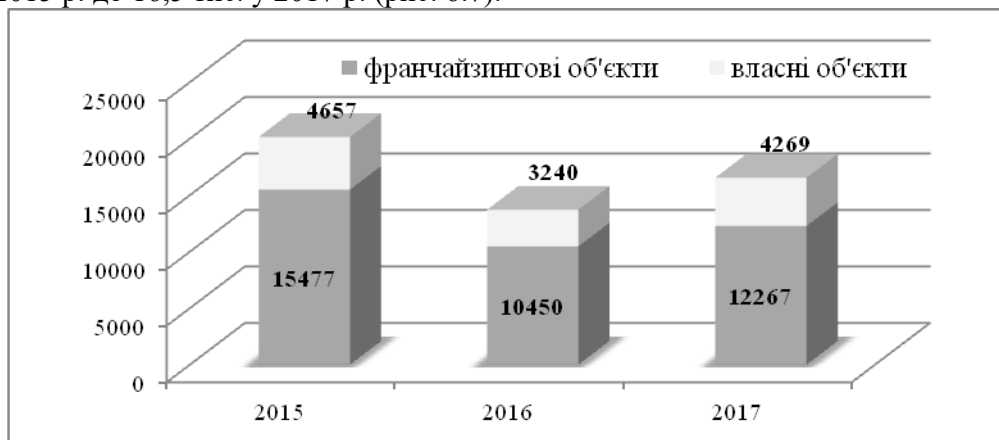

Рис. 6.7. Динаміка кількості франчайзингових та власних об'єктів в Україні, од.*

*Джерело: складено за даними³⁵⁵.

³⁵⁴Анализ рынка франчайзинга в Украине. Киев. Август, 2018. URL: <https://franchisegroup.com.ua/about-company/franchising/> (дата звернення: 16.10.2018 р.).

³⁵⁵Там само.

Основними сегментами, в яких розвиваються франчайзингові мережі в Україні сьогодні є ресторанный і готельний бізнес, продаж споживчих товарів, авто послуги, послуги на ринку нерухомості, побутові послуги. Структура франчайзингової мережі у 2017 р. мала такий вигляд: 45,2 % громадське харчування; 39,4 % – сфера послуг; 15,3 % – роздрібна торгівля (рис. 6.8.). За період 2015-2017 рр. відбулося зменшення частки ритейлу (на 26 %), що пов'язано із необхідністю великих стартових інвестицій для заснування та розвитку бізнесу, зросла частка сфери громадського харчування (на 6,8 %) та сфери послуг (19,4 %), що продовжує утримувати лідерські позиції у секторі «краси» та послуг для дітей.

У 2016 р. на ринку України функціонувало 405 франшиз українського та іноземного походження, які активно розвивалися завдяки моделі франчайзингу. Серед основних категорій франшиз (43 види)³⁵⁶ найбільшу частку займають франшизи у сферах: роздрібною торгівлі – 38% (158 одиниць), громадського харчування – 21% (86 одиниць), навчання-тренінгів – 5% (20 одиниць), обслуговування – 5% (19 одиниць), доставки – 4% (17 одиниць), поліграфії та дизайну – 3% (11 одиниць), інші – 25%.

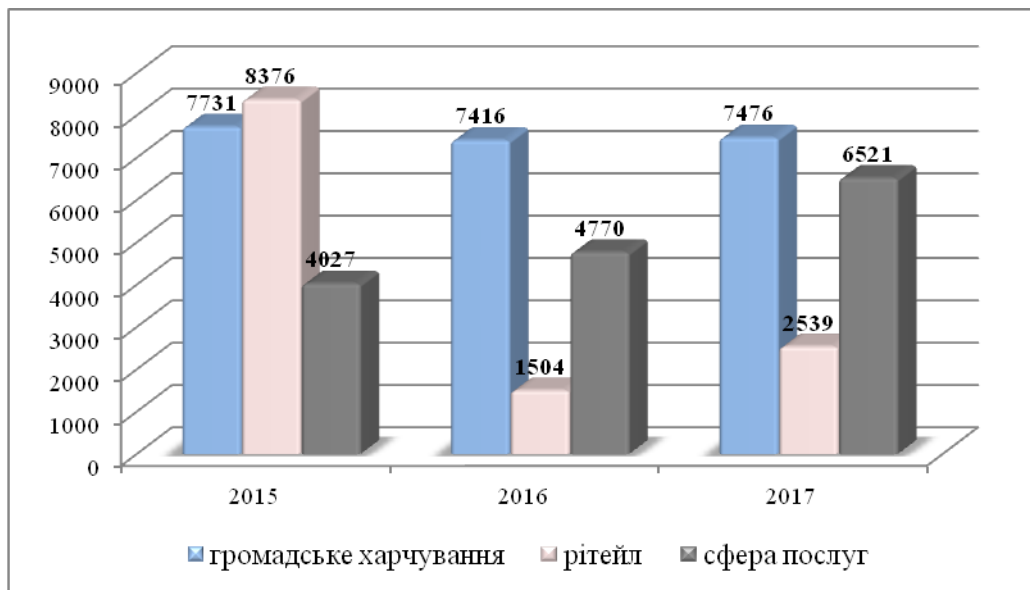

Рис. 6.8. Структура франчайзингових мереж за сферою діяльності, одиниць.*

*Джерело: складено за даними ³⁵⁷.

В Україні 60% ринку належить національним франшизам. Найбільш поширеними серед вітчизняних франшиз є франшизи у сфері громадського

³⁵⁶Ногацький О. Аналіз франшиз по категоріям. URL: <http://fdf.org.ua/news/451-analiz-franshizo-ro-kategoriyam> (дата звернення: 04.10.2018 р.).

³⁵⁷Аналіз ринка франчайзинга в Україні. Київ. Август, 2018. URL: <https://franchisegroup.com.ua/about-company/franchising/> (дата звернення: 19.09.2018 р.).

харчування – 58 одиниць, роздрібною торгівлі – 55 одиниць, обслуговування – 11 одиниць, доставки – 11 одиниць, навчання-тренінгів – 9 одиниць. Найбільш успішними франчайзинговими мережами в Україні є: ресторани швидкого харчування – «Pizza Celentano», «Fresh Line», «Lviv Croissants», «Франс.уа»; кав'ярні – «MY COFFEE», «AROMA KAVA», «Gemini»; торгівельні мережі – «ZARINA», «Novus», «Наш Край»; сервіс кур'єрської експрес-доставки «DELFAST»; агентство нерухомості «Re/Max»; аграрний проект «Small Fruit»; туристичний оператор TEZ TOUR³⁵⁸ (табл. 6.8 складено за ³⁵⁹).

Найбільш поширеними серед зарубіжних франшиз на ринку України є роздрібна торгівля – 103 одиниці, громадське харчування – 28 одиниць, навчання-тренінги – 11 одиниць, обслуговування – 8 одиниць та поліграфія та дизайн – 7 одиниць.

Однією з визначальних умов франчайзера для надання франшизи є місце розташування об'єкта ведення бізнесу, що зумовлено підтримкою престижу компанії, дотриманням бізнес-плану. Широкою популярністю користуються роздрібні магазини, власні приміщення та офіси, що підтверджує розподіл за бізнес категоріями (роздрібні магазини – 33,1%, власні приміщення – 19,5%, офіс – 17,4%, ресторан – 13,6%, кіоски – 9,1%, торгові вулиці та торгові центри – 2,6%, робота вдома – 2,4%, транспортний засіб – 2,2%).³⁶⁰

Франчайзинг сьогодні може слугувати інструментом розвитку:

– *креативної складової економіки*. Сьогодні повноцінно конкурувати на ринку та розвивати свій бізнес можуть бренди із цікавою ідеєю та максимально зосередженими на розвитку своєї ідеї власниками. Новим трендом стає поява мультибрендингових франчайзі. Така стратегія допомагає полішити фінансову складову бізнесу та убезпечитись від банкрутства. Лише кілька років тому власники франшиз забороняли своїм партнерам вести паралельно інший бізнес. Сьогодні успішним прикладом мультиформатного розвитку франчайзингу є перша мультиформатна точка Холдингу емоцій «!FEST», що відкрилась у Києві в 2018 р. на території ТЦ «Епіцентр»³⁶¹. Такий концепт розвитку дозволив бізнесу максимально збільшити оборот коштів;

³⁵⁸ Історія франчайзингу в Україні. URL: <https://ffc.expert/uk/blog/istoriya-franchajzingu-v-ukrayini>

³⁵⁹ Pizza Celentano. URL: <https://franchcelentano.com/>; <http://franch.ua/franchise/pizza-celentano/>; Франшиза. FRESHLINE. URL: <https://www.freshline.name/franchajzing1>; Франшиза. Львівські круасани. URL: <http://lviv-croissants.net/upload/medialibrary/368/Lviv%20Croissants%20ukr.pdf>; Открой свой бизнес С ДОХОДОМ ОТ 900€ уже в первый месяц. URL: <http://fr.mycoffee.bz/>; Ювелирный дом ZARINA. URL: <https://franch.biz/franchises/4795/>; NOVUS. URL: <http://novus.com.ua/sites/default/files/kartka/franchise.pdf>; Наш Край. URL: <https://franch.nashkraj.ua/>; Купити франшизу Small Fruit. URL: <https://ffc.expert/uk/katalog-franshiz/small-fruit/>; Франчайзинг TEZ TOUR. URL: <https://www.teztour.ua/page/franchajzing-tez-tour/>; Купити франшизу DELFAST. URL: <https://ffc.expert/uk/katalog-franshiz/delfast/>.

³⁶⁰ Ногачевський О. Аналіз франшиз по місцю розташування ведення бізнесу. URL: <http://fdf.org.ua/news/452-analiz-franshiz-po-mistsyu-roztashuvannya-vedennya-biznesu>.

³⁶¹ Чим живе франчайзинг в Україні: 7 ключових трендів. URL: <https://msb.aval.ua/news/?id=27591>. (дата зверення: 10.10.2018).

Таблиця 6.8

Найбільші франчайзингові мережі України у 2018 р.*

Назва мережі, рік заснування	Кількість об'єктів	Формат	Інвестиції	Паушальний внесок	Роялті	Окупність
ТМ «Піца Челентано», «Картопляна Хага» та «ЯПШ» (Компанія «Fast Food Systems»), 1998 р.	Більше 220 у 54 містах України; 5 – Молдова	Три формати піцерій Slice (45-60 м ² ; 60-80 м ²) Standart (80-120 м ² ; 120-150 м ² ; 150-180 м ²) Ristorante (180 – 220 м ² ; 220 – 270 ; 270 м ²)	Від 35 до 200 тис. євро (залежно від формату)	10 тис. євро (одноразовий)	1,5% (від обороту) в місяць	24 – 30 місяців
Fresh Line, 2011 р.	51 сендвіч-бар	-	25-45 тис. дол.	8 тис. дол.	4% від обороту в місяць	18-24 місяці
L'viv Croissants, 2015 р.	67 кафе у 20 областях	S – 25-50 м ² ; M – 50-100 м ² ; L – 100 – 150 м ²	Від 25 тис. дол. (S); від 75 тис. дол. (L)	9 тис. дол.	3% в місяць	12-24 місяці
MU COFFEE, 2013 р.	100 кафе (2016 р.)	COFFEE TO GO - 1-3 м ² , mini -4-15 м ² , standart -16-80 м ² , premium – 121 – 150 м ²	Від 8 тис. євро до 150 тис. євро.	Від 1,5 тис. до 18 тис. євро	від 40 євро, 3% в місяць	Від 4 до 18 міс. залежно від формату
Ювелірний дім ZARINA, 1998	22 власних і 25 франчайзингових ювелірних butikів	ZARINA Corner (Острів, площа 6 - 10 м ²); ZARINA Classic (ТРК, ТРЦ, площа від 20 до 100 м ²); ZARINA Fashion (окреме приміщення, фасадне, площа від 40 до 100 м ²).	230- 380 тис. дол.	10-20 тис. дол.	4% виrotу в місяць, 155 дол. рекламні нарахування	35-40 місяців
NOVUS, 2008 р.	38 власних та 2 франчайзингові об'єкти	600 м.кв.	260 тис. дол.	-	1% від товарообороту в місяць	18-36 місяців
Наш Край, 2001 р.	16 областей, 223 об'єкти, 115 партнерів-франчайзи	Експерс-50-150 м ² ; Біля дому – 150-300 м ²	від 10 тис. євро; від 25 тис. євро	відсутній	70 грн. з м ²	від 5 місяців
TM Small Fruit, 2011	60 партнерів	від 3 га	Від 53 тис. до 250 тис. дол.	5 тис. дол.	10% від врожаю	20 місяців
Tez Tour, 2010 р.	-	15-30 м ²	Від 50 до 75 тис. грн.	40-60 тис. грн.	1% місячного обороту	12-24 місяців
DELFAST , 2014 р.	-	Формат MAXI, OPTIMA, MINI	Від 28100 дол.	6 тис. дол.	7% від обігу	9-11 місяців

– *економічного потенціалу малих міст*. Франчайзинг в Україні більше розвинений у великих ділових центрах, наприклад, в Києві, Харкові, Одесі, Львові, Дніпрі. Розширення мережі франчайзингових точок в малих містах відбувається повільніше, оскільки дає нижчий дохід підприємцям. Однак, таке географічне розташування має свої переваги, оскільки дозволяє з меншою затратною зусиль запустити франшизу, низький рівень конкуренції сприяє швидшому виходу на ринок, потреба у меншому стартовому капіталі. Водночас для міста це створення додаткових робочих місць, при нижчих витратах на заробітну плату для підприємців;

– *системи зворотного франчайзингу*, метою якого є можливість для інвестора вкладати у розвиток бізнесу (наприклад супермаркету) та отримувати прибуток від інвестицій, при цьому управлінням буде займатися команда франчайзера. Перші успішні практики у цій сфері реалізовані у Рівному на базі мережі «Наш Край»³⁶²;

– *інноваційної активності бізнесу* – шляхом розвитку *маркетингових інновацій* (розширення сфери послуг, що надаються, нове меню, авторські страви, акції, бонуси, накопичувальні програми); *технологічних інновацій* (мобільні додатки, удосконалення технології виробництва, автоматизація процесів); *організаційні* інновації в роботі підприємств (покращений підхід до підбору персоналу, навчальні програми для співробітників, формування системи заохочень) тощо³⁶³. Основними сферами бізнесу, найбільш сприятливими для розвитку та впровадження франшизи на основі інновацій, є: 3D друк, альтернативна медична діагностика, біотехнології; розумний простір, пристрої, що акумулюють енергію, точки громадського харчування, що пропонують екологічно чисті, фермерські продукти, меню для вегетаріанців, продаж електротранспорту тощо;

– *соціальної відповідальності бізнесу, кооперації зусиль бізнесу та державних організацій*. Прикладом стало впровадження в Україні програми адаптації військовослужбовців «Вет Фран» (франчайзинг для ветеранів), метою якої є допомога в адаптації ветеранів до суспільного життя, сприяння у розвитку власної справи.³⁶⁴ Учасниками програми стали ВГО «Федерація Розвитку Франчайзингу, гостинності та інфраструктури», Міністерство соціальної політики України, профільні Міністерства силових структур; ветерани силових структур; військовослужбовці, які демобілізовані, вийшли на пенсію; компанії франчайзери; консультаційні компанії з розвитку малого та середнього бізнесу; місцеві органи влади тощо.

– *стимулювання розвитку українського села*. Міністерство аграрної політики та продовольства України прийняло програму розвитку «Рідне

³⁶²Чим живе франчайзинг в Україні: 7 ключових трендів. URL: <https://msb.aval.ua/news/?id=27591>. (дата звернення: 10.10.2018).

³⁶³Роль інновацій у створенні франчайзингової мережі. Franchising Full Cycle : веб-сайт. URL: <https://ffc.expert.uk/blog/rol-innovatsij-u-stvorenni-franchajzingovoyi-merezhi/> (дата звернення: 10.10.2018).

³⁶⁴«ВЕТ ФРАН» - Програма адаптації військовослужбовців (Франчайзинг для Ветеранів). Федерація розвитку франчайзингу : веб-сайт. URL: <http://fdf.org.ua/vet-fran> (дата звернення 10.10.2018).

село», за допомогою якої планує розвивати сільську інфраструктуру та різні види фермерських господарств за моделями франчайзингу.

Розвиток франчайзингу в Україні значно гальмується наступними проблемами:

1. Фінансово-кредитного характеру, зокрема складністю процедури кредитування малих підприємств.

2. Незахищеність українських франчайзі у франчайзинговій співпраці з іноземними представниками.

3. Висока вартість франшиз, брак знань у підприємців щодо можливостей ведення бізнесу у сфері франчайзингу.

4. Обмеження розвитку малого бізнесу податковими нормами, внаслідок чого підприємці змушені шукати "обхідні шляхи" у здійсненні паушального платежу та роялті.

5. Недосконалістю нормативно-законодавчої бази регулювання франчайзингових відносин. Основний механізм, який регулює економічні відносини у франчайзингу у світі, прописаний в Кодексі Етики Франчайзингу³⁶⁵ та міжнародних законодавчих нормах. В Україні договірні відносини у сфері франчайзингу регулюються Цивільним та Господарським кодексами, деякі положення яких суперечать одні одним. Основними проблемами, які відзначають експерти,³⁶⁶ є питання переддоговірного розкриття детальної інформації про франшизу, тестування франшизи, здійснення платежів і валютному контролю, відсутності регулювання електронної комерції у сфері франчайзингу, заборона регулювання мінімальних/максимальних цін з боку франчайзера, заборона встановлення обмежень щодо кола потенційних споживачів.

Іншою проблемою є дозвіл продажу франшизи без обов'язкової практики апробації бізнесу. За кордоном заборонено реалізацію франшизи без обов'язкової апробації бізнес ідеї на практиці. В Україні немає такої вимоги, відтак існує практика продажу зовсім нової франшизи без ведення франчайзером комерційної діяльності за даним напрямком бізнесу, що значно підвищує ризик інвестиційних вкладень.

6. Високим рівнем тіньової економіки. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі у 2016-2017 рр. рівень тінізації економіки становив 33- 34 % (у 2015 р. – 40 %, 2014 р. – 43 %, 2013 р. – 35 %) ³⁶⁷.

7. Девальвацією національної валюти. Девальвація гривні відносно долара США у 2016 р. становила 13,3 %, у 2015 р. – 52,3 %, натомість, у першому кварталі 2018 р. відбулася ревальвація гривні відносно долара на

³⁶⁵Європейський Кодекс Етики Франчайзингу. Портал Franchising.ua : веб-сайт. URL: <http://franchising.ua/franchayzing/94/evropeyskiy-kodeks-etiki-franchayzingu/> (дата звернення 10.10.2018).

³⁶⁶Микуляк В., Махінова А. Українське обличчя франчайзингу. URL: https://www.sk.ua/sites/default/files/franishiza_ukr.pdf (дата звернення 10.10.2018).

³⁶⁷Загальні тенденції тіньової економіки в Україні. І квартал 2018 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення 16.10.2018 р.)

4,3%,³⁶⁸ що змушує враховувати певний момент невизначеності у веденні бізнесу (наприклад, впливає на підвищення вартості іноземного обладнання)³⁶⁹.

8. Відсутністю доступних кредитів для розвитку малого та середнього бізнесу у сфері франчайзингу. Процентні ставки за кредитами в національній валюті, надані резидентам (корпоративному сектору), станом на кінець 2016 р. становили 15,2 %. Незбалансованою є строкова структура кредитів – більшість з них є середньо- та короткостроковими. Станом на січень 2017 р. обсяг кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, становив 808593 млн грн, з яких 291020 млн грн або 36 % – кредити, надані терміном до 1 року, 354801 млн грн (44 %) – кредити, надані терміном від 1 до 5 років, і лише 162772 млн грн (20 %) – кредити, надані терміном до 5 років³⁷⁰.

9. Відсутність інституційної підтримки розвитку системи франчайзингу. Основними інституціями, які підтримують та здійснюють моніторинг розвитку франчайзингу, є «Українська асоціація роботодавців в галузі франчайзингу» та «Федерація розвитку франчайзингу, гостинності та інфраструктури». Першим регіональним органом, створеним для підтримки та розвитку франчайзингу стала Регіональна рада з питань франчайзингу при Київській міській державній адміністрації.

Компанії вбачають у розвитку франчайзингу перспективну стратегію та працюють над цільовим створенням франшиз. Нові напрями розвитку бізнесу потребують спеціалістів у даній галузі, відтак на ринку починають з'являтися нові професії (наприклад «менеджер з франчайзингу»).

На ринку України залишаються вільні ніші для розвитку франчайзингу. Наслідуючи світові тренди, перспективними напрямками подальшого розвитку франчайзингу залишається франчайзинг послуг, який ще не достатньо розвинутий. Однією із проблем, що гальмує його розвиток є охорона інформації, оскільки реалізація франшиз у цій сфері пов'язана із значними ризиками, коли франчайзі, отримавши всю інформацію, може припинити співпрацю із компанією та продовжити самостійну діяльність, використовуючи напрацювання, ноу-хау компанії-франчайзера. Перспективним напрямом у даному контексті є розвиток франчайзингу у сфері послуг догляду за дітьми, наприклад: навчальні проекти, освітні центри, школи раннього розвитку, освітньо-технологічні майданчики. Наприклад, у Німеччині успішно розвивається соціальна мережа Wellcome, члени якої допомагають молодим сім'ям. Представник компанії надає послуги догляду за дітьми, допомагає під час походу до лікаря³⁷¹;

³⁶⁸Загальні тенденції тіньової економіки в Україні. І квартал 2018 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення 16.10.2018 р.)

³⁶⁹Макаренко Т.Є. Розвиток франчайзингу в Україні як чинник інвестиційної безпеки держави : дисер. на здобут наук. ступ канд. економ. наук. К. 2017. 218 с. С. 106.

³⁷⁰ Там само.

³⁷¹ Побоченко Л.М. Розвиток франчайзингового бізнесу в країнах Європи. Стратегія розвитку України. 2016. № 1. С. 57-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sru_2016_1_13.

перспективними з огляду на загальну тенденцію старіння населення є послуги догляду за літніми людьми.

Стимулювання розвитку франчайзингу в Україні та розв'язання основних проблем потребує розробки та застосування низки заходів, зокрема:

- удосконалення законодавчої бази шляхом узгодження особливостей взаємовідносин сторін задля ефективного їх розвитку з врахуванням кращого міжнародного досвіду³⁷²;

- розробки освітніх програм з підготовки спеціалістів для ведення бізнесу у формі франчайзингу та впровадження їх у вищих закладах освіти;

- стимулювання створення регіональних, галузевих навчально-консультаційних центрів з франчайзингу у форматі державно-приватного партнерства, що дозволить бізнесу активізувати процес залучення партнерів, а регіональним органам влади – отримати додаткові інвестиції для розвитку економіки регіону;

- створення спеціального органу моніторингу та підтримки розвитку франчайзингу в Україні для упорядкування франчайзингових відносин та стимулювання франчайзингової діяльності. Завданням даного органу слід визначити розробку механізму підтримки франчайзі на етапі заснування бізнесу, який включатиме розробку та імплементацію системи податкових пільг, розроблятиме програми доступного кредитування для розвитку власної франчайзингової мережі, особливо для малого та середнього бізнесу.

6.8. Просторові освітні системи: чинники розвитку та особливості кластеризації

Надання якісних освітніх послуг та формування просторових освітніх форм співпраці в умовах глобалізованої економіки розглядається як один з перспективних видів підприємницької діяльності. Запорукою успішного розвитку освіти у сучасних умовах є якість та мобільність освітніх послуг, зокрема, можливість вільного обміну інформацією, отримання освіти дистанційно (он-лайн освіта, дистанційна освіта) тощо. Це дозволяє залучати широку аудиторію споживачів, відтак з'являються можливості для створення нових просторових систем та форм підприємницької діяльності у сфері освіти.

Дослідження просторових освітніх систем дозволило розділити їх на дві великі групи:

- *віртуальні* (он-лайн платформи, он-лайн курси тощо);
- *територіально локалізовані* (науково-освітні (навчально-наукові комплекси, освітні кластери, освітні корпорації, транснаціональні освітні корпорації), бізнес-інкубатори (навчальні центри із спільним використанням сучасних технологій) тощо.

Поява нових просторових структур в освітній сфері зумовлена кількома чинниками, серед яких:

³⁷² Тонюк М.О. Франчайзинг як особлива форма організації та функціонування бізнесу в Україні URL: www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/117.pdf (дата звернення: 10.10.2018 р.).

- ✓ зростанням затребуваності знань, яку не здатні задовольнити навчальні заклади класичної системи освіти;
- ✓ зростання конкуренції на ринку освітніх послуг, що спонукає заклади освіти усіх типів спрямовувати свої зусилля на пошук альтернативних джерел фінансування;
- ✓ еволюція підходів до розуміння поняття «освіта» в ринковій економіці (освіта трактується як нематеріальний товар, виробництво та обсяги реалізації якого залежить від попиту на ринку);
- ✓ поява нових форм освіти як відповідь на сучасні тенденції розвитку глобалізованого цифрового суспільства тощо.

У регіональній економічній системі виділяють кілька просторових освітніх систем, які дедалі частіше функціонують як самостійні економічні одиниці та здійснюють позитивний вплив на активізацію інноваційної діяльності в регіоні.

Освітні кластери – є ефективною формою співпраці у сфері освіти, що розвивається в умовах регіоналізації суспільного життя. Застосування кластерних структур сприяє: становленню розвиненого господарства та конкурентоспроможної економіки; поєднанню кооперації та конкуренції між його учасниками, що дозволяє їм отримувати синергетичний ефект, підвищувати конкурентоспроможність об'єднання в порівнянні з окремими підприємствами; взаємодії між трьома групами учасників кластеру – органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами та науково-освітніми установами³⁷³.

Суть концепції освітнього кластеру полягає в об'єднанні на чолі з провідним ЗВО (заклад вищої освіти) закладів початкової, середньої і професійно-технічної освіти, профільних шкіл, базових підприємств, основних замовників і споживачів підготовлених спеціалістів³⁷⁴. Така взаємодія дозволяє підвищити інноваційність економіки та стимулювати розвиток нових видів бізнесу.

Освіта може стати ядром формування кількох різновидів кластерів:

– освітнього – форма інтеграції соціально-економічних інститутів, тісно зв'язаних з освітньою сферою, що забезпечує їх соціальне партнерство та інтенсивний розвиток, і спрямована на реалізацію конкурентного потенціалу території;

– наукового (дослідницького) – кластер, що на відміну від інших кластерів, має більш потужну наукову / дослідницьку базу, спроможну генерувати значну щільність розміщення інноваційних підприємств, які здатні комерціалізувати та використовувати результати досліджень³⁷⁵;

– науково-освітній кластер – на регіональному / національному

³⁷³Дмитерко М. О. Регіональні кластери України : ефективність їх створення та перспективи розвитку. URL: http://www.confcontact.com/2013-sotsialno-ekonomicheskie-reformi/2_dmitrenko.htm.

³⁷⁴ Семів Л.К. Освітній кластер: аспекти взаємодії та регіональна політика розвитку(на прикладі професійно-технічної освіти Львівщини). Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: збірник наук. праць. Вип. 3 (71). Львів, 2008. 546 с.

³⁷⁵ Європейська комісія (European Commission). URL: https://ec.europa.eu/commission/index_en.

рівнях: сукупність взаємозв'язаних закладів загальної та професійної освіти, наукових закладів, підприємств за визначеними принципами (регіональними, галузевими, програмно-цільовими і т. п.) та їх взаємодія з метою досягнення синергетичного ефекту від об'єднання в єдину систему та досягнення цілей формування конкурентоспроможної ефективної системи підготовки кваліфікованих людських ресурсів для потреб регіональної / національної економіки та її інноваційного розвитку³⁷⁶. Прикладом є освітній кластер, створений у м. Черкаси в 2015 р.³⁷⁷, який об'єднує вищі навчальні заклади регіонального та загальнодержавного значення. Утворення кластерів між місцевими (регіональними) ВУЗами та провідними ВУЗами країни розширює можливості для здобуття якісної освіти із проходженням практики на провідних підприємствах України, Латвії, Польщі та Ірландії, сприяє насиченню ринку праці кваліфікованими спеціалістами, а також збільшує можливості працевлаштування випускників по закінченню навчання.

Основною перевагою створення освітніх кластерів у регіоні стає можливість об'єднувати зусилля різних суб'єктів господарювання для вирішення проблеми здобуття якісної освіти, активізації коопераційних зв'язків між різними освітніми, культурними, господарськими комплексами, органами влади у регіоні, оптимізації мережі закладів освіти з урахуванням демографічної й економічної ситуації та необхідності підвищення якості освіти і досягнення позитивних зрушень у показниках діяльності освітньої сфери.

Основними перевагами створення і функціонування освітніх кластерів у регіонах є:

1. Зміна стратегічних напрямів розвитку освіти, активний діалог між органами регіональної влади, працевластувачами та освітніми закладами, спільний пошук шляхів вирішення назрілих проблем (зокрема, підготовки кваліфікованих робітничих кадрів).

2. Можливість об'єднувати декілька освітніх закладів різного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня, що спрощує можливості доступу до освітніх послуг, підсилює підготовку кадрів за необхідними освітньо-кваліфікаційними напрямами, та сприяє створенню системи доступної безперервної освіти.

3. Підвищення рівня продуктивності праці та стимулювання розвитку нових форм взаємодії у системі «освіта-бізнес», розвиток інноваційної інфраструктури, зростання валового регіонального продукту на душу населення³⁷⁸.

Основною метою функціонування освітніх кластерів є зростання конкурентоспроможної регіональної та національної економіки шляхом

³⁷⁶ Куклін О. Освітньо-науковий кластер як новий шлях інноваційного розвитку регіональних університетів. URL: <http://www.edu-trends.info/wp-content/uploads/2015/05/Kuklin.pdf?c6a0f6>.

³⁷⁷ У Черкасах з'явився перший в Україні освітній кластер. URL: <http://novadoba.com.ua/17669-u-cherkasakh-zyavyvsya-pershyy-v-ukrayini-osvitniy-klaster.html>.

³⁷⁸ Студінський В.А., Шевчук В.О. Теоретичні засади створення освітніх кластерів в Україні. URL: <http://oaji.net/articles/2015/1900-1446943921.pdf>

виведення сфери освіти на якісно вищий рівень. Основними передумовами формування освітнього кластера є:

- наявність технологічної інфраструктури та потужного науково-освітнього (інноваційно-дослідницького) центру, який володіє функцією розробки основного інноваційного продукту. Таким ядром можуть стати: науково-дослідні установи, університети, навчально-наукові центри тощо. Єдиною умовою є наявність у цих закладах потужної бази для проведення та реалізації наукових досліджень. Поряд з цим освітній кластер може охоплювати заклади освіти всіх рівнів та напрямів підготовки, особливо ті де учні, студенти, слухачі вже долучаються до дослідницької роботи за певним фахом³⁷⁹;

- наявність кваліфікованих кадрів;

- ефективна соціально-економічна політика регіону (стратегії та плани розвитку з механізмами їх практичної реалізації), яка передбачатиме розвиток освітніх кластерних структур у регіональній економіці, що дозволить успішно реалізовувати отриманий інноваційний продукт та створювати нові робочі місця³⁸⁰;

- активна соціально-функціональна взаємодія між територіальними громадами, органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади та учасниками кластера. У створенні освітніх кластерів важливою є ініціатива «знизу», яка активно підтримується «згори». За цих умов на органи державної влади покладається ініціювання і підтримка процесу активації кластера (діагностика та залучення ключових груп інтересів); участь в кластерних нарадах і прийнятті рішень, що стосуються розвитку кластера; орієнтація й підвищення ефективності цільових програм (освіта, науково-дослідні роботи, інфраструктура та ін.), а також розробка основних напрямків політики розвитку кластера; діалог з лідерами бізнесу, закладами вищої освіти, НДІ; допомога в міжнародному співробітництві³⁸¹.

Розвиток освітніх кластерів сприяє зростанню соціально-економічного потенціалу території шляхом: розвитку виробничого співробітництва на основі спеціалізації і кооперування; підвищення ефективності інноваційного розвитку регіонів; залучення прямих іноземних інвестицій; підвищення якісного показника підготовки кадрів; удосконалення інформаційно-комунікаційного та технологічного забезпечення науково-освітніх установ тощо. Створення кластерних мереж дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності регіону, забезпечити робочими місцями населення регіону, в тому числі висококваліфікованих кадрів, збільшити податкові надходження до бюджету³⁸².

³⁷⁹ Романовський О. О. Характерні особливості підприємницьких ВНЗ світу. Економіка та держава. № 2/2011. С. 4-10. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2011/3.pdf.

³⁸⁰ Романовський О.О. Феномен підприємництва в університетах світу: монографія. Вінниця: Нова книга, 2012. 504 с. С.145-146. URL: <https://books.google.com.ua/>.

³⁸¹ Романовський О.О. Шляхи впровадження інновацій, підприємництва та підприємницької освіти в системі національної освіти України: Монографія. Вінниця: Нова книга, 2010. 416 с. С. 18.

³⁸² Там само. С. 36.

Таблиця 6.9

Освітні кластерні ініціативи в регіонах України*

Назва	Сфера діяльності	Мета	Засновники, учасники	Територія функціонування принципів взаємодії	Дата і місце створення
Інноваційно-освітній кластер "Агротехніка"	освіта, промисловість, наукова та інноваційна діяльність, інформаційна інфраструктура, новітні технології землекоробки і сучасного сільгоспмашинобудування	об'єднання провідних державних аграрних вузів, приватних промислових і агропромислових підприємств, науково-дослідних установ, інженерних центрів і органів державної влади та місцевого самоврядування для здійснення ефективної наукової, освітньої, інноваційної та виробничої діяльності в аграрному й агропромисловому секторах економіки	Харківська обласна державна адміністрація; Індустріальна група УПЕК, сільськогосподарські ВУЗ (Харківський, Миколаївський, Сумський)	приватно-державне партнерство, міжрегіональна	Харків, 24.06. 2015 р.
Education Cluster, освітній кластер Одеської області	освіта	модернізація системи освіти	Об'єднання громадських організацій, фондів, департаментів та ініціативних груп	регіональна	Одеса
Харківський освітній кластер Green jobs of Ukraine	Освітні зелені курси, семінари, тренінги. Практичні професійні курси.	партнерські взаємини з зеленими роботодавцями в навчанні та підборі «зелених кадрів» всіх рівнів	Асоціація суб'єктів зеленого бізнесу регіону, Асоціація Зелене Соціальний Енергетичний Кластер АЗБ	регіональна	Харків
Науково-освітній кластер УМО «ДВНЗ Університет менеджменту та освіти» НАПН України	Підвищення конкурентоспроможності національної системи післядипломної педагогічної освіти	підвищення конкурентоспроможності національної системи післядипломної педагогічної освіти	колективи науково-педагогічних і педагогічних працівників навчальних закладів	віртуальна лабораторія, науково-дослідна робота; міжрегіональна	15. 01. 2015 р., Київ
Освітній кластер	Стимулювати у молоді бажання здобувати якісну освіту	Утворення кластерів місцевих вузів із провідними вузами країни	Черкаський державний бізнес коледж; Київський національний університет технологій та дизайну; Вузи Латвії, Польщі та Ірландії.	міжрегіональна, міждержавна	Черкаси, 2015 р.
Львівський кластер розвитку освіти та креативності	інтернетизація шкіл, акцент на вивчення англійської мови, критичне мислення, підприємництво та бізнес-освіта, інклюзивне середовище	Неформальна освітня організація, платформа для виховання креативності, збереження креативних людей у Львові через реалізацію певних проєктів	Український католицький університет, Львівська міська рада, КУ «Інститут міста», Науково-технічна лабораторія MakerSpaisLviv, громадський сектор, навчальні заклади	Регіональна. Робоча група яка працює автономно, але звітує перед кластером та Радою конкурентоспроможності	Львів, 2017 р.

*Джерело: складено автором за ³⁸³.

³⁸³ Меморандум про організацію інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка». URL: http://agrocluster.org.ua/?page_id=70; ЧДТУ залучає професійно-технічні заклади до освітнього кластеру. URL: <http://vycherpno.ck.ua/chdtu-zaluchaye-profesijno-tehnicni-zakladi-do-osvitnogo-klasteru/>; <http://www.greenbizua.org>.

На даний час освітні кластерні структури в Україні, як і у Львівській області, лише починають функціонувати. Перші напрацювання у даному напрямку відбуваються досить активно. Основними ініціаторами створення освітніх кластерів стають освітні та громадські організації, освітні структури. Першим прикладом такої взаємодії стало функціонування тематичного освітнього кластеру на «Форумі видавців 2017» у м. Львові³⁸⁴.

Львівський кластер розвитку освіти та креативності – неформальна освітня організація, яка розпочала свою роботу у 2017 р., об'єднавши діяльність громадського сектору, управлінських структур, закладів освіти різного рівня тощо. Кластер зосереджує свою діяльність на 5 основних напрямках: інтернетизація шкіл, вивчення англійської мови (залучено 7 шкіл м. Львова), критичне мислення, розвиток підприємництва, інклюзивне середовище. Окрім того, Кластер стає активним учасником та співорганізатором низки проектів (форум «Креативний прорив» у Львові, проект в рамках напрямку "Інклюзивне середовище", які стосуються вивчення англійської мови тощо).

Місто Львів, як метрополійний центр Західного регіону України, має усі передумови для формування та розвитку освітніх кластерів. Однак, для їх ефективного функціонування необхідне якісне інституційне, стратегічне та програмне забезпечення, яке б дозволило реалізовувати необхідні заходи. Розуміння місцевими органами влади необхідності стимулювання кластерних ініціатив в освіті дозволить інтегрувати навчальні заклади в освітній кластер, що сприятиме підвищенню якісного рівня підготовки учнів, абітурієнтів, наукових та науково-педагогічних кадрів, активізації й розвитку інноваційної діяльності, перетворення навчальних закладів у центри освітнього, наукового та культурного розвитку регіонів.

Слід зазначити, що процес розвитку кластерних освітніх ініціатив супроводжується низкою проблем, серед яких найсуттєвішими є:

- законодавча неврегульованість процесу створення та діяльності кластерів;
- відсутність систематизованих відкритих ресурсів (веб-сайтів, статистичних ресурсів тощо) із інформаційним наповненням, кількісними та якісними показниками створення та функціонування кластерних ініціатив в сфері освіти;
- відсутність досвіду співпраці між підприємствами у сфері наукових досліджень;
- часткова обізнаність суб'єктів бізнесу із перевагами кластерної співпраці;
- відсутність практики створення кластерів у сфері освіти;
- проблеми із визначенням джерел фінансування функціонування кластера.

Відсутність стратегічного та правового підґрунтя для практичної реалізації кластерного підходу в організації освіти не дозволяє повноцінно

³⁸⁴ Форум видавців у Львові. Освітній кластер. URL: https://uifuture.org/ru/post/forum-vidavciv-uvovi-2017-ukrainskij-institut-majbutnogo-vlastovue-osvitnij-klaster_390.

використовувати закладений у такій формі сучасної організації економіки інноваційний потенціал. Кластери можуть принести результати тільки тоді, коли вони вписані в більш широкий контекст стратегій економічного розвитку³⁸⁵.

У «Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року»³⁸⁶ серед стратегічних цілей розвитку конкурентоспроможної економіки завданням 1.1.4 визначено розвиток кластерів. Сферами реалізації проєктів Стратегії є подальше просування кластерної моделі функціонування бізнесу в регіоні; популяризація діяльності кластерів на регіональному, національному та зовнішньоекономічному рівнях; формування ефективної методичної, інформаційно-консультаційної та освітньої підтримки реалізації кластерної політики на галузевому і регіональному рівнях.

Однак, основний акцент ставиться на розвиток бізнес-кластерів, в той час, як освітні кластери, у формуванні яких задіяні бізнес структури, несуть особливе соціальне значення. Відтак, стимулювання та розвиток освітніх кластерів це: збільшення кількості молоді, що займається науковою, науково-технічною, дослідно-конструкторською діяльністю; підвищення якісних показників сфери освіти; розвиток інноваційної, матеріально-технічної освітньої інфраструктури; підвищення науково-дослідної та інноваційної активності школярів та студентів; творення ефективних форм взаємодії між закладами освіти, науки, громадськими організаціями та органами влади тощо. Тому органам влади слід звернути особливу увагу на створення та стимулювання функціонування кластерів в освітній сфері.

Іншим видом просторових освітніх систем є освітні корпорації (університети-підприємства) – це корпорації, які займаються створенням і реалізацією освітніх послуг на регіональному, державному та глобальному ринку. Перші освітні корпорації почали з'являтися у США ще у 70-х рр. ХХ ст. (на сьогодні функціонує 13 найбільших відкритих освітніх корпорацій, в яких сектор прибуткової вищої освіти є основним видом діяльності)³⁸⁷. Перевагами у функціонуванні освітніх корпорацій стали:

- орієнтація на задоволення потреб споживачів та можливість гнучко реагувати на освітні запити населення, які чітко корелюються із вимогами ринку праці;
- можливості розширеної співпраці з навчальними закладами в інших країнах;
- орієнтація навчальних програм на ринок праці («що потребує зараз і буде вимагати в майбутньому»);

³⁸⁵ Грозний І., Малюков В. Специфіка кластерних стратегій в розвитку регіонів. URL: skhid.com.ua/article/download/65571/60786.

³⁸⁶ Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року. С. 44. URL: http://dfr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf.

³⁸⁷ Романовський О. О. Характерні особливості підприємницьких ВНЗ світу. Економіка та держава N 2/2011. С. 4 – 10. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2011/3.pdf; Романовський О.О. Феномен підприємництва в університетах світу: монографія. Вінниця: Нова книга, 2012. 504 с. С. 80. URL: <https://books.google.com.ua/>.

– розширення ринку навчання, надання послуг у зручний для студента час, акцент на прикладних знаннях та орієнтація на кар'єроорієнтовані програми, фінансування діяльності на 95% за рахунок студентської оплати.

Серед основних недоліків у функціонуванні таких структур виділяють: підзвітність акціонерам; зниження критеріїв при наборі студентів; відсутність принципу взаємного керівництва та свободи при управлінні навчальними закладами тощо.

В Україні теж розпочинається процес формування мережі вищих навчальних закладів, які все частіше розглядаюся з підприємницьких позицій (залучення фінансово спроможних студентів і слухачів, грантів, дотацій, внесок у створення бренду та укріплення іміджу навчального закладу тощо), а студенти, аспіранти, докторанти, у таких закладах оцінюються як клієнти освітньої корпорації, що стають покупцями освітніх послуг на запити яких орієнтується освітньо-навчальна робота викладачів³⁸⁸. Окрім того, університет-підприємство розглядається як стадія розвитку регіонального або національного вищого закладу освіти (ВЗО) з орієнтацією на місцеві ринки праці. ВЗО у ролі підприємця пропонує ринку новий освітній продукт, яким можуть бути навчальні програми, наочні матеріали, результати наукових досліджень та розробок, методичні та управлінські розробки тощо. Зростає зацікавленість ВЗО в одержанні доходу (скороченні залежності від урядової підтримки), і в зміцненні свого іміджу як наукового та освітнього центру³⁸⁹. Прикладами функціонування освітніх корпорацій в Україні є «Університет КРОК («Корпорація розвитку освіти і кадрів»)), що є найбільшим приватним навчальним закладом та позиціонує себе як частина освітньої корпорації з багаторівневою структурою з вертикальними і горизонтальними, прямими і зворотними зв'язками³⁹⁰.

Окрім того, Україна переймає культуру корпоративної освіти – великі компанії починають виховувати працівників під свої стандарти, витрачаючи на це власні кошти. Це дає змогу структурам великого бізнесу виходити на поле, яке традиційно обслуговувалося інститутами класичної освіти. Корпоративний університет визначають як стратегічну парасольку, структуру, яка є вершиною корпоративного навчання й становлення компанії, а також як феномен своєрідної «трансструктурної мутації», що виникає в зоні активної взаємодії між бізнесом та вищою освітою³⁹¹. Формами функціонування корпоративного університету можуть бути:

– віртуальна структура, яку курує спеціальна посадова одиниця – Chief Learning Officer, всі інші ресурси навчання являють собою аутсорсингову

³⁸⁸ Романовський О.О. Шляхи впровадження інновацій, підприємництва та підприємницької освіти в системі національної освіти України : монографія. Вінниця: Нова книга, 2010. 416 с. С. 53.

³⁸⁹ Шевченко Л. С. Транснаціоналізація вищої освіти: сутність, етапи, наслідки. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=31470>.

³⁹⁰ Університет економіки та права «КРОК». URL: <http://www.krok.edu.ua/ua/pro-krok>.

³⁹¹ Курбатов С. Корпоративний університет як продукт взаємодії бізнесового та освітнього середовища в сучасних умовах. Вища освіта України. № 3. 2014. С. 44-49.

мережу, що реалізує весь процес навчання віртуально, і це істотно скорочує витрати. Співробітники беруть участь у семінарах, слухають лекції і виконують практичні завдання безпосередньо на своєму робочому місці;

- інсорсингова модель – функціонує усередині організації як повноцінна навчальна структура – із власною інфраструктурою, персоналом, штатними тренінг-менеджерами, навчальними аудиторіями тощо;

- змішана форма, із зсувом у той, або інший бік.

Існуючі корпоративні університети умовно поділяють на: 1) освітні, котрі займаються навчанням персоналу; 2) інноваційні, орієнтовані насамперед на вирішення актуальних проблем удосконалення виробництва і менеджменту, управління знаннями і їх застосування при розробці нових продуктів та послуг, навчання персоналу під нові завдання³⁹².

Отже, корпоративні університети є своєрідними «мозковими центрами» бізнес-корпорацій, оскільки займаються науково-прикладними розробками, удосконаленням управління, виробничих технологій, моделей організації нових бізнес зв'язків та розвитком людського ресурсу. Найбільш успішними прикладами функціонування корпоративних університетів в Україні стали: Академія ДТЕК (навчається 1600 осіб – менеджмент середньої і вищої ланки), Українська аграрна школа (навчається 97 осіб, функціонує три освітні програми: механікшкола, агрошкола і бухгалтершкола), Приват Університет (корпоративний університет Приватбанку, навчається близько 30 тис. ос.), Career Development Program (EPAM Systems), Академія бізнесу Ernst & Young, Академія Deloitte тощо³⁹³.

Навчально-освітні комплекси – це науково-освітні (навчально-наукові) комплекси, які дозволяють поєднувати наступність і безперервність отримання освітніх послуг від рівня дошкільної освіти до вищих наукових ступенів. Це дитячі школи раннього розвитку, загальноосвітні спеціалізовані навчальні заклади, вищі навчальні заклади III – IV рівнів акредитації, а також центри додаткової освіти (корпоративна та післядипломна освіта, освіта дорослих, додаткові освітні послуги) тощо, які функціонують у системі вертикальної та горизонтальної мережевої взаємодії між закладами освіти різного освітнього рівня.

Науково-освітні комплекси сприяють: удосконаленню та розширенню мережі освітніх закладів, в тому числі інноваційного спрямування, відповідно до потреб та запитів споживачів освітніх послуг та ефективному використанню принципу багатоканального фінансування тощо. Такі комплекси успішно функціонують у Харкові (Народна українська академія), Одесі (Навчально-науковий комплекс “Школа-коледж-університет” ОНУ імені І.І. Мечникова), Львові (Науково-навчальний комплекс «Економосвіта» було створено у 2003 році з ініціативи Львівського інституту УБС, Інституту

³⁹² Романовський О.О. Шляхи впровадження інновацій, підприємництва та підприємницької освіти в системі національної освіти України: монографія. Вінниця: Нова книга, 2010. 416 с. С. 18

³⁹³ Исакова Д. Шесть крупнейших корпоративных университетов страны. URL: <http://forbes.net.ua/business/1350247-shest-krupnejshih-korporativnyh-universitetov-strany>.

регіональних досліджень НАН України, Національного університету «Львівська політехніка», Тернопільського національного економічного університету) тощо. Особливістю цих закладів є те, що вони ефективно поєднують державне фінансування та отримання позабюджетних коштів (наприклад у Навчально-науковий комплекс «Школа-коледж-університет» ОНУ імені І.І. Мечникова лише 10% студентів навчалися за бюджетний кошт³⁹⁴, а також раціонально використовують педагогічне та матеріально технічне забезпечення, підвищуючи освітній рівень людського капіталу тощо. Наприклад, при Львівському університеті бізнесу та права функціонує: Львівська приватна правничо-економічна гімназія (у складі якої функціонує дошкільний навчальний заклад «Калинонька»), Центр міжнародної освіти (дає можливість пройти на дистанційній чи стаціонарній основі курс навчання у іноземних вищих навчальних закладах та одержати польський або американський диплом про вищу освіту) тощо³⁹⁵.

Варто виділити економічні ефекти у функціонуванні просторових освітніх систем, а саме:

- підвищення ефективності та обсягів економічної активності, збільшення інноваційної та інвестиційної привабливості економіки;
- скорочення процесу комерціалізації технологій, підвищення конкурентоспроможності підприємств;
- збільшення попиту на спеціалізовану освітньо-наукову продукцію;
- вдосконалення якісного забезпечення ринку праці, сприяння розширеному відтворенню людського капіталу та підвищення інтелектуально-культурного рівня населення;
- підвищення рівня ділової активності регіону;
- покращення умов життєдіяльності та добробуту населення тощо.

Формування нових функціональних структур у соціально-економічній сфері має стати одним із стратегічних завдань регіонів і знайти відображення в стратегіях і програмах соціально-економічного розвитку регіонів України. Отримання позитивного синергетичного ефекту від діяльності просторових освітніх структур для економіки регіону вимагає обґрунтованих рішень від органів державної та регіональної влади.

Розвиток просторових освітніх систем в Україні потребує здійснення наступних заходів:

- 1) визначення ролі освіти та креативності у розвитку економіки та місця просторово-освітніх систем у ньому;
- 2) підвищення рівня обізнаності щодо ролі просторових освітніх систем у соціально-економічному розвитку та розробити план заходів інклюзивного розвитку на всіх рівнях влади;
- 3) підтримки налагодження партнерств у межах просторових освітніх систем та посилення зв'язків із різними секторами економіки; активного

³⁹⁴ Загальний опис ННК «Школа-Коледж-Університет». URL: http://onu.edu.ua/uk/structure/institutes/iipo/iipo_nnk.

³⁹⁵ Львівський університет бізнесу та права. URL: <http://lubp.com>.

залучення та сприяння зміцненню співробітництва між владою, бізнесом, наукою, освітою та громадськими організаціями в просторових освітніх системах з питань підготовки необхідних кадрів, якості освітніх послуг, розвитку бізнес-освіти, створення платформ для обговорення і розвитку системи соціального партнерства та соціальної відповідальності бізнесу, що дозволить знизити транзакційні витрати шляхом зменшення недосконалості інформаційних потоків в системі державного управління освітою;

4) розробки короткострокової «дорожньої карти» для розвитку просторових освітніх систем, яка відображатиме стратегію розвитку освіти та економіки. Стратегічне бачення та цілі діючої стратегії «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», необхідно доповнити напрямками щодо розвитку просторових освітніх систем, що також вимагає розробки чіткої дорожньої карти для їх реалізації. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі та Міністерство освіти та науки України* мають розробити план дій, щодо розвитку просторових освітніх систем, який має затверджуватися та коригуватися щорічно, з визначенням конкретних цілей та інструментів, які мають бути реалізовані у чіткі терміни;

5) створення Центру стимулювання розвитку просторових освітніх систем, на який буде покладено функцію регулюючого впливу на усіх учасників (сприятиме координації та комунікації, інформаційній взаємодії учасників, здійснюватиме моніторинг бар'єрів, можливостей та стимулів для розвитку просторових освітніх систем, а також реалізації заходів із стимулювання співробітництва (організація робочих груп, конференцій, семінарів, створення спеціалізованих Інтернет-ресурсів), проведення маркетингових досліджень та вивчення попиту на конкретні спеціальності випускників професійно-технічної освіти тощо). Такі центри необхідно створювати при органах місцевого самоврядування, які зацікавлені в підвищенні конкурентоспроможності громади;

6) органам місцевої влади слід ініціювати і підтримати проведення наукових досліджень щодо визначення пріоритетів та необхідності стимулювання розвитку просторових освітніх систем для регіональних та національної економіки;

7) створення в Україні інформаційно-аналітичної системи зі збору, розповсюдження інформації про формування і розвиток просторових освітніх систем, моніторингу процесу їх розвитку і поширення з метою розширення каналів комунікації та взаємодії між учасниками просторових освітніх систем, обміну досвідом, що сприятиме ефективному використанню фінансового та управлінського ресурсів тощо;

8) визначення просторових освітніх системи, які доцільно розвивати із врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку регіонів. Обґрунтувати інструменти підтримки і сприяння розвитку ефективних форм просторових освітніх систем, залежно від специфіки територій, особливостей їх соціально-економічного розвитку, конкурентних переваг чи проблем окремих територіальних систем.

Література до розділу 6

1. Анализ рынка франчайзинга в Украине. Киев. Август, 2018. URL: <https://franchisegroup.com.ua/about-company/franchising/>.
2. Аналітика Nielsen: На що витрачає і як економить український споживач (+ інфографіка). URL: <https://rau.ua/uk/novyni/nielsen-ukrainskij-potrebitel/>.
3. Андрусак А., Ормоцадзе М. Вигідно поділилися: що таке шерингова економіка по-українськи. URL: http://forbes.net.ua/ua/business/1412542-vigidno-podililisya-shcho-take-sheringova-ekonomika-po-ukrayinski_
4. Брикова І.В. Роль кластерів у процесі формування стратегічних конкурентних переваг національних регіонів. URL: <http://kneu.edu.ua/>.
5. Бучко Ж. Транскордонні географічні структури у формуванні туристичного регіону Буковини. Українська географія: сучасні виклики. Зб. Наук. праць у 3-х т. К.: Прінт-Сервіс, 2016. Т. II. С. 45 -47.
6. В Україні розпочала роботу Координаційна рада з розвитку цифрової економіки. 2018. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-rozpochala-robotu-koordinacijna-rada-z-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki_
7. В Україні стане менше торгових мереж: куди зникають супермаркети. URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/business/v-ukraine-stanet-menshe-torgovyh-setey-kuda-ischezayut-supermarkety-1032214.html>.
8. Валевський О. Актуальні проблеми правового забезпечення державної культурної політики. Аналітична записка. 2017. НІСД. URL: www.niss.gov.ua/content/articles/files/kultur_polityka-845b5.pdf.
9. «ВЕТ ФРАН» – Програма адаптації військовослужбовців (Франчайзинг для Ветеранів). Федерація розвитку франчайзингу : веб-сайт. URL: <http://fdf.org.ua/vet-fran>.
10. Власть, платформы и иллюзия свободной торговли. Обзор. Доклад о торговле и развитии, 2018 год. ООН, Нью-Йорк и Женева. 2018. 36 с.
11. Воловик Е. Цифровой налог. 2018. URL: <https://fingazeta.ru/opinion/eksperty/446921/>.
12. Голобушова Н. Розвиток торговельних мереж в Україні Товари і ринки 2011. №1. URL: <tr.knteu.kiev.ua/files/2011/11/4.pdf>.
13. Голобушова Н. Розвиток торговельних мереж в Україні. Товари і ринки. 2011. №1. URL: <tr.knteu.kiev.ua/files/2011/11/4.pdf>.
14. Грозний І., Малюков В. Специфіка кластерних стратегій в розвитку регіонів. URL: skhid.com.ua/article/download/65571/60786.
15. Данілова О., Заблотовська Н. Формування екотуристичного кластеру в контексті збалансованого розвитку регіону (на прикладі Чернівецької області). Українська географія: сучасні виклики. Матеріали XII з'їзду Українського географічного товариства (м. Київ, 18-20 травня 2016 р.) : зб. наук. праць. К. : Прінт-Сервіс, 2016. Т. II. С. 78-80.
16. Данніков О.В., Січкаренко К.О. Концептуальні засади цифровізації економіки України. Інфраструктура ринку. 2018. Випуск 17. С.73-79.
17. Дегтярьова І.О. Наукові та практичні аспекти застосування кластерного підходу в управлінні конкурентоспроможністю регіонів України. Державне управління: теорія та практика. 2011. № 1. Сайт. URL:

<http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Degtyaryova.pdf>, С.3.

18. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpED_u.htm

19. Дмитерко М. О. Регіональні кластери України: ефективність їх створення та перспективи розвитку. URL: http://www.confcontact.com/2013-sotsialno-ekonomicheskie-reformi/2_dmitrenko.htm.

20. Дослідження інтернет-аудиторії. Інтернет Асоціація України. URL: <http://inau.ua/proekty/doslidzhennya-internet-audytoriyi/>.

21. Дослідження Promodo: як заробляють українські інтернет-магазини. URL: <https://rau.ua/novyni/ukrayinski-internet-magazini/>

22. Еволюція довіри: як шерингова економіка руйнує світові кордони. 2016. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/10/3/607318>.

23. Епоха маркетплейсів: як онлайн-торговля розвивається в Україні та світі rau <https://rau.ua/novyni/marketplace-2/>.

24. Європейська комісія (European Commission). URL: https://ec.europa.eu/commission/index_en.

25. Європейський Кодекс Етики Франчайзингу. Портал Franchising.ua: веб-сайт. URL: <http://franchising.ua/franchayzing/94/evropeyskiy-kodeks-etiki-franchayzingu/>.

26. Сторов І. Ю., Чмир О. С. показники цифровізації: європейські підходи та українські реалії. Проблеми інформаційного суспільства: ресурси і технології : матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 27 вересня 2018 р. МОН України; УкрІНТЕІ. Київ : 2018. С. 5-7.

27. ЄС-Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі. URL: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/dcfta_guidebook_web.pdf.

28. За покупками крізь оптичні ілюзії. Новий «Сільпо» в ТРЦ Smart Plaza. URL: <http://www.fozzy.ua/ua/news/2018/za-pokupkami-kr-z-optichn-lyuz-noviy-slpo-v-trts-smart-plaza/>.

29. Загальний опис ННК «Школа-Коледж-Університет». URL: http://onu.edu.ua/uk/structure/institutes/iipo/iipo_nnk.

30. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні. I квартал 2018 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.

31. Зайцев І., Перевезний А. Спецпроект: Аналіз торговельної нерухомості в регіонах України. URL: <https://rau.ua/uk/novyni/spetsproekt-analiz/>.

32. Закарпатська обласна державна адміністрація. URL: <http://www.carpathia.gov.ua/storinka/regionalni-programy-rozvytku>.

33. Закон України «Про культуру» № 2778-17 від 13.10.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.

34. Закон України № 675-VIII від 25.09.2015 р. «Про електронну комерцію». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/675-19>

35. Західний регіон як тренд у розвитку роздрібних мереж. Насиченість регіону якісними ТРЦ. URL: <http://uk.rda.ua/news/zahidniy-region-yak-trend-u-rozvitku-rozdribnih-merezh-i-nasichenist-regionu-yakisnimi-trts.html>.

36. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів

- державного бюджету Державним агентством з питань електронного урядування України на електронне урядування та Національну програму інформатизації. РАХУНКОВА ПАЛАТА. 2018. 32 с.
37. Зелена книга «Ринок електронної комерції». 2018. 48 с. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/e5/ea/4c/d5/regulation.gov.ua_Зелена%20книга%20Ринок%20електронної%20комерції.pdf
38. Зеленська М. Електронна комерція України: перспективи для суспільства та бізнесу. URL: http://eb.dep145.org.ua/sites/default/files/Zelenska_eCommerce.pdf.
39. Златьєва Д. Магазин в телефоні: як український e-commerce використовує мобільний трафік. URL: <https://rau.ua/novyni/mobile-m-commerce/>
40. Златьєва Д. Семимильними кроками: підсумки українського e-commerce і логістики за 2018. URL: <https://rau.ua/novyni/itogi-e-commerce-2018/>
41. Інфографіка: Рейтинг ефективності торгових мереж. Асоціація Рітейлерів України : веб-сайт. URL: <http://retailers.ua/news/spetsproektyi/6366-infografika-reyting-effektivnosti-torgovyih-setey>.
42. Исакова Д. Шесть крупнейших корпоративных университетов страны. URL: <http://forbes.net.ua/business/1350247-shest-krupnejshih-korporativnyh-universitetov-strany>.
43. Індикатори впливу культури на розвиток. Короткий аналітичний огляд щодо України. 2017. – 47 с. URL: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Policy%20Briefs/Abr-lv_C&C_photo_UA.pdf
44. Історія франчайзингу в Україні. Franchising Full Cycle: веб-сайт. URL: <https://ffc.expert/uk/blog/istoriya-franchajzingu-v-ukrayini/>.
45. Кабінет Міністрів підтримав проект Указу Президента про оголошення 2017 Роком сталого туризму в Україні. 09.02.2017 Прес-служба Мінекономрозвитку. Сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=2679ec84-9568-4899-b6b3-9abb80fee86e>.
46. Кавун О.О. Стратегічні аспекти формування корпоративних торговельних мереж. URL: <http://pdaa.com.ua/np/pdf3/12.pdf>.
47. Карпенко О. Депутаты обявили интернет-магазины «сложной техники» использовать кассовые аппараты. URL: <http://ain.ua/magaziny-slozhnoj-texniki-i-kassovyeapparaty-2>.
48. Карпенко О. Юлия Маришук, Allegro Group: «Сейчас электронная коммерция охватывает около 40% пользователей Уанета. URL: <http://ain.ua/yuliya-marishuk-allegrogroup-sejchas-elektronnaya-kommerciya-oxvatyvaetokolo-40-polzovatelej-uaneta>.
49. Каталог коворкінгів України. URL: <http://www.coworking.com.ua/>.
50. Кілька великих харківських ІТ-компаній організували інформаційний кластер з метою популяризації іміджу міста та розвитку нових інтелектуальних технологій. URL: <http://www.city.kharkov.ua/uk/news/u-kharkovi-stvorili-klaster-informatsiyikh-tehnologiy-27498.html>.
51. Клапчук В.А. Просторовий розвиток торгових мереж міста Львова. URL: <http://gj.kherson.ua/archive/8/11.pdf>.
52. Кластер Енергомашинобудування Харківської області як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіону. URL:

<http://www.investment.kharkov.ua/uk/novini/1211-2015-02-13-08-50-14>.

53.Кластерний аналіз визначає рушії економічного розвитку. URL: http://ebed.org.ua/sites/expertise.one2action.com/files/repo/4_klastery_final_0.pdf.

54.Клоудова Й. Влияние развития креативной экономики на экономически отсталые регионы. Журнал новой экономической ассоциации. 2010. № 5. С. 109-124. URL: <ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/.../2010-5-110-125r.pdf>.

55.Ключко Л.В., Ісмаїлова А.Г. Суспільно-географічні особливості торгово-розважальних центрів як публічних просторів м. Харкова. URL: http://bulletin-esgeograph.org.ua/images/docs/Volume-69/Kliuchko_Ismailova.pdf.

56.Корепанов Г. С. Статистичне оцінювання рівня розвитку електронної комерції в Україні. Статистика в Україні та світі: стан, тенденції та перспективи розвитку: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди Дня працівників статистики. Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2017. С. 133-136.

57.Котелевець Д. М. Модель взаємодії органів державної влади під час регулювання сфери зв'язку та інформатизації. Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 1 (48). С.1-7. <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-1/doc/1/07.pdf>.

58.Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. Ефективна економіка. 2018. №1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

59.Крупнейшие FMCG-сети Украины по товарообороту в 2016 году. URL: <https://rau.ua/news/krupnejshie-fmcg-2016/>.

60.Куклін О. Освітньо-науковий кластер як новий шлях інноваційного розвитку регіональних університетів. URL: <http://www.edu-trends.info/wp-content/uploads/2015/05/Kuklin.pdf?с6а0f6>.

61.Культура і креативність. Програма ЄС – Східного партнерства. 2017. URL: <https://www.culturepartnership.eu>.

62.Купити франшизу Small Fruit. URL: <https://ffc.expert/uk/catalog-franshiz/small-fruit/>.

63.Купревич Т.С. Цифрові платформи в світовій економіці: сучасні тенденції і напрямки розвитку. Економічний вісник університету. 2018. Випуск № 37/1. С.311-318.

64.Курбатов С. Корпоративний університет як продукт взаємодії бізнесового та освітнього середовища в сучасних умовах. Вища освіта України. № 3. 2014. С. 44-49.

65.Львівський університет бізнесу та права. URL: <http://lubp.com>.

66.Макаренко Т.Є. Розвиток франчайзингу в Україні як чинник інвестиційної безпеки держави : дисер. на здобут наук. ступ канд. економ. наук. К. 2017. 218 с.

67.Маршрути зеленого туризму в області. URL: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/marshruti-zelenogo-turizmu-v-oblasti-0>.

68.Матеріали Першого Львівського форуму креативних індустрій, 15-18 вересня 2016 р. Львів, 2017. 44 с.

69.Мезенцева Н., Бура Т. Торговельно-розважальні центри України: суспільно-географічні аспекти дослідження. URL: [248](http://visnyk-</p></div><div data-bbox=)

geo.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/04/12-62.pdf.

70. Меморандум про організацію інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка». URL: http://agrocluster.org.ua/?page_id=70.

71. Мережа роздрібної торгівлі підприємств (на 1 січня 2017 р.). Статистичний бюлетень. Київ, 2017. 118 с.

72. Микуляк В., Махінова А. Українське обличчя франчайзингу. URL: https://www.sk.ua/sites/default/files/franishiza_ukr.pdf.

73. Міністр культури України Євген Нищук привітав учасників Першої всеукраїнської науково-практичної конференції для голів ОТГ та міських голів малих міст України, що відбулась у Тульчині. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/5796>.

74. Музиченко-Козловська О.В. Визначення функцій туризму в просторовій організації міст. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Економіка міста та урбаністика», КНЕУ, березень 2018 р., с.30-35, С.31.

75. Нагорский В. Аналітика Nielsen: які категорії товарів найчастіше купують онлайн (інфографіка). URL: <https://rau.ua/novyni/nielsen-kategorii-tovarov-onlajn/>.

76. Наш Край. URL: <https://franch.nashkraj.ua/>.

77. Некрасова Л.А., Попенко С.О. Формування кластеру, як напрямку інноваційного розвитку економіки. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2014. № 2(12). С. 132-138. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No2/132-138.pdf>.

78. Ногачевський О. Аналіз франшиз по категоріям. URL: <http://fdf.org.ua/news/451-analiz-franshiz-po-kategoriyam>.

79. Носов І. «Шари» не буде, або чому «шерінгова економіка» не має перспектив, 2017. URL: <https://www.autocentre.ua/ua/blogs/shary-ne-budet-ili-rochemu-sheringovaya-ekonomika-ne-imeet-perspektiv-338177.html>.

80. Одарченко А. М., Сподар К.В. Особливості електронної комерції та перспективи її розвитку в Україні. Бізнес Інформ. 2015. № 1. С.342-346.

81. ООН оголосила 2017 рік Міжнародним роком сталого розвитку туризму. Сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=ffc9a9b9-4ce5-439b-aa44-c4f26e86abbb>.

82. Открой свой бизнес С ДОХОДОМ ОТ 900€ уже в первый месяц. URL: <http://fr.mycoffee.bz/>.

83. Панина Д.С. Особенности регулирования индустрии электронных платежей: опыт зарубежных стран. Вестник ОГУ. 2015. №4 (179). С.313-317.

84. Патраманська Л. Ю. Дослідження сучасних тенденцій розвитку світового ринку електронної комерції. Технологический аудит и резервы производства. 2014. № 5/3(19). С.67-71.

85. Пидгурская Н.Н. Кластерный подход к регулированию туризма в регионе. Автореф. дис. на соискание учен. степени канд. эконом. наук. : спец. 08.00.05. Экономика и управление народным хозяйством. Иркутск. 2006. 20 с.

86. Підсумки півріччя: топ-10 продуктивних мереж України за кількістю магазинів (інфографіка). URL: <https://rau.ua/uk/novyni/top-10-produktivnyh-setej-ukraine/>.

87. Побоченко Л.М. Розвиток франчайзингового бізнесу в країнах Європи.

Стратегія розвитку України. 2016. № 1. С. 57-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sru_2016_1_13.

88. Поглиблення відносин між ЄС та Україною. Що, чому і як? : посібник за ред. М. Емерсона, В. Мовчан. Центр європейських політичних досліджень (CEPS), Брюссель; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), Київ, 2016. 255 с.

89. Постанова Верховної Ради України Про прийняття за основу проекту Закону України «Про електронні довірчі послуги» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 40, ст.630). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1522-19>.

90. Правові особливості коворкінгу. URL: https://www.legalitgroup.com/pravovi-osoblivosti-kovorkingu_

91. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p>.

92. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р . Офіційний вісник України. 2017. № 26. 752 с.

93. Проблеми та перспективи гармонізації цифрового ринку України з ринками ЄС та країн СхП. Звіт. 2018. URL: <http://cid.center/wp-content/uploads/2018/11/аналітичний-звіт-СхП.pdf>.

94. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про культуру» (щодо визначення поняття «креативні індустрії») № 6738 від 17.07.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10009&num_s=1&num=6738&date1=&date2= &name_zp=&out_type=&id.

95. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Національну програму інформатизації» № 9166 від 04.10.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64747_

96. Рейтинг ефективності торгових мереж. Retailers: веб-сайт URL: <http://retailers.ua/news/spetsproektyi/6366-infografika-reyting-effektivnosti-torgovyih-setey>.

97. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» Сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>

98. Розширення кордонів для е-комерції. URL: <http://europatorgivia.org.ua/e-commerce/>.

99. Роль інновацій у створенні франчайзингової мережі. Franchising Full Cycle : веб-сайт. URL: <https://ffc.expert/uk/blog/rol-innovatsij-u-stvorenni-franchajzingovoyi-merezhi/>.

100. Романовський О. О. Характерні особливості підприємницьких ВНЗ світу. Економіка та держава. N 2/2011. С . 4-10. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2011/3.pdf.

101. Романовський О.О. Феномен підприємництва в університетах світу: монографія. Вінниця: Нова книга, 2012. 504 с. URL: <https://books.google.com.ua/>.

102. Романовський О.О. Шляхи впровадження інновацій, підприємництва та підприємницької освіти в системі національної освіти України: Монографія. Вінниця: Нова книга, 2010. 416 с.

103. Сабитов О. Всюду шеринг: что такое экономика совместного потребления. 2018. URL: <https://rb.ru/story/share-it>.
104. Северова И. Как кризис повлиял на рынок электронной коммерции в Украине? URL: <http://ubr.ua/business-practice/own-business/kak-krizispovliial-na-rynok-elektronnoi-kommercii-v-ukraine331291>.
105. Семів Л.К. Освітній кластер: аспекти взаємодії та регіональна політика розвитку(на прикладі професійно-технічної освіти Львівщини). Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: збірник наук. праць. Вип. 3 (71). Львів, 2008. 546 с.
106. Скиба М. Креативні індустрії в Україні: вистояти, просвітити(ся). 2016. URL: <http://tyzhden.ua/Society/158758>.
107. Согласно исследованию Accenture большая часть компаний и стран не готова к переходу на цифровые платформы 2017. URL : https://www.accenture.com/ru-ru/company-news-release-five-ways-to-win-digital-platforms_
108. Спецпроект: Торгові центри України он-лайн. URL: <https://rau.ua/uk/ecommerceuk/spetsproek-ukrainian-malls/2/>.
109. Спицын В.В. Создание и развитие локальных высокотехнологических кластеров: зарубежный опыт. Вестник ТГУ. 2007. №302. С.181-185.
110. Степнов И.М., Ковальчук Ю.А. Платформенный капитализм как источник формирования сверхприбыли цифровыми рантье. Вестник МГИМО-Университета. 2018. 4(61). С.107-124.
111. Стратегія розвитку культури Львова до 2025 р. URL: www.city-institute.org/index.php/uk/stratshii/33-culture-strategy_
112. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року. С.44. URL: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2_020.pdf.
113. Структурные изменения в российской экономике и структурная политика. Аналитический доклад / под научн. руковод. Ясина Е.Г. Москва: НИУ ВШЭ. 2018. 252 с. URL: <https://www.hse.ru/data/2018/04/13/1150725828/Аналитический%20доклад%20по%20структурной%20политике.pdf>.
114. Студінський В.А., Шевчук В.О. Теоретичні засади створення освітніх кластерів в Україні. URL: <http://oaji.net/articles/2015/1900-1446943921.pdf>.
115. Суворова А. В. Пространственная организация экономической деятельности с учетом уровня креативности среды в регионе: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. Екатеринбург, 2014. 20 с.
116. США допоможуть Україні з проектом постачання фруктів та овочів до торговельних мереж. URL: https://zaxid.net/ssha_dopomozhut_ukrayini_z_proektom_postachannya_fruktiv_ta_ovochiv_do_torgovelnih_merezh_n1428983.
117. Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Електронна комерція : навчальний посібник, Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 244 с.
118. Тенденции развития рынка e-commerce Украины в 2015 году – исследование УАДМ. URL: <http://www.uadm.com.ua/e-commerce-market-in>

ukraine2015-research/.

119. Тонюк М.О. Франчайзинг як особлива форма організації та функціонування бізнесу в Україні. URL: www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/117.pdf.

120. Тримати марку: чому роздрібна торгівля не може обійтися без private label. URL: <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1414203-trimati-marku-chomu-rozdribna-torgivlya-ne-mozhe-obijtisy-bez-private-label>.

121. Трубін І. О. Правові засади функціонування електронних грошей у сфері електронної комерції: монографія. К. : Алерта, 2013. 136 с.

122. Туристичний кластер 300+. Сайт. URL: <http://travelpeople.com.ua>.

123. Тютин Д.В. Арт-конверсія російських територій: творческие индустрии как фактор пространственного социально-экономического развития муниципальных образований. Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). 2013. №4(24). URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.939.2242&rep=rep1&type=pdf>.

124. У Києві обговорили інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/u-kiyevi-obgovorili-integraciyu-ukrayini-do-yedinogo-cifrovogo-rinku-yevropejskogo-soyuzu>.

125. У Львові стартувала виставка «Форум освіти і кар'єри». URL: <http://dailyviv.com/news/osvita-i-nauka/u-lvovi-startovala-vystavka-forum-osvity-i-kariery-55709>.

126. У Черкасах з'явився перший в Україні освітній кластер. URL: <http://novadoba.com.ua/17669-u-cherkasakh-zyavyvsya-pershyy-v-ukrayini-osvitniy-klaster.html>.

127. Українська асоціація директ маркетингу. URL: <http://www.uadm.com.ua>.

128. Українські онлайн-покупці стали частіше купувати через соціальні мережі. URL: <http://u-s-c.com.ua/ukrayinski-onlajn-pokuptsi-stali-chastishe-kupuvati-cherез-sotsialni-merezhi>

129. Університет економіки та права «КРОК». URL: <http://www.krok.edu.ua/ua/pro-krok>.

130. Форум «Індустрія торгівлі 2018» та виставку «Франчайзинг 2018» відкрито! Індустрія торгівлі : веб-сайт. URL: <https://marho.ua/?pid=40&newsid=2384>.

131. Форум видавців у Львові. Освітній кластер. URL: https://uifuture.org/ru/post/forum-vidavciv-u-lvovi-2017-ukrayinskij-institut-majbutnogo-vlastovue-osvitnij-klaster_390.

132. Франчайзинг TEZ TOUR. URL: <https://www.teztour.ua/page/franchayzing-tez-tour/>

133. Франчайзинг: поняття, види, форми. Договір франчайзингу. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/law/9649/>.

134. Франшиза. FRESHLINE. URL: <https://www.freshline.name/franchajzing1>.

135. Франшиза. Львівські круасани. URL: <http://lviv-croissants.net/upload/medialibrary/368/Lviv%20Croissants%20Ukr.pdf>.

136. Хачатрян Э. 12 стыдных вопросов про каршеринг. URL:

<https://www.gq.ru/entertainment/12-stydnyh-voprosov-pro-karshering>.

137. Центр електронної комерції. URL: <http://e-commerce.com.ua>.

138. Цифровые платформы и экосистемы финансовой инклюзивности. Российский опыт. 2015. Сколково. 44 с.

139. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. 176 с.

140. ЧДТУ залучає професійно-технічні заклади до освітнього кластеру. URL: <http://vycherpno.ck.ua/chdtu-zaluchaye-profesijno-tehnicni-zakladi-dosvitnogo-klasteru/>.

141. Черномор В. О. Сучасний стан та перспективи розвитку платіжних систем в сфері електронної комерції. Фінансовий простір. 2015. № 1 (17). С.283-289.

142. Чи загрожує Україні монополія на ринку електронної комерції з боку Інтернет-магазинів. URL: <http://minfin.com.ua/blogs/pcshop/38333/>.

143. Чи придуть в Україну інші інвестори слідом за Н&М та ІКЕА? URL: <https://rau.ua/uk/novyni/novini-kompanij/investory-vsled-za-h-m/>.

144. Чим живе франчайзинг в Україні: 7 ключових трендів. URL: <https://msb.aval.ua/news/?id=27591>.

145. Швед В.В. Теоретические аспекты шеринговой экономики. Економічний форум. 2017. №1. С. 26-31.

146. Швед В.В., Яблочников С.Л. Особенности шеринговой экономики на Украине. Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. 2018. № 2 (43). С.75-80.

147. Швестко В.О. Тенденції розвитку корпоративних роздрібних торговельних мереж України. Ефективна економіка. № 12, 2015. URL: www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4697.

148. Шевченко Л. С. Транснаціоналізація вищої освіти: сутність, етапи, наслідки. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=31470>.

149. Шеринговая экономика по-украински. URL: https://banker.ua/bank_news/world/2017/11/07/1180482090/sheringovaja-ekonomika-ro-ukrainski.

150. Щеглюк С.Д. Кластеризація в туризмі як чинник підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки. Конкурентоспроможність національної економіки: показники, фактори впливу та шляхи підвищення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 30 вересня 2016 р.). У 2-х частинах. К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2016. Ч. 1., С.115-118.

151. Щеглюк С.Д. Переваги кластерної організації туристичної сфери у регіоні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2016. Випуск 19 Частина 2. С.114-116.

152. Щеглюк С.Д. Сучасні імперативи функціонування туристично-рекреаційного кластеру для підвищення соціоекологічної безпеки. Теорія та практика менеджменту безпеки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (18 травня 2017 р.) / Відп. ред. проф. Л. М. Черчик. Луцьк, 2017. С.168-169.

153. Ювелирный дом ZARINA. URL: <https://franch.biz/franchises/4795//>

154. Юдін О. М. Системи електронної комерції: створення, просування і розвиток : монографія за ред. О. М. Юдін та ін. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. 201 с.

155. Юрко В., Тернавський Д. О. Розвиток корпоративних торговельних мереж в Україні: визначення та класифікація. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
156. Як шерингова економіка змінює світ. 2016 Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/09/5/603709>.
157. 3,7 млн українців купували товари в інтернет-магазинах у 2015 році URL: <http://watcher.com.ua/2016/07/18/3-7-mlnukrayintsiv-kupuvaly-tovary-v-internet-mahazynah-u2015-rotsi/>.
158. CBRE. Аналітика. URL: <https://www.cbre.ua/golovna/analitika/>.
159. Creative Economy Report 2008. «The challenge of assessing the Creative economy: towards informed policy-making» United Nations. 357 p.
160. DESI Report 2018 – Integration of Digital Technology. 16 p. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>.
161. Development Dimensions of Digital Platforms. Summary The eCommerce Week 2018. URL: <https://unctad.org/en/conferences/e-week2018/Pages/default.aspx>
162. Digital Agenda of the Europe 2020 Strategy. URL: Digital Single Market strategy. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/europe-2020-strategy>.
163. Digital scoreboard. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-scoreboard>.
164. E-commerce України: підсумки 2018 року та прогнози на 2019-й (інфографіка). URL: <https://rau.ua/novyni/e-commerce-ukraine-2018/>
165. Ericsson: Українці не купують зі смартфонів через неправильне уявлення про безпеку. URL: <http://u-sc.com.ua/ericsson-ukrayintsi-ne-kupuuyut-zi-smartfonivcherez-nepravil-ne-uyavlennya-pro-bezpeku/>
166. European B2C E-commerce Report 2015. URL: <http://nrw.nl/wp-content/uploads/2015/07/European-b2ce-commerce-report-2015.pdf>.
167. Evans P. C., Gawer A. The Rise of the Platform Enterprise. A Global Survey. 2016. 30 p. URL: https://www.thecge.net/app/uploads/2016/01/PDF-WEB-Platform-Survey_01_12.pdf.
168. NOVUS. URL: <http://novus.com.ua/sites/default/files/kartka/franchise.pdf>
169. Our Shared Digital Future. Building an Inclusive, Trustworthy and Sustainable Digital Society. Report 2018. World Economic Forum. 48 p. URL: www.weforum.org.
170. Pizza Celentano. URL: <http://franchcelentano.com/>; <http://franch.ua/franchise/pizza-celentano/>.
171. Primavera De Filippi Talent Management «What Blockchain Means for the Sharing Economy»: URL: <http://www.management.com.ua/tend/tend920.html>
172. UNWTO Tourism Highlights, 2017. URL: <http://marketintelligence.unwto.org/publications>.
173. Who's who в українському шерингу 2016. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/09/22/605870/>.

РОЗДІЛ 7

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

7.1. Зарубіжний досвід інституційного забезпечення розвитку форм просторової організації бізнесу: перспективи для України

7.1.1. Фінансові інструменти державного сприяння розвитку просторових форм організації бізнесу

Іноземний досвід функціонування різних просторових форм організації бізнесу засвідчує суттєвий позитивний вплив останніх на національне соціально-економічне становище, покращення виробничої структури, динаміку ринку праці та капіталу, а також підвищення конкурентоспроможності регіонів, у тому числі депресивних.

На відміну від України, де досвід створення і функціонування вільних економічних зон засвідчив факт перебільшення можливостей зазначених просторових форм організації бізнесу, популярним та привабливим місцем інвестування та здійснення експортно-імпортних операцій у ВЕЗ є ліберальна Грузія. Насамперед, це зумовлено наступними факторами: відсутність жорстких правил валютного контролю, наявність режимів вільної торгівлі з низкою європейських та інших розвинутих держав, відсутність корупції, прозорі умови ведення бізнесу, незначна чисельність податків – законодавством країни передбачено сплату лише шести податків, наявні знижені ставки податків, невеликий перелік ліцензій та дозволів для започаткування та ведення бізнесу, спрощені адміністративні процедури, підписана угода про Асоціацію з ЄС.

Податкове законодавство Грузії регламентує низку стимулів для ведення бізнесу підприємствами, зареєстрованими у вільних індустріальних зонах (ВІЗ), зокрема:

- звільнення від сплати податку на нерухомість;
- звільнення товарів, що вводяться на територію ВІЗ, від оподаткування ПДВ та сплати мита;
- часткове звільнення від оподаткування корпоративним податком;
- відсутність обмежень щодо репатріації капіталів.

Загалом, компанії, зареєстровані у ВІЗ, застосовують режими оподаткування, які передбачають уникнення подвійного оподаткування між Грузією та іншими країнами. Відтак, правила щодо оподаткування дивідендів, відсотків та інших платежів застосовуються для таких підприємств на загальних засадах. Разом з тим, платежі в межах ВІЗ можуть здійснюватися в будь-якій валюті за відсутності валютного контролю та торговельних бар'єрів або квот. Ведення більшості операцій на території ВІЗ не потребує ліцензування чи отримання спеціальних дозволів, інші – проходять відповідні процедури за спрощеною системою³⁹⁶.

³⁹⁶Georgia: free industrial zones. URL: <http://www.international-taxreview.com/IssueArticle/3672044/Archive/Georgia-Free-industrial-zones.html/>; Досвід вільних індустріальних зон у Грузії – огляд. URL: <http://taxlink.ua/ua/news/dosvid-vilnih-industrialnih-zon-u-gruzii-ogljad.htm> (дата звернення: 4.02.2018).

Завдяки комплексній державній підтримці малого та середнього бізнесу, значних успіхів у покращенні середовища здійснення підприємництва досягла Польща³⁹⁷. На сьогодні в країні існує 14 особливих (вільних) економічних зон³⁹⁸ (далі – ОЕЗ; загальна площа майже 16 тис га), реально діють 11 зон. У 2014 р. п'ять з існуючих 14 зон країни увійшли в число 50-ти найкращих спеціальних (вільних, особливих) економічних зон у світовому рейтингу за версією газети «Financial Times», а у 2015 р. Польща посіла 13-е місце в світі у списку найпривабливіших країн для іноземних інвесторів³⁹⁹.

Підприємства, які діють в ОЕЗ Польщі, мають:

1) можливість отримати фінансову допомогу від держави при створенні бізнесу. При цьому, пріоритетним є субсидування таких галузей економіки, як капітальне будівництво, будівництво міської інфраструктури, альтернативна енергетика;

2) доступ до дешевих кредитів. Загалом, найбільш поширеним в Польщі є індивідуальний підхід у кредитуванні бізнесу, коли банки оцінюють галузь діяльності позичальника, саму компанію та розмір її первинного внеску в проєкт. Таким чином, фінустанови країни можуть надавати позики підприємцям на розвиток бізнесу лише під 5% річних (в деяких європейських країнах процентна ставка може знижуватися і до 3%), а у окремих галузях, наприклад будівельній, – під 3-4%;

3) можливість отримати державну підтримку у вигляді звільнення від сплати податку на прибуток терміном до 31.12.2020 р. та податку на нерухомість терміном до 3 років. Для отримання зазначених пільг інвестор зобов'язаний одержати спеціальний дозвіл, що видає орган управління відповідної ОЕЗ⁴⁰⁰.

Загалом, основним завданням надання державних дотацій в рамках ОЕЗ є забезпечення розвитку економічно відсталих регіонів країни.

В межах ОЕЗ Польщі діє так звана регіональна програма сприяння, яка передбачає надання певних пільг підприємствам, які⁴⁰¹:

1. Залучили нові інвестиції. У такому випадку при розрахунку розміру пільги за основу береться максимальний розмір допомоги при інвестиційних затратах, визначення та розрахунок яких затверджено розпорядженням Ради міністрів Польщі. Обов'язковою умовою отримання

³⁹⁷ До 2020 р. в Польщі на інноваційні проєкти планується виділяти до 3% від загального ВВП.

³⁹⁸ Відповідно до законодавства Польщі, ОЕЗ, – це площа, визначена правовими актами міністерства економіки Польщі, на території яких надається спеціальна підтримка для розвитку місцевої інфраструктури та надання пільг у вигляді звільнення від сплати податку на прибуток з капіталу підприємства.

³⁹⁹ Економічний бюлетень Посольства України в Республіці Польща, липень 2015 року. URL: <http://www.poland.mfa.gov.ua/mediafiles/sites/poland/files/105.doc> (дата звернення: 4.02.2018).

⁴⁰⁰ Справочник інвестора: Польща. Правила бізнесу. URL: <http://www.paiz.gov.pl/index/?id=598b3e71ec378bd83e0a727608b5db> (дата звернення: 4.02.2018).

⁴⁰¹ Офіційний веб-сайт. Польської агенції бізнес-аутсорсингу та консалтингу «inPL group». URL: <http://inpl.com.ua/> (дата звернення: 4.02.2018); Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2018. 105 с.

зазначеної пільги є інвестування власного капіталу інвестором в розмірі не менше 25% від загального обсягу інвестиційних затрат (мінімальний розмір інвестицій – 100 тис. євро).

2. Створили нові робочі місця. Основою розрахунку суми пільги є дворічні затрати підприємства на оплату праці нових працівників. При цьому, обсяг допомоги може змінюватись відповідно до розміру підприємства – 50% від капітальних вкладень для великих підприємств, 60% – для середніх та 70% для малих підприємств.

Ведення бізнесу в межах ОЕЗ ставить перед підприємством певні умови, зокрема⁴⁰²: а) вартість капіталовкладень повинна бути не менше ніж 100 тис. євро; б) мораторій на вилучення інвестицій, терміном не менше ніж 5 років (для середнього та малого бізнесу – не менше 3-ох років); в) неможливість скорочення новостворених робочих місць.

Важливу роль у розвитку бізнесу Польщі відіграють також індустріальні та технологічні парки⁴⁰³ (на сьогодні зареєстровано 69 од.⁴⁰⁴), підтримка розвитку яких здебільшого здійснюється місцевими органами влади. Наприклад, у Високотехнологічному індустріальному парку «Штарград Щецинський» міська влада надає допомогу інвесторам у формі звільнення від податку на нерухомість (земельні ділянки, будівлі, споруди або їх частини, що призначені для ведення господарської діяльності). Інвестор також може отримати допомогу для: а) впровадження нових інвестицій (інвестиції на суму понад 100 тис. євро, завершення інвестиційного проекту протягом 48 місяців від подачі заяви); б) при купівлі компанії, яка знаходиться на стадії ліквідації, та створення нових робочих місць (не менше 50 нових робочих місць в придбаній компанії протягом 12 місяців від дня подачі заявки); в) створення нових робочих місць при реалізації нового інвестиційного проекту (не менше 50 нових робочих місць протягом 3 років)⁴⁰⁵.

Активно розвиваються промислові (індустріальні) парки (зокрема, Floresti, Ungheni, Cainari, Tracom, Cimisia, Bioenergagro, Raut) і в Молдові, де основними аспектами державної підтримки створення і функціонування зазначених інституцій є⁴⁰⁶:

1) компенсація витрат, пов'язаних із вилученням землі з категорії «землі сільськогосподарського призначення» та утворення на цих землях індустріальних парків;

⁴⁰² Вакулєнко В. Л. Пільгове оподаткування як засіб активізації залучення іноземних інвестицій (зарубіжний досвід). URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_10/50.pdf (дата звернення: 4.02.2018).

⁴⁰³ Офіційний веб-сайт. Польської агенції бізнес-аутсортингу та консалтингу «inPL group». URL: <http://inpl.com.ua/> (дата звернення: 4.02.2018).

⁴⁰⁴ Industrial and Technology Parks. Invest in Poland. Polish Information and Foreign Investment Agency. URL: http://www.paiz.gov.pl/investment_support/industrial_and_technology_parks (дата звернення: 4.02.2018).

⁴⁰⁵ High Technologies Industrial Park in Stargard Szczeciński / Invest in Poland. Polish Information and Foreign Investment Agency. URL: http://www.paiz.gov.pl/investment_support/industrial_and_technology_parks/targard_http (дата звернення: 4.02.2018).

⁴⁰⁶ Вакулєнко В. Л. Пільгове оподаткування як засіб активізації залучення іноземних інвестицій (зарубіжний досвід). URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_10/50.pdf; О промисленних парках: Закон Республіки Молдова от 15 июля 2010 года №182. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=31903 (дата звернення: 4.02.2018).

2) надання права приватизації земель суспільного призначення за нормативною ціною, встановленою в період, коли така земля була надана у використання підприємству-адміністратору або орендована резидентом індустріального парку, але лише після гарантування і/або введення в дію будівництва і створення парку за місцем призначення;

3) можливість підприємства-адміністратора застосовувати коефіцієнт зменшення до 0,3 від тарифу, встановленого для щорічної оплати орендного договору за землю суспільного майна;

4) надання фінансової допомоги та податкових пільг відповідно до Податкового кодексу Молдови. Зокрема, це: можливість визначення податку на прибуток, отриманого від експорту товарів та послуг з промислових парків в розмірі 50% від квоти, встановленої в країні; звільнення від сплати акцизного податку на підакцизні товари, що куплені та експортовані за межі Молдови; звільнення від ПДВ та акцизного податку на товари, що постачалися до промислового парку та розповсюджені між резидентами.

На території Молдови функціонує низка вільних економічних зон (ВЕЗ), зокрема: Expo-Business Chisinau, UngheniBusiness, Balti, Tvardita, Otaci-Business, Valkanes, Taraclia та ін. Учасникам зазначених зон урядом надаються пільги для зниження експлуатаційних витрат на інфраструктуру підприємств, зокрема: а) звільнення від ПДВ, митних зборів та акцизного податку на товари, що ввозять і повторно експортують; б) звільнення від корпоративного податку; в) 10-річний захист від несприятливих змін у законодавстві⁴⁰⁷.

Державні преференції передбачені законодавством і для резидентів індустріальних парків Республіки Білорусь. Зокрема, це⁴⁰⁸:

– пільгове оподаткування за формулою «10+10», що передбачає звільнення від всіх корпоративних податків на 10 років з моменту реєстрації резидента парку та зниження чинних податків на 50% на наступні 10 років діяльності в індустріальному парку;

– застосування митного режиму вільної митної зони, що дає право не сплачувати митні платежі на ввезення товарів за умови їх подальшої переробки та експорту за межі країн Митного Союзу;

– зниження ставки індивідуального податку на прибуток до 9% для працівників індустріального парку (розмір такого податку на всій території Білорусі становить 34%);

– звільнення від сплати обов'язкових страхових внесків із фонду заробітної плати для резидентів парку, а також їх іноземних працівників;

– вирахування в повному обсязі ПДВ, сплаченого при придбанні товарів (робіт, послуг), що використані для проектування, будівництва та оснащення будівель парку;

⁴⁰⁷ Вакуленко В. Л. Пільгове оподаткування як засіб активізації залучення іноземних інвестицій (зарубіжний досвід). URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_10/50.pdf (дата звернення: 4.02.2018).

⁴⁰⁸ Там само; Литкова Н. Налоговые льготы в Республике Беларусь, в частности по НДС. URL: <http://www.gb.by/aktual/nalogoblozhenie/nalogovye-lygoty> (дата звернення: 4.02.2018).

– звільнення від податку на отримання прибутку від дивідендів, нарахованих засновникам;

– дозвіл на використання іноземної валюти, цінних паперів та (чи) інших платіжних документів в іноземній валюті при здійсненні розрахунків між резидентами індустриального парку та резидентами Республіки за валютними операціями, спрямованими на проектування та будівництво об'єктів парку;

– звільнення від компенсування втрат сільськогосподарського чи лісового виробництва на тих територіях, на яких здійснено будівництво індустриального парку;

– звільнення від компенсації знищення насаджень рослин та інші преференції.

При цьому, встановлення нових податків та зборів на території Білорусі на резидентів індустриальних парків не розповсюджуються.

Перевагами залучення інвестиції в розвиток індустриальних парків Республіки Білорусь є надання інвесторам доступу до добре оснащених транспортної та інженерної інфраструктур, забезпечення керуючою компанією підключення об'єкту інвестування до всіх комунікацій. З метою застосування новітнього досвіду на території парків передбачено можливість проектування за технічними нормативами зарубіжних країн за умови їх відповідності вимогам експлуатаційної безпеки та надійності основних конструктивних рішень.

Земельні ділянки на території індустриальних парків Білорусі можуть надаватись інвесторам як в користування згідно з договором оренди до 99 років, так і у приватну власність згідно з договорами купівлі-продажу. Зазначені операції має право здійснювати керуюча компанія відповідного індустриального парку⁴⁰⁹.

Індустриальні парки також є пріоритетною просторовою формою організації бізнесу в Румунії. В межах державної політики підтримки їх розвитку визначено інструменти стимулювання розміщення виробництва в індустриальному парку, а саме звільнення від сплати⁴¹⁰: а) земельного збору; б) плати за зміну призначення землі; в) податків за видачу містобудівних сертифікатів та будівельних дозволів; г) місцевих податків (податку на нерухомість) за рішенням місцевих органів влади.

Крім того, з 2013 р. Міністерство регіонального розвитку та державного управління Румунії реалізує два напрями державного сприяння надходженню інвестицій в індустриальні парки⁴¹¹:

⁴⁰⁹ Вакуленко В. Л. Пільгове оподаткування як засіб активізації залучення іноземних інвестицій (зарубіжний досвід). URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_10/50.pdf (дата звернення: 4.02.2018).

⁴¹⁰ Там само; New provisions on industrial parks / Tax and Legal Aler. 16 July 2013. URL: <http://www.pwc.ro/en/tax-online/tax-and-legal-alerts/assets/taxand-legal-alert-no-22.pdf> (дата звернення: 4.02.2018).

⁴¹¹ State Aid for investments in industrial park. URL: <http://www.kpmg.com/RO/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Newsflashes/Tax/Direct-Tax-ewsflash/Documents/TNF-301-EN-RO.pdf> (дата звернення: 4.02.2018).

1. Звільнення від місцевих податків. Компанії, які здійснюють бізнес на території парків, можуть отримати до 200 тис євро державної допомоги протягом трьох наступних фінансових років. При цьому, максимальний бюджет зазначеного напряму державного сприяння – 2,5 млн дол. США на рік.

2. Надання регіональної державної допомоги для підтримки впровадження початкових інвестицій в індустріальному парку шляхом звільнення від місцевих податків (компанії можуть отримати компенсацію у понад 50% їх величини). При цьому, максимальний бюджет зазначеного напряму державного сприяння – 4,65 млн дол. США на рік.

Заявниками на отримання державної допомоги можуть бути румунські підприємства, що здійснюють діяльність у всіх сферах, за винятком сільського господарства, вугільної промисловості та здійснення експортної діяльності. Не можуть отримати державну допомогу підприємства, які перебувають на стадії банкрутства; одержували державну допомогу впродовж останніх трьох років⁴¹². Таким чином, держава намагається відстояти свої інтереси саме у розвитку нових підприємств, створенні нових робочих місць. Компанії, які отримали державну допомогу, зобов'язані підтримувати впровадження інвестиції протягом мінімум 5 років після завершення інвестиційного періоду для великих підприємств і не менше 3 років – для малих і середніх підприємств.

Загалом, досвід Румунії засвідчує, що тимчасові податкові пільги або податкове послаблення є менш ефективним у світлі довгострокових перспектив діяльності індустріальних парків, ніж програми розвитку чи фінансові інструменти, такі як гранти і надання кредитних ліній.

Помітних успіхів у розбудові індустріальних парків⁴¹³ досягла Словаччина: при чисельності населення у 5 млн осіб в країні діє 71 індустріальний парк (Додаток Б).

Основними інструментами державної політики сприяння розвитку індустріальних парків у Словаччині є⁴¹⁴:

1. Державне субсидювання, яке передбачає фінансування наступних витрат:

- технічна інфраструктура та побудова необхідних інженерних споруд;
- компенсація витрат на придбання, оренду чи обмін земельних ділянок, що будуть використовуватися індустріальним парком;

⁴¹² Офіційний веб-сайт Асоціації індустріальних парків України. URL: <http://www.aipu.com.ua> (дата звернення: 4.02.2018).

⁴¹³ Відповідно до законодавства Словаччини, індустріальний парк – це територія, визначена місцевим органом самоврядування, на якій здійснюється чи буде здійснюватися виробнича діяльність, або надаються послуги, одним або декількома інвесторами.

⁴¹⁴ Офіційний веб-сайт Асоціації індустріальних парків України. URL: <http://www.aipu.com.ua>; Ще раз про індустріальні парки. Досвід Словаччини (інфоргафіка). URL: <https://www.businessz.com.ua/news/26/832>; Офіційний веб-сайт Міністерства економіки Республіки Словаччина. URL: <http://www.economy.gov.sk/> (дата звернення: 4.02.2018); Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2018. 105 с.

- виплата платежів за відчуження земельних ділянок з лісового фонду;
- часткова компенсація витрат на створення нових робочих місць.

2. Фінансування створення індустріальних парків. Здійснюється за рахунок коштів:

- державного бюджету;
- муніципалітетів (15%, при цьому для регіонів з високим рівнем безробіття (понад 10%) – до 25%. Основна мета такої диверсифікації – вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку);
- інвесторів резидентів та нерезидентів;
- фондів Європейського Союзу, а також грантів та дотацій Уряду Словаччини.

3. Податкові пільги та преференції для інвесторів – встановлюються залежно від обсягу інвестицій.

Державна підтримка індустріальних парків може становити до 50% вартості проєкту.

Не менш масштабною є державна підтримка розвитку просторових форм організації бізнесу в Туреччині та Македонії. Так, в Македонії, податкові пільги для підприємств, які діють у зонах технологічного промислового розвитку (далі – ЗТПР), передбачають звільнення від⁴¹⁵:

- податку на прибуток та податку на доходи фізичних осіб на термін до 10 років з початку діяльності ЗТПР;
- ПДВ торгівлі проміжними товарами та послугами, а також імпорту товарів у ЗТПР;
- обов'язку подання гарантій стосовно забезпечення митного боргу (після проходження митних процедур) – для резидентів ЗТПР, що здійснюють виробничу діяльність та діяльність, пов'язану з інформаційними технологіями (розробка програмного забезпечення, апаратні засоби зборки, цифровий запис, комп'ютерні чіпи тощо), займаються науково-дослідною роботою та новими технологіями з високими екологічними стандартами.

Разом з тим, резиденти мають право на отримання допомоги для навчання (обсяг допомоги близько 50%) та підвищення кваліфікації працівників (близько 25%). Обсяги фінансування можуть бути збільшені у випадках, якщо: а) реципієнтом є мале чи середнє підприємство; б) навчаються особи, що були безробітними; в) якщо ці витрати здійснюються в Македонії. Державна допомога на навчання та підвищення кваліфікації працівників підприємств, які діють у ЗТПР, полягає у фінансуванні: послуг інструктора, його транспортних витрат та осіб, що навчаються; витрат на амортизацію обладнання, що використовуються для навчання; витрат на консультування щодо вдосконалення інвестиційного

⁴¹⁵Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій в реальний сектор економіки через індустріальні парки». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH1YZDTA.html (дата звернення: 4.02.2018).

проекту; відповідних витрат на залучення спеціалістів-консультантів. Крім того резидентам ЗТПР надається низка преференцій, пов'язаних з початком діяльності, а саме⁴¹⁶:

- звільнення від сплати податків за землю, що надається під будівництво (також це стосується і засновника зони);
- звільнення від обов'язку будувати укриття;
- фінансова допомога уряду на будівництво промислових приміщень (обсяг залежить від кількості майбутніх робочих місць та вартості інвестицій – 5-10%).

Державні пільги та фінансова підтримка не надаються підприємствам ЗТПР, які діють у сфері виробництва алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

В Туреччині державна підтримка розвитку просторових форм організації бізнесу здійснюється з розрізі окремих їх видів (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

Основні інструменти підтримки розвитку просторових форм організації бізнесу в Туреччині*

Просторова форма організації бізнесу	Інструменти підтримки розвитку
Організовані промислові зони (спеціальні інвестиційні зони)	<ul style="list-style-type: none"> – нульова ставка ПДВ з операцій купівлі земельної ділянки; – звільнення від сплати податку на нерухомість на наступні 5 років після завершення будівництва; – скасування податку на поділ або об'єднання земельних ділянок; – пільгові комунальні платежі.
Зони технологічного розвитку	<p>До кінця 2023 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> – оподаткування компаній, що розташовані в зазначених зонах, за нульовою ставкою податку на дохід; – оподаткування дослідних компаній та компаній, що працюють у сфері програмного забезпечення за нульовою ставкою корпоративного податку; – продаж програмних продуктів, створених у зазначених зонах, не обкладається ПДВ; – не оподатковується заробітна плата працівників компаній, що займаються НДДКР.
Вільні зони	<ul style="list-style-type: none"> – звільнення від сплати митних зборів, корпоративного податку і ПДВ; – нульова ставка податку на прибуток для співробітників компаній, що розташовані у зазначених зонах; – вільна репатріація прибутку – за умови, якщо 85% продукції йде на експорт.

*Джерело: складено за даними⁴¹⁷

⁴¹⁶ Асоціація індустріальних парків України: веб-сайт. URL: <http://www.aipu.com.ua>.

⁴¹⁷ In the zone: Industrial parks provide incentives for local and foreign investors alike. The Report: Turkey 2012. URL: <http://www.oxfordbusinessgroup.com/news/zone-industrial-parks-provide-incentives-local-and-foreign-investors-alike> (дата звернення: 4.02.2018).

Фінансування будівництва організованих промислових зон в Туреччині здійснюється відповідно до програми «Фонд організованих промислових зон та малого підприємництва», що формується із загального бюджету. Так, держава в особі Міністерства торгівлі і промисловості на зазначені вище цілі може надати кредит у розмірі 90-99% (залежно від рівня розвитку регіону, де розташована зона) від вартості проекту зі створення певної просторової форми організації бізнесу.

Особливу концепцію інтеграції освіти, науки і виробництва в силу специфічних особливостей регіону обрала для себе Японія. Відтак, державна політика підтримки розвитку просторових форм організації бізнесу в країні є кардинально іншою, порівняно з аналізованими вище державами.

Найбільш поширеними просторовими формами організації бізнесу в Японії є технополіси, будівництво яких фінансується на регіональному рівні з місцевих податків (20%) та внесків корпорацій (80%). При цьому, державою шляхом непрямого фінансування (переважно податкові пільги) здійснюється підтримка переважно фундаментальних досліджень та розвідок, що здійснюються в інтересах громадськості. Основна частка бюджетного фінансування припадає на університети і державні наукові організації, а фірми, що здійснюють НДДКР, можуть отримувати пряму фінансову підтримку лише частково.

Обсяг державних інвестицій в індустріальні парки в Чехії становить 25% (інвестиції у землю, будівлі, машини й устаткування, окремі нематеріальні активи). А основними інструментами сприяння розвитку просторових форм організації бізнесу в країні є:

- податкові канікули – звільнення від податку на прибуток на термін до 10 років;
- субсидії для створення нових робочих місць та навчання, грошові гранти для стратегічних проектів (доступні в регіонах з високим рівнем безробіття; допомога у вигляді грантів на створення нового робочого місця може досягати до 300 тис. крон (приблизно 12 тис дол США);
- знижки на купівлю земельних ділянок;
- звільнення від податку на нерухомість в окремих промислових зонах.

Резюмуючи проведені дослідження варто наголосити: сучасним механізмом індустріалізації економіки, залучення інвестицій, збільшення зайнятості населення, збалансованого регіонального розвитку, підтримки місцевих виробників, сприяння малому та середньому підприємництву тощо є індустріальні (в деяких країнах технологічні, техно-промислові, промислові) парки (зони), розвиток яких в Україні поки що перебуває на початковому етапі. Найбільш поширеними інструментами державної підтримки розвитку індустріальних парків (зон) в країнах світу є податкові інструменти (табл. 7.2).

Податкові інструменти підтримки розвитку індустріальних парків (зон) в країнах світу*

№ з/п	Інструменти підтримки	Держави, що застосовують відповідні інструменти
1.	Пільгові ставки з податку на прибуток.	<p>– Нідерланди, Чехія, Туреччина, Узбекистан, Грузія, Китай (підприємства зі 100% іноземними інвестиціями або спільні підприємства користуються 2-річними податковими канікулами, починаючи з першого року отримання прибутку, а протягом наступних трьох років – сплачують податок в розмірі 50%. Деякі індустріальні зони застосовують ставку податку 10%, якщо іноземне підприємство експортує понад 70% своєї продукції);</p> <p>– Литва (інвестиції понад 1 млн євро звільняються від податку на прибуток на 5 р.);</p> <p>– Росія (розмір пільгової ставки залежить від обсягу інвестицій, чисельності створюваних робочих місць);</p> <p>– Білорусь (повне звільнення протягом перших 10 років з дати реєстрації як резидент індустріального парку, а протягом наступних 10 років податок сплачується в розмірі 50% від діючої ставки; звільнення від податку на дивіденди, нарахованих акціонерам резидента (протягом перших 5 років з моменту отримання валового прибутку резидентом парку).</p>
2.	Звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування, що ввозиться учасникам індустріальних парків.	– Туреччина, Нідерланди Азербайджан, Республіка Білорусь, Узбекистан, Грузія.
3.	Пільги зі сплати податку на нерухомість.	<p>– Грузія (звільнення від сплати податку);</p> <p>– Польща, Нідерланди, Тайвань, Узбекистан, Азербайджан, Республіка Білорусь, Грузія, Казахстан (знижена ставка);</p> <p>– Туреччина (протягом 5 років з дня будівництва промислового підприємства).</p>
4.	Звільнення від податку на землю.	– Туреччина, Тайвань, Грузія, Китай (розмір пільги різний в залежності від індустріального парку).
5.	Звільнення від податку на оренду землі або нерухомого майна.	– Литва (протягом перших 5 років - 100% пільга за умови, що обсяг інвестицій склав не менше 724 євро/га, протягом наступних 5 років - пільга в розмірі 50% від суми податку).
6.	Звільнення від екологічних податків.	– Туреччина (звільнення від муніципального податку на тверді відходи; зниження вартості води, природного газу і зв'язку).
7.	Застосування пільгових суттєво знижених тарифів на комунальні послуги.	<p>– Туреччина (знижені тарифи на воду, природний газ і послуги зв'язку);</p> <p>– Угорщина (знижені тарифи на комунальні послуги або надання резидентам права розстрочення платежів).</p>
8.	Звільнення від сплати місцевих податків і зборів.	– Угорщина (місцеві органи влади мають право прийняти рішення про звільнення резидентів від оподаткування місцевими податками строком до 5 років).

*Джерело: узагальнено за результатами дослідження

Крім зазначеного багатьма країнами надаються державні гарантії для інвесторів індустриального парку від несприятливої зміни законодавства про податки і збори, які передбачають збереження умов діяльності в частині митного, податкового та інших режимів. Відтак, актуальним вбачається врахування провідних світових практик державного сприяння розвитку просторових форм організації бізнесу, зокрема, в частині податкового стимулювання на середньо- і довгострокову перспективу.

7.1.2. Інститути підтримки розвитку форм просторової організації бізнесу

Національні економіки стають все більш глобалізованими та взаємопов'язаними, внаслідок чого сформувалися розгалужені мережі сприяння розвитку інноваційних просторово-інституційних форм бізнесу. Зазначені мережі організовані як на національному, так і на мегарегіональному та міжнародному рівнях. Основна мета діяльності зазначених мереж полягає у реінвестуванні отриманих прибутків (проводять індивідуальну діяльність з проведення тренінгів, зустрічей, надання консультацій тощо) в подальше функціонування та розвиток організації.

Бенчмаркінг вітчизняних просторових форм організації підприємницької діяльності сьогодні реалізується здебільшого місцевими, частково національними, організаціями та в більшій мірі фокусується на загальній комерційній підтримці, ніж на підтримці інноваційної діяльності. Зазначена інфраструктура в Україні не отримує достатнього фінансування, не володіє відповідними засобами, методологіями та знанням для надання на належному рівні послуг з підтримки бізнесу. Разом з тим, обмеженим є доступ вітчизняних просторових форм організації бізнесу до відповідних міжнародних організацій (мереж) через відсутність відповідних знань, непоінформованість щодо кон'юнктури світового інноваційного ринку, недостатню конкурентоспроможність товарів (робіт, послуг).

Потужними організаціями з підтримки розвитку інноваційних просторових форм організації підприємницької діяльності є Європейська мережа бізнес-інноваційних центрів (BIC) та Міжнародна асоціація наукових та технологічних парків (IASP). Остання, зокрема, є незалежною некомерційною неурядовою організацією, утвореною в 1984 р., штаб-квартира знаходиться в Іспанії. Станом на вересень 2017 р. організація налічувала 373 члени (у 2001 р. їх було близько 200 од.), що охоплювали 142 тис. підприємств, розташованих у 76 країнах світу. IASP має шість регіональних підрозділів – Африканський, Азіатсько-Тихоокеанський, Європейський, Латиноамериканський, Північноамериканський, Західноазійський, а також два офіси – у м. Малага (Іспанія) та м. Пекін (Китай)⁴¹⁸. До основних завдань Асоціації належать⁴¹⁹:

⁴¹⁸ The IASP world in numbers. URL: <http://www.iasp.ws/About-us/Facts-and-figures> (дата звернення: 6.02.2018).

⁴¹⁹ Increase your efficiency with IASP services. URL: <http://www.iasp.ws/Activities/Services> (дата звернення: 6.02.2018).

1. Відкрита інноваційна підтримка – Асоціація сприяє її членам у впровадженні технологій та стартапів.

2. Обмін досвідом, навчання зокрема щодо: створення та управління інкубаторами, науковими парками, кластерами; передачі технологій, інновацій тощо. Асоціація здійснює активну масово-роз'яснювальну роботу шляхом проведення вебінарів, публікації книг, матеріалів конференцій та статей, бюлетенів з оглядом актуальних тенденцій інноваційного розвитку у світі. Крім того, акумулює, аналізує та публікує статистику розвитку просторових форм організації бізнесу у світі, на вимогу своїх членів проводить дослідження з окремих питань інноваційного розвитку.

3. Сприяння учасникам у підвищенні їх міжнародного статусу.

4. Консультування, проведення семінарів з інноваційного менеджменту.

5. Забезпечення комунікації між глобальними корпораціями у різних секторах економіки.

6. Сприяння членам Асоціації у розробці стратегічних профілів технопарків.

Європейську мережу бізнес-інноваційних центрів (European Business & Innovation Centre (BIC) Network)⁴²⁰ було створено у 1984 р. як спільну ініціативу Єврокомісії, лідерів європейської промисловості та Центрив бізнесу і інновацій (Business and Innovation Centers). На сьогодні організація є головною неурядовою європейською мережею, яка поєднує близько 200 бізнес- та інноваційних центрів, інкубатори, центри підтримки підприємництва по всьому ЄС. BICs сприяє створенню нових інноваційних просторових форм організації бізнесу завдяки підтримці інновацій, наданню послуг бізнес-інкубаторів, консалтингу та інтернаціоналізації (табл. 7.3).

Таким чином, організація, по суті, є місцем єднання просторових форм організації бізнесу з іншими інституціями; надає експертні послуги у численних сферах дії, включаючи фінансування, стимулює поширення прикладів успішних інноваційних проектів.

Бенчмаркінг Європейської мережі інноваційних бізнес-центрів – це триступеневий процес, який включає: аналіз основної та аналіз додаткової інформації про конкретну просторову форму організації бізнесу; надання експертного висновку.

Задля успішного сприяння розвитку просторовим формам організації бізнесу Європейська мережа бізнес-інноваційних центрів співпрацює з низкою відповідних національних⁴²¹ мереж⁴²².

⁴²⁰ Official site European Business & Innovation Centre (BIC) Network. URL: <http://ebn.be/>(дата звернення: 6.02.2018).

⁴²¹ Зокрема, RETIS (Франція), ANCES (Іспанія), BIC-Italia Net (Італія), Асоціація ірландських BICs (Ірландія), Associação dos Centros de Empresa e Inovação Portugueses (Португалія), європейських (EBAN, EEN, EURADA, ERRIN, PROTON, ENOLL, AER, JA-YE), міжнародних (IASP, INSME, ANIMA, WAINOVA, UIIN) та інших (ANPROTEC (Бразилія), NBIA (США), JAST (Китай), WAST (Китай), INCUBA (Чилі), COPARMEX (Мексика), SMEA (Тайвань).

**Напрями сприяння розвитку просторових форм організації
бізнесу та сектори спеціалізації Європейської мережі інноваційних
бізнес-центрів***

Напрями сприяння	Сектори спеціалізації
<ol style="list-style-type: none"> 1. Підприємництво та освіта – підтримка нових просторових форм організації бізнесу шляхом проведення тренінгів, семінарів, надання консультацій тощо. 2. Фінансування стартапів. 3. Інтернаціоналізація. 4. Соціальна інновація – сприяння співпраці між різними просторовими формами організації бізнесу; задоволення соціальних потреб. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зелена економіка – зміни клімату, навколишнє середовище, енергетика. 2. Біоекономіка – медичні технології, біотехнології, охорона здоров'я, біологічні науки, фармацевтика, агропродовольство. 3. Дизайн, культурна індустрія – дозвілля, мода, медіа, культура, цифрові технології. 4. Передові технології – робототехніка, механіка, нанотехнології, фотоніка. 5. Супутникові послуги Smart Mobility.

*Джерело: складено за даними⁴²³

Україна не є членом жодної з вищеназваних організацій, попри те, ще розмір внеску членів, наприклад, Міжнародної асоціації наукових та технологічних парків (IASP) залежить від категорії учасників та становить щорічно лише 400-1700 євро. Відтак, вітчизняний бізнес розвивається ізольовано від міжнародної спільноти та можливостей їх підтримки.

Іншим прикладом мережі підтримки розвитку просторових форм організації бізнесу є Всесвітня асоціація технополісів (World Technopolis Association (WTA)) – міжнародна організація багатосторонньої співпраці, партнерська організація ЮНЕСКО. Її було створено за результатами Всесвітнього симпозиуму технополісів (World Technopolis Symposium) у 1996 р. у м. Даежеон (Корея) за рахунок субсидій уряду Кореї та коштів місцевого бюджету м. Даежеон. WTA сприяє розвитку міжнародної співпраці у сфері досліджень та розбудові інформаційної мережі серед своїх учасників. Головні цілі організації полягають у сприянні регіональному розвитку своїх учасників через обмін досвідом та інформацією, а також співпрацю серед наукоградів задля розвитку науки і технологій.

Прикладом ефективно діючої регіональної мережі підтримки розвитку інноваційних просторових форм організації бізнесу є Балтійська асоціація наукових і технологічних парків та інноваційних центрів (Baltic Association of

⁴²² EBN has developed links with other innovation stakeholders across the world. URL: <http://ebn.be/index.php?lnk=KzF0aDVES1I3bG9TYXFGeEhLL2dQeEw2bU5MVE4rUUU0WHBIQkZUUHJnUT0=> (дата звернення: 6.02.2018).

⁴²³ Там само.

Science and Technology Parks and Innovation Centers (BASTIC))⁴²⁴. Структура об'єднує асоціації технопарків, які діють в Балтійському регіоні, зокрема:

- Асоціацію інноваційних мереж Литви (Association of Lithuanian Innovation Networks);
- Асоціацію Технопарків Латвії (Latvian Association of Technology Parks);
- Асоціацію наукових парків і технопарків Естонії (Association of Estonian Science and/or Technology Parks (AESTP));
- Центри та Бізнес-інкубатори (Centers and Business Incubators (LTICA)).

Для сприяння (синергія та обмін досвідом) розвитку інноваційних просторових форм організації бізнесу створений у 1996 р. в м. Дубай (Об'єднані Арабські Емірати) Центр прикладних досліджень та тренінгів (Centre of Excellence for Applied Research and Training (CERT))⁴²⁵. Співпрацюючи із понад 20 багатонаціональними партнерами⁴²⁶, організація є інформаційним посередником між своїми учасниками (науковий парк у м. Абу-Дабі та технологічний парк у м. Дубай) та світовими експертами з технологій, інвесторами, дослідниками у нафтогазовому секторі, сфері опріснення води для промислових та господарсько-питних потреб, а також фахівцями з екологічного менеджменту. Крім того, Центр сприяє розвитку людського капіталу шляхом консультування, проведення конференцій, тренінгів, семінарів тощо для працівників парків-учасників Центру. Організація є членом Міжнародної асоціації наукових парків (IASP).

Поширеними є організації зі сприяння розвитку інноваційних просторових форм організації бізнесу, які діють на міжнародному рівні, однак організовані виключно національними агенціями. Наприклад, це Іспанська мережа офісів з трансферу знань (Red de Oficinas de Transferencia de Resultados de Investigación (RedOTRI)), або Європейська мережа центрів мобільності для дослідників (European Network of Mobility Centers for Researchers (ERA-MORE)), орієнтована насамперед на дослідників, які бажають працювати у інших країнах, а також на інтегровані форми організації бізнесу з попитом на талановитих іноземних дослідників). Остання, зокрема, налічує 200 центрів у 32 країнах світу та надає безкоштовні інформаційні послуги своїм учасникам щодо дослідницьких стипендій та грантів на Європейському, національному та міжнародному рівнях. Мережа активно співпрацює з іншими відповідними національними організаціями (наприклад, з Національною науково-технічною радою з досліджень Туреччини щодо повернення висококваліфікованих науковців з Європи до Туреччини).

⁴²⁴ Official site Baltic Association of Science, Technology Parks and Innovation Centers. URL: <http://www.bastic.eu/about> (дата звернення: 6.02.2018).

⁴²⁵ Official site Centre of Excellence for Applied Research and Training. URL: <http://www.hct.ac.ae/> (дата звернення: 6.02.2018).

⁴²⁶ Зокрема, IBM, Microsoft, Honeywell, Thales, TRL, Canadian Business Council, University of Strathclyde, NYIT, AMIDEAST, RTI International, British Business Group, General Electric та ін.

У багатьох країнах інноваційні просторово-інституційні форми підприємницької діяльності формують національні чи спеціалізовані мережі, такі як Асоціація наукових парків Великобританії⁴²⁷ (United Kingdom's Science Park Association (UKSPA)). Зазначена структура утворена в 1984 р. як об'єднання восьми провідних університетів Великобританії задля розвитку науки та інновацій. Сьогодні Асоціація є авторитетним органом щодо планування, розвитку та створення наукових парків та інших просторових форм організації бізнесу. Крім того, нею акумулюються та моніторяться статистичні дані щодо інноваційного розвитку в країні та регіоні. Нормативними документами організації передбачено можливість її учасників бути членами й інших аналогічних структур.

У міру зростання інтернаціоналізації бізнесу в останні роки відбувається поступовий розвиток транскордонних кластерів, у тому числі між європейськими країнами. Основною ініціативою створення Транснаціонального кластерного альянсу⁴²⁸ (Transnational Alliance of Clusters Towards Improved Cooperation Support, TACTICS) є підтримка розвитку та посилення співпраці транскордонних кластерів в Європі. Організація об'єднує сім провідних національних та регіональних кластерних агентств, зокрема VINNOVA (Швеція), TMG (Австрія), North West Development Agency (Великобританія), OSEO (Франція), IWT (Бельгія), VENINN (Італія), PAED (Польща). З метою вироблення стимулюючих політик та інструментів реальної підтримки розвитку кластерів в ЄС дані структури активно взаємодіють за наступними напрямками⁴²⁹:

1. Стимулювання міжнародного кластерного співробітництва.
2. Оцінка ефективності розвитку кластерів.
3. Підтримка маркетингу і брендингу кластерів.
4. Використання кращих практик розвитку кластерів в процесі розвитку нових кластерів і галузей, включаючи інноваційні послуги.
5. Фінансування інновацій в галузях за каналами розвинених промислово-інноваційних кластерів.

Загалом, інтернаціоналізація кластерів допомагає їм зберегти динаміку розвитку, не допустити так званого «ефекту замикання» (lock-in) як однієї з причин несприятливого результату розвитку кластера. Проте, експерти⁴³⁰ відзначають, що в даний час лише Німеччина і Франція повною мірою беруть участь у процесі інтернаціоналізації промислово-інноваційних кластерів.

⁴²⁷ Official site United Kingdom's Science Park Association. URL: <http://www.ukspa.org.uk/> (дата звернення: 6.02.2018).

⁴²⁸ European Cluster Organizations Directory – Europe INNOVA, 2013, Q2 – 8. URL: <http://www.europabio.org/facts-figures.htm> (дата звернення: 6.02.2018).

⁴²⁹ The 2013 EU Industrial R&D Investment Scoreboard European Commission, JRC/DG RTD. URL: <http://www.scribd.com/doc/25451234/The-2013-EU-Industrial-R-D-investment-scoreboard> (дата звернення: 6.02.2018).

⁴³⁰ Global Innovation Index Report. Henry Erzkowitz. The triple helix: university-industry-government innovation. Routledge, NY, London, 2008. URL: <http://www.globalinnovationindex.org> (дата звернення: 6.02.2018).; Henry Erzkowitz. The triple helix: university-industry-government innovation. – Routledge, NY, London, 2008.

Сьогодні необхідність формування в Україні масштабної національної мережі підтримки інноваційних просторово-інституційних форм бізнесу зумовлена зокрема: розвитком окремих елементів національної інноваційної системи (індустріальні парки, технопарки, бізнес-інкубатори, IT-кластерів, креативних та освітніх кластерів, он-лайнних високотехнологічних платформ тощо); впровадженням окремих вітчизняних компаній у свою діяльність елементів мережевих структур (використання платформних технологій, франчайзингу, використання аутсорсингу) тощо. Проте, невирішеними залишаються проблеми розриву між дослідженнями і їх впровадженнями у виробництвом; відсутності досвіду трансферу технологій, відповідних кадрових, організаційних і фінансових можливостей. Відтак, необхідним вбачається формування та об'єднання вітчизняних інноваційних просторово-інституційних форм бізнесу в ефективно діючу бенчмаркінг-мережу. До неї, зокрема, мали б увійти фінансово-кредитні та консалтингові установи, рітейл-центри, юридичні та податкові консультанти тощо. Вважаємо, перспективи підтримки розвитку вітчизняних просторових форм організації бізнесу полягають і в наступному: 1) підтримка трансферу технологій між її розробником та виробником; 2) застосування передових світових практик інноваційної діяльності; 3) активне просування та комерціалізація розробок науково-дослідних установ у світовому масштабі; 3) інформаційна підтримка та комунікація у глобальному просторі.

7.2. Організаційно-економічні та інституційні інструменти стимулювання просторової інтеграції бізнесу в регіоні

Зростання рівня конкуренції на внутрішньорегіональному та міжнародному ринках в умовах глобалізації, а також посилення явища дефрагментації економічного простору зумовлюють інтенсифікацію процесів інтеграції суб'єктів підприємництва.

Зростаюча динаміка процесів всесвітньої інтеграції і глобалізації зумовлює пошук та використання національними господарствами нових шляхів отримання конкурентних переваг, чільне місце серед яких посідає екстерналізація виробництва (як процес просторового розширення діяльності бізнесу завдяки використанню конкурентних переваг партнерів на зарубіжних ринках у форматі розподілу функцій виробничої діяльності з наступною синхронізацією ключових компетенцій різних підприємств за допомогою угод про партнерство та об'єднання), що синергетично підвищує загальну конкурентоздатність держав. У той же час, увага національних регуляторних інституцій пильно зосереджується на політиці стимулювання розвитку та інтеграції регіональних бізнес-середовищ як центрів зародження конкурентоздатності господарюючих суб'єктів, що не підлягають переміщенню.

Об'єктивними причинами та передумовами просторової інтеграції бізнесу, окрім вищезгаданих, є також:

- необхідність пошуку якісно нових джерел інноваційного розвитку соціально-економічних систем в умовах глобалізації;
- зростаючі потреби в додатковому капіталі, кваліфікованій робочій силі за конкурентним рівнем оплати праці;
- пошук шляхів зниження трансакційних витрат в умовах обмеженості ресурсів та випереджаючого зростання потреб;
- диверсифікація підприємницьких ризиків за посередництвом просторового розосередження центів ділової активності;
- поділ праці, спеціалізація суб'єктів господарювання та концентрація виробництва;
- нова індустріалізація та інформатизація виробничих та операційних процесів, зумовлена дифузією цифрових технологій в старі галузі економіки.

Розвиток інтеграційних процесів у підприємницькому просторі України, маючи тривалий історичний досвід доволі штучної радянської народногосподарської інтеграції та незначний позитивний досвід кооперативного руху, в умовах повільної адаптації окремих національних ринків та галузей до сучасних умов господарювання потребує напрацювання та активного використання цілісного інструментарію підтримки та стимулювання просторової інтеграції бізнесу в регіонах.

На сьогоднішній день у світовій економічній практиці вироблений широкий спектр ринкових та адміністративних механізмів підтримки й стимулювання розвитку підприємницької діяльності та її просторового позиціонування, що відрізняються як силою, цілями, так і характером впливу інструментів регуляторного впливу на суб'єкти господарювання та їх інтеграційні форми. Однак, варто зауважити, що із розвитком ринкових відносин та поглибленням явища лібералізації економічних систем акценти регуляторного механізму щоразу більше зміщуються від впливів «захисного» до впливів стимулюючого «проактивного» характеру.

Слід наголосити, що процеси просторової інтеграції, особливо у виробничій сфері слугують вагомим інструментом структурної перебудови національної економіки та досягнення стратегічних цілей її розвитку. Як відомо, основу вітчизняного виробничого сектору складають низькотехнологічні, сировинні та експортноорієнтовані виробництва, що підтримують власні конкурентні позиції лише завдяки наявності дешевої робочої сили та природних ресурсів. Свідченням закріплення експортно-сировинної низькотехнологічної моделі економічного розвитку країни є викривлена технологічна структура її виробничого сектору.

За оцінками експертів⁴³¹, частка високотехнологічних та середньотехнологічних галузей в 2002 р. в структурі реалізованої продукції

⁴³¹ Собкевич О. В., Шевченко А. В. Напрями та завдання інноваційної політики у промисловості у контексті формування національної інноваційної системи України: Аналітична записка. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/inovasiyna_polituka-72157.pdf, С. 2. (дата звернення: 6.02.2018).; Алаев Э.В. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь. М.: Мысль, 1983. 350 с., С. 5.

переробної промисловості складала 22,2 % та 43,1 % , а в 2017 р. відбулося її скорочення до 17% та 41,7% відповідно. Таким чином, подальше забезпечення соціально-економічного розвитку вимагає негайної переорієнтації економіки на інноваційний прорив, а також пошуку якісно нових джерел економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності країни.

Одним з таких джерел може слугувати просторова інтеграція бізнесу, особливо у виробничій сфері. У сучасних умовах саме на формах стратегічного співробітництва, партнерства та інтеграції (на противагу політики підтримки окремих секторів чи ринків) ставляться акценти європейської індустріальної політики.

У контексті стимулювання розвитку інноваційного та просторово інтегрованого бізнесу в українських реаліях доцільно перейняти організаційно-економічний інструментарій досвіду розбудови інноваційно орієнтованої економічної політики розвинених країн світу⁴³². Зокрема, серед стимулюючих інституційних інструментів індустріальної політики та сфер їх застосування доцільно розглянути наступні:

- державна фінансова підтримка досліджень та розробок, що реалізується в залежності від фокус-груп підприємництва у формі надання прямої підтримки – державних цільових грантів на дослідження та розробки в стратегічно важливих економічних проектах та в формі непрямої підтримки за посередництвом надання податкових пільг та кредитів на виконання відповідних робіт, а також відшкодування підприємствам витрат на оплату праці персоналу, зайнятого у сфері розробок і досліджень;

- здійснення інноваційно орієнтованих державних закупівель, що на основі інституційно розвиненого законодавчого супроводу забезпечує первинний попит на інноваційні продукти, а також формує позитивний імідж для формування вторинного попиту та безпечного інвестування з боку приватних інвесторів;

- інтервенції на ринки капіталів, і, зокрема, підтримка ризикових інвестицій, що особливо доречним є для стимулювання розвитку цілком молодих, однак проривних підприємницьких ініціатив;

- стимулювання співпраці бізнесу, влади та установ наукової сфери у форматі різноманітних форм державно-приватного партнерства, що на основі виваженої системи моніторингу доцільності та якості такої інтеграції, створює вагомі конкурентні переваги для розвитку інноваційного підприємництва;

- кластерна співпраця та розвиток бізнес-мереж, що забезпечує основу для діалогу та співпраці між фірмами, громадськістю, неурядовими організаціями та секторами економіки (особливо на місцевому та регіональному рівні). Увага кластерної політики, при цьому, фокусується на

⁴³² Warwick K., Nolan A. Evaluation of Industrial Policy: Methodological Issues and Policy Lessons. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers. No. 16. URL: <http://www.oecd> (дата звернення: 9.02.2018).

підтримці вже існуючих чи виникаючих кластерів, на протипагу їх створення від початку, а також на стимулюванні процесів розвитку інфраструктури;

– нові національні індустриальні стратегії, що ставлять акценти не на інструментах секторальної підтримки, а на розвитку нових технологій, компетенцій та розбудові нової моделі широкого стратегічного партнерства між державою та бізнесом. У новій індустриальній політиці суттєво змінюється функціональна роль та управлінський статус держави, що із формату «розпорядника» ресурсів переміщається у суб'єктну площину глобального координатора та фасилітатора економічного прогресу.

На нашу думку, у сучасних умовах розвитку інтеграційних процесів в Україні першочергової уваги потребує питання стимулювання розвитку просторової інтеграції бізнесу у формі кластерів та вироблення цілісного інструментарію підтримки та просування даної форми просторової організації бізнесу в інституціоналізованому форматі кластерної політики.

Використання цілісного стимулюючого інструментарію кластерної політики синергетично сприяє досягненню стратегічних цілей розвитку національної економіки. Адже у форматі кластерів взаємовигідно поєднуються конкурентний та коопераційний розвиток ринкових відносин, за якого об'єднання підприємницьких та фінансових інтересів в одних сферах господарювання допомагають досягти високих конкурентних позицій в інших.

Використання кластерів, як самодостатніх та мобільних економічних модулів, дозволяє ефективно реагувати на зміни зовнішньої кон'юнктури ринку на основі об'єднання ресурсів та компетенцій учасників кластеру та слугує засобом підвищення інноваційної активності економіки. Міжнародний досвід свідчить, що кластерна організація регіонального розвитку є «джерелом і фактором забезпечення високого рівня та якості життя населення, економічного зростання й сталого розвитку території»⁴³³.

Серед стратегічних конкурентних переваг стимулювання кластерної форми просторової організації бізнесу в регіонах слід виділити наступні:

– поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва на основі спільного використання ресурсних, виробничих, організаційних, інфраструктурних, збутових і просторових переваг учасників кластера забезпечує досягнення вищої ефективності господарської діяльності кожному з компаній-учасників;

– зростання швидкості економічних взаємодій в рамках просторової форми кластерної організації ділової активності за рахунок розвитку внутрішньої інформаційної мережі учасників кластера;

– пришвидшення процесу комерціалізації та трансферу наукових розробок і технологічних інновацій в рамках кластера за рахунок налагодження мережевої співпраці науково-дослідних установ, комерційних організацій, споживачів інноваційного продукту та венчурного капіталу, що

⁴³³ Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Кластеризація - вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України». URL: <http://ucluster.org/blog/2014/09> (дата звернення: 9.02.2018).

загалом створює додаткові стимули інноваційного розвитку регіонів та забезпечує взаємовигідну економію інноваційних витрат;

– зростання ділової культури та довіри як наслідок перехресної інтенсифікації комунікацій між учасниками кластера, що сприяє поширенню позитивних стимулів для реалізації нових бізнес-проектів.

Чинним законодавством України створення кластерів у різних сферах та секторах економіки визначається одним із пріоритетних напрямків розвитку національного господарського комплексу, дієвим та ефективним інструментом розвитку національної економіки та підвищення конкурентоспроможності певних галузей та секторів.

Господарським кодексом України (стаття 120, 127)⁴³⁴ закріплюється право створення різних організаційно-правових форм об'єднань підприємств та виробничих систем у різноманітних системах господарської діяльності, а саме: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом (союзи, спілки, асоціації підприємців, тощо). У той же час, безпосереднє та наскрізне визначення сутності кластера, природи його просторової організації, видів та інструментів розвитку в національному законодавстві відсутнє. Про фрагментарність та неоднозначність тлумачення кластера, а також відсутність цілісного механізму його функціонування свідчить різнопланове трактування даної категорії в нормативно-правовій базі України, що включає закони Верховної Ради України, концепції та стратегії Кабінету Міністрів України (табл. 7.4.).

Таблиця 7.4

Інституційні передумови формування нормативно-правового поля кластерної політики*

№	Нормативно-правовий документ	Змістова складова документу, що стосується кластерів
1	Закон України «Про зайнятість населення»	Держава забезпечує реалізацію політики у сфері зайнятості населення шляхом розвитку <i>кластерів народних художніх промислів</i>
2	Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року	Особливу увагу слід приділяти залученню суб'єктів малого і середнього підприємництва до міжнародних виробничо-збутових процесів шляхом заохочення розвитку ділових контактів і <i>промислових кластерів</i> . Існує необхідність у виконанні комплексних програм підтримки для зміцнення ряду перспективних кластерів з фокусом на мале і середнє підприємництво в різних галузях економіки та на базі партнерських відносин між підприємствами, державою, міжнародними організаціями. Більш системний підхід до сприяння інтеграції суб'єктів малого і середнього підприємництва в ланцюги доданої вартості повинен бути розроблений на основі стимулювання започаткування ділових контактів, <i>кластерної підтримки</i> , модернізації виробничих потужностей; стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій
3	Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року	Принципом розвитку аграрного сектору у сфері формування та реалізації державної аграрної політики є орієнтація на підтримку розвитку кооперації із застосуванням <i>кластерної моделі</i>

⁴³⁴ Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 9.02.2018).

4	Загальнодержавна цільова економічна програма розвитку промисловості на період до 2020 р.	Оптимальний варіант розв'язання проблемних питань функціонування промислового сектору економіки України полягає у реалізації державної політики структурно-технологічних перетворень промисловості на середньо технологічні і високотехнологічні виробництва шляхом збільшення частки вітчизняних розробок на основі поєднання інноваційної та промислової політики. Перевагами даного варіанта є сприяння інноваційній діяльності в усіх перспективних сферах економічної діяльності, створення <i>науково-інноваційно-виробничих кластерів</i> у високотехнологічних галузях на базі комерціалізації власних наукових розробок з використанням незадіяних виробничих потужностей державних підприємств та галузевих наукових інститутів. Шляхи і способи розв'язання проблеми - визначення та законодавче закріплення чіткого порядку <i>фінансування (співфінансування) кластерів</i> , пріоритетних проєктів, а також прозорого розподілу за результатами діяльності прибутку та активів;
5	Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки	Реформування системи державного регулювання в інноваційній сфері здійснюється за такими напрямками, як... удосконалення правових засад функціонування технологічних парків, створення та забезпечення функціонування технологічних платформ, спрощення процедур утворення <i>інноваційних кластерів</i> , малих інноваційних підприємств на базі вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ з метою підтримки виробництва високотехнологічних товарів та надання послуг, стимулювання суб'єктів господарювання до утворення наукових парків, впровадження сучасних технологій управління розвитком виробництва (технологій безперервної інформаційної підтримки, методів інноваційного менеджменту, міжнародних статистичних стандартів обліку інноваційної діяльності)
6	Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 р.	Основними перевагами портової галузі є: створення кластерів та спеціальних зон у морських портах. Метою Стратегії є: ...створення <i>мережі кластерів</i> ... шляхом... визначення переліку <i>морських портів і типів кластерів</i>

*Джерело: складно за⁴³⁵

Певним проривом у даному питанні слід вважати перше законодавче проходження проєкту Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Цей законопроект вносить понятійно-термінологічну ясність у питання процесів кластерної організації. Зокрема, він визначає наступні поняття:

– *кластер* – галузеве або міжгалузеве, територіальне добровільне об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності, які тісно співпрацюють з науковими (освітніми) установами, громадськими об'єднаннями, органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції та сприяння економічному розвитку регіону;

– *кластеризація* суб'єктів малого і середнього підприємництва – формування з метою підвищення продуктивності і конкурентоспроможності

⁴³⁵ Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020р.: Розпорядження Каб. Міністрів України від 24.05.2017 р. № 641-р. Урядовий кур'єр від 04.08.2017. №144; Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI // Голос України. 2012. 18 серпня (№153–154); Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Каб. Міністрів України від від 17.10.2013 № 806-р. Урядовий кур'єр від 21.11.2013. №215; Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року: Розпорядження Каб. Міністрів України від 17.07.2013 № 603-р. Офіційний вісник України від 06.09.2013. 2013 р. № 66; Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки: Розпорядження Каб. Міністрів України від 04.06.2015 № 575-р. Урядовий кур'єр від 18.06.2015. № 108; Про затвердження Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року: Розпорядження Каб. Міністрів України від 11.07.2013 № 548-р. Офіційний вісник України від 20.08.2013. № 61, стор. 45, стаття 2194.

локальних мереж підприємств, які виробляють і реалізують певний асортимент пов'язаної або взаємодоповнюючої продукції, товарів, робіт (послуг) у рамках окремого сектора економіки;

– *кластерна стратегія* – загальнодержавна або регіональна довгострокова програма сприяння розвитку малого і середнього підприємництва шляхом комплексної підтримки організації та діяльності галузевих і територіальних кластерів з використанням сучасних технологій кластеризації⁴³⁶.

Таким чином, використання кластерної політики, як інструменту стимулювання просторової інтеграції бізнесу потребує якісного доопрацювання, систематизації та взаємоузгодження законодавчого підґрунтя щодо створення, функціонування кластерів та підтримки процесів кластеризації в Україні на національному та регіональному рівнях. На часі є прийняття Концепції створення кластерів, Закону України «Про кластери», розробка системи державної підтримки просторової інтеграції бізнесу тощо.

Діяльність регіональних органів влади в напрямку просування кластерної моделі просторового розвитку повинна скеровуватись у русло оцінки поточного регіонального кластерного потенціалу та запровадження механізмів стимулювання існуючих кластерних форм. У процесі розробки конкретних програмних документів у сфері кластеризації необхідно чітко виокремити перспективні для об'єднання види економічної діяльності в регіоні, а також виокремити серед них ті, для яких є необхідна державна підтримка в цілях посилення конкурентних позицій на ринку.

Враховуючи наявні експертні та наукові рекомендації щодо стимулювання та нормативного врегулювання процесів кластеризації, вважаємо за доцільне інституціоналізувати наступні питання стимулювання просторової інтеграції бізнесу кластерного типу:

1. Визначення категорій «кластер», «кластеризація», «учасник кластера», «вид та тип кластерів» за просторовою (міські, регіональні, національні, міжнародні, трансдондонні, трансрегіональні) та секторальною (промислові, аграрні, сервісні тощо) ознакою;

2. Обґрунтування стратегічної мети створення кластера та визначення його організаційно-функціональної структури (склад учасників кластера, ядро кластера, периферія кластера, партнери кластера тощо);

3. Порядок створення, державної реєстрації, припинення кластера (у тому числі припинення членства учасника в кластері (визначити чіткий зміст та мінімальний перелік установчої документації));

4. Права та обов'язки учасників кластера (зокрема щодо участі в управлінні, розподілі функціональних, операційних та виробничих обов'язків та прибутків).

⁴³⁶ Проект Закону України про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні № 1256 від 04.12.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52717 (дата звернення: 9.02.2018).

5. Питання щодо операційного управління та функціонування кластера (визначити порядок договірної врегулювання питань розподілу майнових прав на набуте майно за результатами діяльності кластера, прав на промислову та інтелектуальну продукцію, виготовлену кластером тощо).

6. Порядок здійснення державної підтримки кластерного просторового розвитку регіонів (чітко визначити джерела фінансування такої підтримки, критерії надання та показники моніторингу цільового використання наданої допомоги, у тому числі порядок та функції держави (органів регіональної влади) у фінансуванні конкретних інвестиційних проектів у межах кластера).

7. Розробити державну та регіональні програми підтримки кластерів (стимулювання процесів самоорганізації «знизу» та формування кластерів в економіці регіонів «згори»).

8. Визначити зміст та суб'єкти інфраструктури підтримки процесів кластеризації просторового розвитку регіонів (центри координації та маркетингу кластерних ініціатив).

Реалізація кластерної політики як інструменту просторової інтеграції бізнесу дозволить у перспективі забезпечити зростання конкурентоспроможності та інноваційності економіки на національному та регіональному рівні, сформує базу для розвитку високотехнологічного та експортноорієнтованого виробництва, сприятиме збалансованому соціально-економічному та просторовому розвитку території.

У безпосередній функціональній близькості до розвитку організаційних та інституційних інструментів стимулювання просторової інтеграції бізнесу кластерного типу перебувають пріоритети формування інструментарію підтримки та розвитку просторових форм організації бізнесу площинного (зонального, ареального) типу, зокрема, індустріальних парків, що часто слугують інфраструктурними майданчиками реалізації кластерної співпраці.

Як відомо, у вітчизняному законодавстві доволі якісно та конкретно обґрунтована система державної підтримки та стимулювання розвитку індустріальних парків, що включає, зокрема такі позиції, як⁴³⁷:

– звільнення ініціаторів створення (суб'єктів господарювання та керуючих компаній) від пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту в разі будівництва об'єктів у межах індустріального парку;

– надання керуючим компаніям та ініціаторам створення - суб'єктам господарювання за рахунок коштів, передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік, безвідсоткових кредитів (позик), цільового фінансування на безповоротній основі для облаштування індустріальних парків;

– звільнення керуючих компаній та учасників індустріального парку від сплати ввізного мита при ввезенні устаткування, обладнання та комплектуючих до них, якщо такі не виробляються в Україні та не входять в

⁴³⁷ Про індустріальні парки: Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5018-17/page2> (дата звернення: 9.02.2018).

групу підакцизних товарів, але будуть використані для облаштування індустріального парку та здійснення господарської діяльності в його межах.

Не зважаючи на доволі розвинену систему стимулювання та державної підтримки розвитку індустріальних парків, більшість розроблених концепцій індустріальних парків є нереалізованими, або перебувають у латентному стані реалізації. На жаль, на сьогоднішній день розвиток мережі індустріальних парків є більшою мірою декларативним, аніж ефективним інструментом соціально-економічного та просторового розвитку регіонів.

На нашу думку, нового стимулу розвитку даної просторової форми інтеграції бізнесу має надати політика державної та регіональної влади щодо повноцінного підключення потенціалу індустріальних парків до процесів нової індустріалізації, що передбачає досягнення високих щаблів конкурентоздатності економіки на основі інноваційного розвитку проривних секторів та переформатування старих секторів економіки на рейках четвертої промислової революції та принципах «Індустрії 4.0».

Про неминучість підключення індустріальних секторів національних економік до процесів інтелектуалізації свідчить експоненціальна динаміка зростання цифрового потенціалу людства, що виражається в:

1) зростанні кількості користувачів, залучених у мережу Інтернет, який зі засобу зв'язку та передачі потоків інформації у XXI столітті перейшов у статус інструмента прийняття рішень, досягнення цілей соціально-економічного та гуманітарного розвитку;

2) пришвидшенні та здешевленні способів, а також інструментів обробки та зберігання даних, що спричиняє стирання меж між реальним та віртуальним світом, а також часто між різними секторами економіки, що спричиняє виникнення нового екосистемного формату функціонування виробничих та сервісних економічних модулів;

3) активному впровадженні в суспільний розвиток промислового Інтернету, що являє собою інтегровану сукупність людської креативності, інтелектуальних девайсів, аналітичних засобів та центрів управління й обробки інформації.

Як свідчать аналітичні дані⁴³⁸, кількість підключених пристроїв у світі сьогодні сягає більше 16 млрд одиниць, а до 2023 року складатиме понад 30 млрд, при чому, приблизно 20 млрд з них будуть пристроями світу промислового Інтернету (автомобілі, машини, лічильники, датчики, термінали торгівлі, споживча електроніка, інтегровані виробничі системи тощо). До 2030 року внесок промислового Інтернету в світову економіку за оцінками Світового банку⁴³⁹ складатиме понад 14 трлн дол. США.

Досвід впровадження принципів та технологій Індустрії 4.0. в Україні на сьогоднішній доволі мізерний, однак певні інституційні зрушення в

⁴³⁸ IoT connections outlook. URL: <https://www.ericsson.com/en/mobility-report> (дата звернення: 9.02.2018).

⁴³⁹ The Internet of Things and connected devices: making the world smarter. URL: <http://reports.weforum.org/digital-transformation/the-internet-of-things-and-connected-devices-making-the-world-smarter> (дата звернення: 9.02.2018).

напрямку просування технологічних інновацій в реальний сектор економіки відбулися у зв'язку із схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 - 2020 роки.

Концепція дає чітке розуміння категорій «цифровізації», Індустрії 4.0. тощо. Зокрема, цифровізація реального сектору економіки визначається «головною складовою частиною цифрової економіки та визначальним чинником зростання економіки в цілому, зокрема й самої цифрової індустрії, як виробника технологій». Концепцією також визначається державна політика стимулювання розвитку Індустрії 4.0, що передбачає:

- створення інфраструктури Індустрії 4.0 - індустріальних парків, галузевих центрів технологій тощо;
- доступ до капіталу для створення нових інноваційних виробництв;
- розвиток цифрових навичок для підготовки персоналу, здатного працювати з технологіями Індустрії 4.0⁴⁴⁰.

Використання концепту Індустрії 4.0. у системі просторової організації бізнесу в форматі індустріальних парків має, на нашу думку, найкращі перспективи досягнення стратегічних цілей розвитку національної та регіональних економік на інноваційних засадах. Адже саме в такій формі просторової інтеграції бізнесу виникають інфраструктурні та фінансові можливості швидкої комерціалізації інновацій, а виробничі екосистеми мають реальні механізми запровадження новітніх цифрових технологій в конкретні індустріальні процеси.

З метою використання потенціалу Індустрії 4.0 як інструменту просування та стимулювання розвитку процесів просторової інтеграції бізнесу необхідно здійснити інституційні кроки в напрямку:

1) актуалізації системи нормативно-правового забезпечення функціонування індустріальних парків у контексті необхідності першочергового врахування технологічної та цифрової модернізації промисловості та створення високотехнологічних виробництв на базі індустріальних парків, а також введення фінансових інструментів підтримки суб'єктів підприємництва, що здійснюють таку діяльність;

2) розробки та промоції системи співпраці учасників індустріальних парків та суб'єктів національної пропозиції цифрового й високотехнологічного продукту (вітчизняних ІТ-компаній) з метою інтерналізації трансферу існуючих та розробки нових технологічних рішень для індустріального сектору економіки;

3) оновлення та синхронізації існуючих національних і регіональних програм підтримки й розвитку підприємництва на предмет розвитку цифрового підприємництва та пришвидшеної інтеграції цифрових технологій (промислового Інтернету речей, хмарних технологій та «великих даних») у виробничо-операційні, маркетингово-логістичні, аналітичні та моніторингові процеси суб'єктів реального сектора економіки;

⁴⁴⁰ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Каб. Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. Урядовий кур'єр від 11.05.2018. № 88.

4) ініціювання створення на національному та регіональних рівнях інституційних платформ співпраці представників інноваційного класу, науково-освітніх і дослідно-конструкторських інституцій, індустрій та органів національної та регіональної влади для провадження технологічно-цифрового прориву;

5) адаптації національної та регіональних системи підготовки професійних кадрів операційної та управлінської ланки для роботи в умовах новітніх технологічних процесів тощо.

Таким чином, використання наведених інституційних інструментів стимулювання просторової інтеграції бізнесу в межах визначених організаційно-економічних пріоритетів та якісного міжрегіонального та муніципального діалогу дозволить найповніше використати потенціал форм просторової організації бізнесу в якості драйверів процесів децентралізації та збалансованого розвитку територіальних громад на основі раціонального використання місцевих економічних ресурсів і конкурентних переваг просторової інтеграції.

7.3. Стратегічні пріоритети формування політики просторової організації бізнесу у регіоні

Інформатизація та глобалізація світового економічного простору в умовах сьогодення задає якісно новий вектор інтегрованого розвитку національних та регіональних суспільно-економічних систем. Суб'єкти бізнесу розглядають просторово-економічну інтеграцію як інструмент зниження кон'юнктурних та фінансових ризиків, спосіб диверсифікації операційної діяльності та нарощення рівня контролю над цільовими ринками сировини і збуту, а також можливість отримання синергетичних та мультиплікативних ефектів від інтеграції. Регіони, в свою чергу, як ключові гравці на макроекономічній арені, розглядають формування та розвиток інтеграційних процесів у бізнесі в якості рушійної сили, стимулу соціально-економічного розвитку регіону, підвищення конкурентного статусу його території та, як наслідок, зростання рівня добробуту громадян.

Поступове розмивання чітких географічних координат та адміністративних бар'єрів локалізації ділової активності на порядок денний виносить питання розробки нової моделі (концепції) політики регулювання процесів просторової організації бізнесу.

Така концепція на основі врахування інтересів усіх контрагентів процесів просторової організації бізнесу має полягати у формуванні взаємовигідної моделі узгодження цілей, принципів, методів та інструментів регулювання, управління та стимулювання процесів розвитку бізнесу в регіональних системах з метою досягнення максимальних просторово-економічних, соціальних, бюджетних, інноваційних та інших ефектів. Зокрема, ефекти від просторової інтеграції бізнесу, досягненню яких сприяє

політика просторової організації бізнесу, знаходять своє «фізичне» вираження у таких *контрольних показниках*, як:

- зростання обсягів бюджетних відрахувань від існуючих господарюючих суб'єктів, що інтегруються, або започатковують спільну діяльність у рамках новоутвореної інтегрованої форми просторової організації бізнесу;
- розширення можливостей фінансування соціальних регіональних програм та проєктів на основі приросту бюджетних надходжень;
- зростання рівня ділової довіри, етики та корпоративної культури інтегрованих структур та їх тіснішого залучення до формування регіонального й міжрегіонального економічного діалогу;
- підвищення рівня інноваційності виробництва та пришвидшення процесів освоєння нових і прогресивних видів техніки та технологій;
- зростання загального рівня прибутковості бізнесу в регіоні внаслідок укрупнення та інтеграції виробничих і фінансових бізнес-процесів;
- покращення конкурентного статусу та міжнародної впізнаваності регіону в глобальному економічному просторі.

Досягнення синергетичного ефекту від формування нової моделі (концепції) політики регулювання процесів просторової організації бізнесу можливе за умови ефективної взаємодії усіх компонентних складових, а саме: інформаційно-інфраструктурної, організаційно-управлінської та фінансово-економічної.

Інформаційно-інфраструктурна складова політики просторової організації бізнесу покликана здійснювати операційний, аналітичний, функціональний та інформаційний супровід процесів просторової організації (інтеграції) бізнесу за посередництвом мережі цільових сервісів супроводу підприємницької діяльності та інфраструктури підтримки підприємництва як на регіональному, так і на національному та міжнародному рівні (рис. 7.1).

Інформаційно-інфраструктурна складова політики просторової організації бізнесу передбачає необхідність функціонування інституту просування просторої організації бізнесу. Такі завдання можуть виконувати існуючі чи новостворені відділи в рамках функціональних обов'язків органів регіонального управління та місцевого самоврядування (відділи інновацій, інвестицій економічних департаментів), або ж відповідні функції можуть бути покладені на інституції підтримки бізнесу (галузеві асоціації підприємців, агентства розвитку, торгові та промислові палати тощо).

Серед ключових завдань інституту просування просторової організації бізнесу є, насамперед:

- обстеження актуального стану розвитку підприємництва та кількісно-якісних складових економічного розвитку;
- забезпечення інформаційного доступу перспективних суб'єктів бізнесу до інвестиційних, інноваційних, кадрових ресурсів для інтеграції;
- позиціонування серед потенційних інвесторів вигідних сторін просторової інтеграції бізнесу;

– зведення у формат двосторонніх перемовин суб'єктів бізнесу на форумах, ділових зустрічах, тематичних засіданнях тощо.

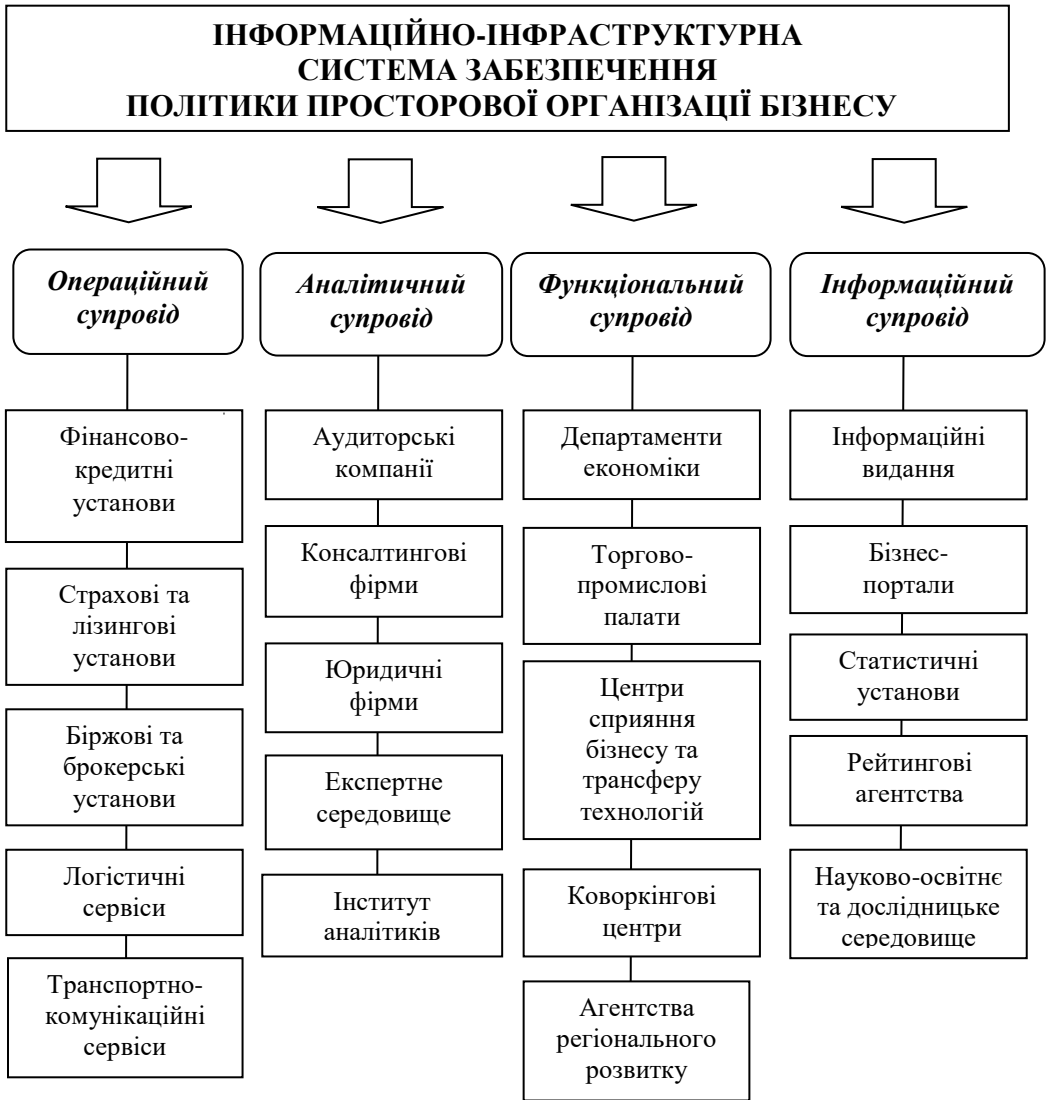

Рис. 7.1. Інформаційно-інфраструктурна складова політики просторової організації бізнесу

Організаційно-управлінська складова політики просторової організації бізнесу включає систему законодавчих, виконавчих та партнерських органів, інституцій та суб'єктно-об'єктних взаємодій щодо організації та регуляторного управління процесами просторової організації бізнесу (рис. 7.2).

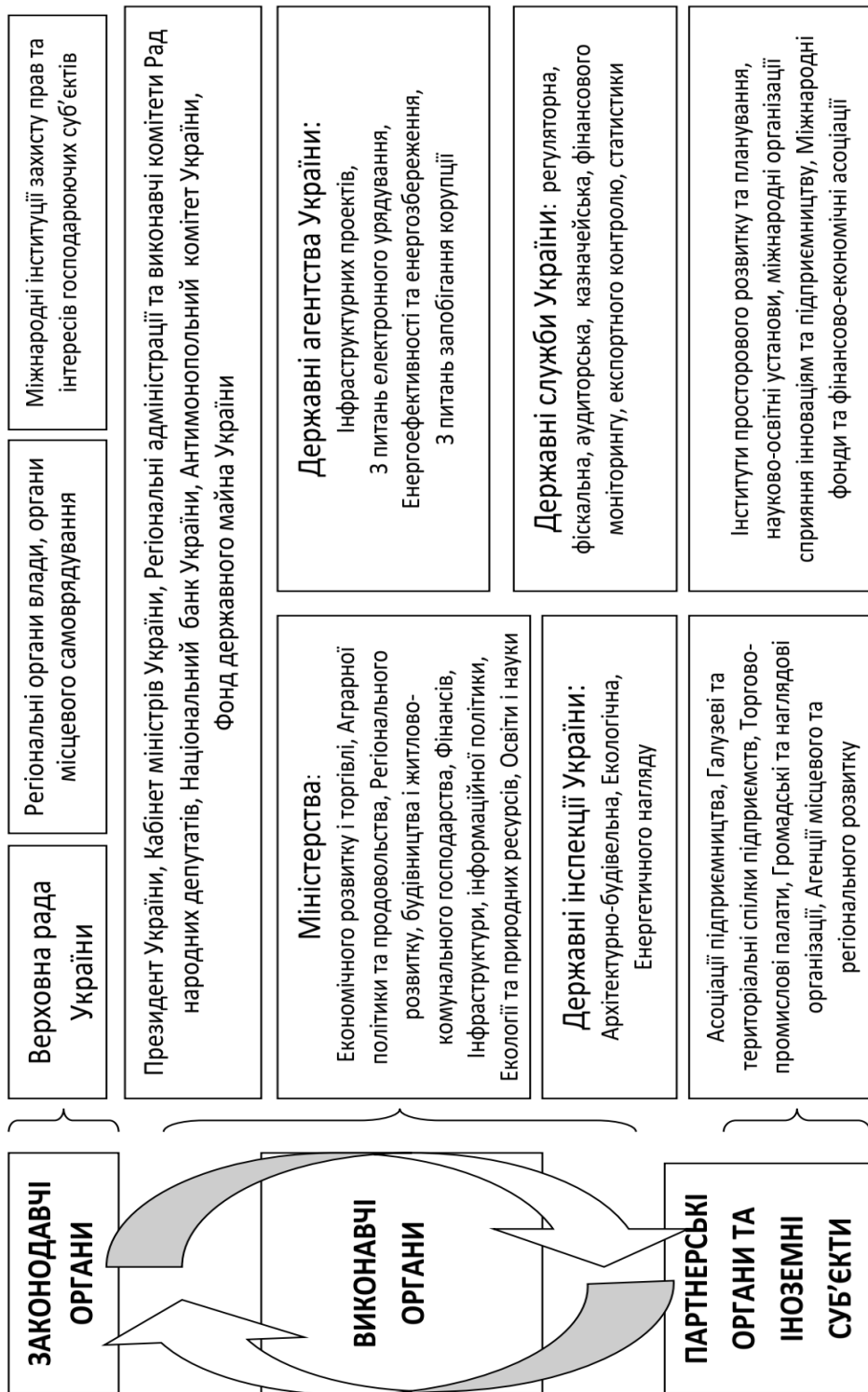

Рис. 7.2. Організаційно-управлінська складова політики просторової організації бізнесу

Синтез складових політики просторової організації бізнесу на основі належного інституційного забезпечення та врахування можливостей реформи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою уможливило якісно новий розвиток національної економіки на основі нової просторової платформи організації економічної діяльності.

Просторова платформа організації економічної діяльності за рахунок мережових ефектів має сприяти досягненню таких *стратегічних цілей*:

- формування нових точок економічного зростання, активізації місцевих бізнес-ініціатив та інноваційності в організації ділової активності в регіоні;

- посилення міжрегіонального, міжнародного економічного співробітництва та розвитку здорового та конкурентного бізнес-середовища;

- вирівнюванню регіональних соціально-економічних диспропорцій;

- нарощення економічного та соціального потенціалу існуючих та новоутворених об'єднаних територіальних громад;

- зростання рівня прибутковості бізнесу та трудових доходів громадян у регіоні;

- створення умов для пришвидшеного соціально-економічного розвитку та зростання соціальних стандартів й якості життя;

- забезпечення соціально-екологічної стійкості локальних суспільних систем в межах єдиного національного соціально-економічного простору.

Необхідність вироблення чіткої візії політики просторової організації бізнесу зумовлена потребою узгодження цілей та завдань регіонального розвитку зі стратегічним баченням розвитку суб'єктів ділової активності.

Головною метою політики просторової організації бізнесу є створення рамкових умов гармонізації взаємин суб'єктів бізнесу та держави за посередництвом форм, методів, важелів організаційно-управлінського, нормативно-правового та фінансово-економічного впливу адміністративних органів управління (державних, регіональних, місцевих) у сфері економічного розвитку для досягнення максимальних регіональних соціально-економічних ефектів від просторової організації (інтеграції) бізнесу. Таким чином, досягнення мети просторової політики організації бізнесу в межах визначених стратегічних цілей передбачає, у кінцевому результаті, досягнення нової якості економічного зростання регіонів, що проявляється в:

- 1) пришвидшенні розвитку високотехнологічних, інноваційних, висококонкурентних виробництв товарів та послуг у регіонах та їх підключення до світових фінансово-економічних потоків;

- 2) інтенсифікації взаємозв'язків у підприємницькому середовищі та досягненні позитивної динаміки інтегрованого соціально-економічного розвитку територій на основі передачі імпульсів розвитку периферійним локалітетам та формування у них нових центрів ділової активності та потенціалів економічного зростання;

3) досягненні високих стандартів якості життя та добробуту населення на основі зростанні трудових доходів, прибутковості бізнесу та бюджетоспроможності об'єднаних територіальних громад в умовах реформування адміністративно-територіального устрою та розвитку системи місцевого самоврядування.

Політика просторової організації бізнесу покликана, насамперед, слідувати критерію єдності економічного простору як у територіальному, інституційному, так і в метафізичному розумінні (як сфери існування інтеграційних процесів), що передбачає дотримання таких **принципів**, як:

1) узгодженості та інституційної однорідності: політика просторової організації бізнесу в контексті врегулювання процесів формування та розвитку різних просторових форм організації бізнесу функціонує в єдиному політико-правовому полі діючого адміністративно-територіального устрою країни та перебуває в інституційній єдності з державною регіональною, соціально-економічною, інноваційною, містобудівною, промисловою та ін. дотичною до розвитку бізнесу політикою, а також узгоджується із діючими регіональними, місцевими стратегіями розвитку, регіональними програмами, планами та схемами просторового планування й формування середовища життєдіяльності;

2) інтегрованості та взаємозв'язності: політика просторової організації бізнесу формується на основі взаємозв'язків між суб'єктами та об'єктами, інститутами та інституціями регіонального, національного та міжнародного рівня, що функціонують в умовах інтегрованого внутрішнього ринку на засадах вільного переміщення товарів, послуг, фінансових та інтелектуальних капіталів між різноманітними територіями в межах країни;

3) комплексності та просторової рівноваги: політика просторової організації бізнесу на основі стримуючих та стимулюючих інструментів розвитку різних форм просторової організації бізнесу керується засадами просторово-збалансованого розвитку, що передбачає розподіл центрів економічного впливу та щільності (інтенсивності) економічних потоків розвитку бізнесу на внутрірегіональному, міжрегіональному та національному рівнях у цілях подолання фрагментарності соціально-економічного розвитку регіонів та досягнення оптимальних просторових пропорцій розвитку територій у відповідності до їх ресурсно-поселенського потенціалу;

4) інноваційності та поліцентризму: політика просторової організації бізнесу скерована на пришвидшений інноваційний розвиток перспективних видів економічної діяльності в рамках форм просторової організації бізнесу та передачу інноваційних імпульсів розвитку на периферійні території та сфери життєдіяльності з метою формування поліцентричної моделі конкурентоспроможності територій та якісного соціокультурного та підприємницького середовища;

5) співробітництва та синергії управління: політика просторової організації бізнесу базується на механізмі співпраці системи інститутів організації й управління процесами інтеграції бізнесу та досягнення на основі мережевих взаємозв'язків синергетичних ефектів для всіх учасників.

Регуляторна політика в царині просторової організації бізнесу, особливо його інтеграційних форм, повинна фокусуватись на вирішенні наступних ключових блоків *тактичних завдань*:

- підтримка форм просторової організації бізнесу, що працюють у сегменті перспективних видів економічної діяльності, спрямованих на виробництво товарів і послуг з високим рівнем доданої вартості;

- формування сучасної інфраструктури підтримки та супроводу підприємництва, а також формування сприятливого середовища ділового спілкування;

- встановлення режиму повного сприяння розвитку інноваційного бізнесу в питаннях реєстрації, податкового адміністрування, виділення земельних ділянок тощо;

- трансформація структури економіки міст та регіонів на користь бюджетоутворюючих, інноваційномістких сфер, що найбільш якісно та системно здатні використати наявний людський та інвестиційний потенціал регіону;

- підтримка збалансованого використання територій регіону;

- контроль дотримання соціальних стандартів якості життя населення регіону.

Переважання того чи іншого типу регуляторної політики просторової організації бізнесу перебуває в прямій залежності від цілей та форм інтеграції ділової активності. Зокрема, світова та національна практика інтеграції бізнесу підтверджують, що, у переважній більшості, великий бізнес, за посередництвом поглинань та злиття, інтегрується в такі інтегровані форми просторової організації бізнесу, як потужні транснаціональні корпорації, партнерства та стратегічні альянси; малий та середній бізнес інтегрує індивідуальні матеріальні та нематеріальні активи в просторові форми організації бізнесу кластерного типу; інтеграція малого, великого та середнього бізнесу реалізується також у форматі торговельних мереж, аутсорсингу та франчайзингу.

Інтеграція бізнесу в різноманітні форми просторової організації бізнесу обумовлюється конкретними цілями та комерційними очікуваннями, що бізнес передбачає отримати від того чи іншого типу та форми інтеграції. Зокрема, бажання отримати більший контроль над ринками сировини, продукції чи збуту обумовлює бажання суб'єктів ділової активності інтегруватися та укрупнюватися у великі інтегровані форми просторової організації бізнесу. Такі форми, як правило, зумовлюють посилення таких процесів, як олігополізації чи монополізації економічного простору. Зазначені процеси у короткостроковій перспективі несуть певні позитивні

ефекти як для регіону (зростають податкові надходження, соціальна відповідальність бізнесу, впізнаваність регіону, динаміка та об'єми інвестиційної діяльності тощо), так і для бізнесу (зростають масштаби ділової активності, підвищується рівень капіталізації компанії, зростають позиції бізнесу у ділових рейтингах, збільшується прибутковість, стійкість та ринкова присутність бізнесу у турбулентному економічному просторі). Однак у більш віддаленій перспективі формування просторових інтегрованих структур такого типу спричиняє вагомі деструктивні тенденції у регіональній економічній системі, що проявляються у структурно-динамічних диспропорціях регіональної економіки, у формуванні бар'єрів для вільної конкурентної боротьби та, як наслідок, у втраті іміджу та конкурентного статусу регіону, як потенційного майданчика для іноземного та внутрішнього інвестування.

Таким чином, державна та регіональна управлінська вертикаль у відповідь на вищезгаданий формат існуючої чи потенційної просторової інтеграції бізнесу повинна виробити інструментарій стримуючої політики просторової організації бізнесу, покликаної не допустити формування чи розширений розвиток інтеграційних структур, спрямованих на експансію та контроль над ринками сировини, збуту чи готової продукції.

Превентивна політика просторової організації бізнесу покликана створити рамкові умови прозорості та чесності ведення бізнесу, що передбачає юридичний, громадський (інформаційний) моніторинг чистоти інтеграції (зокрема угод зі злиття капіталів, біржового поглинання компаній, офшорного інвестування тощо).

Ініціатива формування таких просторових форм інтеграції бізнесу, як форми зонального, площинного чи ареального типу (СЕЗ, індустріальні парки, тощо), як відомо, першочергово належить регіональним органам влади. Адже саме вони зацікавлені в створенні майданчиків ділової активності у стратегічно важливих та територіально вигідних для регіону місцях. Оскільки формування зазначених форм просторової організації бізнесу не передбачає винятково ринкових стимулів самоорганізації, то для ефективного розвитку останніх необхідно створити режим найбільшого протекціонізму та сприяння. Отже, управлінські органи регіональної влади повинні реалізовувати протекціоністську політику просторової організації бізнесу, що передбачає застосування механізмів та інструментів стимулювання, заохочення суб'єктів бізнесу до відповідної форми просторової інтеграції.

До найбільш динамічних форм просторової організації бізнесу в регіоні належать кластери. Їх функціонування синергетично впливає не лише на самих учасників таких інтеграційних утворень, але створює передумови для досягнення мультиплікативного ефекту для регіону (регіонів) локалізації їх діяльності. Наслідком формування інтеграційних форм організації бізнесу кластерного типу є:

- зростання інноваційності та креативності регіональних суспільних систем;
- виникнення нових ядер економічного зростання (часто перехресного формату – нетипових для того чи іншого регіону видів бізнесу, що є наслідком ділової взаємодії та реалізації ідей на перетині сфер і видів економічної діяльності);
- вище позиціонування конкурентного статусу відповідних територій локалізації;
- зростання згуртованості бізнес-середовища регіону та внаслідок ущільнення ділових зв'язків – посилення соціальної відповідальності бізнесу;
- зростає залучення та присутність місцевого (регіонального) ділового кола регіону в міжнародних та міжрегіональних мережевих бізнес-процесах.

Як правило, кластери утворюються навколо провідної галузі (чи конкретного господарюючого суб'єкта), що виконує в кластері провідну системоутворюючу функцію. У зв'язку з тим, що в основі формування кластера є добровільна згода та ініціатива суб'єктів, що входять у нього, то до завдань регуляторного механізму стимулюючої політики просторової організації бізнесу належить пошук гнучких інструментів заохочення представників місцевого бізнес-середовища до формування й розвитку економічних кластерів, як найбільш ефективною на сьогоднішній день форми просторової організації бізнесу, а також пошук форм і методів інтенсифікації ділових бізнес-взаємодій.

Таким чином, можемо виділити, принаймні, чотири типи регуляторної політики просторової організації бізнесу – стримуюча, превентивна, протекціоністська та стимулююча, що відрізняються як цілями та інструментами, так і фокус-групами об'єктів реалізації політики (табл.7.5).

Слід зазначити, що запорукою напрацювання правильного стратегічного бачення розвитку просторової організації бізнесу є злагоджене функціонування організаційно-управлінської складової політики просторової організації бізнесу.

Насамперед, мова іде про синхронізацію регуляторних механізмів та управлінської діяльності на усіх рівнях державної управлінської вертикалі – від державного до локального (місцевого) рівня.

Ефективному розвитку форм просторової організації бізнесу сприятиме також узгодження діяльності регуляторних органів та формалізованих норм (закони, програми, концепції) державної регіональної політики, місцевих політик підтримки діяльності перспективних для кожного конкретного регіону форм просторової організації бізнесу (стратегії соціально-економічного розвитку регіонів, програми підтримки та розвитку підприємництва, програми підтримки ключових галузей, програми інноваційного розвитку та розвитку конкурентоспроможності тощо).

Політика просторової організації бізнесу за цілями та ефектами просторової інтеграції

Цільова функція інтеграції	Отримання контролю над ринками сировини, продукції чи збуту	Отримання виробничо-фінансових вигод та мінімізація витрат	Отримання інфраструктурних переваг	Отримання синергетичних імпульсів для інноваційного розвитку
Форми ПОБ	Концерни, синдикати тощо	ТНК, фінансово-промислові групи, холдинги, стратегічні альянси тощо	Індустріальні парки, вільні економічні зони тощо	Кластери
Ефекти просторової інтеграції для бізнесу, що інтегрується у відповідні просторові форми	Зростання контрольної частки бізнесу на ринках; збутування великих інвестиційних проєктів; спів-фінансування інвестиційних стратегій; реалізація оптимізаційних моделей виробництва та маркетингу	Зростання масштабів ділової активності; реалізація великих інвестиційних проєктів; спів-фінансування інвестиційних стратегій; реалізація оптимізаційних моделей виробництва та маркетингу	Спільне використання інфраструктурного потенціалу, можливість налагодження інноваційного бізнесу у відносно вигідніших умовах, ніж у конкурентів; отримання податкових та митних переваг	Інтенсифікація ділових контактів та партнерських взаємозв'язків; перехресне стимулювання інноваційного розвитку суміжних видів ділової активності
Ефекти просторової інтеграції для місця локалізації утворення (регіону)	Зростання бюджетних відрахувань, посилення визначеності регіону у світовому економічному діалозі. Поглиблення структурно-динамічних диспропорцій регіональної економіки; виникнення бар'єрів для вільної конкурентної боротьби, олігополізація та монополізація регіональних ринків	Пожвавлення динаміки та зростання об'ємів інвестиційної діяльності; реалізація великих інвестиційних проєктів; зростання зайнятості та платоспроможності населення регіону; зростання бюджетних відрахувань	Зростання фінансово-економічної самодостатності територіальних громад; підвищення рівня зайнятості населення за рахунок створення нових робочих місць; ревіталізація старопромислових районів; декомпозиція економічного простору регіону та формування нових точок економічного зростання	Зростання рівня інноваційності та креативності регіону; зростання конкурентного статусу територій та її інноваційно-виробничого потенціалу; уцільнення ділових зв'язків в регіоні; зростання самоідентифікації бізнес-середовища регіону; розвиток підприємницького середовища та партнерських відносин між бізнесом та владою
Тип політики	Стримуюча політика	Превентивна політика	Протекціоністська політика	Стимулююча політика
Цілі регуляторного механізму	Недопущення формування чи розширеного розвитку інтеграційних структур, спрямованих на експансію та контроль над ринками сировини, збуту, готової продукції тощо	Створення рамок умов прозорості та чесності ведення та інтеграції бізнесу; (утоді злиття капіталів, біржового поглинання, офшорного інвестування)	Створення режиму конкурентних переваг та інституційний супровід розвитку майданчиків ділової активності у стратегічно важливих для регіону місцях та заохочення суб'єктів бізнесу до локалізації ділової активності у них	Стимулювання та промоція інтеграційних взаємодій

Досягнення цілей регуляторної діяльності щодо просторової організації бізнесу стає можливим за посередництвом активізації інструментів та механізмів фінансово-економічного супроводу політики просторового розвитку, а саме: інструментів механізму управління, інструментів фінансово-економічного механізму та інструментів механізму управління. Використання тих чи інших специфічних інструментів прямого та непрямого регуляторного впливу перебуває в залежності від тактичних та стратегічних цілей виду політики просторової організації бізнесу в кожен конкретний етап її реалізації, а також відображає специфіку впливу політики просторової організації бізнесу на сукупність форм просторової організації (інтеграції) бізнесу відповідно до стримуючих, превентивних, протекціоністських чи стимулюючих потреб регулювання їх діяльності. Слід наголосити, що в сучасних умовах господарювання щоразу більшої актуальності та ваги набуває використання непрямих методів впливу регуляторного механізму (рис. 7.3).

При формуванні та реалізації політики просторової організації бізнесу в коло компетенцій регуляторних інституцій національного рівня (міністерства, держслужби тощо) слід віднести завдання щодо:

- усунення та попередження виникнення адміністративних бар'єрів для вільного переміщення товарів, послуг та капіталів;
- врегулювання діяльності щодо визначення категорії та процедури отримання пільг для різних об'єктів економічної діяльності у сфері оподаткування та державної допомоги;
- формування інфраструктурних мереж цільового використання;
- формування стратегії реалізації варіативних підходів до регіональної економічної, інноваційної та індустріальної політики;
- впровадження заходів щодо нарощення національного експортного потенціалу, захисту та промоції інтересів вітчизняного виробника на міжнародній арені, а також інтенсифікації міжрегіонального та міжнародного товарообігу;
- проведення грамотних антимонопольних заходів та контрольних дій в процесах інтеграції великого бізнесу;
- розробка програм та загальнодержавних заходів просування процесів кластеризації, індустріалізації та інтеграції національного економічного простору.

До компетенцій і завдань регуляторних інституцій регіонального рівня (економічні департаменти, відділи інвестицій, інфраструктури тощо) у сфері політики просторової організації бізнесу слід віднести:

- аналіз та оцінка економічного та підприємницького потенціалу регіону на предмет пошуку та формування переліку можливих просторових варіантів і об'єктів бізнесу, що мають найвищий потенціал кластеризації та інтеграції з метою досягнення регіонального синергетичного ефекту;

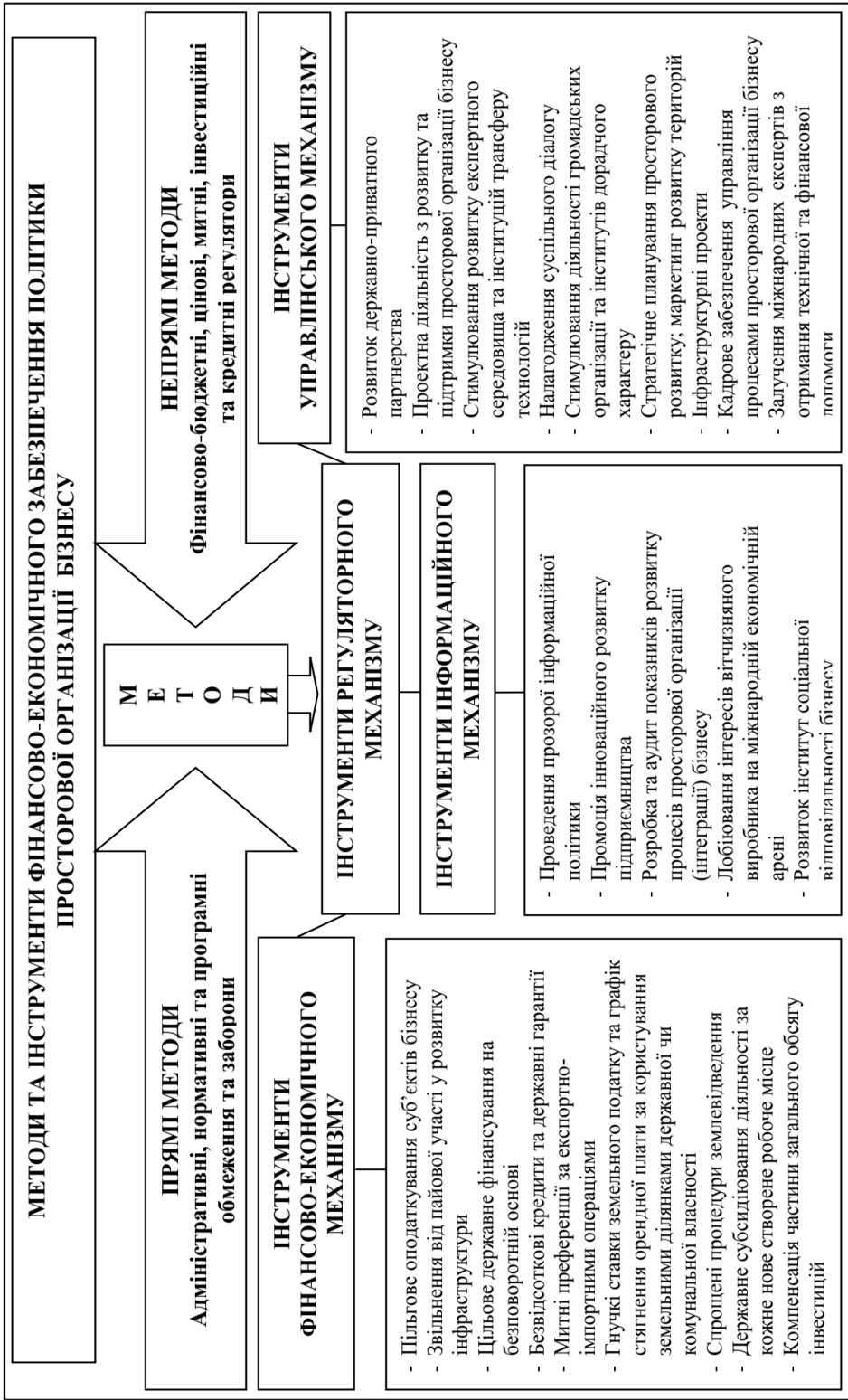

Рис. 7.3. Фінансово-економічна складова політики просторової організації бізнесу

– формування та реалізація механізмів стимулювання та просування ринковими методами (часткові чи повні канікули від місцевих податків і зборів, політика сприяння в питаннях землевідведення та землекористування) процесів об'єднань суб'єктів підприємництва в інтеграційні форми просторової організації бізнесу;

– промоція інвестиційного та інтеграційного економічного потенціалу регіону на внутрішньонаціональному та, особливо, міжнародному рівні з метою залучення досвіду й капіталів внутрішніх і зовнішніх інвесторів в існуючі та перспективні форми просторової організації бізнесу;

– формування позитивного ділового іміджу регіону та нарощення його конкурентного статусу на міжнародній арені за посередництвом активної участі у світових та проведенні внутрішніх ділових форумів, круглих столів, ділових тижнів;

– проведення інформаційних кампаній щодо висвітлення позитивного досвіду інтеграції та організації бізнесу в регіоні за допомогою фахового маркетингового та логістичного інструментарію;

– формування внутрішньорегіональної «дорожньої карти» співпраці бізнесу, регіональної влади та науково-освітнього середовища щодо підготовки якісних професійних кадрів для індустріального, сервісного та управлінського сегменту економіки регіону;

– проведення моніторингу та інформаційно-аналітичного супроводу процесів просторової організації бізнесу тощо.

Таким чином, переслідуючи інтереси збалансованого просторового розвитку країни в контексті формування та реалізації політики просторової організації бізнесу, в Україні необхідно напрацювати цілісну систему організаційно-управлінського, фінансово-економічного та інформаційно-інфраструктурного супроводу процесів просторової організації бізнесу з метою досягнення максимальних синергетичних ефектів щодо нарощення фінансового та соціального потенціалу існуючих та нових територіальних осередків ділової активності та конкурентоспроможності, що передбачає дії в таких напрямках:

1. Інституційно затвердити правовий статус та регуляторні інструменти нових форм просторової організації бізнесу, таких як кластерні, мережеві та віртуальні форми просторової організації бізнесу.

2. Розробити систему індикаторів статистичного обліку, аналізу та моніторингу процесів просторової організації бізнесу та їх впливу на соціально-економічний розвиток на національному та регіональному рівні.

3. Провести системний аналіз соціально-економічного потенціалу та стану розвитку підприємницького середовища територіальних громад з метою виявлення поточних та перспективних тенденції просторової інтеграції та кластеризації бізнесу.

4. Інтенсифікувати та інституційно унормувати міжнародну, міжрегіональну й міжмуніципальну співпрацю в напрямку просування процесів просторової інтеграції бізнесу.

5. Сприяти розвитку елементів інфраструктури підтримки підприємництва, зокрема, бізнес-центрів, логістичних та інформаційно-аналітичних сервісів, бізнес-інкубаторів, консалтингових, аудиторських та дорадчих центрів.

6. Стимулювати розвиток існуючих та активно формувати нові форми просторової організації бізнесу кластерного типу, що спеціалізуються в галузях і сферах комплексного використання місцевої сировини, природних ресурсів, а також залучають значні частки працездатного населення в регіоні.

7. Ввести в регуляторній інструментарій управлінського механізму інтеграційними процесами, що об'єднує географічно роз'єднані складові форми просторової організації бізнесу, інституційні елементи сприяння транскордонній співпраці (транскордонні центри сприяння просторової інтеграції, агентства іноземного інвестування тощо) та управлінські елементи транснаціонального (транскордонного, трансрегіонального) менеджменту, що передбачає діяльність щодо страхування валютних, операційних, трудових ризиків бізнес-діяльності, а також дотримання норм та захисту інтересів міжнародних контрагентів.

8. Інтенсифікувати інвестиційні заходи щодо залучення та нарощення об'ємів внутрішнього інвестування, підвищення конкурентоспроможності національного виробника та зростання платоспроможності населення в цілях надання нового імпульсу розвитку перспективних експортоорієнтованих та імпортозаміщуючих виробництв на інноваційній основі.

9. Розробити на державному рівні концепцію політики просторової організації бізнесу як ієрархічної складової перспективної інтегральної концепції просторового розвитку України в рамках державної регіональної політики з її чіткою прив'язкою та узгодженням із існуючими регуляторними механізмами сфери містобудування, економічного розвитку, інноваційного розвитку, розвитку підприємництва тощо.

10. Синхронізувати регуляторні механізми та управлінську діяльність у сфері соціального, економічного та просторового розвитку на всіх рівнях державної управлінської вертикалі – від державного до локального (місцевого) рівня.

Політика просторової організації бізнесу в короткостроковій перспективі повинна керуватись цілями забезпечення розвитку регіонів України за рахунок мобілізації їхнього ендогенного потенціалу підприємництва, а в середньо- та довгостроковій перспективі необхідно здійснити рішучі дії щодо модернізації економіки на якісно нових моделях інноваційного розвитку та підключення національного бізнесу до світових потоків капіталу й технологій за посередництвом інтеграційних форм просторової організації бізнесу. Результативна діяльність форм просторової організації бізнесу синергетично відобразиться на соціально-економічному розвитку регіонів, а також сприятиме збереженню та примноженню людського та фінансового капіталу територій країни.

7.4. Механізми регулювання процесів транснаціоналізації ділової активності у великих містах України

Сучасний етап еволюції транснаціоналізації характеризується активізацією домінуючої ролі ТНК, які є провідною просторовою формою організації міжнародного бізнесу. ТНК є інноваційними катализаторами, які акумулюють державні та приватні інвестиції та прискорюють міський і регіональний розвиток.

У час стрімкої глобалізації світової економіки та формування світових міст, потужних регіональних метрополій, дигіталізації та віртуалізації низки бізнес-процесів, залучення ТНК у ці міста дослідники вважають своєрідним лакмусовим папірцем – індикатором розвитку місцевої економіки та підтвердження світового статусу міста. Саме світові корпорації суттєво впливають не лише на економіку країни, а й на розвиток міст, в яких базуються їх штаб-квартири або філії. У містах, де локалізуються штаб-квартири та філії ТНК, формуються регіональні метрополії, які утворюють вузли регіональної ділової активності, що забезпечують напрями потоків інформації, знань, інновацій та людського капіталу. Увага ТНК до глобальних міст зумовлена зосередженням у них торговельних, фінансових, страхових, консалтингових послуг, які є індикаторами статусу глобального міста. Четвертинний сектор економіки є головним чинником розвитку таких міст, а розміщення штаб-квартир ТНК в них сприяє зміцненню його впливу. Ключем зростання ринкового споживання провідних міст є глобальна доступність ТНК в частині виробництва товарів чи послуг, формування сильного позитивного бренду та розвиток різноманітних мереж. Спостерігається збільшення значення зовнішніх чинників макрорегіонального впливу великих міст України через формування їх позитивного іміджу; залучення місцевої економіки до глобальних і національних мережевих процесів. Поширення мережевих структур є індикатором нових трендів просторової організації економіки та модернізації міст, що характеризують постіндустріальний характер розвитку економіки, залучення у глобалізаційні процеси формування нової доданої вартості тощо.

Отже, необхідним є виявлення сучасних тенденцій у транснаціоналізації ділової активності, розміщенні штаб-квартир ТНК та їхніх філій, дочірніх підприємств у великих містах України, оцінити їх вплив на місцеву економіку, розкрити можливості державного регулювання для мінімізації ризиків та досягнення стратегічних цілей підвищення конкурентоспроможності міст.

Оцінка транснаціоналізації зазвичай здійснюється на рівні країн, описується індексом транснаціоналізації, що показує ступінь залучення економіки країни в систему світової економіки та враховує надходження та відтік ПШ до ВВП, частку доданої вартості іноземних філій ТНК у ВВП країни, частку зайнятих на підприємствах ТНК до загальної кількості зайнятих в країні. Транснаціоналізація економіки розглядається науковцями на наднаціональному, національному, регіональному рівнях, фокус на

локальному – місцевому рівні часто залишається поза їх увагою, що зумовлено нерозробленістю методологічної бази та низького рівня забезпеченості статистичними даними міського економічного розвитку. Оцінка транснаціоналізації економіки міст передбачає аналіз передумов та чинників локалізації філій та штаб-квартир підприємств материнських ТНК, визначення індексу транснаціоналізації економіки великих міст України, визначення позитивних та негативних впливів на трансформацію економіки.

Такі великі міста, які є регіональними центрами капіталу, інновацій повинні розробляти власну стратегію розвитку, орієнтуючись на ефект глокалізації. Розуміння й узгодження різноманітних інтересів стейкхолдерів дасть змогу забезпечити місту економічне зростання та довготривалий розвиток на основі досягнення ефекту глокалізації, тобто адаптації міської підприємницької культури до глобальних трендів економіки, глобального поширення ідей, інновацій тощо.

Проблема збільшення транснаціоналізації підприємницької діяльності у великих містах України зумовлена глобалізаційними та регіоналізаційними процесами, що проявляються у метрополізації шляхом розміщення в них штаб-квартир ТНК або їх філій. Саме на місцевому рівні управління проявляється глокалізація – сучасна багаторівнева форма міжнародних економічних відносин, що стосується поєднання дії глобалізації та локалізації у вигляді конвергенції та взаємодій на основі співробітництва, кооперації різних культур у процесі інтернаціоналізації, лібералізації та відкритості національних економік. Транснаціоналізація ділової активності міст характеризується присутністю штаб-квартир або регіональних філій ТНК, залученням іноземних інвестицій, збільшенням кількості робочих місць та підвищенням рівня ділової культури, взаємозалежністю ТНК від економічного розвитку міст та міських агломерацій тощо.

Зростання впливу великих міст на розвиток прилеглих територій, країни та за її межами, перетворення їх на потужні ділові центри призводить до збільшення економічного потенціалу та водночас робить їх привабливими для іноземної експансії, які шукають привабливі ринки збуту продукції, ринки праці та капіталу, а також можливості інтеграції бізнесу у місцеві умови.

Обґрунтування вибору інструментів регулювання транснаціоналізації економіки великих міст України, результат яких спрямований на покращення бізнес-середовища, адаптацію міської економіки до особливостей глобальної економіки, підвищення рівня інвестиційної привабливості тісно пов'язаний із державною зовнішньоекономічною та інвестиційною політикою.

Визначення повноважень державного регулювання у діяльності ТНК на рівні міст в умовах реформування та децентралізації владних повноважень потребує додаткових досліджень, оскільки вибір керівництва ТНК місця локалізації в місті залежить від сформованості бізнес-середовища, економічного потенціалу розвитку урбанізованої території, який прямо залежить від здатності залучати іноземні інвестиції та формувати локальні конкурентні переваги для діяльності іноземного виробництва.

Як зазначає О.І. Гонта, на практиці регіонального управління входження до регіонів ТНК розцінюється як очікуване залучення стратегічних інвесторів без урахування можливих наслідків інкорпорації капіталів таких компаній у структуру економіки регіонів для перспектив її оптимізації та з точки зору вимог економічної безпеки, необхідності підтримки збалансованого регіонального розвитку та забезпечення внутрішньодержавної міжрегіональної інтеграції⁴⁴¹.

Транснаціоналізація економіки регіонів трактується як керований процес входження транснаціональних капіталів в економіку регіонів та створення умов для формування вітчизняних інтегрованих промислово-фінансових об'єднань (у тому числі – транснаціональних) з метою оптимізації структури економіки регіонів та виконання їх функцій у забезпеченні цілісності відтворювального циклу на основі отримання синергетичних ефектів від сполучення внутрішніх і зовнішніх джерел зростання для вирішення різнобічних проблем регіонального розвитку⁴⁴².

Головним виразником процесу транснаціоналізації економіки, яка полягає у поширенні виробничої та фінансової діяльності за державні межі локалізації материнської компанії є транснаціональна корпорація. Транснаціональна корпорація – це великомасштабна промислова компанія, яка має філії в багатьох країнах світу, тобто певна сукупність підприємств, які підпорядковуються одній найголовнішій⁴⁴³.

У англійській літературі з міжнародної економіки для позначення міжнародних бізнес-організацій часто використовують терміни «багатонаціональна фірма» (multinational firms – MNF) чи «багатонаціональна корпорація» (multinational corporation – MNC), які використовуються як синоніми. В українській науковій літературі застосовують поняття ТНК та «багатонаціональні підприємства» БНП⁴⁴⁴.

У науковій літературі для означення ТНК часто послуговуються визначенням ООН: ТНК – це найбільш потужна компанія корпоративного бізнесу, яка діє в рамках міжнародного масштабу і відіграє вирішальну роль у посиленні світогосподарських зв'язків; це гігантські, широко диверсифіковані як в галузевому, так і у географічному плані господарські структури, які за своєю економічною потужністю прирівнюються до деяких держав⁴⁴⁵.

Згідно із Законом України «Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації» (1999 р.) поняття «транснаціональна корпорація» охоплює різні транснаціональні структури: фінансово-

⁴⁴¹ Гонта О.І. Сутність та напрями формування політики транснаціоналізації економіки регіонів України Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2010. Випуск 18, Ч.І. С. 282.

⁴⁴² Там само, С. 283.

⁴⁴³ Лазебник Л.Л. Міжнародна економіка: курс лекцій. Ірпінь: Академія ДПС України. 2001. С.54.

⁴⁴⁴ Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України. Аналітична доповідь / за ред. В.Сіденко. Київ: Заповіт, 2017. С.5.

⁴⁴⁵ Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України. 2012, URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf>, С.5.

промислові групи, компанії, концерни, холдинги, спільні підприємства, акціонерні товариства з іноземною участю тощо⁴⁴⁶.

Отже, під «транснаціональною корпорацією» слід розуміти сучасну просторову форму міжнародної корпорації, що володіє зарубіжними активами на основі прямих іноземних інвестицій, здійснює спільну політику контролю закордонних активів виробництва та розподілу продукції з єдиного центру материнської компанії з країни базування, функціонує на принципах корпоративної власності, суттєво впливає на визначену економічну сферу країн світу⁴⁴⁷.

На практиці виділяють низку ознак, за якими ідентифікують ТНК: річний оборот, який становить більше 1 млрд дол США; існування філій/дочірних компаній, які знаходяться не менш як у двох країнах світу; частка закордонних активів, що становить 25–30% у загальній їхній вартості та чисельність іноземних працівників на підприємствах.

Знаковою особливістю еволюції ТНК на сучасному етапі є формування багатогалузевої організації виробництва на базі глобальної оптимізації – створення глобальних ланцюгів вартості (ГЛВ, Global Value Chains, GVC). Щодо просторового аспекту даної форми організації бізнесу, то вона належить до мережевої змішаної форми надрегіонального типу (у контексті структування економічного простору, то на сучасному етапі еволюції даної форми можна стверджувати про метапросторовий характер її організації).

Транснаціоналізація ділової активності міст розглядається нами як процес залучення вітчизняного бізнесу в глобальні ланцюги доданої вартості через співпрацю з іноземними ТНК, а також вихід потенційних вітчизняних ТНК на нові ринки та залучення іноземного капіталу, збільшенням кількості розміщених філій іноземних ТНК у містах. Відомо, що дані видання Mercer, яке здійснює рейтингування найдорожчих міст світу для іноземців, враховують керівництва ТНК при обранні місць максимальної концентрації робочої сили і при розрахунку компенсації для іноземних фахівців, що додатково підтверджує необхідність фокусування уваги досліджень транснаціоналізації на локальному рівні.

Для оцінки рівня транснаціоналізації у економічній літературі широко застосовують показник Індекс транснаціоналізації, який розраховується на мікро- та макрорівні. Так, на макрорівні Індекс транснаціоналізації економіки приймаючої країни (Transnationality index of host economies, введений у 1990 р. Конференцією ООН з торгівлі і розвитку – ЮНКТАД), розраховується як середнє арифметичне трьох величин: частки активів за кордоном у загальному обсязі активів компанії; частки продажів за кордоном у

⁴⁴⁶ Закон України «Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації» від 13 липня 1999 року N 921-XIV. Веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-14>.

⁴⁴⁷ Кривов'язюк І.В. Сучасне трактування та динамізм розвитку сектору транснаціональних корпорацій світу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Випуск 13. С.75.

загальному обсязі продажів; частки персоналу, зайнятого на закордонних підприємствах, у загальній чисельності персоналу компанії.

$$I_T = (A_I/A + R_I/R + S_I/S)/3 * 100\% , \quad (7.1)$$

де I_T – *індекс транснаціоналізації, %;*

A_I – *іноземні активи;*

A – *загальні активи;*

R_I – *обсяг продаж товарів та послуг зарубіжними філіями;*

R – *загальний обсяг продаж товарів та послуг;*

S_I – *іноземні працівники;*

S – *загальна кількість працівників компанії.*

На мікрорівні Індекс корпоративної транснаціоналізації (Transnationality Index, TNI) визначається також як середнє значення суми трьох показників: частка закордонних активів в сукупному обсязі активів ТНК, частка закордонних продажів в сукупному обсязі продажів компанії, частка закордонних працівників компанії в сукупній кількості працівників даної ТНК (формула 2)⁴⁴⁸:

$$I_{KT} = (A_{IK}/A_K + R_{IK}/R_K + S_{IK}/S_K)/3 * 100\% , \quad (7.2)$$

де I_{KT} – *індекс транснаціоналізації корпорації, %;*

A_{IK} – *іноземні активи корпорації;*

A_K – *загальні активи корпорації;*

R_{IK} – *обсяг продаж товарів та послуг зарубіжними філіями корпорації;*

R_K – *загальний обсяг продаж товарів та послуг корпорації;*

S_{IK} – *іноземні працівники корпорації;*

S_K – *загальна кількість працівників корпорації.*

Аналіз показника індексу транснаціоналізації дозволяє визначити ступінь глобалізації реального сектору економіки країни, який демонструє економічну інтеграцію країни в світове господарство, а індекс корпоративної транснаціоналізації дозволить оцінити рівень включення у світове господарство транснаціональної корпорації. На мезорівні, або на рівні глобальних міст (а також великих міст) поки такий показник не застосовується, що пов'язано із обмеженістю міської статистики та несформованістю методології розрахунку. Іноземні дослідники наголошують, що при оцінці впливу ТНК на глобальні міста як центрів локалізації їх штаб-квартир необхідно враховувати зміну пріоритетів, оскільки класичний підхід, що включає сукупність базування виключно домашніх ТНК повинен доповнюватися модерністським підходом – оцінкою масштабу присутності корпорацій інших країн. Окрім загальної гео економічної потужності міста вагоме значення отримують його функціональна спеціалізація, економіко-географічне положення, місце в системі глобальних галузевих ринків,

⁴⁴⁸ Сучасні вимірники рівня розвитку структурних та інституціональних характеристик національної та глобальної економік: навч.-метод. посіб. За ред. В.В. Козюка. Тернопіль: Вектор, 2015. С.67.

наявність історичного коріння та традиційних культурних зв'язків⁴⁴⁹. Поширення зарубіжних ТНК визначається багатьма чинниками, серед яких – глобальна міць і економічна складова міста, але при визначенні конкретного місця дислокації офісів діє двоєдина модель, яка спирається на поєднання інтересів і специфіки бізнесу, профілю компаній, а також можливостей, ресурсів і перспектив розвитку міста. Саме корпоративний підхід відображає квінтесенцію парадигми «архіпелагу міст», або транснаціональної урбаністичної системи, що передбачає вивчати мережу і ієрархію глобальних міст на основі дослідження концентрації керівних ланок ТНК і перш за все їх штаб-квартир. Відповідно теоретична модель повинна відображати розміщення штаб-квартир, головних регіональних офісів та іншого роду представництв ТНК як національного рангу, так і асоційованих членів великих зарубіжних компаній⁴⁵⁰.

Здійснений цими вченими аналіз на прикладі великих агломерацій США як місць локалізації представництв іноземних ТНК на основі розрахунку авторського Індексу корпоративної активності (ІКА) – кумулятивного розрахунку для міст за формулою 3⁴⁵¹ дозволив визначити міста-лідери (м. Нью-Йорк, ІКА=4, розташовано 81 штаб-квартиру ТНК з 45 країн світу), міста-аутсайтери та нові перспективні центри для залучення ТНК (м. Остін та м. Детройт).

$$ІКА = \frac{X - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}, \quad (7.3)$$

де, x – величина показника в конкретному місті.

Для розрахунку було обрано чотири статистично доступні показники (кількість офісів компаній, регіональних штаб-квартир, чисельність зайнятих на іноземних підприємствах і чисельність країн, що представляють ТНК)⁴⁵².

Поки такі дослідження проведені для агломерацій США, які мають відповідну достовірну статистичну базу даних та тривалий досвід співпраці з ТНК. Однак, виявлені закономірності нерівномірного розподілу штаб-квартир ТНК у глобальних містах США різного рангу дають підстави дослідження залучення інвестицій та формування нових полюсів зростання ділової активності в містах України.

Щодо світових ТНК, то рейтинги позицій найпотужніших з них періодично публікуються виданням Forbes, Fortune (500 ТНК) (табл. 7.6), дані показують, що позиції ТНК є доволі динамічними, домінування азіатських корпорацій, тривале лідерство компанії з США. При сучасних економічних американсько-китайських протистояннях, протектораті американських компаній урядом США, ситуація у рейтингу 2019 р. може суттєво змінитися.

⁴⁴⁹ Пилька М. Э., Слуга Н. А. Глобальные города США как хабы зарубежных ТНК. Вестник МГИМО-Университета. 2017. 6(57). С.196.

⁴⁵⁰ Пилька М.Э., Слуга Н.А. Размещение представительств крупнейших транснациональных корпораций в глобальных городах США. Вестник Московского университета. Серия. 5. География. 2014. № 4. С.75.

⁴⁵¹ Пилька М. Э., Слуга Н. А. Глобальные города США как хабы зарубежных ТНК. Вестник МГИМО-Университета. 2017. 6(57). С.199-200.

⁴⁵² Там само, С.200.

Топ-10 найбільших ТНК, 2015-2018 рр.

№ п.п. 2015	№ п.п. 2018	Назва ТНК	Локалізація штаб-квартири, місто, країна	Основна спеціалізація
1	1	Walmart	Бентонвіль, США	Роздрібна торгівля
2	2	State Grid	Пекін, Китай	Електроенергетика
4	3	Sinopec	Пекін, Китай	Нафтохімічна промисловість
3	4	China National Petroleum	Пекін, Китай	Видобуток і переробка нафти й природного газу
5	5	Royal Dutch Shell	Гаага, Нідерланди-Велика Британія	Видобуток і переробка нафти й природного газу
8	6	Toyota Motor	Токіо, Японія	Автомобілебудування
7	7	Volkswagen	Вольфсбург, Німеччина	Автомобілебудування
10	8	BP	Лондон, Велика Британія	Видобуток і переробка нафти
6	9	Exxon Mobil	Ірвінг, США	Видобуток і переробка нафти й природного газу
12	10	Berkshire Hathaway	Омаха, США	Продукти

Фоном позначено американські, азійські та європейські ТНК.

*Джерело: складено за даними⁴⁵³.

Як видно з таблиці 1, локалізація штаб-квартир провідних ТНК у великих містах не завжди пов'язане із статусом глобального міста альфа типу, до яких із даного рейтингу належать лише Лондон, Пекін та Токіо. Зазначимо, що у списку Global 500 немає жодної української компанії. Таким чином, що процеси транснаціоналізації економіки України поки що розвиваються асиметрично: переважно характеризуються проникненням в країну іноземних ТНК, а формування вітчизняних транснаціональних компаній відбувається повільними темпами. Така відсутність українських компаній-виробників у глобальних чи макрорегіональних ланцюгах зі створення вартості, зумовлює фактичне блокування підключення до міжнародних виробничих систем, що продукують високотехнологічні вироби, товари з високим рівнем доданої вартості, здатних до проведення глобальних стратегій виробництва та збуту високотехнологічної продукції та послуг⁴⁵⁴.

Водночас в Україні присутні близько 7 тис. філій багатьох відомих та впливових ТНК, які розташовуються у великих та середніх містах України. Індекс транснаціоналізації економіки України становив у 2014 р. 37%, а що у майже 8 разів вище, у порівнянні з 1999 р. (4,8%). Однак, підвищення рівня транснаціоналізації економіки України протягом останніх років дозволяє стверджувати про відносно невисокий його рівень, у порівнянні з сусідніми державами членами ЄС, що зумовлено рівнем тінізації економіки та частою

⁴⁵³ Fortune Global 2018. URL: <http://fortune.com/global500/>

⁴⁵⁴ Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України. Аналітична доповідь / за ред. В.Сіденко. Київ: Заповіт, 2017. С.30.

практикою розповсюдження неформальних угод в економіці, зловживанням механізмом трансфертного ціноутворення в ТНК.

Діяльність ТНК на території України зосереджена у прибуткових сировинних секторах економіки: агропромислового комплексу, харчовій промисловості, роздрібній торгівлі, фармацевтичній, фінансовому, будівельному, машинобудуванні, транспорті, металургії та ін. Найбільшими компаніями-інвесторами, що вклали в Україну значний обсяг інвестицій є: Mittal Steel, Siemens, Volkswagen, Deutsche Telecom, Jabil Circuit and Electronics, Sony, Panasonic, Telenor, TNK-BP, Coca-Cola, Cargill, Carlsberg, Sun Interbrew, Kraft Foods, Nestle, Philip Morris, Reemtsma, Raiffeisen Bank, Erste Bank, HVB, ING Bank, BNP Paribas, EFG Group, McDonalds, Metro Cash & Carry, Billa, Paterson та ін.⁴⁵⁵

Для аналізу транснаціоналізації ділової активності міст нами обрано міста: Київ, Львів, Вінниця, Харків. Оцінка полягає у визначенні особливостей іноземного інвестування економіки міст, аналізу стратегічних документів міст та огляду діяльності зареєстрованих іноземних ТНК. Статистичною базою слугували дані Державної служби статистики України та Головних управлінь статистики у областях, дані інтернет-ресурсів та стратегії розвитку обраних міст на предмет транснаціоналізації їхніх цілей та пріоритетів. Станом на 2015 р. із рейтингового переліку Топ 200 компаній за підсумками 2015 р.⁴⁵⁶, 49 корпорацій із 68 з даного списку розміщували свої штаб-квартири у Києві, 2 – у Харкові, жодної не було у Вінниці та Львові.

Серед аналізованих міст лідером за обсягами ПІІ в період 2015-2018 рр. був Київ (рис. 1), на нього припадало у різні періоди близько половини усіх іноземних надходжень до України. У січні-жовтні 2018 р. надходження ПІІ в економіку Києва становили 16,5 млрд дол США, що забезпечувалися в основному з країн: Кіпру – 4,3 млрд дол США, Нідерландів – 4,0 млрд дол США, Великої Британії – 1 млрд дол США, Австрії, Віргінських островів, Франції та Росії⁴⁵⁷. Такий розподіл за країнами інвестування, які мають офшорну юрисдикцію засвідчує про існування схем легалізації непрозорих доходів та реінвестування виведеного капіталу в Україну. Щодо російських інвестицій, то на п'ятому році війни не можемо стверджувати про позитивні ефекти від цих вкладень на перспективу. В Києві розташована значна частка філій провідних іноземних ТНК: McDonald's, L'oreal Ukraine, Metro, Auchan, Procter & Gamble, Carlsberg та ін., які мають тривалий досвід функціонування у різних сферах економіки.

Зокрема, у Стратегії розвитку міста Києва до 2015 року як пріоритетну ціль обрано «формування міжнародної гавані штаб-квартир (залучення центральних та регіональних офісів міжнародних компаній)»⁴⁵⁸. Реалізація

⁴⁵⁵ Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України. 2012, URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf>. С.10.

⁴⁵⁶ Топ 200 найбільших компаній. Форбс. Деб сайт. URL: <http://forbes.net.ua/ua/ratings/3>

⁴⁵⁷ Державна служба статистики України. Веб-сайт. URL: ukrstat.gov.ua

⁴⁵⁸ Стратегія розвитку міста Києва до 2015 року Веб-сайт. URL: <http://dp.kga.gov.ua/uk/strategichna-initsiativa-dniprovskya-perlina/strategiya-rozvitku-m-kieva-do-2025-r>.

такої цілі передбачає впровадження ефективних заходів для покращення інвестиційного капіталу, усунення корупції, захисту прав приватної власності, протидії рейдерству, справедливого судочинства на території держави і столиці зокрема.

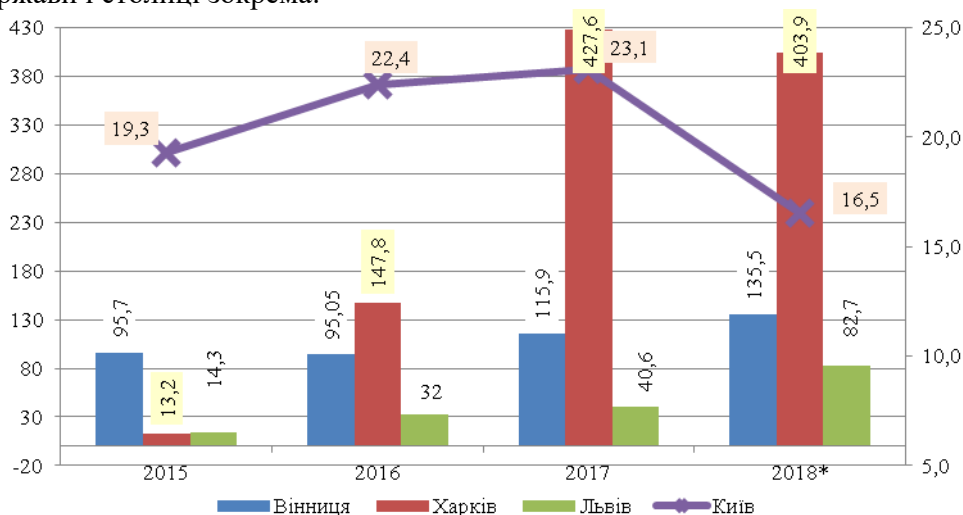

Рис. 7.4. Динаміка надходження ПІІ (акціонерного капіталу) в міста України, (станом на кінець року, 2018* – станом на жовтень), (права шкала – млрд дол. США; ліва шкала – млн дол США)*

*Джерело: складено за даними⁴⁵⁹

Харків за залученням іноземних інвестицій є на другому місці серед аналізованих міст, причому темпи зростання інвестицій за 2015-2018 рр. у нього були найвищими серед обраних міст – 28%. Це зумовлено активізацією розробки інвестиційних проєктів та діями місцевої влади. Станом на жовтень 2018 р. найбільше іноземних надходжень місто отримало з Кіпру – 52%, Віргінських островів – 9,3%, Польщі – 4,9%. Найбільше вкладень припадало на сферу фінансів та страхової діяльності – 31%⁴⁶⁰. Стратегічні пріоритети розвитку міста Харкова до 2020 року визначають стратегічною ціллю 5 Інвестиційну привабливість міста та муніципального бюджету, а серед заходів заплановано розширення мережі консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних та іноземних організацій і представництв іноземних суб'єктів господарювання, що розташовані у місті; проведення щорічного міжнародного інвестиційного форуму⁴⁶¹.

Іноземні інвестиції у економіку Вінниці демонструють стійке зростання з 2015 р., а на жовтень 2018 р. інвестовано 135,5 млн дол США, що у 1,4 разу більше, ніж у базовому періоді. До п'ятірки основних країн-інвесторів, на які припадає 74,8% загального обсягу прямих інвестицій,

⁴⁵⁹ Державна служба статистики України. Веб-сайт. URL: ukrstat.gov.ua.

⁴⁶⁰ Головне управління статистики у Харківській області. Веб-сайт. URL: http://kh.ukrstat.gov.ua/

⁴⁶¹ Вінницький бізнес-портал. Веб сайт. URL: https://vinbazar.com/, С.52-53.

входять: Польща, Австрія, Франція, Кіпр та Німеччина⁴⁶². Успішний досвід співпраці Вінниці з іноземними партнерами полягає також у залученні відомих корпорацій: Varlinek (Польща), Agrana Fruit (Австрія), Delphi (США), Spesco (Іспанія), Fujikura (Немирів), UBC Group⁴⁶³.

На даний момент розробляється Концепція інтегрованого розвитку м. Вінниці до 2030 року, документ, що прийде на зміну діючої стратегії «Вінниця: 2020». Концепція інтегрованого розвитку Вінниці до 2030 року – це базовий план розвитку та просторових змін на території міста на найближчих 10 років. п'ятьма пріоритетами Стратегії та поглиблюють їх з огляду на нові потреби, виклики та можливості міста. У стратегії «Вінниця 2020»⁴⁶⁴ у стратегічному пріоритеті №1 «Формування сильної місцевої громади» Ціль 4 визначена як «Розширення зв'язків та співпраці на міжрегіональному та міжнародному рівнях»⁴⁶⁵. Місто Вінниця прагне до партнерства з міжнародними організаціями. Серед пріоритетів домінують реалізація спільних проєктів, залучення нового досвіду та додаткового фінансування від міжнародних організацій.

Місто Львів завдяки вдалому розміщенню є привабливим для іноземного капіталу, який протягом останніх років постійно нарощується. У Львові зареєстровано біля 800 компаній з іноземними інвестиціями, серед найбільших Auchan, Metro, Pricewaterhouse Coopers, Austria Airlines, Cargo Partner, Energie AG, REWE, Carlsberg, ТОВ «Фуджікура Аутомобілів Україна» та ін.

Розміщені нові іноземні підприємства поблизу Львова є результатом реалізації вдалої стратегії та позитивного іміджу міста. У 2018 р. в економіку міста було вкладено 82,7 млн дол США, що майже у 6 разів більше, аніж у 2015 р. Лідерами інвестування економіки міста Львова є партнери з Польщі та Кіпру – відповідно 25,0% та 23,3% від загального обсягу іноземних інвестицій на 1 жовтня 2018 року. Суттєва частка припадала на Нідерланди – 16,4%, Швейцарію – 6,4%. На 1 жовтня 2018 року найбільші обсяги капіталу залучено у промисловість (37,7% від загального обсягу) та у фінансову і страхову діяльність (31,0%), а також у операції з нерухомим майном (10,0%), професійну, наукову та технічну діяльність (7,6%), оптову та роздрібну торгівлю (6,0%)⁴⁶⁶.

У Стратегії розвитку Львова як пріоритетний напрям зазначено «Розвиток конкурентоздатної та інноваційної економіки», що можливе шляхом збільшення рівня прямих іноземних інвестицій на одного мешканця,

⁴⁶² Стратегія розвитку Харкова. Веб-сайт. URL: <http://www.city.kharkov.ua/assets/files/docs/zakon/strategy2411.pdf>.

⁴⁶³ Інвестиційний паспорт Вінниці. Веб-сайт. URL: www.investinvinnytsia.com.

⁴⁶⁴ Стратегія розвитку «Вінниця 2020» Веб-сайт. URL: <http://www.vmr.gov.ua/TransparentCity/Lists/Vinnytsia2020/Default.aspx>

⁴⁶⁵ Там само. С.17-18.

⁴⁶⁶ Повідомлення про соціально-економічне становище Львова, січень-жовтень 2018. Головне управління статистики у Львівській області. Веб-сайт. URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/99/2018/pp_LV_1018.pdf.

він є індикатором, який засвідчує привабливість міста для іноземного капіталу та бізнесу, повною мірою відображає стан ділової активності та успішності міста як центру міжнародних торгових зв'язків⁴⁶⁷.

Інтерес ТНК до Львова зумовлений близькістю до ЄС, наявністю кваліфікованої та дешевої робочої сили, дією Угоди до Асоціацію про ЗВТ з ЄС щодо зниження імпорتنних та експортних мит.

Аналіз інвестиційної діяльності показав нерівномірність обсягів інвестиційних потоків, сфер інтересів ТНК при інвестуванні в економіку міст. Також при однаковому стратегічному плануванні розвитку міст щодо важливості міжнародної співпраці, виявлено різні моделі залучення уваги приватного іноземного інвестора та різні місцеві механізми регулювання (адміністративні, податкові, маркетингові, кадрові тощо).

Наукові дослідження транснаціоналізації економіки виділяють позитивні та негативні риси даного процесу, загрози та можливості для діяльності ТНК, соціально-економічному розвитку приймаючої країни, її бізнесу та населення. Погоджуємося із тим, що суперечності у пріоритетах розвитку ТНК та приймаючої країни (регіону, міста) виникають через слабкі національні позиції як в економічній так і правовій площинах. А тому у вітчизняній практиці слід приділити більше уваги механізмам регулювання міжнародної конкуренції та монополізації ринків як на регіональному так і на місцевому рівнях. Аналіз наукової літератури щодо механізмів регулювання діяльності ТНК показав, що країни базування зазвичай регулюють поведінку ТНК через національне законодавство, не роблячи офіційних відмінностей для ТНК і національних корпорацій, а приймаючі країни регулюють діяльність ТНК на своїй території через національні закони про іноземні інвестиції. Необхідність розробки механізмів регулювання полягає у посиленні державної функції управління, зміцнення місцевого самоврядування для узгодження інтересів обох сторін транснаціоналізації.

Вітчизняні науковці виділяють такі рівні регулювання⁴⁶⁸:

– *наддержавний* – основною метою регулювання є забезпечення розвитку світової економіки через активізацію транснаціональної діяльності (регулювання конкуренції, захист вільної торгівлі, інвестицій тощо), формування кодексів корпоративної поведінки, укладання багатосторонніх договорів;

– *міждержавний* – метою регулювання є покращення позицій ТНК у світовій економіці, перш з все, через залучення ПІІ. Основним інструментом регулювання діяльності ТНК на міждержавному рівні виступають двосторонні інвестиційні угоди);

– *внутрішньодержавний* – регулює вирішення макроекономічних проблем (безробіття, інфляції, формування сукупних попиту та пропозиції,

⁴⁶⁷ Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2015 Веб-сайт. URL: [https://www8.cityadm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/0/.../\\$FILE/Cecia2.pdf](https://www8.cityadm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/0/.../$FILE/Cecia2.pdf), С.84-85.

⁴⁶⁸ Михайлишин Л.І. Транснаціоналізація світової економіки: інноваційний аспект: монографія. Вінниця: ДонНУ. 2016. С.250-251.

збільшення обсягу ВВП тощо). Для цього органи державної влади використовують національну законодавчу базу;

– *суспільний* – метою регулювання є підвищення рівня добробуту у суспільстві. В основі суспільного регулювання знаходяться традиції, виховання, сформована суспільна думка.

Погоджуємося із твердженням дослідників, що водночас на кожному рівні можливості регулювання діяльності ТНК є обмеженими, виникає об'єктивна потреба у поєднанні регулюючих важелів на кожному рівні, тобто – у трансрівневому підході щодо регулювання транснаціоналізації.

Вважаємо за доцільне доповнити вітчизняну практику регулювання регіональним та місцевим рівнями, що дозволить максимально узгодити стратегічні пріоритети іноземного інвестування економіки на засадах розумної спеціалізації та корпоративної соціальної відповідальності із інтересами та цілями регіональної та міської влади. Для цього застосовують інструменти координаційного, нормативно-правового, митно-тарифного, інвестиційного, валютного характеру, співробітництва тощо (табл. 7.7).

Таблиця 7.7

Основні функції державного регулювання транснаціоналізації міської економіки

Проблемні питання	Регулятивні заходи
Відсутність підтримки мережі виробничо-коопераційних зв'язків для забезпечення міжрегіональної інтеграції	Координація дій та вироблення консенсусу щодо моделі транснаціоналізації між учасниками (влада-бізнес-населення)
Неврахування регіональних та місцевих особливостей при взаємодії з іноземними ТНК	Нормативно-правове регулювання діяльності іноземних корпорацій для зміцнення співпраці з регіональними та місцевими органами влади
Низький рівень повноважень і фінансового потенціалу органів місцевого самоврядування для мінімізації негативного впливу ТНК	Контроль за пропорційністю регіональних ринків, антимонопольне регулювання
Насильна не вигідна спеціалізація у міжнародному поділі праці	Забезпечення державою умов досягнення стратегічних орієнтирів регіонального та місцевого розвитку у напрямі smart спеціалізації
Надмірний контроль над економікою регіону та міста через ПП	Захист економічної конкуренції та економічної безпеки регіону та міста
Погіршення показників соціально-економічного та екологічного розвитку регіону, міст	Узгодження стратегічних цілей ТНК з національними, регіональними та місцевими інтересами

* Джерело: складено автором за⁴⁶⁹

З березня 2017 р. Україна долучилася до Декларації про міжнародні інвестиції і транснаціональні корпорації, завдяки чому вона набула членства

⁴⁶⁹ Транснаціоналізація і конкурентний розвиток національних економік: теорія і практика країн, що розвиваються : монографія. За ред. Л.В. Руденко-Сударєва, О.М. Мозговий, В.В. Токарь та ін. К.: КНЕГУ, 2015, С.257.

в Інвестиційному комітеті ОЕСР, що сприятиме залученню прямих іноземних інвестицій через запровадження міжнародних стандартів здійснення інвестиційної діяльності; поліпшенню конкурентного середовища та впливу на впровадження та розповсюдження інновацій; реалізації принципів та стандартів соціальної відповідальності бізнесу згідно з керівними принципами ОЕСР щодо ведення відповідального бізнесу; усуненню обмежень щодо секторів, в яких іноземне інвестування заборонене, забезпеченню національного режиму для транснаціональних корпорацій (ТНК) відповідно до системи розвитку міжнародних стандартів у регулюванні відносин ТНК із країнами, що приймають їхні інвестиції⁴⁷⁰.

Однак, така ініціатива поки не сприяла збільшенню ПІІ в економіку країни, а ТНК досягли значних преференцій для власної економічної діяльності, що призвело до порушення балансу державних інтересів та великого міжнародного бізнесу.

Для нарощення конкурентних переваг на глобальних ринках та узгодження із національним законодавчим полем ТНК утворюють нові просторові форми організації виробництва: горизонтальні, віртуальні, оболонкові корпорації, квазіхолдинги, мережеві корпоративні структури тощо, ефективність яких забезпечується істотним скороченням витрат, адаптивністю, збільшенням зайнятості тощо⁴⁷¹.

Підтримуємо позицію А. Слюсаренко, що українська економіка не повинна уникати впливу багатонаціональних компаній, проте для мінімізації негативної дії має сформувати прозорий механізм регулювання їх діяльності, направлений на забезпечення паритетної рівності розвитку вітчизняного виробництва та інвестованого (транснаціонального), координування функціонування ТНК в напрямках та сферах, які є пріоритетним для вітчизняної економіки⁴⁷².

Отже, проведене дослідження засвідчило активізацію транснаціоналізації ділової активності у великих містах України через підвищення обсягів інвестування та розміщення філій іноземних компаній, що зумовлено поглибленням інтеграції економіки у світове господарство, інтересами ТНК до нових ринків збуту, зміцненням впливу регіональних метрополій та залученням їх до глобальних процесів, посиленням прояву глокалізації та наявністю кваліфікованих трудових ресурсів⁴⁷³. Негативні дії ТНК у відношенні до міської економіки проявляються у монополізації окремих видів економічної діяльності, спрямуванні інвестицій міжнародних

⁴⁷⁰ Україна приєдналася до Декларації про міжнародні інвестиції і транснаціональні корпорації 2017. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/ukrayina-priyednalasya-do-deklaraciyi-pro-mizhnarodni-investiciyi-i-transnacionalni-korporaciyi-236554_.html

⁴⁷¹ Там само. – С.528.

⁴⁷² Слюсаренко А.В. Вплив транснаціональних корпорацій на економіку України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. – № 17. С.92.

⁴⁷³ Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації : монографія / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2016. 552 с.

корпорацій до низькотехнологічних укладів економіки, дискримінації вітчизняних підприємств у доступі до кредитів та інвестицій, недотриманні доходів місцевого бюджету через застосування механізму трансфертного ціноутворення, змові з місцевою бізнес-елітою, корупційних схемах тощо. Запропоновані автором інструменти державного регулювання діяльності ТНК на місцевому рівні є універсальні та можуть бути доповненими індивідуальними для кожного міста у межах компетенцій органів місцевого самоврядування для покращення міської політики, покращенню іміджу міста на міжнародній арені, реалізації стратегічних цілей. Сукупність запропонованих заходів сприятиме покращенню бізнес-середовища, адаптації міської економіки до особливостей глобальної економіки та підвищенню його інвестиційної привабливості. Окрім залучення іноземних ТНК в Україні необхідно створювати та розвивати власні міжнародні корпорації, які можуть внести вагомий вклад в покращення економічного клімату в Україні.

Перспективи подальших досліджень стосуються розробки механізмів стимулювання створення національних ТНК, підтримки їх розвитку на засадах державно-приватного партнерства, особливо у секторі високотехнологічних конкурентоспроможних видах економічної діяльності. Разом із моніторингом за діяльністю ТНК слід досліджувати різноманітність форм міжнародного співробітництва між бізнес-структурами, що сприяють формуванню нових просторових форм організації економіки на базі кооперування, аутсорсингу, стратегічних альянсів та метакорпоратизації як нового етапу розвитку сучасних ТНК.

Література до розділу 7:

1. Алаев Э.В. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь. М.: Мысль, 1983. 350 с.
2. Асоціація індустріальних парків України: веб-сайт. URL: <http://www.aipu.com.ua>.
3. Вакуленко В. Л. Пільгове оподаткування як засіб активізації залучення іноземних інвестицій (зарубіжний досвід). URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_10/50.pdf.
4. Вінницький бізнес-портал. Веб сайт. URL: <https://vinbazar.com/>.
5. Головне управління статистики у Харківській області. Веб-сайт. URL: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>.
6. Гонта О.І. Сутність та напрями формування політики транснаціоналізації економіки регіонів України Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2010. Випуск 18, Ч.І.
7. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
8. Державна служба статистики України. Веб-сайт. URL: ukrstat.gov.ua.
9. Досвід вільних індустріальних зон у Грузії – огляд. URL: <http://taxlink.ua/ua/news/dosvid-vilnih-industrialnih-zon-u-gruzii-ogljad.htm>.
10. Економічний бюлетень Посольства України в Республіці Польща, липень 2015 року. URL: <http://www.poland.mfa.gov.ua/mediafiles/sites/poland/files/105.doc>.
11. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації» від 13 липня 1999 року N 921-XIV. Веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-14>.
12. Інвестиційний паспорт Вінниці. Веб-сайт. URL: www.investinvinnytsia.com.
13. Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2015 Веб-сайт. URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/0/.../\\$FILE/Сесія2.pdf](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/0/.../$FILE/Сесія2.pdf), С.84-85.
14. Кривов'язюк І.В. Сучасне трактування та динамізм розвитку сектору транснаціональних корпорацій світу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Випуск 13.
15. Лазебник Л.Л. Міжнародна економіка: курс лекцій. Ірпінь: Академія ДПС України. 2001.
16. Литкова Н. Налоговые льготы в Республике Беларусь, в частности по НДС. URL: <http://www.gb.by/aktual/nalogooblozhenie/nalogovye-lgoty>.
17. Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації : монографія / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2016. 552 с.
18. Михайлишин Л.І. Транснаціоналізація світової економіки: інноваційний аспект: монографія. Вінниця: ДонНУ. 2016.
19. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України. 2012, URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf>.
20. Офіційний веб-сайт Асоціації індустріальних парків України. URL:

<http://www.aipu.com.ua>.

21. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки Республіки Словаччина
URL: <http://www.economy.gov.sk/>.

22. Офіційний веб-сайт Польської агенції бізнес-аутсорингу та консалтингу «inPL group». URL: <http://inpl.com.ua/>

23. Пилька М. Э., Слука Н. А. Глобальные города США как хабы зарубежных ТНК. Вестник МГИМО-Университета. 2017. 6(57).

24. Пилька М.Э., Слука Н.А. Размещение представительств крупнейших транснациональных корпораций в глобальных городах США. Вестник Московского университета. Серия. 5. География. 2014. № 4.

25. Повідомлення про соціально-економічне становище Львова, січень-жовтень 2018. Головне управління статистики у Львівській області. Веб-сайт. URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/99/2018/pp_LV_1018.pdf.

26. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій в реальний сектор економіки через індустріальні парки». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH1YZDTA.html.

27. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI // Голос України. 2012. 18 серпня (№153–154).

28. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки: Розпорядження Каб. Міністрів України від 04.06.2015 № 575-р. Урядовий кур'єр від 18.06.2015. № 108.

29. Про затвердження Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року: Розпорядження Каб. Міністрів України від 11.07.2013 № 548-р. Офіційний вісник України від 20.08.2013. № 61, стор. 45, стаття 2194.

30. Про індустріальні парки: Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5018-17/page2>.

31. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року: Розпорядження Каб. Міністрів України від 17.07.2013 № 603-р. Офіційний вісник України від 06.09.2013. 2013 р. № 66.

32. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Каб. Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. Урядовий кур'єр від 11.05.2018. № 88.

33. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Каб. Міністрів України від від 17.10.2013 № 806-р. Урядовий кур'єр від 21.11.2013. №215.

34. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020р.: Розпорядження Каб. Міністрів України від 24.05.2017 р. № 641-р. Урядовий кур'єр від 04.08.2017. №144.

35. Проект Закону України про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні № 1256 від 04.12.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls /zweb2/ webproc4_1?pf3511 =52717 (дата звернення:

9.02.2018).

36. Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2018. 105 с.

37. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Кластеризація - вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України». URL: <http://ucluster.org/blog/2014/09>.

38. Слюсаренко А.В. Вплив транснаціональних корпорацій на економіку України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. – № 17.

39. Собкевич О. В., Шевченко А. В. Напрями та завдання інноваційної політики у промисловості у контексті формування національної інноваційної системи України: Аналітична записка. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/ files/inovasiyna_polituka-72157.pdf.

40. Справочник інвестора: Польща. Правила бізнеса. URL: <http://www.paiz.gov.pl/index/?id=598b3e71ec378bd83e0a727608b5db>.

41. Стратегія розвитку «Вінниця 2020» Веб-сайт. URL: <http://www.vmr.gov.ua/TransparentCity/Lists/Vinnysia2020/Default.aspx>

42. Стратегія розвитку міста Києва до 2015 року Веб-сайт. URL: <http6://dp.kga.gov.ua/uk/strategichna-initsiativa-dniprovaska-perlina/strategiya-rozvitku-m-kieva-do-2025-r>.

43. Стратегія розвитку Харкова. Веб-сайт. URL: <http://www.city.kharkov.ua/assets/files/docs/zakon/strategy2411.pdf>.

44. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України. Аналітична доповідь / за ред. В.Сіденко. Київ: Заповіт, 2017.

45. Сучасні вимірники рівня розвитку структурних та інституціональних характеристик національної та глобальної економік: навч.-метод. посіб. За ред. В.В. Козюка. Тернопіль: Вектор, 2015.

46. Топ 200 найбільших компаній. Форбс. Деб сайт. URL: http://forbes.net.ua/ua/ratings/3_

47. Транснаціоналізація і конкурентний розвиток національних економік: теорія і практика країн, що розвиваються : монографія. За ред. Л.В. Руденко-Сударева, О.М. Мозговий, В.В. Токарь та ін. К.: КНЕГУ, 2015.

48. Україна приєдналася до Декларації про міжнародні інвестиції і транснаціональні корпорації 2017. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/ukrayina-priyednalasya-do-deklaraciyi-pro-mizhnarodni-investiciyi-i-transnacionalni-korporaciyi-236554_.html

49. EBN has developed links with other innovation stakeholders across the world. URL: <http://ebn.be/index.php?lnk=KzF0aDVES1I3bG9TYXFGehLL2dQeEw2bU5MVE4rUUU0WHBIQkZUUHJnUT0=>.

50. European Cluster Organizations Directory – Europe INNOVA, 2013, Q2 – 8. URL: <http://www.europabio.org/facts-figures.htm>.

51. Fortune Global 2018. URL: <http://fortune.com/global500/>.

52. Georgia: free industrial zones. URL: <http://www.internationaltaxreview.com/ IssueArticle/3672044/Archive/Georgia-Free-industrial-zones.html/>.

53. Global Innovation Index Report. Henry Erzkowitz. The triple helix:

- university-industry-government innovation. Routledge, NY, London, 2008. URL: <http://www.globalinnovationindex.org>.
54. Henry Erzkowitz. The triple helix: university-industry-government innovation. – Routledge, NY, London, 2008.
55. High Technologies Industrial Park in Stargard Szczeciński / Invest in Poland. Polish Information and Foreign Investment Agency. URL: http://www.paiz.gov.pl/investment_support/industrial_and_technology_parks/targard_hip.
56. In the zone: Industrial parks provide incentives for local and foreign investors alike. The Report: Turkey 2012. URL: <http://www.oxfordbusinessgroup.com/news/zone-industrial-parks-provide-incentives-local-and-foreign-investors-alike>.
57. Increase your efficiency with IASP services. URL: <http://www.iasp.ws/Activities/Services> (дата звернення: 6.02.2018).
58. Industrial and Technology Parks. Invest in Poland. Polish Information and Foreign Investment Agency. URL: http://www.paiz.gov.pl/investment_support/industrial_and_technology_parks.
59. IoT connections outlook. URL: <https://www.ericsson.com/en/mobility-report>.
60. New provisions on industrial parks / Tax and Legal Alert. 16 July 2013. URL: <http://www.pwc.ro/en/tax-online/tax-and-legal-alerts/assets/taxand-legal-alert-no-22.pdf>.
61. Official site Baltic Association of Science, Technology Parks and Innovation Centers. URL: <http://www.bastic.eu/about>.
62. Official site Centre of Excellence for Applied Research and Training. URL: <http://www.hct.ac.ae/>.
63. Official site European Business & Innovation Centre (BIC) Network. URL: <http://ebn.be>.
64. Official site United Kingdom's Science Park Association. URL: <http://www.ukspa.org.uk/>.
65. State Aid for investments in industrial park. URL: <http://www.kpmg.com/RO/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Newsflashes/Tax/Direct-Tax-ewsflash/Documents/TNF-301-EN-RO.pdf>.
66. The 2013 EU Industrial R&D Investment Scoreboard European Commission, JRC/DG RTD. URL: <http://www.scribd.com/doc/25451234/The-2013-EUIndustrial-R-D-investment-scoreboard>.
67. The IASP world in numbers. URL: <http://www.iasp.ws/About-us/Facts-and-figures>.
68. The Internet of Things and connected devices: making the world smarter. URL: <http://reports.weforum.org/digital-transformation/the-internet-of-things-and-connected-devices-making-the-world-smarter>.
69. Warwick K., Nolan A. Evaluation of Industrial Policy: Methodological Issues and Policy Lessons. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers. No. 16. URL: <http://www.oecd>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Вихідні дані для регресійного аналізу залежності обсягу експорту послуг сектору інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) від чинників формування підприємницького середовища та ІТ-інфраструктури за 2005-2015 роки.

	Обсяг експорту послуг ІКТ, млрд. дол. США	Чисельність ІТ-спеціалістів, тис. чол.	Індекс розвитку ІКТ, значення	Кількість податкових виплат на рік	Рівень тіньової економіки (інтегральний), % у ВВП
	Y ₁	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄
2005	0,247	15,500	2,92	147,00	28,50
2006	0,38	18,700	3,36	147,00	27,50
2007	0,504	21,300	3,56	147,00	27,60
2008	0,597	24,600	3,87	147,00	34,70
2009	0,777	31,700	4,36	147,00	39,00
2010	0,947	35,400	4,34	135,00	38,10
2011	1,275	42,400	5,23	135,00	37,80
2012	1,496	51,820	5,15	135,00	34,00
2013	2,148	65,320	4,97	28,00	35,00
2014	2,379	73,360	4,63	28,00	41,00
2015	2,689	91,700	4,41	5,00	40,00

Таблиця А.2

Регресійний аналіз (вплив на обсяг експорту послуг ІКТ, млрд. дол. США(Y₁))

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,998819
R-квадрат	0,997641
Нормированный R-квадрат	0,996068
Стандартная ошибка	0,053442
Наблюдения	11

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	4	7,25	1,812	634,450	5,2396E-08
Остаток	6	0,02	0,003		
Итого	10	7,27			

	<i>Коэф-ты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y-пересечение	0,081	0,178	0,451686	0,6674	-0,356	0,517
Чисельність ІТ-спеціалістів, тис. чол.	0,022	0,003	7,504157	0,0003	0,015	0,029
Індекс розвитку ІКТ, значення	0,187	0,040	4,673760	0,003	0,089	0,285
Кількість податкових виплат на рік	-0,004	0,001	-4,325305	0,005	-0,007	-0,002
Рівень тіньової економіки (інтегральний), % у ВВП	-0,003	0,005	-0,562821	0,5939	-0,016	0,010

Таблиця А.3

Вихідні дані для регресійного аналізу залежності обсягу венчурних інвестицій в ІТ від чинників формування підприємницького середовища та ІТ-інфраструктури за 2005-2015 роки.

	Обсяг венчурних інвестицій в ІТ, млн. дол. США	Рівень тіньової економіки (інтегральний), % у ВВП	Індекс розвитку е-уряду, значення	Обсяг експорту послуг ІКТ, млрд. дол. США (WB)	Індекс привабливості країни для венчурного та приватного інвестування, значення
	Y ₂	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇
2005	11	28,5	0,5456	0,247	57,5
2006	15	27,5	0,548	0,380	53,4
2007	23	27,6	0,5679	0,504	52,1
2008	13	34,7	0,5728	0,597	53,6
2009	18	39	0,529	0,777	49,8
2010	20	38,1	0,5181	0,947	40,5
2011	24	37,8	0,6167	1,275	47,2
2012	59	34	0,5653	1,496	49,6
2013	89	35	0,5338	2,148	46,5
2014	39	41	0,5032	2,379	42,3
2015	132	40	0,5823	2,689	50,0

Таблиця А.4

Регресійний аналіз (обсяг венчурних інвестицій в ІТ, млн. дол. США (Y₂))

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,918424
R-квадрат	0,843502
Нормированный R-квадрат	0,739173
Стандартная ошибка	19,68091
Наблюдения	11

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Знач-ть F</i>
Регрессия	4	12526,15	3131,538	8,085	0,013532
Остаток	6	2324,03	387,338		
Итого	10	14850,18			

	Коеф-ты	Станд-я ошибка	t-статистика	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%
Y-пересечение	-121,569	153,407	-0,792459	0,4583	-496,944	253,805
Рівень тіньової економіки (інтегральний), % у ВВП	-1,613	2,083	-0,774440	0,4681	-6,709	3,483
Індекс розвитку е-уряду, значення	99,331	216,177	0,459490	0,6621	-429,635	628,298
Обсяг експорту послуг ІКТ, млрд. дол. США (WB)	51,581	10,340	4,988481	0,0025	26,280	76,882
Індекс привабливості країни для венчурного та приватного інвестування, значення	2,029	1,964	1,033382	0,3413	-2,776	6,834

Таблиця А.5

Вихідні дані для регресійного аналізу залежності чисельності ІТ-спеціалістів від чинників формування підприємницького середовища та ІТ-інфраструктури за 2005-2015 роки.

	Чисельність ІТ-спеціалістів, тис. чол.	Чисельність студентів ІТ спеціальностей, тис. осіб	Глобальний індекс інновацій, значення	Індекс сприйняття корупції, рейтинг	Освоєно виробництво нових видів техніки, найменувань
	Y ₃	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁
2005	15,5	14,308	34,6	107	657
2006	18,7	14,867	34,4	99	786
2007	21,3	15,281	35,5	118	881
2008	24,6	15,912	33,3	134	758
2009	31,7	17,015	36,3	146	641
2010	35,4	17,883	37,3	134	663
2011	42,4	19,011	37,4	152	897
2012	51,82	21,873	36,8	144	942
2013	65,32	22,542	35,8	142	809
2014	73,36	16,741	36,3	142	1314
2015	91,7	19,612	36,5	130	966

Таблиця А.6

Регресійний аналіз (чисельність ІТ-спеціалістів, тис. чол. (Y₃))

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,857510
R-квадрат	0,735323
Нормированный R-квадрат	0,558872
Стандартная ошибка	16,552
Наблюдения	11

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Знач-сть F</i>
Регрессия	4	4567,29	1141,822	4,17	0,059444
Остаток	6	1643,98	273,996		
Итого	10	6211,26			

	<i>Кэф-ты</i>	<i>Станд. ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y-пересечение	-149,226	162,398	-0,918888	0,393595	-546,601	248,149
Чисельність студентів ІТ спеціальностей, тис. осіб	5,148	2,644	1,946598	0,099527	-1,323	11,619
Глобальний індекс інновацій, значення	1,599	5,397	0,296280	0,777004	-11,607	14,805
Індекс сприйняття корупції, рейтинг	-0,118	0,453	-0,261509	0,802445	-1,226	0,989
Освоєно виробництво нових видів техніки, найменувань	0,070	0,029	2,449280	0,049839	6,75094E-05	0,140

Таблиця А.7

Вихідні дані для регресійного аналізу залежності частки високо технологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції від чинників формування підприємницького середовища та IT-інфраструктури за 2005-2015 роки.

	Частка високо технологічної продукції у загальному обсязі продукції, %	Глобальний індекс конкурентоспроможності, значення	Активи венчурних фондів, млрд. грн.	Рівень безробіття населення, %	Державний і гарантований борг, % у ВВП
	Y ₄	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅
2005	3,72	4,063	6,38	7,2	17,7
2006	3,40	4,035	15,79	6,8	14,8
2007	3,65	3,975	37,62	6,4	12,3
2008	3,29	4,086	58,69	6,4	19,9
2009	5,55	3,952	76,03	8,8	34,7
2010	4,34	3,901	96,98	8,1	39,5
2011	4,39	4,000	116,90	7,9	36
2012	6,30	4,139	145,91	7,5	36,5
2013	5,89	4,052	168,18	7,2	40,2
2014	6,51	4,139	195,43	9,3	70,7
2015	6,31	4,033	225,54	9,1	79

Таблиця А.8

Регресійний аналіз

(частка високо технологічної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції, % (Y₄))

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,954270
R-квадрат	0,910631
Нормированный R-квадрат	0,851052
Стандартная ошибка	0,492949
Наблюдения	11

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Знач-ть F</i>
Регрессия	4	14,86	3,714	15,284	0,002664
Остаток	6	1,46	0,243		
Итого	10	16,31			

	<i>Козф-ты</i>	<i>Станд. ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y-пересечение	-19,672	10,607	-1,854593	0,113068	-45,628	6,283
Глобальний індекс конкурентоспроможності, значення	3,938	2,381	1,653714	0,149270	-1,889	9,764
Активи венчурних фондів, млрд.грн.	0,024	0,007	3,455369	0,013544	0,007	0,041
Рівень безробіття населення, %	1,164	0,397	2,931709	0,026229	0,192	2,136
Державний і гарантований борг, % у ВВП	-0,077	0,034	-2,228477	0,067407	-0,161	0,008

Таблиця А.9

Вихідні дані для регресійного аналізу залежності частка інноваційних витрат у ВВП від чинників формування підприємницького середовища та ІТ-інфраструктури за 2005-2015 роки.

	Частка інноваційних витрат, % у ВВП	Зростання обсягу експорту ІКТ послуг, %	Частка витрат на придбання машин та обладнання, які пов'язані з впровадженням інновацій, % у ВВП	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	Частка витрат на придбання нових технологій, % у ВВП
	Y ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉
2005	1,30	59,40	0,71	6,5	0,06
2006	1,13	53,80	0,64	6,7	0,03
2007	1,51	32,60	1,04	6,7	0,05
2008	1,27	18,50	0,81	5,9	0,04
2009	0,87	30,20	0,54	4,8	0,01
2010	0,74	21,90	0,46	3,8	0,01
2011	1,09	34,60	0,80	3,8	0,02
2012	0,81	17,30	0,57	3,3	0,003
2013	0,66	43,60	0,38	3,3	0,005
2014	0,50	10,70	0,32	2,5	0,003
2015	0,70	16,20	0,56	1,4	0,004

Таблиця А.10

**Регресійний аналіз
(частка інноваційних витрат, % у ВВП (Y5))**

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,999018
R-квадрат	0,998038
Нормированный R-квадрат	0,996730
Стандартная ошибка	0,018127
Наблюдения	11

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Знач-сть F</i>
Регрессия	4	1,00	0,251	762,934	3,01768E-08
Остаток	6	0,002	0,0003		
Итого	10	1,01			

	<i>Коеф-ты</i>	<i>Станд. ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y-пересечение	0,099	0,030	3,335277	0,015703	0,026	0,172
Темп зростання обсягу експорту ІКТ послуг, %	0,001	0,001	2,890494	0,027676	0,0002	0,003
Частка витрат на придбання машин та обладнання, які пов'язані з впровадженням інновацій, % у ВВП	0,889	0,048	18,559590	1,58E-06	0,772	1,006
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	0,042	0,007	6,117783	0,000871	0,025	0,059
Частка витрат на придбання нових технологій, % у ВВП	3,642	0,740	4,924169	0,002646	1,832	5,451

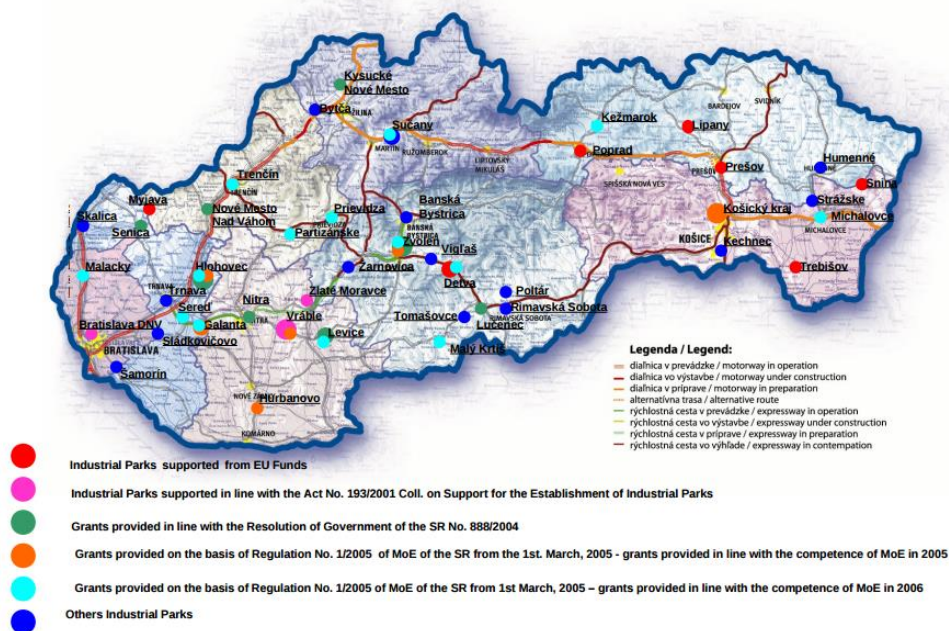

Рис. Б.1. Індустріальні парки та зони в Республіці Словаччина
 *Джерело: 474

Таблиця Б.1

Найбільші іноземні компанії, які діють на території індустріальних парків Словаччини*

Німеччина	Brose, BSH Drives and Pumps, Bodet & Horst, Continental, KUKA, PSL, Porsche Werkzeugbau, Orsam, Leoni, Deutsche Telecom (Slovak Telecom), Air Berlin, GeWiS.
Австрія	KROMBERG & Schubert, MIBA, Neuman Aluminium, ZK.
США	Accenture, Amazon, AT & T, Emerson, DELL, IBM, Honeywell, Microsoft, Oracle, US Steel, Whirlpool.
Швейцарія	ABB, Holcim, Enics, Nestle, Nexis, Novartis, Swiss RE, Vetropack.
Бразилія	Embaco, CRW Slovakia, Rudolph Usinados SK, Micro Juntas SK.
Великобританія	Jaguar Land Rover, GlaxoSmithKline, de Micien, KMF, Tesco, ELE, DS Smith, Innopharma, Hi-Technology Mouldings.
Франція	PSA PEUGEOT CITROEN, Orange, Faurecia Slovakia, Plastic Omnium, TREVES, NPL S, CCN Group, Pellenc.

*Джерело: 475

474 Офіційний веб-сайт Міністерства економіки Республіки Словаччина URL: <http://www.economy.gov.sk/> (дата звернення: 9.02.2018).

475 Там само.

ПІСЛЯМОВА

Зміцнення економічного потенціалу території та запобігання поглиблення територіальних диспропорцій в перспективі можливе завдяки формуванню «точок зростання» та локалізації ділової активності на основі обґрунтування оптимальних форм просторової організації бізнесу. У зв'язку з цим обумовилася необхідність їх дослідження та розробки дієвих організаційно-інституційних та економічних механізмів регулювання просторової організації бізнесу в територіально-суспільних системах різних ієрархічних рівнів.

Стійка тенденція до інтеграції в рамках різних форм просторової організації бізнесу, як у межах національних господарських систем, так і в розрізі окремих господарюючих суб'єктів, проявляється у формі взаємопроникнення, ускладнення та взаємопідпорядкування господарських взаємозв'язків і процесів різних ланок і масштабів господарювання. Слід зазначити, що розвиток інтеграційних процесів обумовлюється насамперед посиленням конкурентної боротьби за ринки сировини, збуту, інформації. В умовах жорсткої конкуренції саме співпраця та інтеграція чи то матеріально-технічних, чи фінансово-економічних ресурсів, а також підприємницького капіталу окремих господарюючих суб'єктів у межах інтеграційного утворення створює вигідні конкурентні переваги для всіх його учасників. Таким чином, саме процеси просторової організації (інтеграції) бізнесу в сучасних умовах світогосподарського розвитку є локомотивами та детермінантами економічного поступу окремих регіонів, держав і світу загалом.

Саме тому, в даній монографії поглиблено теоретико-методологічні засади просторової організації бізнесу в умовах нових вимог і трендів розвитку інноваційної економіки, діджиталізації та глобалізації економічного простору. А саме запропонована наукова платформа дослідження потенціалу просторової інтеграції бізнесу в глобалізаційно-цивілізаційному, інформаційно-інноваційному, соціокультурному та економічному аспектах; сформована матриця тетралатерального позиціонування форм просторової організації бізнесу в системі координат інтеграційних взаємодій.

Це дозволило визначити сучасні закономірності розвитку форм просторової організації бізнесу, а саме: 1) трансформація існуючих форм просторової організації бізнесу (кластери, мережі, індустріальні та технологічні парки і зони тощо) та активізація розвитку метапросторових (в т.ч. віртуальних) форм під впливом діджиталізації; 2) трансформація локальних ринків праці у напрямку зростання неформальної зайнятості у сфері послуг в умовах розвитку цифрової економіки; 3) розвиток креативних кластерів в містах зумовлює трансформацію структури їх економіки та формування креативних екосистем в точках росту, активізацію розвитку власного ринку краундфандингових послуг та участь у зарубіжних краундфандингових мережах.

На основі врахування екосистемного характеру багатомірних внутрішніх зв'язків та інтеграційних взаємодій (просторово-часова зв'язність і масштаб інтеграції суб'єктів-учасників форм просторової організації у створенні доданої вартості (цінності), статус інституціоналізації інтеграційних взаємодій, дотримання норм і постулатів ділової етики і довіри) у межах форм просторової організації бізнесу здійснено тетралатеральне позиціонування висхідної траєкторії їх розвитку у форматі просторової матриці. Просторово-часова зв'язність визначена як якісний вимір поєднання в просторі і часі елементів компоновання доданої вартості за відповідного рівня інтеграції суб'єктів-учасників форм просторової інтеграції бізнесу в системі взаємозв'язків і взаємовпливів. Такий теоретико-методичний підхід обумовив можливість розгляду категорії просторової інтеграції бізнесу як процесу впорядкування та стану взаємодії підприємницьких структур та інституційних суб'єктів організації ділової активності, що інтегруються в якісно нову просторову екосистему більш високого рівня для досягнення взаємовигідних просторових ефектів.

Доведено, що в сучасних умовах глобальної конкуренції та транснаціоналізації факторів економічного зростання, кластеризація є ефективною формою внутрірегіональної, внутрінаціональної та міжнаціональної інтеграції (кооперування), яка дає можливість забезпечити: розвиток національної економіки на основі створення самостійних локалізованих гравців, здатних конкурувати на міжнародній платформі; формування конкурентних переваг окремих територій та країни загалом; локалізацію багатонаціональних корпорацій і, відповідно, міжнародних інноваційних мереж; інтернаціоналізацію економічних відносин та підключення до глобальних інноваційних систем в високою мобільністю та глобальної мережі комунікації тощо. В умовах пріоритетності формування нової економіки, яка базується на знаннях та цінностях інформаційного суспільства, в монографії систематизовані наукові положення створення інноваційних кластерів як локалізованих економічних платформ в національній інноваційній системі; визначено домінантні характеристики кластерної інтеграції, враховуючи географічний, синергетичний, інтеграційний та мережевий підходи до взаємодії учасників, розуміння кластеру як територіально-галузевого чи конкурентоспроможного об'єднання підприємницьких структур; визначено макроекономічні та мікроекономічні синергетичні ефекти та чинники процесу кластеризації. Це дало змогу врахувати функціональний, організаційний, економічний та просторовий вимір формування та реалізації інтеграційного потенціалу інноваційних кластерів.

Доповнює теоретико-методичну базу системою інструментів і механізмів забезпечення збалансованості інтересів держави та бізнесу в умовах побудови нової моделі просторової організації суспільства розроблена типологізація форм просторової організації бізнесу за класифікаційними ознаками інтеграційних взаємодій, а також систематизовано чинники (глобалізаційно-цивілізаційні, інформаційно-інноваційні, соціокультурні, інституційно-організаційні, соціально-економічні) та ефекти (мультиплікативний, інфраструктурний,

інноваційно-інвестиційний, виробничо-фінансовий, управлінсько-операційний) просторової інтеграції бізнесу.

Визначено головні принципи розвитку форм просторової організації бізнесу у структурі механізму їх регулювання: стратегічності, збалансованості, легітимності, концентрованості, ефективності. Уточнено зміст поняття «механізм регулювання просторової організації економіки» під яким слід розуміти систему взаємопов'язаних елементів, які визначають стан її керованих елементів, що вживають заходи (через сукупність принципів, методів, інструментів) для корекції розвитку економічних процесів виявлених при діагностиці відхилень.

Концептуальні підходи до інтегрального оцінювання потенціалу просторової інтеграції бізнесу регіонів послужили основою для оцінювання інтеграційних можливостей крізь призму потрійної спіралі інноваційного розвитку «бізнес-влада-наука» та наявних форм просторової організації бізнесу; виявлення структурних зрушень економіки та галузевої спеціалізації регіонів у країні; оцінювання потенціалу формування галузевих і міжгалузевих кластерів на регіональному та внутрішньорегіональному рівнях. На основі дослідження обґрунтовано необхідність стимулювання розвитку наявних та активно формувати нові форми просторової організації бізнесу кластерного типу, що спеціалізуються у галузях і сферах комплексного використання територіальних конкурентних переваг, у т.ч. місцевої сировини, природних ресурсів, а також залучають значну частку працездатного населення.

Використаний методичний підхід до оцінювання впливу форм просторової організації бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону на основі кореляційно-регресійного моделювання дозволив виявити взаємозалежності між розвитком окремих складових інфраструктури просторової організації бізнесу (технопарки, індустріальні парки, кооперативи, асоціації, концерни й корпорації) та основними показниками соціально-економічного розвитку регіону (ВРП на одну особу, податкові надходження, обсяги капітальних інвестицій і прямих іноземних інвестицій, експорт товарів і послуг, частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, середньорічна кількість найманих працівників, середньомісячна номінальна заробітна плата й наявний дохід у розрахунку на одну особу). Це слугувало основою для розробки та прогнозування комплексу регуляторних заходів щодо використання потенціалу просторової інтеграції бізнесу в регіоні.

На основі аналізу інституційно-правового забезпечення та просторових передумов розвитку виділено сучасні проблеми і перспективи розвитку індустріальних парків та подано пропозиції щодо удосконалення інституційного базису та стимулювання їх розвитку в Україні. Доповнено інституційний інструментарій розбудови системи стимулювання процесів просторової інтеграції бізнесу шляхом розбудови інноваційно орієнтованої індустріальної економічної політики та підтримки процесів кластеризації підприємницького середовища. Пропозиції щодо доопрацювання,

систематизації та взаємоузгодження законодавчого підґрунтя щодо створення, функціонування кластерів акцентують увагу на необхідності: визначення видів і типів кластерів за просторовою та секторальною ознакою; обґрунтування стратегічної мети створення кластера й визначення його організаційно-функціональної структури, порядку створення, державної реєстрації, припинення кластера; визначення прав та обов'язків учасників, майнових питань функціонування кластера; урегулювання порядку здійснення державної підтримки кластерного просторового розвитку регіонів, розробки державних і регіональної програм підтримки кластерів; визначення змісту та суб'єктів інфраструктури підтримки процесів кластеризації просторового розвитку регіонів.

Індустріальні парки часто слугують інфраструктурними майданчиками реалізації кластерної співпраці. Попри доволі обґрунтовану систему державної підтримки індустріальних парків в країні, більшість розроблених їх концепцій є нереалізованими. Нового стимулу розвитку цієї форми організації бізнесу має надати повноцінне підключення їх потенціалу до процесів нової індустріалізації, що передбачає досягнення високих шаблів конкурентоздатності економіки на основі інноваційного розвитку проривних і переформатування старих секторів економіки на векторах четвертої промислової революції та принципах «Індустрії 4.0». Визначені основні тренди динаміки зростання цифрового потенціалу суспільства, наведені основні характеристики внеску промислового Інтернету у світову економіку та особливості його поширення у Україні. З метою використання потенціалу Індустрії 4.0 як інструменту просування та стимулювання розвитку процесів ПІБ необхідно: актуалізувати систему нормативно-правового забезпечення функціонування індустріальних парків у контексті першочергового врахування технологічної та цифрової модернізації промисловості; оновити та синхронізувати наявні національні та регіональні програми підтримки підприємництва на предмет розвитку цифрового бізнесу та пришвидшеної інтеграції цифрових технологій (промислового Інтернету речей, хмарних технологій і «великих даних») у виробничо-операційні, маркетингово-логістичні, аналітичні та моніторингові процеси реального сектору економіки; ініціювати створення на національному на регіональних рівнях інституційних платформ співпраці представників інноваційного класу, науково-освітніх і дослідно-конструкторських інституцій, індустрій та органів влади для провадження технологічно-цифрового прориву; адаптувати системи підготовки професійних кадрів операційної та управлінської ланки для роботи в умовах новітніх технологічних процесів тощо.

Діяльність регіональних органів влади у напрямі просування кластерної моделі просторового розвитку має скеровуватись у русло оцінювання поточного регіонального кластерного потенціалу та запровадження механізмів стимулювання наявних кластерних форм. Під час розроблення конкретних програмних документів необхідно чітко виокремити перспективні для кластеризації види економічної діяльності в регіоні, а також визначити серед них ті, які потребують державної підтримки задля посилення конкурентних позицій на ринку.

За результатами дослідження особливостей функціонування та розвитку в Україні агрохолдингових компаній: 1) проаналізовано просторову концентрацію найбільших агрохолдингів за розміром земельного банку та продуктивність використання великими аграрними компаніями земель сільськогосподарського призначення в розрізі регіонів України; 2) обґрунтовано основні переваги та загрози діяльності агрохолдингів для економіки в цілому та агросектору зокрема; 3) здійснено оцінку впливу фінансово-господарської діяльності агрохолдингових компаній на соціально-економічний розвиток регіонів України. В рамках обґрунтування пріоритетних напрямів і механізмів регулювання форм просторової організації бізнесу визначено стратегічні пріоритети та інструменти регулювання діяльності агрохолдингових компаній в Україні на основі аналізу загроз їх функціонування для аграрного сектору та економіки держави в цілому.

Розкрито особливості функціонування форм просторової організації креативної індустрії на основі локалізації креативного потенціалу. Розкрито види та функції основних форм просторової організації креативної індустрії, які мають місце у регіонах України. Доведено необхідність нарощування креативного потенціалу регіону шляхом впровадження низки інструментів: ревіталізації індустріальних територій, налагодження зв'язків між підприємцями креативної сфери, посилення захисту інтелектуальної власності виробників креативного продукту тощо. Запропоновано напрями стимулювання розвитку креативних індустрій у інформаційній, організаційній, нормативно-правовій, статистичній, фінансово-економічній площинах.

Зважаючи на високий потенціал кластерів в сфері інформаційних технологій як ключових учасників розвитку національної економічної системи, в монографії розроблено проблемно-цільову модель концептуалізації організаційно-економічних пріоритетів державного регулювання ІТ-кластерів в економіці України, яка гармонізує суспільні та економічні інтереси учасників кластерного об'єднання, спрямована на формування державної кластерної політики на основі підвищення конкурентоспроможності ІТ-сектору та комерціалізації ІТ-інновацій; реалізацію системи державного регулювання кластерної взаємодії в ІТ-секторі на основі соціально-економічних пріоритетів розвитку країни, вироблення інструментарію створення сприятливого організаційно-інституційного середовища розвитку ІТ-кластерів. Реалізація зазначених пріоритетів сприятиме інституційному розвитку ІТ-кластерів та створенню умов для ефективної інформаційної взаємодії між його учасниками; формуванню інформаційної платформи між творцями інноваційної продукції в сфері ІТ, вітчизняними та зарубіжними інвесторами, в т.ч. щодо залучення венчурних інвестицій; формуванню позитивного іміджу ІТ-кластерів та підвищенню конкуренто-спроможності суб'єктів ІТ-сфери на вітчизняному і міжнародному ринках.

В монографії діагностовано деформації інституційного середовища та

проблемні аспекти реалізації державної політики в сфері розвитку інформаційних технологій в Україні, що послужило базисом для розробки пропозицій з удосконалення методичних засад формування державної політики розвитку сфери інформаційних технологій, а саме проведена структуризація системи її інституційного забезпечення з чітким визначенням суб'єктів та об'єктів реалізації; нормативно-правового забезпечення функціонування та стратегічного розвитку інформаційного суспільства та інформатизації, електронного документообігу та урядування, інституціалізації програмного забезпечення, інформаційної безпеки. В сучасних умовах глобальної конкуренції система формування гармонізованого та сприятливого інституційного забезпечення розвитку ІТ-сектору повинна оперативного враховувати вплив інституційних (в т. ч. неформальних), політичних, економічних, соціальних і глобальних чинників в процесі узгодження стратегічних пріоритетів розвитку сфери інформаційних технологій.

ІТ-сектор в Україні є один з сегментів інноваційної економіки, який найбільш динамічно розвивається, в тому числі, і щодо експортної орієнтованості, проте рівень його конкурентоспроможності залишається одним з найнижчих серед країн Центральної та Східної Європи. Незважаючи на позитивну динаміку венчурного інвестування в ІТ-сектор та успішні приклади розвитку ІТ-бізнесу в Україні, як українська інноваційна екосистема, так і система венчурного інвестування досі перебувають в процесі становлення. Низькою є присутність українських венчурних фондів із прозорими інвестиційними стратегіями та довгостроковими життєвими циклами, а в структурі венчурних інвестицій частка фінансового забезпечення інноваційних підприємств сфери високих технологій є низькою через високу ризиковість проєктів, порівняно з сферою фінансових послуг та роздрібною торгівлі. Провідні аутсорсингові ІТ-компанії стали ядром сформованих в Україні дев'яти ІТ-кластерів, які розміщені в Києві, Львові, Харкові, Одесі, Дніпрі, Луцьку, Івано-Франківську, Черкасах та Чернівцях. Політична та макроекономічна нестабільність, недосконала система захисту приватної та інтелектуальної власності, перешкоди для ведення міжнародної торгівлі та залучення іноземних інвестицій, непослідовна система регулювання суттєво погіршують можливості для розвитку ІТ-сектора України та знижують його конкурентоспроможність. Про це свідчить і компаративний аналіз залежності національних рейтингів конкурентоспроможності від індексів конкурентоспроможності ІТ-сектора та рейтингів привабливості країни для венчурного інвестування.

Економетрична оцінка впливу інституційного середовища підприємницької діяльності на розвиток сфери інформаційних технологій та формування її інвестиційного потенціалу на основі кореляційно-регресійного моделювання дозволила виявити взаємозалежності та пояснити множину причинно-наслідкових зв'язків між інституційними параметрами бізнес-середовища країни та основними показниками функціонування ІТ-сектору і

системи венчурного інвестування в Україні, що дало змогу обґрунтувати комплекс організаційно-економічних та інституційних заходів (інструментів) щодо активізації розвитку ІТ-кластерів, визначити стратегічні пріоритети реалізації системи державної підтримки розвитку та підвищення рівня конкурентоспро-можності ІТ-сектора України, формування національної ІТ-екосистеми загалом.

Доведено, що системна та послідовна державна політика підтримки розвитку ІТ-кластерів може сприяти суттєвій активізації процесу розвитку та налагодження ефективного функціонування національної інноваційної екосистеми, завдяки створенню сприятливих бізнес-умов та належного ресурсного забезпеченню їх цільових ініціатив та проектів. Структура, запропонованої концепції підтримки розвитку ІТ-кластерів, сформована виходячи пріоритетів розвитку на 4-х основних етапах життєвого циклу інноваційної екосистеми держави: розвиток окремих елементів, цілісне формування, налагодження ефективного функціонування та зрілість інноваційної екосистеми. Це в майбутньому сприятиме перетворенню перспективних ІТ-кластерів у інноваційно-технологічні хаби національного та наднаціонального рівня, а отже підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної інноваційної екосистеми загалом.

На основі систематизації зарубіжного досвіду формування та реалізації державної політики стимулювання розвитку ІТ-кластерів на базі венчурного інвестування (досвід США, Сінгапуру, Китаю, Нідерландів, Канади, Великобританії, Швеції, Ізраїлю та ін.) з позицій можливостей його застосування в Україні встановлено, що ефективним є системний та диференційований підхід стимулювання венчурних інвестицій на різних стадіях реалізації (а отже і підтримки) інноваційних проектів в сфері інформаційних технологій, а саме застосування пільгових цільових позик на етапі створення нових фірм, змішаного співфінансування венчурного бізнесу (фондів) на стадії реалізації пріоритетних інвестицій, інформаційної підтримки в ході комерціалізації проектів тощо.

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення механізмів підтримки розвитку ІТ-кластерів у процесі формування інноваційної екосистеми на основі обґрунтування компонентної структури комплексної програми розвитку ІТ-сектора України та визначення пріоритетних напрямків та інструментів її реалізації в розрізі семи найбільш важливих сфер: ІТ-аутсорсінгу; науково-дослідних та розробних центрів (R&D); стартапів; е-комерції; ІТ в державному управлінні; ІТ-інфраструктури; кібербезпеки. В рамках запропонованої комплексної програми для кожного пріоритетного напрямку визначено рекомендовані заходи та механізми, які необхідно реалізувати в коротко- та довгостроковій перспективі, визначено необхідне ресурсне забезпечення для їх успішної реалізації та прогностичні результати. Це стимулюватиме формування сприятливого організаційно-економічного та інституційного середовища для забезпечення ефективного розвитку ІТ-сектора та національної інноваційної екосистеми.

Систематизовано проблеми, які гальмують розвиток франчайзингової форми організації бізнесу в Україні та запропоновано основні заходи для їх розв'язання, зокрема: удосконалення законодавчої бази; розробка освітніх програм з підготовки спеціалістів для ведення бізнесу у формі франчайзингу та впровадження їх у вищих закладах освіти; стимулювання створення регіональних, галузевих навчально-консультаційних центрів франчайзингу у форматі державно-приватного партнерства; створення спеціального органу моніторингу та підтримки розвитку франчайзингу в Україні для упорядкування франчайзингових відносин та стимулювання франчайзингової діяльності.

Досліджено особливості функціонування та динаміку формування корпоративних торгових мереж в Україні, а також соціально-економічні переваги їх розвитку. Виокремлено основні чинники, що впливають на розвиток торгових мереж (економічні, демографічні, містобудівні). Визначено найбільші корпоративні торговельні мережі у сфері роздрібної торгівлі України за часткою у роздрібному товарообороті та за показником виторгу з квадратного метра.

В монографії також здійснено аналіз особливостей функціонування просторових освітніх систем, який дозволив розкрити переваги їх функціонування та особливості впливу на соціально-економічну систему регіону. Виявлено, що просторові освітні системи, які стають невід'ємними елементами інноваційної інфраструктури постіндустріальної економіки мають певні структурні особливості: наявність науково-освітнього ядра, яке здатне продукувати нові знання та інновації, а також бази для проведення наукових досліджень та їх реалізації. Визначено формування нових просторових освітніх структур (в т.ч. освітніх кластерів) як одне із стратегічних завдань розвитку регіонів в контексті генерації інноваційних ідей. Окреслено особливості, переваги та перешкоди формування та функціонування освітніх кластерів в Україні. Виявлено, що активну діяльність у сфері освіти та інноваційних розробок починають втілювати приватні ВЗО, які стали більш гнучкими та зорієнтованими на запити пошукувачів, відтак вони активно шукають та реалізують нові освітні напрямки, вивчаючи новітні тренди розвитку освіти та світової економіки.

Обґрунтовано сучасні тенденції, чинники, переваги та недоліки транснаціоналізації ділової активності у великих містах України (на прикладі Києва, Вінниці, Львова, Харкова) в умовах розвитку постіндустріального суспільства. Встановлено, що процеси транснаціоналізації економіки України розвиваються асиметрично: характеризуються проникненням в країну іноземних ТНК, а формування вітчизняних транснаціональних компаній відбувається повільними темпами. Розкрито особливості розвитку іноземних філій в Україні за видами економічної діяльності, за місцем локалізації, за корпоративною соціальною відповідальністю. Обґрунтовано доцільність розробки інструментів регулювання діяльності ТНК на місцевому рівні в контексті покращення інвестиційного клімату, зокрема, розроблено

пропозиції щодо впровадження механізмів регулювання діяльності іноземних ТНК у правовій, економічній, соціальній площинах. Доведена необхідність та розкрито можливості стимулювання створення власних міжнародних корпорацій, які можуть сприяти покращенню економічного клімату в Україні. Визначено пріоритети державного регулювання для мінімізації ризиків та досягнення стратегічних цілей підвищення конкурентоспроможності міст. Запропоновано підходи до впровадження інструментів регулювання транснаціоналізації економіки великих міст України, реалізація яких повинна сприяти покращенню бізнес-середовища, адаптації міської економіки до особливостей глобальної економіки та підвищенню інвестиційної привабливості. Запропоновано впровадження додаткової оцінки інших альтернативних форм міжнародного співробітництва між бізнес-структурами, що сприяють формуванню нових просторових форм організації економіки на базі кооперування, аутсорсингу, стратегічних альянсів та метакорпоратизації як нового етапу розвитку сучасних ТНК.

Сьогодні необхідність формування в Україні масштабної національної мережі підтримки інноваційних форм просторової організації бізнесу зумовлена як пріоритетністю їх розвитку як окремих елементів національної інноваційної системи (індустріальні парки, технопарки, бізнес-інкубатори), впровадженням окремих вітчизняних компаній у свою діяльність елементів мережевих структур (використання платформних технологій, запозичених торговельних марок, аутсорсингу), так і необхідністю забезпечення трансферу технологій, подолання розриву між дослідженнями та їх впровадженням у виробництво. Зарубіжний досвід показав, що ефективним є об'єднання інноваційних форм просторової організації бізнесу у дієву бенчмаркінг-мережу, включаючи фінансово-кредитні та консалтингові установи, рітейл-центри, юридичних і податкових експертів тощо. Підтримка розвитку вітчизняних форм просторової організації бізнесу має забезпечуватись у контексті застосування передових світових практик інноваційної діяльності, активного просування та комерціалізації розробок науково-дослідних установ у світовому масштабі, інформаційного супроводу та комунікації в глобальному просторі. Також отримали подальший розвиток пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України в частині використання податкових важелів та інструментів регулювання форм просторової організації бізнесу, зокрема: створення окремого базового блоку щодо регулювання діяльності інноваційних підприємств у Податковому кодексі, що дозволить усунути суперечності в положеннях нормативно-правових актів, що регламентують зазначений аспект державного регулювання економікою, а також уникнути подвійного оподаткування та зловживань зі сторони контролюючих органів; законодавче закріплення норм щодо надання податкових стимулів суб'єктам інноваційної інфраструктури для розміщення високотехнологічних виробництв в економічно відсталих регіонах з надлишком робочої сили.

Метою концепції регулювання просторової інтеграції бізнесу визначене формування взаємовигідної моделі узгодження цілей усіх

контрагентів економічних інтеграційних процесів, принципів, методів та інструментів регулювання, управління та стимулювання процесів розвитку бізнесу в регіональних системах для досягнення максимальних просторово-економічних, соціальних, бюджетних, інноваційних ефектів. Тому виділено чотири типи регулювання просторової організації бізнесу: стримуюче, превентивне, протекціоністське та стимулююче, що відрізняються як цілями та інструментами, так і фокус-групами об'єктів реалізації політики.

Запропонований концептуальний підхід до регулювання просторової організації бізнесу полягає в узгодженні діяльності регуляторних органів, норм державної регіональної політики (у перспективі і національної просторової політики), спрямований на створення рамкових умов гармонізації взаємин суб'єктів бізнесу та держави за посередництвом форм, методів, важелів організаційно-управлінського, нормативно-правового й фінансово-економічного впливу адміністративних органів управління (державних, регіональних, місцевих) у сфері економічного розвитку для досягнення максимальних регіональних соціально-економічних ефектів від просторової організації (інтеграції) бізнесу. У цьому випадку регулювання (політика) просторової організації бізнесу розглядається як ієрархічна складова перспективної інтегральної концепції просторового розвитку України в межах державної регіональної політики і має мати чітку прив'язку та узгодження з наявними регуляторними механізмами сфери містобудування, економічного та інноваційного розвитку, активізації підприємництва тощо.

Враховуючи інтереси збалансованого просторового розвитку країни в контексті регулювання просторової організації бізнесу, необхідно: інституційно затвердити правовий статус і регуляторні інструменти мережових і віртуальних форм просторової організації бізнесу, розробити систему індикаторів статистичного обліку та моніторингу їх діяльності та стану розвитку підприємницького середовища територіальних громад задля виявлення перспектив просторової інтеграції та кластеризації бізнесу, інституційно внормувати міжрегіональну та міжмуніципальну співпрацю у напрямі просування процесів просторової організації бізнесу, сприяти розвитку елементів інфраструктури підтримки підприємництва (бізнес-центрів, логістичних та інформаційно-аналітичних сервісів, бізнес-інкубаторів, консалтингових, аудиторських і дорадчих центрів), ввести в регуляторний інструментарій управлінського механізму інтеграційними процесами інституційні елементи транснаціонального (транскордонного, трансрегіонального) менеджменту; синхронізувати регуляторні механізми та управлінську діяльність у сфері соціального, економічного та просторового розвитку на усіх рівнях державної управлінської вертикалі – від державного до локального рівня.

Регулювання просторової організації бізнесу у короткостроковій перспективі має керуватись цілями забезпечення розвитку регіонів України шляхом мобілізації їхнього ендегенного потенціалу підприємництва, а у середньо- та довгостроковій перспективі необхідно здійснити рішучі дії щодо

модернізації економіки на якісно нових моделях інноваційного розвитку та підключення національного бізнесу до світових потоків капіталу і технологій за посередництвом інтеграційних форм просторової організації бізнесу. Результативна діяльність форм просторової організації бізнесу синергетично відобразиться на соціально-економічному розвитку регіонів, а також сприятиме збереженню та примноженню людського та фінансового капіталу територій країни.

Запропоновані в монографії складові системи інформаційно-інфраструктурного, організаційно-управлінського та фінансово-економічного забезпечення політики просторової організації бізнесу на основі визначених стратегічних напрямів, тактичних цілей, а також компетенцій і завдань регуляторних інституцій регіонального та національного рівня сприятимуть досягненню мети нової якості економічного зростання та збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів і територіальних громад на основі раціонального використання місцевих економічних ресурсів та конкурентних переваг просторової інтеграції.

Отримані результати і обґрунтовані пропозиції сприятимуть підвищенню самодостатності територіальних громад, забезпеченню соціально-економічної інтегрованості та збалансованості регіонального розвитку, створенню сприятливих умов для реалізації конкурентних переваг окремих видів бізнесу, оптимізації вибору місця розташування (локалізації) підприємств різних видів, розмірів, галузей та форм власності, підвищення капіталізації бізнесу та регіонів загалом.

Монографія

**Просторова організація бізнесу в регіонах України:
форми та механізми регулювання**

монографія у 2-х томах

Том 2

Науковий редактор М.І. Мельник

Серія «Проблеми регіонального розвитку»

Художнє оформлення: Роман Яремчук

© ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України",
2019.

Оригінал-макет виготовлено в ДУ "Інститут регіональних
досліджень імені М. І. Долішнього НАН України"

79026 Львів, вул. Козельницька, 4.

Підп. до друку 24.05.2018. Формат 70x100/16.

Ум.-друк. арк. 27,07.